

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI

147971

MODERNLEŞME VE ULUSAL KİMLİK YARATIMI SÜRECİNDE ANKARA'NIN
SOSYAL-MEKANSAL GELİŞİMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Can AKBAY

BURSA 2004

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

**MODERNLEŞME VE ULUSAL KİMLİK YARATIMI SÜRECİNDE
ANKARA’NIN SOSYAL - MEKANSAL GELİŞİMİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Danışman
Prof.Dr. Hasan ERTÜRK**

**Can AKBAY
BURSA 2004**

ANMAK İSTEDİKLERİM

Öncelikle tez konumun belirlenmesinde, kapsamının netleştirilmesinde ve yararlanabileceğim kaynaklar konusunda çok emeği olan ve yakın zamanda aramızdan ayrılan değerli hocam, tez danışmanım Sayın **Prof. Dr. Rana Aslanoğlu'na**, (Sizi geç tanıdık erken kaybettik, sizi tanımış olmak büyük bir onurdur.)

Ardından tez danışmanı olarak atanan Bölüm Başkanımız Sayın Prof. Dr. Hasan ERTÜRK'e teşekkür etmeyi borç biliyorum.

Ayrıca tezimi hazırlarken her türlü desteği bana sağlamaktan hiç çekinmeyen Sayın Daire Başkanım Ayşe SÖNMEZLER'e, tezin dilbilimi açısından incelenmesinde ve motivasyon konusunda yardımlarını hiç esirgemeyen yönetmenim Sayın Şerife ÖCALAN'a, çevirilerin yapılmasında Evrim ÇETİN ve Semih SÖYLEMEZOĞLU'na, tezin tetkikinde yardımcı olan dostum ve arkadaşım Öğretmen Murat HOROZ'a, bilimsel araştırma mantığı açısından tezimi inceleyen Başbakanlık uzmanlarından değerli arkadaşlarım Cahit DURMUŞ ve Mustafa DOĞAN'a, manevi desteğini esirgemeyen Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Daire Başkanlığı Uzmanı Mustafa KOÇ'a, tezi Türkçe Dilbilgisi Kurallarına uyumu açısından inceleyen Üsteğmen Ali YÜCEDAĞ'a ve Bursa'dan manevi desteğini hiç eksik etmeyen uzman çevre mühendisi Selmin ÖZER'e,

Minnettarlığımı bildirmek ister ve tezimi onlara ithaf etmek isterim.

SAYGILARIMLA.

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1.1 Ortak Merkezli Daireler Kuramı	30
Şekil 1.2 Dilimler Kuramı	34
Şekil 1.3 Çok Merkezli Kuram	35

RESİM LİSTESİ

Sayfa No

Resim 3.1 Ankara Adalet Sarayı	155
Resim 3.2 Hitit Güneşi Heykeli	156
Resim 3.3 Ulus Cumhuriyet Anıtı	159
Resim 3.4 Güven Anıtı	161
Resim 3.5 Anıtkabir	163
Resim 3.6 Sümerbank Binası	164
Resim 3.7 Gençlik Parkı	168
Resim 3.8 Emek İşhanı	173
Resim 3.9 Kızılay Meydanı	175
Resim 3.10 Kızılay Binası	176
Resim 3.11 Yüksel Caddesi	178
Resim 3.12 Sağlık Bakanlığı	181
Resim 3.13 Sıhhiye Meydanı	182
Resim 3.14 Hıfzısıhha Enstitüsü	184
Resim 3.15 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	185
Resim 3.16 Ankara Palas	188
Resim 3.17 II.Meclis Binası	191
Resim 3.18 Ulus Meydanı	192
Resim 3.19 Tandoğan Meydanı	194

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KENT KAVRAMI VE KENTLEŞME

1.1 KENT	10
1.1.1 İlk Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Kentsel Gelişme	10
1.1.2 Kent Tanımları	18
1.2 KENT KURAMLARI	25
1.2.1 Kentsel Ekolojik Kuram	25
1.2.1.1 Ekolojik Süreçler	27
1.2.2 Burgess Kuramı (Ortak Merkezli Daireler Kuramı)	29
1.2.3 Homer Hoyt Kuramı (Dilimler Kuramı)	33
1.2.4 Harris-Ullman Kuramı (Çok Merkezli Kuram)	34
1.2.5 Sjöberg'in ; Sanayi Öncesi Kenti, Geçiş Dönemi Kenti ve Sanayi Kenti	35
1.2.5.1 Sanayi Öncesi Kenti	35
1.2.5.1.1 Ekonomik ve Sosyal Örgütlenme	38
1.2.5.1.2 Mekansal Yapı	39
1.2.5.2 Geçiş Dönemi Kenti	41
1.2.5.3 Sanayi Kenti	45
1.2.6 Castells'in Kuramsal Yaklaşımı	47
1.3 MODERNİTE, KENTLEŞME VE KENTLEŞMENİN VURGULADIĞI KAVRAMLAR	52
1.3.1 Modernite	52
1.3.1.1 Bilimsel Devrim	55
1.3.1.2 Siyasal Devrim	55
1.3.1.3 Kültürel Devrim	56
1.3.1.4 Endüstriyel Devrim	56
1.3.2 Küreselleşme	64
1.3.3 Kentleşme	65
1.3.4 Kentleşme	67
1.3.5 Kentsel Kimlik ve Bileşenleri: Çevresel Kimlik ve Toplumsal Kimlik	69
1.3.6 İmaj	74
1.3.7 Roller	75
1.3.8 Yurttaşlık	76
1.3.9 Kolektif Kültür	76
1.4 TÜRKİYE'DE KENTLEŞME	77
1.5 YARATILAN BAŞKENTLER	85

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞ SÜRECİ VE ANKARA ÜZERİNDEN KURGULANAN MODERN TÜRKİYE İMAJI

	Sayfa No
2.1 GENEL OLARAK ANKARA.....	87
2.1.1 Ankara'nın Tarihçesi	87
2.1.2 Ankara'nın Başkent Olması Kararında Tarihi Süreç	91
2.1.3 Cumhuriyet Dönemi Öncesi Ankara'nın Durumu	98
2.2 KURUMLAR VE KİŞİLER.....	100
2.2.1 Ankara Şehremaneti ve Vali-Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan.....	100
2.2.2 Ankara Şehri İmar Müdürlüğü ve İmar İdare Heyeti	105
2.2.3 Kurulan Bankalar.....	110
2.2.4 Yabancı Firmalar	110
2.2.5 Halkevleri ve Milleti Eğitmek	111
2.2.6 T.B.M.M. Üyeleri	113
2.2.7 Robert Oerley	117
2.2.8 Harmann Jansen.....	118
2.2.9 Baskı Grupları	122
2.3 MEKANLAR	126
2.4 ANKARA ÜZERİNDEN KURGULANAN MODERN TÜRKİYE İMAJI.....	128
2.4.1 Çağdaş kent olgusu.....	128
2.4.2 Mimarideki İmaj.....	131
2.4.3 Mekan Üretimi.....	136
2.4.4 Devrimle Yapılan Bazı Reformlar.....	137
2.4.5 Eski Yeni Karşılaştırması	137
2.4.6 Cumhuriyet Kadını ve Kadın Erkek Eşitliğindeki Sınırlar.....	138
2.4.7 Yeni Erkeklik Tanımları ve Babalık Rolü.....	143
2.4.8 Çağdaş Aile	144
2.4.9 Modern Toplum.....	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'DA KİMLİK OLUŞUMU İÇİN YARATILAN MEKANLAR VE BUGÜNKÜ ANKARA

3.1 1925-1950 ARASI ANKARA VE UYGULANAN İMAR ÇALIŞMALARI.....	148
3.2 1950 SONRASI ANKARA VE UYGULANAN İMAR ÇALIŞMALARI	153
3.3 ANKARA'NIN BAZI SİMGESEL YAPITLARI	157
3.3.1 Ulus Cumhuriyet Anıtı	157
3.3.2 Zafer Anıtı	159
3.3.3 Etnografya Atatürk Anıtı.....	159
3.3.4 Güven Anıtı	160
3.3.5 Mimar Sinan Heykeli	162
3.3.6 Anıtkabir.....	162
3.3.7 Diğer Bazı Yapıtlar.....	163

3.4 ANKARA’NIN ÖNEMLİ YEŞİL ALANLARI.....	164
3.4.1 Atatürk Orman Çiftliği	165
3.4.2 Atatürk Kültür Merkezi:.....	166
3.4.3 Hipodrom.....	166
3.4.4 Spor Alanları	166
3.4.5 Gençlik Parkı	166
3.4.6 Abdi İpekçi Parkı.....	168
3.4.7 Kurtuluş Parkı:.....	168
3.4.8 50. Yıl Parkı:	169
3.5 ANKARA’DA KİMLİK OLUŞUMU İÇİN YARATILAN MEKANLAR VE CUMHURİYET KAMUSALLIĞININ DÖNÜŞÜMÜ	169
3.5.1 Yenişehir ve Kızılay Meydanı	169
3.5.2 Yüksel Caddesi ve Çevresi	177
3.5.3 Sıhhiye ve Çevresi	181
3.5.4 Zafer Meydanı	186
3.5.5 Ulus Meydanı	187
3.5.6 Lozan Meydanı	192
3.5.7 Tandoğan Meydanı	193
3.5.8 Parlamento Meydanı.....	194
3.6 EĞLENCE HAYATINDAKİ DEĞİŞMELER VE YENİ ULUSAL KİMLİKLER	194
3.7 BUGÜNKÜ ANKARA	200
SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER.....	205
KAYNAKLAR	216

GİRİŞ

Sosyolojik, ekonomik, fiziki, politik vb. çok yönlü beşeri bir olgu olan kentin gelişimini sosyal ve mekansal açıdan incelemek, şehrin kuruluş neden ve zorunluluklarını ortaya koymak, kent kimliğini saptamak, tarihte yüklendiği misyonları tespit etmek oldukça güçtür. Bu güçlüklerin bir kısmı sosyal bilimlerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Bir kentin incelenmesinde farklı araştırma basamakları bulunabilir. Sjoberg'e göre, makro bir yaklaşımla kentin bütünü, bir birim olarak ele alınabilir. Kentin sosyal ve mekansal özelliklerini ortaya koymak; kentin, ülkenin kentsel çerçevesi içinde yerini saptamak, bölgesel ve milli fonksiyonlarını meydana çıkarmak, kentin kuruluş nedenini tanımlamak bakımından faydalıdır. Çünkü, kent ait olduğu ülkenin bir alt sistemidir. Bu yüzden bir toplumun kentlerini incelerken bunları bağımsız bir birim olarak incelemek yerine, toplumun genel yapısı içindeki yeri bakımından incelemek gerekmektedir. Öte yandan kentin genel yapısını anlamak istediğimizde, kentin tarihi geçmişine, kuruluş aşamalarına, farklı fonksiyonların kent içindeki dağılımına, kentleşme yapısına, ulaşım aksına ve genel olarak sosyal faaliyetlerinin dağılımına inmek gerekmektedir.

Toplumların yarattığı en gelişmiş sosyal olay olan kent ile toplum arasında ilginç olan bağlantıları bulmak, hem kenti, hem de toplumu anlamamızı kolaylaştıracaktır. Bu bakımdan Ankara, 20.yüzyıla özgü yaratılan başkentler arasında en ilginç örnek olarak gösterilebilir. Ankara'nın bir plana göre yaratılması, Ankara'yı İmparatorluk Başkenti İstanbul'dan ayıran en önemli özelliktir.

Bu çalışmada, Ankara'nın Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar, sosyal-mekansal gelişiminin, failerin eylemleriyle üretilen ve bu eylemlerin zemini olan konumlar ve kuramsal düzenlerle nasıl örgütlendiği ve bu örgütlenmenin hangi aşamalardan geçerek gerçekleştiği kent kuramları göz önünde bulundurularak çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışma konusunun belirlenmesinde, -kimilerine göre o günün şartlarının zorunlu kıldığı bir siyasi karar- Başkent Ankara'nın sosyal ve mekansal gelişimini inceleyen kapsamlı bir çalışmanın olmaması etkili olmuştur. Öncelikle sosyolojik, ekonomik, fiziki, politik vb. yönleri olan bir olguyu tüm yönleriyle ortaya koymak oldukça zordur. Her ne kadar birçok yönü birbirinden net olarak ayıramayacak olsa da yapılan çalışmaların çoğu, yazarların ilgi alanlarına,

disiplinlerine dönük olarak yapılmıştır. Ankara hakkındaki kaynakların çoğu ya kenti mekansal gelişimi açısından, mimari bir bakışla ele almakta yada toplumsal yaşamdaki değişimler açısından incelemektedir. Cumhuriyetten günümüze Ankara'yı ele alan diğer çalışmalar ise daha çok makale düzeyinde kalmaktadır.

Ankara, cumhuriyetin yeni, çağdaş, modern bir "Başkent" oluşturma idealinin gerçekleştiği kenttir. Ankara'yı, tarihi geçmişini göz önünde bulundurmak ön koşuluyla, özellikle cumhuriyetle başlayan, siyasi bir tercih olan Ankara'nın başkent oluş kararından sonra çok yönlü olarak kendisine yüklenen misyonları yerine getirip getiremediği, getirdiyse hangi alanlarda ve hangi oranda gerçekleştiğini ortaya koymak beraberinde birçok zorlukları getirmektedir. Çok eski bir tarihe sahip olan Ankara'nın, en hızlı gelişme gösterdiği cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan kısmın incelenmesi ancak bu zorlukları asgarileştirmektedir.

Frigyalılar tarafından kurulan Ankara, tarih boyunca birçok kez el değiştirmiş ve türlü yönetimlerin hakimiyetine girmiştir. Galatlar, Romalılar, Araplar, Bizanslılar bunlardan bazılarıdır. İstanbul'un fethinden yaklaşık bir asır önce Osmanlıların eline geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Ankara'yı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan 20-25 bin nüfuslu bir Orta Anadolu kasabası olarak devralmış ve yarım asırlık bir dönemde milyonu aşan nüfuslu bir başkent haline getirmiştir.

Küçük bir kasaba olan Ankara, başkent olunca başkentlik fonksiyonu ve sağlayacağı olanaklardan dolayı gelen nüfus kitlesine yetmeyince, eski kent dışında yeni bir kent kurulması gereği duyulmuştur. Bugün itibariyle Yenışehir olarak bilinen semtte yeni bir kent kurulması ve geliştirilmesi planlanmıştır. Bir çeşit banliyö oluşumu yapılanması başlamıştır.

Ankara'nın şansı, başından beri modern bir kentleşme kurgusu üzerine inşa edilmesi ve kamusal mekanlarının ürettiği havayı hala bir yere kadar soluyabiliyor olmasında yatmaktadır. Ankara iyi ya da kötü, eşi benzeri olmayan bir modernleşme deneyimidir. Ortak mekanları olan, kültür üreten, bilinçli insanların oluşturduğu bir kenttir. Bunun temelinde, Ankara'nın Cumhuriyet Devrimi ile kurduğu duygusal ilişki ve kenti baştan ayağa dokuyan modern kamusal mekanların ürettiği gelişkin bir kentlilik bilinci yatmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; özellikle kamusal alanda yaratılan ve belirli tercihler doğrultusunda "halka rağmen halk için" teorisinden hareketle, cumhuriyetin ilk

yıllarındaki modernleşme ve ulusal kimlik yaratımı sürecinde, cumhuriyetten günümüze belirlenen hedefler ve gerçekleşme oranları doğrultusunda, Ankara'nın sosyal ve mekansal gelişimini, kuramsal ve kavramsal çerçeve göz önünde bulundurularak (kent kuramları, kent, kentleşme, kentleşme, imaj, rol, kentsel kimlik, modernite, küreselleşme vb.) söylenenler, yazılanlar ve günümüze kalanlar çerçevesinde incelemektir. Cumhuriyetin ilk yöneticilerinin nasıl bir kamusal alan yaratma çabası içinde olduğunu ortaya koymak, gelinen noktaya karşılaştırabilmemizi tespit için bizlere yardımcı olacaktır.

Kent araştırmalarında geçmişle sistematik kıyaslamalar yapmak çalışmaya zaman boyutu katarak bu sosyal olayı bir süreç olarak görmemizi sağlar. Bu çalışmada da Ankara'nın sosyal ve mekansal gelişimi bir süreç olarak görülmüş ve zaman içindeki değişimi ortaya konularak, geçmişle bugünün bir karşılaştırılması yapılmıştır.

Çalışma, Cumhuriyet'ten günümüze geçen bir süreyle sınırlandırılmıştır. Ama, ağırlıklı olarak ilk yirmibeş yıldaki gelişmeler ve bu gelişmelerin günümüze yansımaları üzerinde durulmuştur.

Kentin genel olarak gelişmesinin yanı sıra, kent içinde inşa edilen yapılar ve mekanlar ile bunlara yüklenen fonksiyonlar ve bu mekanlarda yaratılmak istenen yaşam tarzı için yapılan toplumsal pratikler örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca zaman boyutu göz önünde bulundurularak, gelişme sürecinde kentte inşa edilen mekanları ve bu mekanlarda dokunmaya çalışılan yaşam tarzları açıklanırken, ülke geneliyle ilişkisi ve diğer kentlere etkisi de saptanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, Ankara'nın kentsel gelişiminin hangi kent kuramlarıyla uyum gösterdiği, Başkentte meydana gelen gelişmeler her dönemde ve her alanda aynı hızla mı devam ettiği, mekansal gelişmeler ile sosyal gelişmelerin dengeli bir seyir izleyip izlemediği, hangi dönemde hangi nedenlerle aksamalar olduğu, Ankara'nın beklentilere ne derece cevap verebildiği, bu gelişmelerde kimlerin ve hangi kurumların daha etkin olduğu, aynı zamanda İmparatorluk başkenti olan İstanbul'la yarış halinde olan Ankara'nın belirli bir seviyeyi yakalayıp yakalayamadığı, Ankara'nın gösterdiği gelişmeler ve getirdiği yaşam tarzıyla diğer kentlere örnek olup olmadığı, bugün itibarıyla Ankara'nın hem sosyal yaşantı hem de mekansal gelişmeler açısından hayal edilen Cumhuriyet Başkenti olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır.

Çalışmada, Belediye ve imar kanunları, konuyla ilgili kanunlar, Ankara üzerine yapılan çalışmalar, kentleşme yazıları, araştırma bölümlerinde yer alan kurumların faaliyet raporları vb. yayınlar kullanılmıştır.

Veriler ilgili kaynakların taranması suretiyle toplanmıştır. Çalışmada, Belediye, İmar ve kentleşmeye ilişkin kanun vb. hukuki metinlerden, kentleşme yazarlarından, konunun uzmanları ile yapılan görüşmelerden, bazı kurumların yayımladığı istatistiki verilerden, araştırmayla ilgili bazı kurumların faaliyet raporlarından, resmi ve özel kurum ve kuruluşların çıkardıkları süreli yayınlardan faydalanılmıştır.

Ayrıca çalışmada incelenen mekanlara defalarca gidilerek mekansal gözlem yapılmıştır.

Çalışmada, öncelikle konuya ışık tutması bakımından, farklı bakış açıları ile kuramsal ve kavramsal çerçeve analizi yapılmıştır. Konu içerisinde gelişmeler tarihi süreç gözetilerek incelenmiştir. Basitten karmaşığa ve özelden genele doğru bir yol izlenmiştir.

Çalışma; Giriş, Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler ile üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te çalışmanın amacı, yöntemi ve kapsamı tanıtılarak, çalışmada hangi konuların irdeleneceği üzerinde durulmaktadır.

Birinci Bölüm "Genel Olarak Kent Kavramı ve Kentleşme" başlığı altında beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında iki alt başlık bulunmaktadır. İlk alt başlıkta, kentlerin ortaya çıkışı ve kentsel gelişme üzerinde durulmuştur. İlk kentsel yerleşmelerin, Mezopotamya'da M.Ö. 3500, Mısır'da M.Ö. 3000, Çin ve Hindistan'da M.Ö. 2500'de, Neolitik dönemin sonunda ortaya çıktığı ve örgütlü bir çevre olan kentlerin oluşmasını etkileyen tarihi süreç ve gereksinim vurgulanmaktadır. İkinci başlıkta ise, farklı bakış açıları bir araya getirilerek kent kavramı, köyü ve kenti birbirinden ayırabilmek açısından tanımlanmıştır. Kent kavramı, genellikle farklı disiplinler tarafından farklı açılardan tanımlanmıştır. Bu tanımların yanı sıra, aynı disiplin temsilcileri dahi kenti farklı bakış açılarıyla tanımlamışlardır. Ama tüm tanımlarda kentin insanlığın en gelişmiş sosyal bir olgu olduğu temel düşüncesinden hareket edilmiştir. Sosyolojik, ekonomik, demografik, fiziki vb. çok yönlü bir sosyal olgu olan kent, farklı toplumlarda farklı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kent birden çok unsuru bir arada barındıran bir yapıya sahiptir. Kentin sadece bir kritere göre

değerlendirilemeyeceği, kentte zorunlu olarak bir takım unsurlara sahip olması gerektiği, Max Weber'in Şehir Teorisi esas alınarak, tarihteki örnekleriyle irdelenmektedir. Her ne kadar kentlerde bir takım ortak unsurlar bulunsa da, kentler detaylı incelendiği zaman her kentin kendine özgü bir takım özelliklere sahip olduğu üzerinde durulmaktadır. Kentin, ilk zihinsel çağrışımlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci kısımda, kent kuramları altı alt başlık halinde incelenmiştir. İlk başlıkta kentsel ekolojik kuram ve ekolojik süreçler anlatılarak, kentsel ekolojik kuramın sitemli olarak kenti inceleyen ilk kuram olduğu vurgusu yapılmaktadır.

İkinci başlık altında, Ekolojik Kuram'ın mekansal boyutu olan Burgess'in Ortak Merkezli Çemberler Kuramı anlatılmaktadır.

Sonraki iki başlıkta, kentsel büyüme olgusuna ekolojik açıdan yaklaşan iki kuramdan söz edilmektedir. Bunlar, Homer Hoyt ve Harris-Ullman kuramlarıdır. Ernest Burgess'in yaklaşımından farklı olarak mekansal yer seçme olgusunun merkez dışındaki sanayi bölgeleri, akarsu vadileri ve önemli ulaşım akslarının belirleyiciliğine göre geliştiğini varsayımlardır. Burgess ve Hoyt arasındaki önemli farklardan biri Burgess'in daireleri Hoyt'un ise dilimler şeklinde kentsel büyüme dinamiği öngörmeleridir.

Beşinci başlıkta Sjöberg Kuramı ele alınmaktadır. Kent olgusunun yapısal analizine ilişkin değerlendirmeler arasında Sjöberg'in kuramsal yaklaşımı önemli bir yer tutmaktadır. Sjöberg, kentsel ekolojistlerin modern sanayi kentinden farklı olarak, sanayileşmenin girmediği toplumlarda kentlerin yapısal niteliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Sjöberg, kentleri; sanayi öncesi kentler, geçiş halinde kentler ve sanayi kentleri olarak ayırmaktadır. Bu üç kentten ilki sanayi öncesi toplumun, ikincisi gelişmekte olan toplumun, üçüncüsü ise sanayileşmiş toplumun kentleridir. Sjöberg, kent olgusunu bir bütün olarak ele almakta, bu bütünü oluşturan öğeleri ve aralarındaki ilişkileri mekan boyutunda vurgulayarak vermektedir.

Kuram içinde yer alan geçiş dönemi kentlerinin çalışmamızın bütününde özel önem taşımaktadır. Bu kentler kısmen sanayi öncesi kenti, kısmen de sanayi kenti özelliklerini taşımaktadır. Söz konusu kentlerde geleneksel ve modern kesim bir arada bulunmaktadır. Kuramın geçiş halindeki kentler bölümü, ne sanayi öncesi kent

özelliklerini tam olarak gösteren, ne de saf olarak modern kent özelliğine sahip gelişmiş olan ülke kentlerinin analizine çerçeve hazırlamaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü Ankara kentinin bu çerçeve içinde değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Bu kısmın son başlığında ise kentleri sermaye birikim sürecinde inceleyen Castells'in Kuramsal Yaklaşımı yer almaktadır. Castells, kentin ve kentselliğin, temelde ideolojik bir içeriği olduğunu öne sürmektedir. Castells'e göre, kent; ekonomik-siyasal-ideolojik olmak üzere üç düzlemden oluşmaktadır. Ekonomik, siyasal, ideolojik düzlemlerin bir bütünü olan kent, ait olduğu sosyo-ekonomik sistemin parçasıdır. Toplumsal yapının bir yansıması olarak mekanı analiz etmek; ekonomik sistem, siyasal sistem ve ideolojik sistem ve bunlardan elde edilen sosyal pratiği birlikte incelemek demektir.

Üçüncü kısımda, Ankara'yı incelerken göz önünde bulundurulması gereken, Modernite, kentleşme ve kentleşmeyle daha belirgin bir hal alan bir takım kavramlar açıklanarak kentteki önemlilikleri üzerinde durulmaktadır. İlk başlıkta 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da oluşan ve etkileri giderek yaygınlaşan toplumsal yaşam ve organizasyon biçimi olan Modernite'nin boyutları anlatılmaktadır. Zamansal ve mekansal mesafelerin teknolojik iptali olarak değerlendirilen küreselleşmenin dünya için kaçınılmaz bir son olduğu vurgusu yapılmaktadır. Kentleşme ve kentleşme kavramları ise karşılıklı olarak tanımlanarak farklılıkları ortaya konulmaktadır. Ayrıca insanların sahip olduğu kimlikten hareketle her kentinde bir kentsel kimliğe sahip olduğu, bunun zamanla değişebildiği ve kentsel kimliğin bileşenleri olan; çevresel kimlik ve toplumsal kimlik farklı bakış açılarıyla netleştirilmeye çalışılmaktadır. Kentleşmenin vurguladığı kavramlara gelince; özgürlükler adası olan kentte, farklı olabilmek için oluşturulan vizyon ve imaj, kent sahnesindeki olay ve durumlar karşısında takınılan tavır ve davranışlar olan rol, kentleşmeyle sınırları daha belirgin hale gelen yurttaşlık kavramı ve daha çok kentlerde ortaya çıkan kolektif kültür kavramları değerlendirilmiştir.

Dördüncü kısımda, Türkiye'deki kentleşme süreci, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bir kesit göz önünde bulundurularak, genel olarak anlatılırken, özeldir ise Ankara'nın Başkent oluşundan günümüze kadar geçen zamanda kentleşme hızına değinilmektedir. Ayrıca Ankara dahil, kentleşme hızının 1950'lerden sonra artışı ve bunun daha çok göçlerden kaynaklandığı üzerinde durulmaktadır.

Beşinci kısımda ise, tarihte ilk önemli başkentlerin kuruluş süreçleri göz önünde bulundurularak, 20.yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olan Canberra ve Ankara ile İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde kurulmuş olan Brasilia ve İslamabad, yüzyılımızın gerçekleştirmelerine adım adım tanık olduğu dört başkent, kuruluş nedenleri ve aşamaları tarihi başkentlerle karşılaştırılıp incelenmektedir.

“Ankara'nın Başkent Oluş Süreci ve Ankara Üzerinden Kurgulanan Modern Türkiye İmajı” başlıklı İkinci bölüm dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, Ankara'nın tarihine, Başkent oluş kararına ve Cumhuriyet Dönemi öncesi Ankara'nın mekansal durumu ve sosyal hayatına kısaca değinilmiştir.

Sonraki iki kısmı; Cumhuriyetin ilk dönemlerinde etkin olan kurumlar, kişiler ve mekanlar oluşturmaktadır. Kurumlar ve kişiler kısmında, yeni kurulmuş olan Ankara Şehremaneti ve Ankara'nın sandalyesiz Bakanı olarak bilinen Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan, Ankara Şehri İmar Müdürlüğü ve eleştirilerin odağı olan İmar İdare Heyeti, Emlak ve Eytam Bankası, Belediyeler Bankası, halkın eğitimini üstlenen Halkevleri ve diğer bazı yabancı firmalar anlatılarak, Ankara'nın imarındaki yerleri incelenmektedir. Ayrıca, çoğu zaman eleştirel bakışlarının yansıdığı T.B.M.M Üyelerini ve yabancı mimarlardan Robert Oerley ve Ankara kentinin mimarı Harmenn Jansen'in Ankara imar edilirken ne kadar etkin oldukları, neler planladıkları incelenerek bunların birbirleriyle ilişkileri ortaya konulmaktadır. Bunların dışında ev sahibi olmakta acelesi olan Ankaralılardan gelen baskılar karşısında kişi ve kurumların çözüm arayışları üzerinde durulmaktadır. Bu çözümler çoğu zaman plandan sapmalara neden olmaktadır. Çözümler kimi zaman kaçak yapılaşmalara göz yummak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ve son kısımda ise, gelişmeler sonucunda yapılan mekanlara değinilmektedir. Ayrıca Ankara'da en fazla mekan üretiminin başkent seçilmesi kararından sonra yapıldığı vurgusu yapılmaktadır.

Bu bölümün son kısmında ise, Cumhuriyet kurucularının yaratmak istedikleri Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Ankara için hedefleri ve bu hedeflerin neleri amaçladığı ve Ankara üzerinden kurgulanan yeni Türkiye imajı için yapılan imar çalışmaları ve bu imar çalışmalarında kimlerin rol aldığı anlatılmaktadır. Ayrıca yapılan reformlarla sosyal yaşantıya ve mimariye yansıtılan imajların nasıl simgelandiği üzerinde durulmakta ve eskiyle sürekli bir karşılaştırma yapma ihtiyacı olduğu vurgusu yapılmaktadır. Devrimin kahramanı olarak kadınların dönem içinde nasıl öne çıkarıldığı ve yeni kadın ve erkeklik tanımlarının yapıldığı gerçeği saptanmaktadır. Ayrıca, çağdaş

aile oluşumundan modern topluma varılma hedefi için milletin nasıl ve hangi kurumlar aracılığıyla eğitildiği anlatılmaktadır.

Üçüncü bölüm, “Ankara’da Kimlik oluşumu İçin Yaratılan Mekanlar ve Bugünkü Ankara” başlığı altında yedi kısımdan oluşmaktadır. Bu bölümde, 1925’ten günümüze kadar Ankara’ya uygulanan imar planları ve sonuçları irdelenirken, öte yandan oluşturulan mekanlar, yapıtlar ve yeşil alanları üzerinde durulmaktadır. İlk kısımda 1925-1950 yılları arası Ankara’nın durumu ve ağırlıklı olarak Jansen Planı’nın etkisinin olduğu dönem incelenmektedir. Bu dönemde 400 ha’lık büyük kamulaştırma üzerinde durulmaktadır. Kasaba görünümünde olan Ankara’nın imar uygulamaları sonucu özellikle kamu sektöründe modern binalara sahip olmaya başladığı bir dönem örnekleriyle anlatılmaktadır. Ayrıca Ankara’nın görüntüsünü bozan gecekondu oluşumunun artması irdelenmektedir. Zira gecekondulaşma Cumhuriyet yöneticilerinin hiç istemediği bir gelişmedir.

İkinci kısımda ise, 1950’den günümüze kadar olan dönemde imar uygulamalarına değinilmektedir. Hızlı bir kentleşmenin olduğu 1950’den sonraki dönemde hızlı kentleşmenin Ankara’nın yapılaşmasına etkileri ortaya konulmaktadır. Bu dönemin ilk zamanlarında Yücel-Uybadin planı uygulandığı, bu planın nasıl Jansen Planı’nın yok edilmesi şekline dönüştürüldüğü vurgusu yapılmaktadır. Ankara’daki hızlı nüfus artışı karşısında Türk Medeni Kanununa giren “Kat Mülkiyeti” kavramı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu dönem Liberalizmin etkilerinin mimariye de yansıdığı bir dönemdir. Ayrıca 1969 yılında hazırlanan “Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu” oluşumuna değinilerek, oluşan yeni gelişme kutupları anlatılmaktadır: Batıkent, Eryaman, Sincan vb. 70’ler ve 80’lerdeki gökdelen tarzı yapıların ortaya çıkmaya başladığı zamanlara dikkatler çekilmektedir. Ayrıca Ankara’nın, tüm Ankara’yı içine alacak bir üst ölçek plana sahip olmadığı noktasına değinilmektedir.

Üçüncü kısımda, Ulus Cumhuriyet Anıtı, Zafer Anıtı, Güven Anıtı gibi anıtlar üzerinde durulup ve anıtlar ile ne anlatılmak istendiği konusu irdelenmektedir. Dördüncü bölümde ise, Modern bir kentin göstergesi sayılan yeşil alanların, Ankara’da oluşumları üzerinde durulmaktadır.

Beşinci kısım, Ankara’da kimlik oluşumunu ve kamusallığın dönüşümünü sağlayan bazı mekanlar üzerinde durulmaktadır. Altıncı kısımda, Ankara’da eğlence

hayatındaki değişimler üzerinde durulmakta ve Cumhuriyetle gelen yeni kentsel kimlikler irdelenmektedir.

Son kısımda ise günümüzde Ankara'nın sosyal ve mekansal durumu ortaya konularak, gelişmeler sonucunda nasıl bir değişim süreci izlediği hakkında kıyaslama yapılmaktadır.

Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler kısmında ise, Cumhuriyetten günümüze, Ankara'daki sosyal ve mekansal gelişmelerin bir değerlendirmesi yapılarak, Ankara'nın kendisi için belirlenen hedeflere ne kadar yaklaştığı tespit edilmeye çalışılmakta ve bir takım önerilere yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KENT KAVRAMI VE KENTLEŞME

1.1 Kent

1.1.1 İlk Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Kentsel Gelişme

Kent kavramının ortaya çıkması, çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Kentlerin ortaya çıkışı, tarihçiler ve toplumbilimciler tarafından uygarlıkların doğuşu olarak değerlendirilir. Her kentin kendi tarihi olmasına karşın, insanlığın tarihi büyük ölçüde kentlerin ve kentsel yaşamın tarihi olarak yazılabilir. Kent tarihsel sürece pek çok yeni öge getirmiştir.¹ İnsanların topraktan sağladıkları yaşamsal gereksinimlerden kopmaları, ancak onlar için başka bir grubun bu gereksinimleri sağlamasıyla gerçekleşebilmiştir. Toprakta çalışanlar, fazla ürünlerini, değişik hizmetler için başkalarıyla değiştirmeye başlamıştır. Bu hizmetler, üretim aracı, pazarlama ve koruma olabileceği gibi dinsel amaçlı da olabilmektedir. Toprakla doğrudan ilgilenmeyen bu grupların bir arada oturmaları ve giderek örgütlü bir çevre oluşturmaları, bugünün kentlerinin oluşmasını sağlamıştır. Örneğin çanakçılığın, çömlekçiliğin başlaması ve daha sonraları politik düzen, ticaret, askerlik, hukuk kurumlarının belirginleşmesiyle de beşeri yerleşmeler, mekanda bu özellikleri yansıtacak bir düzen göstermeye, yani kentler doğmaya başlamıştır.²

Kentlerin ilk olarak M.Ö. 6000 yıllarında belirmeye, M.Ö. 4000 dolaylarında da tam olarak kendisini göstermeye başladığı söylenmekle birlikte, İlk kentsel yerleşmeler, Mezopotamya'da M.Ö. 3500, Mısır'da M.Ö. 3000, Çin ve Hindistan'da M.Ö. 2500'de, Neolitik dönemin sonunda ortaya çıkmıştır. Arkeolojik bulgular ekolojik açıdan uygun yerlerde, büyük nehirlerin geçtiği verimli ovalarda kent niteliğinde yüksek nüfuslu yerleşimlerin ortaya çıktığını göstermektedir.³

Tekerlekli taşıma araçları, karasaban, nehir kayıkları, sulama kanalları ve madenleri işleme sanatının gelişmesi sonucu; toplumdaki ekonomik, sosyal ve fiziki değişiklikler meydana gelerek Mezopotamya'daki ilk kentleşme oluşmuştur. Özellikle

¹ P.K.Hatt ve A.J.Reiss, "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", 20. Yüzyıl Kenti, Der ve çev:B.Duru ve A.Alkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.27-35 ; H. Ertürk, Kent Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa, 1997, s.35

² E.G.İsbir, Şehirleşme ve Meseleleri, Gazi Büro Yayınları, Ankara, 1991, a.g.e., s.15

³ R.Aslandoğlu, "Kentlerin Kökeni Üzerine Bir Değerlendirme", Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Kitabevi, Bursa 1998, a.g.e., s.14

tarım üretimindeki artış, taşımacılık ve ulaşımdaki gelişmeyle birlikte bu ürünlerin değişik bölgelerde depolanması, dağıtımı ve değişimi için yeni teşkilatlar kurulması gerekmiştir. Diğer taraftan kentlerde yapılan zanaat ve hizmetlerde uzmanlaşmaların başladığını görmekteyiz.⁴

Doğu Avrupa'da kentleşme M.Ö. 3000 ile 2000 yılları arasında kendisini hissettirmiş ve yeni zanaat çeşitlerinin doğmasıyla birlikte, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde ticarete de gelişmeler kaydedilmiştir. Deniz taşımacılığında kullanılan araçların geliştirilmesi ve ticaretin parayla yapılması Kuzey-Batı Avrupa'ya kentleşme hareketini getirmiştir.

Antik Çağ kentlerinin büyüklüklerine ilişkin fazla bilgi bulunmaması ve bilgilerin çoğunun arkeolojik bulgulara dayanmasına rağmen, M.Ö. 6. yüzyılda Babil'in 350 bin ve iki yüzyıl sonra da Syracuse'un 400 bin nüfuslu olduğu bilinmektedir.⁵ Perikles zamanında Atina daha büyük bir kent idi. Kuşkusuz, Antik Çağ'ın en büyük kenti, 1.5 milyon nüfuslu Roma idi. Eski Yunan ve Roma kentleri, tutsaklık düzenine dayanan uygarlığın ürünüydüler.⁶

Ortaçağ Avrupası'nda çok yavaş bir tempoda yürüyen kentleşmenin karakteristiğini şehirlerin sayı olarak artması meydana getirir. Kentleşme olayının ortaya çıktığı yerler daha çok haberleşme, ticaret, kültür ve idare merkezi olan kentlerdir. Bu çağda kentleşmeyi doğuran iki ana faktör; üretilen malların satıldığı pazar ve çarşıların öneminin giderek artması ve belirli bir yerde yaşayanların kendilerini dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruma arzularıdır. Ortaçağ Avrupası'ndaki kentleşme; yayılan ve ticarete dayanan kapitalist ekonominin gelişmesi, milli devlet, fiziki bilimlerin esaslarını ortaya koyan fikir sistemlerinin doğması gibi prensipler çerçevesinde şekillenmiştir. Bunlar arasında en önemli olanı milli devlet kavramı olarak göze çarpmaktadır. Çünkü, böylece farklı mekanlarda bulunan yerleşme alanları tek tek sahip oldukları siyasi iktidarı, toplumun siyasi teşkilatlanma şekli olan devlete devretmekteydiler. Bütün devlet bürokrasisi az sayıdaki kentlerde, hatta bir tek kentte toplanmak suretiyle yerleşme alanlarına ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlar kazandırmaktaydı.

⁴ İsbir, a.g.e., s.15

⁵ Hatt ve Reiss, a.g.m.

⁶ R.Keleş, Kentleşme Politikası, 2.basım, İmge Kitabevi, Ankara,1993, s.20

İslam ve Hıristiyan kültürünün etkisinde kalan toplumlardaki kentleşme incelendiği zaman, kentlerin ibadet yerleri çevresinde ve genellikle dışa doğru genişleyen bir gelişme gösterdikleri görülür. Özellikle İslam kültürünün benimsendiği kentlerde, binaların toprak duvarlarla çevrili bahçeler içerisinde yapıldığı ve bahçe duvarları arasındaki yolların ince kan damlalarını hatırlatan dar geçitler olduğu görülür.

Ortaçağ kentleri gerek savunma, gerekse güzel görünme etkisiyle surlarla çevrili, içlerine kapanık kentler olmuşlardır. Zamanla ilerleyen savaş teknikleri karşısında kentin etrafını çevreleyen surlar, eski önemini kaybetmiştir. 12. yüzyılda, nüfusu 100 bini aşan kentler parmakla sayılacak kadar azdır. Bu rakamı aşan kentler arasında sadece Paris, Venedik, Milano ve Floransa girebilmekteydi. Londra ve Brüksel'in 15. yüzyıldaki nüfusları 40 bin kadardır. Ortaçağ kentlerine ya tümüyle siyasal ve kültürel işlevler ya da tamamen ekonomik işlevler hakimdi. Çağdaş sanayileşme, teknoloji, ulaşım ve yönetim olanaklarının ürünü olan çok işlevli kent olgusu, ortaçağ kentlerine yabancı bir olgudur.⁷

Sanayi Devrimi'nden önceki kentsel gelişmeler, daha çok tarımın ilerlemesi ve elde edilen üründe artış olmasının etkisinde kaldığı gibi, değişik kültürlerin izlerini de taşımaktadır.

Günümüz anlamında kentlerin Sanayi Devrimi ile Batı Avrupa'da şekillenmeye başladığı bilinmektedir. Sanayi Devrimi'nin başlangıcında, kentlerin ekonomik yapısında başlıca rol oynayan öğeler; burjuvalar, tüccarlar ve bankacılarıdır.⁸ Sanayileşmenin başlamasıyla kentleşme daha başka unsurların etkisinde kalarak gelişmiştir. Ama genellikle kentleşmeyle sanayileşmenin birbirini etkilediği kabul edilir. Nüfusun artması, işçilerin yaptığı işleri farklılaştırmış ve işlerin farklılaşması da uzmanlaşmaya yol açmıştır. Uzmanlaşmanın en önemli sonuçlarından bir tanesi olan verim artışı başlangıçta sanayileşmenin esas birimlerinden olan işçinin hayatını olumlu yönde etkilemiştir. Ancak uzun dönemde bu etki, hem yaşama şartları hem de etkilenen kimselerin sayısında artışlara sebep olmuştur.

Sanayi Devrimi'nden sonraki kentsel gelişme, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı bir seyir izlemiştir. Kentleşmeyi etkileyen etkenlerden birisi olan ekonomik yapı her ülkede farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkeler ekonomik gelişmelerini, tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine ve daha sonra da hizmet

⁷ Keleş, a.g.e.

ekonomisine geçerek sürdürmüşlerdir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler tarım ekonomisi aşamasından, hizmet ekonomisine atlamışlardır. Bu ülkelerin yerleşme alanları, belki nüfus açısından şehir olarak kabul edilebilir. Ancak buralarda yürütülen ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler yönünden bunu söyleyemeyiz.

Gelişmiş ülkelerin kentleşen ve zamanımızın “metropoliten alanın” çekirdeğini oluşturan yerleşme alanlarının, genellikle sanayi bölgelerinde veya çevrelerinde ortaya çıkması rastlantı değildir. Bu tamamen sanayileşme ile kentleşmenin organik bağlantısının sonucudur. Bu sonuç, sanayileşmeye 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve zamanımızın gelişmiş ülkeleri arasında yer alan İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika ve diğer gelişmiş devletlerdeki kentleşme hareketinde kolaylıkla izlenebilir. Sanayileşme ile başlayan kentleşmenin karakteristik özelliğini, sıralar halinde ve tek bir bina görünümünü veren dikdörtgen şeklindeki blok yapılar meydana getirir. Daha sonraları ulaşım ve haberleşme alanlarında kaydedilen ilerlemeler, kentleşmenin başlangıcında belirlenen yerleşme alanlarının merkezlerinde toplanan nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin (üretim, ticaret) dağılmasına ve daha sonra göreceğimiz çevrekentlerin(banliyöler) meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu gelişme sonucunda şehir merkezlerindeki alım, satım ve üretim merkezlerinin yerlerini, bölge veya daha doğru bir deyimle çevrekent alım, satım ve üretim merkezleri almaya başlamıştır.

Sanayi Devrimi'nin etkileri hissedildikçe Batı Dünyası'ndaki kentlerin boyutlarındaki büyüme çok hızlı olmuştur. Sözcü Prusya'nın kentlerinin nüfusu 1880'lerde 2 milyon artmıştır. Fransa'ninkiler 1 milyon artarken İngiltere ve Galler kentlerinin nüfusu 750 binlik bir artış göstermiştir. Ve 1890'lara gelindiğinde Londra ve Paris, yüzyılın ortasına göre nüfuslarını iki katından daha fazla artırmışlardır. Bu arada Berlin'in nüfusu dört kat artmıştır. Amerika'da da paralel bir gelişme söz konusudur. 1890'da Amerikan nüfusunun üçte biri, nüfusu dört bin veya üstü kentlerde yaşamaktadır.⁹

1880 ile 1890 arasında nüfusu 12-20 bin arasında değişen kentlerin sayısı 45'ten 91'e çıkmışken, 45-75 bin nüfuslu kent sayısı 23'ten 39'a çıkmıştı. Bu on yılda Chicago'nun nüfusu yarım milyondan bir milyonun üzerine çıkarken, İkiz Şehirler'in büyüklüğü üçe katlanmıştı. Detroit, Milwaukee, Columbus ve Cleveland % 80'lik bir

⁸ Keleş, a.g.e.

⁹ M.Weber, Şehir, çev:Musa Ceylan, İstanbul: Bakış yayınları, 2000, s.8-9

büyüme kaydetmişti. 1890'da, nüfusunun tamamı, büyüklüğü 4 bin ve üzeri olan kentlerde yer alan eyalet ve bölgeler bile vardı. Örneğin, Kuzey Atlantik Bölgesi halkının üçte ikisinden fazlası bu kategorideydi.

Gerek Amerika gerekse Avrupa kentlerindeki müthiş nüfus artışı, kırsal nüfusun mukayeseli olarak düşüşü ile ilişkiliydi. Amerikan kentlerinin bir başka büyüme nedeni de, yurtdışı doğumlu insanların nüfusunun artışı idi. 1890'da Amerikan kentlerinin tüm sakinlerinin beşte biri yurtdışında doğanlardan oluşuyordu. Kentlerde, 1880'deki nüfusun tamamı kadar yurtdışında doğmuş insanlar vardı. 1890'da, bünyesinde Chicago'dan daha fazla Alman barındıran iki Alman kenti (Berlin ve Hamburg) vardı. Yalnızca Stockholm ve Göteborg'da daha fazla İsveçli; yalnızca Christiana ve Bergen'de daha fazla Norveçli vardı. Philadelphia'lıların dörtte biri ve Boston'luların üçte biri yurtdışı doğumlulardı. Newyork-Brooklyn, dünyadaki en büyük göçmen merkezi idi. Napoli'nin yarısı kadar İtalyan; Hamburg kadar Alman; Dublin'in iki katı kadar İrlandalı; Varşova'nın yarısı kadar Yahudi vardı.¹⁰

Kentleşme çok eski bir geçmişe sahip olsa da esas özelliğini Sanayi Devrimi'nden sonra kazanmıştır. Sanayileşme her ülkede kentleşmeyi aynı anda ve aynı şekilde etkilememiştir. İngiltere'de sanayileşmenin etkilerini 18. yüzyılın sonlarına doğru göstermeye başladığını ve 19. yüzyılın ikinci yarısında bu etkinin doruk noktasına ulaştığını görmekteyiz. Fransa, Almanya ve Amerika'da bu etki kendisini daha sonraları göstermiştir. Sanayinin gerek duyduğu kömür ve demir üretiminin fazla oranda insan gücüne dayanması sebebiyle kuzey batı Avrupa'daki kömür yataklarının bulunduğu bölgeler nüfus birikimine sahne olmuştur. 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başlarında belli başlı gelişmiş ülkelerde şehirlerde yaşama oranı, 1890'da İngiltere'de % 49 iken, 1900 yılında Almanya'da % 56.1, Fransa'da % 41, İspanya'da % 33.2, İsveç'te % 21.5'dir. Yine 1900 yılında Amerika'daki oran 39.7'dir.¹¹

İngiltere, Avrupa'da gelişmiş ülkeler arasındaki kentleşme oranı en yüksek ülkedir. 1901 yılında kentlerde yaşayanların genel nüfusa oranı % 77 iken, bu oran 1951'de % 81'e ulaşmıştır. 1950 yılındaki kentleşme oranı ise Almanya'da % 71, İtalya'da % 42, Hollanda'da % 55.8 ve Fransa'da % 52'dir. Aynı yıllarda Amerika'da

¹⁰ Weber, a.g.e. s.9

¹¹ İsbir, a.g.e., s.19

kentleşme oranı % 64'tür. 1970 yılında bu ülkelerdeki kentleşme oranı ise, Almanya'da % 76, İtalya'da % 54, Hollanda'da % 82 ve Fransa'da % 70.6'ya ulaşmıştır.¹²

1950'lerden sonra gelişmesini büyük ölçüde tamamlamış olan ülkelerde kentleşme oranı yüksek boyutlara ulaştığından 1970'lerden itibaren kentleşme artış oranı azalmaya başlamıştır. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerde kentleşme oranı oldukça yüksektir. Örneğin, gelişmiş Kuzey Amerika bölgesinde yıllık kentleşme oranı 1980-85 döneminde 0.12 iken, Afrika'da bu oran 2.19'dur.

Gelişmekte olan ülkelerde insan gücünün % 70-% 90 kadarının tarımda istihdam edilmesine karşılık gelişmiş ülkelerde bu oran sadece % 5 civarındadır. Gelişmekte olan ülkeler hızlı bir kentleşme içerisinde olmalarına karşılık esas nüfus kent dışı yerleşmelerde yaşamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde genelde kentleşme büyük şehirlerin ortaya çıkması şeklinde olmuştur. Bu da kent ile ilgili kamu hizmeti yükünü taşıyacak olan ekonomik gelişmenin öneminin artmış olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin kentleri, üretim sanayinin desteğinden yoksun olarak çok büyük hizmet ekonomisi geliştirmek durumunda kalmışlardır.

İnsanların sınırlı bir alana yoğun olarak toplanması, uzmanlık alanlarının çeşitlenmesine yönelik taleplerde de müthiş bir artışı beraberinde getirmiştir. İnsanların caddelere, şehir suyu şebekesine, kanalizasyon sistemlerine, çöplerin imhasına, polis korumasına, parklara, oyun alanlarına, hemşehri merkezlerine, okullara, kütüphanelere ve ulaşım sistemlerine ihtiyacı vardır. Mühendislik, hukuk, maliye ve sosyal refah alanlarındaki komplike sorunları çözmek için daha karmaşık bir yöntem sistemi gereklidir. Endüstriyel devrimlere eşlik eden eş görülmemiş kentsel büyüme, tüm bu açılardan benzersiz sorunlar da taşımıştır.

Çok sayıdaki nüfusu iskan etme sorunu, gelişigüzel evler, ortaklaşa kullanılan evler, türlü türlü oteller ve kısa sürede kentlerin gecekondü bölgelerini oluşturan bitişik nizam, kötü apartmanlar gibi icatlarla karşılanmaya başlanmıştır. Ama zamanla artan tüketici kitleleri, standartlaştırmalara ve kitlesele üretime yeni değerler katmıştır. Ucuz işgücünün kentlere akını el sanatlarından uzaklaşıp, seri üretime geçilmesini tetiklemeye başlamıştır. Yeni kentsel ortam, inşa etmezden önce sanki her şey yıkılmak zorundaymış gibi bir durum ortaya çıkarmıştır. Ayrıca kent, ekonomi dışında

¹² İsbir, a.g.e., s.19-20

başka bakımlardan da önemli bir varlıktır; yeryüzü, gökyüzü ve suya erişim ve kullanımla ilgili olarak imtiyazlar biçiminde çok sayıda kamu hizmeti tekeli dağıtmaya başlamıştır.

Geçmişte kentler dini bir mekana ya da bir kaleye yakınlığına göre kurulmuş ve bazı kentlerin tarihte hep siyasal mülahazalarla konumlandırılmış olduğu söylenece de, şehirlerin konumundaki temel nedenler ulaşım alanında yatmaktadır. Ulaşımın bir kesiti (bu ulaşım, malların bir nakliyeciden bir başkasına devredilmesinden ibaret bile olsa) çok sayıda teçhizat ve tesis gerektirmektedir. Bu yüzden kent oluşumları, nehir ağzlarında yahut kilit noktaları ve diğer benzer bölgelerde meydana gelmektedir.¹³

İnsanların kentlerde yoğunlaşmasının nedenleri olarak, bu sürecin temelde ekonomik güçlerin ürünü olduğu, bu güçlerin ise Sanayi Devrimi ile önem kazanan buhar ve makine, ticaret, modern ulaşım sorunlarının halli, tarımın sanayileşmesi ve verimliliğin artması, ticaret merkezlerinin büyümesi, ulaşım, sanayileşme ve fabrika sistemi olduğu sonucuna varılabilir.¹⁴ Bunların dışında kentsel büyümenin nedenlerine ilave olarak ekonomik, sosyal ve politik nitelikli bir dizi ikincil neden sayılabilir: Ücretlerdeki yüksekliğin cazibesi, çeşitli fırsatların çekiciliği, daha yüksek yaşam standardı, eğitim, eğlence vb.

Gerek sanayi öncesi, gerekse sanayi sonrası dönemde; gelişmiş olsun, gelişmekte olsun, kapitalist olsun, sosyalist olsun bütün ülkeler, kentleşme olayının ve sonuçlarının etkileriyle karşı karşıya kalmışlardır. Dünya nüfusu 1800'de 990 milyon iken, 1900'de 1 milyara, 1960'da 3.3 milyara yükselmiştir.¹⁵ Dünya Nüfus Enstitüsü'nün verilerine göre günümüzde dünya nüfusu yaklaşık olarak 6.3 milyar civarındadır. Dünya nüfusu yılda ortalama olarak 80 milyon artış göstermektedir. Artışın % 97'si gelişmekte olan ya da gerikalmış ülkelerden kaynaklanmaktadır.¹⁶ Kentleşme ise çok daha büyük bir hızla ilerlemektedir. 1800'lerde dünya nüfusunun sadece % 1.7'si kentlerde yaşarken, bu oran 1900'lerde % 5.5'e, 1970'de ise % 22'ye yükselmiştir.¹⁷ 1800'lerde 15 milyon olan kentli nüfusun, bugün 3 milyar üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

¹³ Weber, a.g.e., s.8-18

¹⁴ H. Ertürk, Kent Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa, 1997, s.37-38

¹⁵ Keleş, Kentleşme Politikası, s.21

¹⁶ "Dünya nüfusu altı milyar", <http://www.milliyet.com.tr/1999/10/11/dunya/dun03.html>; "Sessiz tehlike: Nüfus artışı", <http://www.evrensel.net/03/02/12/toplum.html#2>

¹⁷ Keleş, Kentleşme Politikası, s.21

Sayısal verilerin yanında kentler, sosyo-kültürel bir dönüşümde yaşamışlardır. Her üretim tarzı, yerleşim biçimlerini ve özel olarak da kendine özgü bir kent tipini yaratmıştır. Bir başka anlatımla kentlerin oluşumu ve geçirdikleri yapısal değişimler, en genelde üretim tarzındaki dönüşümlerce belirlene gelmiştir. Bunun en yakın örneği 19. yüzyıl öncesinin geleneksel kentlerinin sanayi devrimi ile birlikte uğradığı köklü değişimdir. Bu süreçte kentlerin yalnızca üretimle ilişkili maddi dokusu değil, kentsel yaşam ya da kent kültürü dediğimiz şeyin tüm öğeleri de farklılaşmış, yeni bir kentli tipi, davranış normları ve kentlilik bilinci ortaya çıkmıştır. Kentler II. Sanayi Devrimi olarak adlandırılan 1980 sonrası dönemde de yeni bir üretim tarzı ile karşı karşıyadır. İlk sanayi devrimi insanın fizik gücü ve el emeği yerine ikame edilen motor makinelerle karakterize edilirken, bilgisayarların bilgi işlem düzeneklerinin simgelenildiği II. Sanayi Devrimi beynin uzantısı aletlere geçişi zorunlu kılmıştır.¹⁸

19. yüzyılın sanayi çağının klasik kentlerinde çok sayıda işçi istihdam eden fabrikalar yer almaktaydı. Kent nüfusunun büyük kısmını meydana getiren bu sınıf, kenti kuşatan fabrikalara yakın kenar semtlerde, onlar için inşa edilmiş işçi konutlarında oturmakta, merkezde ise ağırlıklı olarak yönetici sınıflar oturmaktaydı.¹⁹

II. Sanayi Devrimi ile devreye giren bilgisayar teknolojisi emek istihdamını çoğunlukla devreden çıkarmaya başladı. Bu da kentin şemasını alt üst etmeye başladı. İşçiler ise merkezde hizmet sektöründe iş bulmaya yönelmeye başladı. Kentte yer alan iş merkezleri kent dışına çıkmaya başladı ve özel mahalleler ve siteler inşa edilmeye başlandı. Bu durum özellikle sanayileşmesini gerçekleştirmiş toplumların metropol kentlerinde gözlenen olgu olmakla birlikte Türkiye gibi sanayi toplumu olmanın eşiğinde olan toplumların metropol kentlerinde de geçerlidir. Çalışmamızın konusu olan Başkent Ankara için de geçerli bir olgudur. Sanayileşmenin kırsal kesimde yol açtığı sonuçların kentlere yönelttiği büyük insan kitleleri de devreye girmektedir. Böylece 1980'lerle birlikte dünyanın en kalabalık kentleri sıralaması hızla değişmeye başlamış, iki yüzyıldır listenin ilk sıralarında yer alan tipik sanayi çağı toplumlarının metropolleri, yerlerini son yirmi yılda nüfusları adeta geometrik dizeye göre artan prefabrik toplumların metropollerine bırakmaya başlamışlardır. Araştırmalar 2000'li yılların ilk çeyreğinde

¹⁸ Ö.Laçiner, "Kentlerin Dönüşümü ve Yeni Kentlilik Bilinci", Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, ed:F.Yıldırım, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2002, s.65-75

¹⁹ R.Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, çev: S.Durak-A.Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s.174-179

dünyanın en kalabalık kentlerinin -bir kısmı 20 milyonu aşkın nüfuslu- hemen tümünün şimdiki “gelişmekte olan” kategorisine dahil ülkelerde olacağını göstermektedir.²⁰

Sanayi Devrimi sonrasında günümüze kadar oluşan teknolojik gelişme otomasyon çağını açmıştır. Bu hızlı gelişmenin fiziksel mekana yansması metropoller, megapolisler biçiminde olmuştur. Otomasyonla birlikte gelişen kentlerde istihdamın ağırlığı sanayi sektöründen hizmet kesimine doğru yönelmiştir. Böylece de bu aşamada örgütlenme ve idare etme yani kentsel alanlarda idarecilik önemli etmen haline gelmiştir.²¹

Görüldüğü üzere kentsel gelişme M.Ö. 4000’li yıllardaki yerleşmelerden günümüz metropollerine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak bugünün metropollerini ile Mezopotamya kentlerini özellikleri açısından karşılaştırmakta ciddi zorluklar çekeriz.²² Ancak kentsel gelişmenin toplumsal yapıyı zorunlu olarak, derin bir biçimde etkilediği ve etkileyeceği söylenebilir.

1.1.2 Kent Tanımları

İnsanların yaşadıkları mekanlar kent ya da köy olarak adlandırılmaktadırlar. Kent ile köy, her zaman birbirinden kesin çizgilerle ayrılamazlar. Bu nedenle insan topluluklarından bazıları, kentlerin ve köylerin ortak özelliklerine sahip yerler üzerinde yaşarlar. Kentin ya da köyün ne olduğu, nasıl tanımlandığı üzerine bazı düşünceleri buraya taşırsak daha net bir fikre sahip olabiliriz.

Kentler, nüfus yoğunluğu fazla yerleşme alanları olması yanında, buralarda yürütülen hizmet ve faaliyet çeşitleriyle ilgili teşkilatları ve personeli de barındırmaktadırlar. Kentler, sınırları içerisinde yoğun şekilde yürütülen faaliyet ve hizmet çeşidine göre de “karakter” kazanırlar. Daha da ileri gidilerek, kentlerin kazandıkları bu karakter dolayısıyla diğer yerleşme yerlerinden ayrılmalarının kolaylaştığı söylenebilir.²³

Belli bir yönetsel örgüt biriminin sınırları içinde kalan yerlere kent, bu sınırların dışındaki alanlara köy denilmesini gerektiren tanımlar, yönetsel sınır ölçütünü kullanan

²⁰ Laçiner, a.g.m.

²¹ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.38

²² K.Görmez, Kent ve Siyaset, Gazi Kitabevi, Ankara,1997, s.9

²³ İsbir, a.g.e., s.5

tanımlardır. Bu amaçla belediye sınırları içindeki sınıf genellikle, “kentli nüfus” olarak adlandırılır.²⁴

Bazı tanımlar nüfus ölçütüne dayanmakta, belli bir nüfus düzeyini aşmış olan yerleşmelere kent, diğerlerine köy adı verilmektedir. Köy yasamız, nüfus ilkesine göre bir ayırım yapmakta, “Nüfusu 2.000’den aşağı yurtlara köy, nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olanlara kasaba ve 20.000’den çok nüfuslu olanlara da kent denir.” demektedir.²⁵ Bu ölçüt çeşitli ülkelerde farklı alt sınırlarda ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Danimarka’da 250 nüfuslu yerleşimlere kent denirken, Kore’de 40.000’i aşan nüfuslu yerleşimlere kent adı verilmektedir.²⁶ Şunu unutmamak gerekir ki sadece nüfus ölçütü göz önüne alınarak bir sınıflandırmaya gidilirse kentsel özyapıyı kazanmış birtakım yerleşim yerlerini kent saymamak sonucu doğurabilir. Bunun için başka ölçütlerinde göz önünde bulundurulması gerekir.

Başka bir küme tanım ekonomik ölçütlere dayanır. Bir ekonomiste göre kent; mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan bir mekanizmadır.²⁷

Kent, arazi üzerinde bir doku oluşturan, birbirine sıkı sıkıya bağlı etkinliklerin tümüdür ve kendi tarihine sahip tanımlı bir bütündür. Bir yerleşme birimine “kent” denilebilmesi, o birimde tarım dışı üretimin ağırlık kazanmasına, üretim araçlarının ve dolayısıyla nüfusun orada yoğunlaşmasına, bir örnek olmama ve bütünleşme derecelerinin yükselmiş olmasına bağlıdır.²⁸ Kenti meydana getiren tek tek yapıların yan yana gelmesi olmadığı gibi, kentin gelişmesini düzenleyen de uzmanlar tarafından hazırlanan fiziksel planlar değildir. Kent sosyal bir olgudur ve böyle değerlendirilmelidir. Kent, bir çerçeveden çok, sürekli akış içinde bulunan bir toplumsal pratiği ifade eder.²⁹

Aldo Rossi’nin tanımıyla kent anlamlı bir biçimdir. Aralarında mantıksal ilişkiler bulunan bütüncül bir yapıdır. Tıpkı dildeki sentaks esasları gibi değişmezdir. Ama kültürden kültüre, bölgeden bölgeye de farklılıklar yaşanmaktadır. Bu farklılıklar toplumsal mekana yansıdığı gibi, kentsel mimaride de yerini bulur.³⁰

²⁴ Keleş, Kentleşme Politikası, s.74

²⁵ Keleş, a.g.e.

²⁶ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.44

²⁷ Keleş, a.g.e., s.75

²⁸ D.Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yem Yayınları, İstanbul, 1995

²⁹ M.Castells, Kent, Sınıf, İktidar, çev.A.Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1997, s.123

³⁰ A.Rossi, The Architecture of the City, The M.I.T. Pres, Massachusetts, 1994

Kent; insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yönlüten, çerçeveleyen yapıdır.³¹ Bu yapıya biçim veren tercihleri ise, insan ve toplumlar, inancından, dininden hareket ederek belirler. Kent toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir. Kenti kent yapan, yalnız evler değil, bütün bu faaliyetlerin içinde barındığı yapılar, yapı grupları ve bunları birbirine bağlayan ulaşım, altyapı, sosyal donanım sistemleri ve bunları tevzi eden, işleten kuruluşların bütünüdür.

Sjoberg'in sanayi öncesi kentini göz önüne alırsak, günümüz kentinin hemen hemen çoğu özelliğini taşımamaktadır. Gerçi nüfusları itibarıyla "büyük yerleşmeler", tarihin belirli dönemlerinde her zaman varolmuştur ama bunları günümüz anlamında kent saymak mümkün değildir. Günümüz kentleri için de özellikle kent kültürü ve kentsel davranışlar açısından benzeri farklılıklar söz konusudur. Sanayi öncesi kentlerden pek azının nüfusu 10 bini aşmıştır. Bu kentler, hep dinsel ve yönetsel kentler olmuş; ekonomik işlevleri ikinci planda kalmıştır. Bu kentlerin iç yapılarında, seçkinler ve varlıklı sınıflar özekte özeğe yakın yerlerde yaşarlar. Toplumdaki yoksul sınıflar ile istenmeyen öğeler ise kent sınırlarına yakın yerlerde yerleşirler. Her uğraş kümesi, belli bir sokak ya da mahallede yaşar ve çalışır. Bu mahalle ve sokaklar, genellikle o uğraşın adını taşırlar. Etnik kümeler, göreceli olarak kendilerine yeterli alt kümeler halinde ayrı ayrı yerlerde yaşarlar. Toplumsal-ekonomik alanda görülen yüksek orandaki ayrılaşmaya karşın, toprak kullanımında ayrılaşma azdır. Belli bir toprak parçası birden çok işleve hizmet eder.³²

Kent konusunda çok çeşitli tanımlar yapılmış, çok farklı teoriler ortaya atılmış, değişik bakış açıları ortaya konulmuş ama bunların çoğu, çoğu zaman kenti meydana getiren bir veya birkaç unsuru ele almışlardır. Veya belli açılardan incelemişlerdir. Kentin oluşumu üzerine yapılan incelemelerin en kapsamlısı veya en detaylı olanlardan biri Max Weber'in Şehir teorisidir.

Max Weber'e göre, bir yerleşim yerinin kent olarak kabul edilebilmesi için bazı zorunlu unsurları ihtiva etmesi gerekmektedir. Öncelikle kent, sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas olarak ticaret ve alışverişten kazandıkları bir yerleşim yeridir. Yani pazar yerinin olması gerekmektedir. Tabii ki her ticaret ve alışverişin hakim olduğu

³¹ T.Cansever, Şehir, Cogito, sayı:8, 1996, s.125-129,

³² Keleş, a.g.e., s.96

mekanları da kent saymak yanlış olur. Asya ve Rusya'daki ticaret köylerini göz ardı edemeyiz. Kente ekonomik çok yönlülüğün eklenmesi gerekmektedir. Yani ticaret ve alış verişin birden fazla alanda yapılması gerekmektedir. Yalnız bu pazarın düzenli olması gerekir, çünkü kent tarihi incelendiği zaman periyodik panayırın gezici pazarların olduğu göze çarpacaktır. Bu pazarların çoğu kurulduğu mekanları kent haline dönüştürememiştir. Kentler kimi zaman çeşitli şekillerde kazandıkları gelirlerini harcadıkları mekan olabilmekteydi(tüketici kentler: Pekin gibi). Kimi zaman ise fabrikalar, imalatçılar ve yabancı ülkelere arz edilen hazırlık endüstrileri söz konusu kentte konumlanmış olabilir.³³

Kentin kendine has hukuki yapısı olması gerekmektedir. Hakların belirlenmesi ve bilinmesi için kentin kendine ait bir mahkemesi ve hiç değilse özerk hukuku olmalıdır.

Şimdi pek bir önemi kalmamış olsa da, kentin oluşumunda kalenin ve garnizonun önemi büyüktür. Genellikle kentler bir kalenin etrafında kurulmaktadır. Nerede bir kale veya malikane var idiyse, çevresine orada yaşayan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için esnaf gelir yerleşirdi. Evrensel olmamakla birlikte kimi zaman kale ve pazar kaynaşırdı. Kale ve surlar güveni temsil ederdi.

Ayrıca kentin kısmen de olsa özerk olması gerekmektedir. Yani kendi kararlarını alabilmeli, kendini yönetenleri kendisi seçebilmelidir. Kent sakinlerinin kendi yönetimine kısmen de olsa katkısı olmalıdır.

Kentler; siyasi, fiziki ve fonksiyonel açılardan incelenebilirler. Siyasi açıdan kentler, belirli idari hudutlar içerisinde görev yapan yönetimlere sahip birimlerdir. Fiziki açıdan kentler, değişik amaçlar için kullanılan çok sayıdaki binalar ile ulaşımı sağlayan yollardan oluşur. Fonksiyonel açıdan kent ise, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapıldıkları yerleşme alanlarıdır.³⁴

Toplumbilimsel açıdan kenti tanımlama girişimlerinde kentten, genellikle nüfus birikiminin, uzmanlaşmanın, işbölümünün, sanayileşmenin, ikincil ilişkilerin yoğun bir biçimde yaşandığı bir yer olarak söz edilir.³⁵ Kentin, tanımlarının içinde yer almayan birçok özelliği de mevcuttur. Uygarlığın doğduğu, beslendiği, her türlü toplumsal,

³³ Weber, a.g.e., s.73-105

³⁴ İsbir, a.g.e., s.5

³⁵ P.K.Hatt ve Diğeri, 20.Yüzyıl Kenti, Der ve Çev: Bülent DURU ve Ayten ALKAN, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s.7.

bilimsel, siyasal ve ekonomik ilişkilerin sürdürüldüğü, bunun sonucu olarak insanlığın uğraşmak zorunda kaldığı sorunların ortaya çıktığı ve bu sorunlarla başa çıkmak üzere her türlü savaşımın ya da gelişmenin/yeniliğin kaynaklandığı yerler niteliğini taşımaları, tanımlamaların dışarıda bıraktığı özelliklerden sayılabilir. Bu anlamda kentten söz etmenin insanlığın bütün gelişimlerinden, başarı ya da başarısızlıklarından söz etme anlamına geleceğini öne sürmek abartılı olmayacaktır. Toplumsal bilimlerin inceleme nesnesi olarak kenti ele alış biçimine bakıldığında ya da kent toplumbilimi çalışmalarının bir dökümü yapıldığında, birbirinden oldukça farklı alanlara odaklanıldığı görülecektir. Kimi yapıtlar, kentte yaşayan bireylerin davranış kalıplarında kent yaşamına özgü değişimleri incelemiş, kimileri toplumsal dönüşümlerin gerçekleştiği yer olarak kentte ortaya çıkan sınıfsal ayrımlar üzerinde durmuş, kimileride gündelik yaşam sorunlarına yoğunlaşmıştır.³⁶ Çeşitli bakış açıları ele alındığı zaman kentin çok yönlülüğü ortaya çıkmaktadır. Tarih, coğrafya, siyaset, ekonomi gibi disiplinlerin kenti dışarıda bırakmamaları buna bağlanabilir.

Kent denince, birden fazla ev veya evler kümesinin meydana getirdiği bir topluluk aklımıza gelmektedir. Çoğu zaman birbirini tanımayan, birbirlerinden haberi olmayan veya doğrudan birbirleri ile ilişki kurmayan bir toplumsal yapı olarak algılarız. Kent genellikle nicelik olarak değerlendirilir, kentin niteliği pek göz önüne alınmaz. Oysa kentte toplumu bir arada tutan gizli anlaşmalar bulunmaktadır. Kent detaylı incelendiği zaman hiçte zannedildiği gibi başıboş, amaçsız toplumsal birlik değildir, bunun aksine sistemler bütünüdür. Belirli hedeflere varmak için uzmanlaşmış işbölümü bulunmaktadır. Hiçbir şey rasgele meydana gelmemektedir. Kent bugünkü modern halini alabilmesi için çeşitli aşamalardan geçmiştir.

Kent, pek çok çelişkiyi içinde barındırır. Kentlerin hızla büyümesi ve büyük boyutlara ulaşması, yeryüzünün insan tarafından kullanımında bir teknik olarak üstünlüğünü kanıtlar. Ancak kentlerin gelişim göstermeleri ve büyümeleri çoğunlukla insanlığın yoksul bir yerel çevrede yaşaması sonucunu da doğurur. Sorun, kentsel yığılmanın doğurduğu olumlu sonuçları insanlığın yararına olacak bir biçimde koruyarak, olumsuz etkilerini ise en aza indirerek geleceğin kentini kurmaktır.

Öncelikle birer sosyal oluşum olan kentler, içlerinde farklı etkinlikleri barındıran, sakinleri arasında yoğun karşılıklı etkileşimlerin olduğu yaşam çevreleridir. Zaman

³⁶ Hatt ve Diğerleri, a.g.e., s.7-8.

zaman nüfus ölçütü ile zaman zamansa ekonomik etkinlikler temelinde tanımlanan kentler, bu ölçütler aracılığıyla kır karşısındaki farklılıklar ortaya koyan coğrafyalar olarak düşünülmektedir. Bu iki ölçüt kenti tanımlayan ayırıcı nitelikler olsa da kendi başlarına yeterli değildir. Çünkü kent, ekonomik ve demografik nitelikleriyle olduğu kadar, siyasi ve kültürel kimliğiyle de kır karşısında farklı bir sosyal oluşum olarak varlığını sürdüren ve bunu kıra dayatan bir birimdir. Kentin oynadığı rolün öncelikle siyasi olduğunu belirten George Duby, bu çerçevede şunları söylemektedir: “Demek ki kent tüm tarih boyunca ne orada oturan insanların sayısını ne de faaliyetleri tarafından değil de, hukuki statüsünün, toplumsallığının ve kültürün özel çizgileri tarafından karakterize edilmektedir. Bu çizgiler kentsel organın oynadığı öncelikli rolden türemektedirler. Bu rol ekonomik değildir, politiktir. Kent kendini çevreleyen ortamdan, manzaranın içinde iktidarın kök salma noktası olmasıyla farklılaşmaktadır. Devlet kenti yaratır, devlet kentin üzerinde temellenir.”³⁷ Bu çerçevede kentin yönetsel yapılanmasının ve yapılanmanın geçirdiği dönüşümlerin, demografik ve ekonomik özellikler ile birlikte bir sosyal oluşum, bir ilişkiler sistemi olan kentin biçimlenmesinde önemli olmaktadır.

Farklı açılardan bakılırsa her kent, kendine özgü özellikler taşımaktadır; sadece işlev ve biçim açısından diğerlerine benzer. Biri üzerine öğrenilen şeyler, diğerleri üzerine yapılan çalışmalara destek olur. Benzer yerleşim biçimlerine ve iç yapılara çok sık rastlanıldığından, özellikle benzer büyüklüğe, işlevlere ve yerleşme yerine sahip kentlerle sınırlanırsa, geniş kapsamlı ve önerme niteliğindeki genellemeler geçerlidir.³⁸

Esenlikli bir kentsel yaşam çevresini kurmaya yardım edecek kavramlardan birisi, Hill’in sözünü ettiği “kavranabilen kent” kavramıdır. “Kavranabilen kent” her yanıla kentlilerce özümşenen ve bütün kentsel sistemlerle kentlilerin uyum içerisinde olduğu bir kenttir. Bu yaklaşım, kenti herşeyden önce, kentte yaşayanların “etkileşimine” dayalı bir birliktelik olarak görür. Kentin tarihsel temelinde, şimdilerde sürgün yaşayan “diyalog” vardır.³⁹ Diyalog, kentsel yaşama yurttaş katılımını öngörür. Kenti biçimlendiren, yalnız birkaç seçkin ya da çıkar çevreleri değil, tüm kentlilerdir. İşte bu anlamda, “..yurttaşlık katılımı, biyolojik ortak yaşamın toplumsal karşılığı...” ve yurttaşlık “..eko-topluluğu oluşturan canlıların arasındaki rol dağılımının toplumsal

³⁷ Kent’e ve Kıra Bakmak, Şehir, sayı : 6, Ağustos 1987, s.65

³⁸ Hatt ve Diğerleri, a.g.e., s.56

³⁹ K.Bumin, Demokrasi Arayışında Kent, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1990, s.19

karşılığı...” olarak görülmelidir.⁴⁰ Böyle bir toplumsal/kentsel ortamda, toplumun her kesimine açık, farklı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olanaklar vardır. Bu ortamın gelişmesi için kentsel kamusal alanı paylaşan herkesin deneyiminden bilgisinden ve düşüncelerinden yararlanır. Yine böyle bir ortamda, tarihle bugün, doğal çevreyle sosyal çevre barışıktır; birbirini yok etmek ya da birbiri üzerinde egemenlik kurmak üzere çaba göstermezler. Çünkü, birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları kendiliğinden kabul edilir. Etkileşimin olduğu yerde, kenti biçimlendiren, ondan yararlanan ya da onu hoyratça kullanan, onu kendisinden çıkarılabilecek bir nesne olarak gören birileri yoktur.⁴¹ Etkileşimin olduğu yerde, “ortak yararın” sağlanabilmesi için her kurum üzerine düşen sorumluluğu yerine getirir. Herşeyden önce, “kavranabilen” bir kentin, o kentin biçimlenmesini siyasetçilere bırakmayan, kentlikle özdeşleşen, kötü kullanımın hiçbir türüne izin vermeyen bilinçli ve özgüvene sahip “yurttaş” gereksinimi vardır. Böyle bir yurttaş ya da kentdaşı bulunmayan kentler, çıkarın, ihtirasın, beceriksizliğin, kaosun yaşam alanlarına dönecekler ve acı çekmeyi sürdüreceklidir.

“Kent” kavramının ilk zihinsel çağrışımları nelerdir? Hükümet meydanı, parklar, ekonomik olanaklar, kültür, tarih, trafik, ışıklı cadde ve sokaklar, çevre sorunları, eğlence, eğitim olanakları, gökdelenler, sinema, siyaset, yönetim, tiyatro ve belki mafya gibi birçok kavram, kent denince ortaya çıkan ilk zihinsel çağrışımlardır. Bu öğelerin herbiri, kentin birer alt sistemini oluşturmaktadırlar. Bu çağrışımlar biraz daha genişletilince, çok daha geniş tarihsel ve felsefi boyutlar da ortaya çıkmaktadır. Kent, “farklı olma izni” anlamında “özgürlük adasıdır!”⁴² Tarih boyunca kentler, farklılıkları barındıran yapısıyla siyasal ve düşünsel gelişmenin ve yayılmanın merkezleri olmuşlardır. Bireyi ve yurttaşını ortaya çıkaran kenttir. Farklılıkları barındıran yapısı, bu sonuçların ortaya çıkmasına elverişli araçları her zaman kendisinde bulundurmasına olanak vermektedir. Kent, aynı zamanda “kırdan göç eden yığınların modernite deneyimi yaşadıkları” yerdir.⁴³ Özellikle, Türkiye gibi ülkelerde bu “modernite deneyiminin” ne kadar başarılı olduğu çok tartışılır konumunu sürdürmektedir. Köylerin kente taşınması, kentle özdeşleşmeyi getirmiyor, tam karşısında, kentleri köylere dönüştürüyor. Köyleşmiş kentsel alanların, kentsel kimliği kazanmaya doğru açılımlarda bulunması ise yıllar alıyor.

⁴⁰ M.Bookchin, Kentsiz Kentleşme, çev. Burak Özyalçın, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.16

⁴¹ Bumin, a.g.e., s.12

⁴² T.Demirkan, “Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları; Kentler”, Cogito, 3.Baskı, Sayı:8, 1996, s. 17

⁴³ R.A. Aslanoğlu, “Kaos Teorisi, Postmodern Durum ve Kent”, Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Bursa, Asa Yayınevi, 1998, s. 103

1.2 Kent Kuramları

Kentlerin oluşumu ve gelişimi üzerine çok çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan sadece biriyle; bir kentin gelişim nedenlerini, bir düzen içinde oluşup oluşmadığını ve kentler arasındaki ilişkileri incelemek çok doğru bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Birden fazla kuramın göz önünde bulundurulup, ağırlıklı olarak en uygun olan kuram çerçevesinde kenti incelemek, doğru bir bakış açısı yakalamamızda yararlı olacaktır.

1.2.1 Kentsel Ekolojik Kuram

Robert Park'ın oluşturduğu kentsel ekoloji disiplini içinde temellenen kuramsal yapı A.B.D.'de Chicago okulu tarafından geliştirilmiştir. Burgess ve McKenzie katkılarıyla büyüme süreçlerinin analiz edildiği bir kentsel kuram haline dönüşmüştür; L.Wirth kentli bir yaşam biçimi analizine ilişkin çalışmalarıyla çerçeveyi tamamlamıştır. Kentsel ekoloji sistemli olarak kenti inceleyen ilk kuramdır.⁴⁴

Ekolojistler, o dönemde kent merkezini, gökdelenleri, giderek artan suçluluk oranları ile etkileyici bir araştırma alanı olan Chicago kentini bir laboratuvar gibi incelemişlerdir. Ekolojistler sanayi kentinin mekansal desenini veri olarak almışlardır. Söz konusu mekansal düzenlemeyi ortaya çıkartan mekanizmaların sistemli analizini amaçlamaktadır. Bu amaçla geliştirdikleri kentsel ekoloji disiplini, nüfus topluluklarının çevreye uyum süreci olarak tanımlanmakta, nüfus ve çevre arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır. Nüfus topluluklarının sosyal örgütlenmeleri ve fiziksel çevre ile olan etkileşimleri, mekansal dağılım, büyüklük, yoğunluk, nüfus yapısı, topografya ve kentsel hareketliliğin incelenmesiyle somutlaşmaktadır. Başka bir deyişle kentsel ekoloji bireylerin fiziksel ve kentsel mekanda dağılım, yerleşim ve örgütlenme biçimlerini analiz etmektedir.

Robert Park kentsel ekolojiyi geliştirirken en çok Darwin ve Durkheim'den etkilenmiştir. Durkheim etkisi birey-toplum arasındaki ilişkide gözlenmektedir. Bu etki ifadesini en iyi Park'ın "Homo Ecologicus" kavramında bulmaktadır. Homo Ecologicus, doğal özellikleriyle bencil ve anti-sosyal bir yaratıktır; kendisi ve çevresinin iyiliği için toplum kuralları tarafından denetlenmelidir. Ancak Park, bireyin sosyal kontrolünün bütünüyle gerçekleşemeyeceğini kabul etmektedir. Belirli bir sınıra kadar sosyal

⁴⁴ R.Asmanoğlu, "Kentlerin Kökeni Üzerine Bir Değerlendirme", Kent Kimlik Küreselleşme, Asa Kitabevi, Bursa 1998, s.25-30

düzensizlik, gelişmenin bedeli olarak görülmektedir. Park kentlerin büyümesinin köy, aile ve kilise tarafından sağlanan birliği zayıflattığını her düşüncenin peşine takılma tehlikesi taşıyan yığınların kentleri doldurduğunu belirtmektedir. Ancak son tahlilde ümitsiz değildir. Kentlerde görülen karmaşanın yeni bir düzenin habercisi olarak değerlendirilmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Park'ın kuramsal çerçevesinde en büyük eksiklik kentlerde kurulması beklenen sosyal düzen, kendiliğinden ortaya çıkacak bir gelişme olarak bırakılmıştır. Bundan sonra Park'ın kentsel alanları insan doğasının bir ürünü olarak algıladığı görülmektedir. Ona göre, kentin içindeki gettoları ortadan kaldırmak, insan içgüdülerini yok etmekle eş anlamlıdır.⁴⁵ Park, Darwin'in görüşlerinden yararlanarak kentli bireyin biyotik içgüdülerini öne çıkartmaktadır. Bitki ve hayvan topluluklarının yerleşmesinde etkili olan güçlerin insan topluluklarında da etkili olduğu varsayımından hareket etmektedir. Ekoloji ve bununla ilgili kavramlar sosyoloji alanına doğa bilimlerinden aktarılmıştır.

Ekolojistlerin kent mekanına ilişkin açıklamalarına kaynaklık eden Darwin kuramına göre, çeşitli hayvan ve bitki türleri birbirleri ile karşılıklı etkileşim halindedir. Aynı yerde yaşamak zorunda olan canlı varlıklar yaşamı devam ettirebilmek için birbirleriyle mücadeleye girerler. Darwin'in yaşama uğraşı dediği bu durum daha sonra canlı varlıklar arasındaki uyum sonucunda ortak yaşarlık ilişkisi haline gelir. Her organizma ya da tür, yaşama yeri içindeki doğal kaynaklardan yararlanmaya başlar. Canlı varlıkların gıda, ışık, ısı gereksinimlerinde farklılaşma görülür. Farklılaşma giderek iş bölümünü ortaya çıkarır. Aynı yaşama yeri içindeki organizmaların birbirlerine bağlı olması zorunlu bir iş bölümünü doğurur. Darwin'in yarışmalı işbirliği dediği bu kavram, yaşama uğraşından doğal denge haline geçişi belirtir.⁴⁶

Park, aynı sürecin insan topluluklarında da geçerli olduğunu belirtmektedir. Bireyler arasındaki rekabet, yarışmacı işbirliğine yol açmaktadır. Park'a göre rekabet olgusu sosyal ilişkilerin evrensel ve temel biçimidir; Darwin'in doğada tanımladığı yaşama savaşının insanoğluna dönüştürülmüş şeklidir. Rekabet ve bunun sonucunda ortaya çıkan yarışmacı işbirliği, kent mekanında farklı iktisadi ve sosyal işlevlerin konumlandırılmasında etkili olur. Mekansal ve iktisadi farklılaşma arasındaki etkileşim, yine bir ekolojik kavram olan başatlık kavramı ile açıklanmaktadır. Darwin'den alıntı yapan Park, her yaşam grubu içinde bir yada daha fazla başat tür olduğunu

⁴⁵ Weber, a.g.e., s.18-44

belirtmektedir. Buna örnek olarak da kendi yaşama bölgesinde başat bitki olan kayın ağacını vermektedir. Gövdesine sarılan çan çiçekleri ancak kayın ağacı yapraklarını döktüğü zaman çiçek açabilmektedir. İnsan yerleşmelerinde ise benzer bir şekilde, sanayi ve ticaret hakim durumdadır. Sanayi ve ticaret, kentteki diğer işlevler üzerinde hakimiyet kurarak yer seçer. Ekolojik kurama göre kent merkezi kendilerine uygun yer aramak zorunda kalan sanayi ve ticaret kuruluşlarının mekanın stratejik bir noktasında toplanması, nüfus ve kurumsal faaliyetleri kendine çekmesiyle oluşmaktadır.⁴⁷ Bunun sonucunda kent, belirli bir hakimiyet merkezinden çevreye doğru yayılan birbirleriyle yarışma halinde bulunmakla beraber, birbirlerine bağlı da olan çeşitli alanlardan oluşan karmaşık bir yapı görünümü almaktadır.

Kentsel ekolojistlere göre kentin mekansal yapısı bir tasarımın ürünü değildir. Pazar mekanizmasının içinde rekabetçi koşulların işleyişiyle oluşmuştur.

Kentsel mekanda iktisadi ve sosyal işlevlerin ırk, kültür, ekonomik statü gibi nedenlerle bir arada yaşamaları sonucu oluşan bu alanlar “doğal alanlar” olarak adlandırılmaktadır.⁴⁸ Doğal sözcüğünün burada kullanılmasının nedeni, daha önce de belirtildiği gibi doğal rekabet ve çatışma ortamının ürünü olmasıdır. Merkezi iş bölgesi, etnik yerleşmeler, lüks konut alanları ve sanayi bölgeleri kent içinde doğal alanlar olarak tanımlanır.

1.2.1.1 Ekolojik Süreçler

Ekolojistlere göre doğal alanlar arasında kentsel büyümenin dinamiğini sağlayan temel ekolojik süreçler; rekabet, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrımlaşma, istila ve birbirini izleme olarak tanımlanır.⁴⁹ Ekolojistler bunların temel ekolojik süreçler olduğunu ancak bu süreçlerin içinde karşıt yönde işleyen, ya da ikame edici ara süreçlerin de bulunduğunu belirtmektedir.

Yoğunlaşma, ekolojik süreçler içinde aynı işleve sahip birimlerin aynı doğal alanda toplanma eğilimini açıklamaktadır.⁵⁰ Sanayi, ulaşım ağı ve teknolojiye artışı bir bölge de yoğunlaşmanın artışına da yol açar. Yoğunlaşmanın belirli bir bölgede artışı ise ihtisaslaşma ile sonuçlanır. Ekolojik kuram içinde bölgesel ihtisaslaşma iki noktada

⁴⁶ A. Yörükan, Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırma Dairesi, 9. Sosyal İncelemeler, 3 s.46-48 ; Ertürk, Kent Ekonomisi, s.92

⁴⁷ Yörükan, a.g.e., s.52

⁴⁸ Weber, a.g.e., s.73-105

⁴⁹ Weber, a.g.e., s.25

⁵⁰ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.94

önem taşımaktadır. Bunlardan ilki iktisadi ilişki ve bağımlılığın güçlenmesidir. İkincisi ise bölgenin ihtisaslaşmasının diğer bölgeler ile ilişkilerinin kurulması açısından önemlidir. Burada yarışmacı işbirliği kavramının hatırlanması söz konusu süreci anlaşılır hale getirecektir. Ekolojik kurama göre birbirlerine işlevsel olarak bağlı olan mekan birimleri, kentsel sistemin işleyişinde önemli roller üstlenir.

İkinci kentsel süreç, **merkezileşmedir**. Bu kentsel işlevlerin farklılaşması sonucu denetim ve örgütlenmenin merkezileşmesi eğilimidir. Merkezileşme, gündelik ticaret merkezlerinin ortaya çıkmasında etkilidir.

Ayrılaşmanın kentsel ekolojik süreçler içinde önemli bir ağırlığı vardır. Bu süreç, benzer işlevlere sahip ekolojik birimlerin aynı mekanda toplanması eğiliminin sonucu olarak, birbirinden ayrılmış, alanların ortaya çıkması şeklinde tanımlanır.

Sonucu süreç olan **istila ve birbirini izleme(ardılık)**, kentsel büyümenin dinamiğini ekolojik olarak açıklamakta önemli bir yere sahiptir. Daha önce belli bir işleve sahip olan ekolojik birim içine yeni bir işlevin gelmesi sonucu eski işlevin başka bir alana kayma süreci olarak tanımlanabilir. Ekolojistler iki farklı birbirini izleme süreci tanımlamışlardır. Bunlardan ilki arazi kullanımında ortaya çıkan değişikliktir. Örnek olarak kentsel bir bütün içinde yerleşim bölgesinin iş merkezine ya da iş merkezinin sanayi bölgesine dönüşü verilebilir. İkinci tür birbirini izleme süreci ise kullanım ya da kullanıcı türünde ortaya çıkan değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Bu tür ardılığa yerleşmenin ırk, din, kültür ve iktisadi statü bakımından farklı nüfus grupları tarafından istilası örnek olarak gösterilebilir.

Buna göre, kent merkezinin işlevleri kentin gelişmesine koşul olarak artar, çoğalan işyerleri merkezi iş bölgesine sığamaz hale gelir ve merkezin dışına taşmaya başlar. İmalathaneler, depolar konut bölgesine doğru yayılmaya devam eder. Bunun sonucunda iş yerleri önceleri konut bölgesi olan yerde hakim hale gelirler. Bu birinci tür ardılık sürecidir. Görüldüğü gibi yerleşim bölgesi iş merkezine dönüşmüştür. Mekansal yapıda bu tür hareketlilik devam ettikçe yerleşim bölgesinin eski oturanları taşınırlar. Ekolojistler geçiş bölgesinin kentsel büyümeye önemli bir etkisi olduğunu belirtmektedirler. Kent hızlı geliyorsa bu bölge bir iki yıl içinde merkezi iş bölgesi ile bütünleşir ve onun özelliklerini taşımaya başlar, köhneleşme görülmez. Eğer ticaret ve sanayinin gelişmesi yavaşlarsa kent gelişme hızını yitirir ya da gelişme yön değiştirirse buradan taşınanlar evleri işyeri haline gelmediği için boş bırakırlar ya da bölerek kiraya

verirler, Yıllar geçtikçe evler harap olur, kiralar düşer. Bölgeye giderek istikrarlı olmayan unsurlar yerleşmeye başlar.

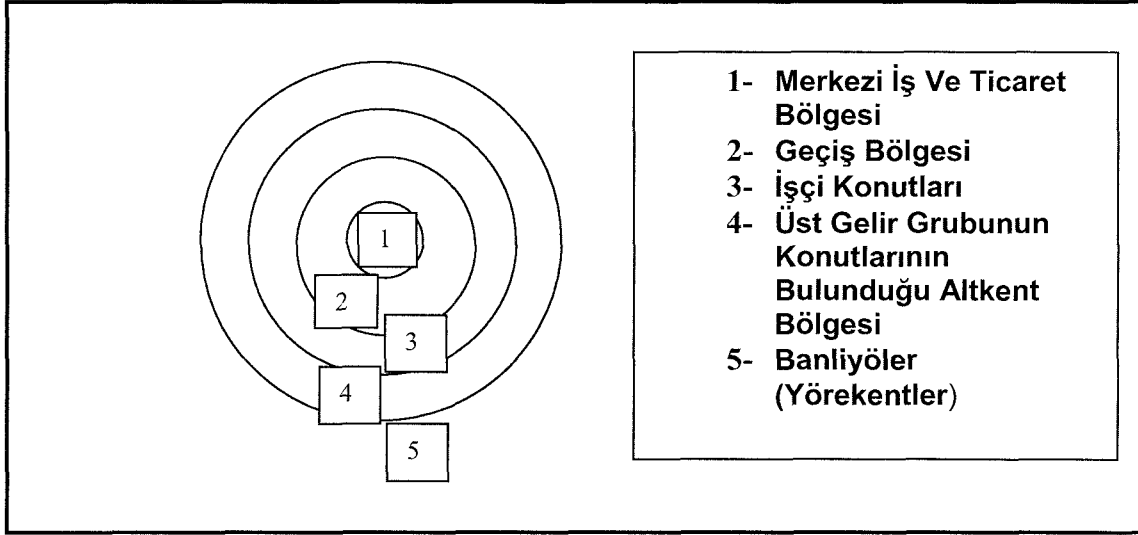
İstila ve ardıllık sürecinin ikinci aşaması ekolojik kuram içinde şöyle açıklanmaktadır. İstikrarlı olmayan unsurlar, ekonomik ve sosyal olarak kaybeden bireyler bölgeyi istila ederler. İstila ve ardıllık süreçleri, başlangıç-tepki-sonuç olarak bölünebilir. Belirli bir grubun alana girmesiyle süreç başlar. Bu önceleri bölgede oturanlar farketmeden gerçekleşir. Eğer toplumsal statü açısından belirgin bir ayrılaşma yoksa istilanın farkedilme olasılığı düşüktür. İlk aşama 2 ile 10 yıl arasında sürmektedir. Oturanların sürece duyduğu tepki, ikinci aşamayı oluşturur. Bu tepki yöreyi terketmek ya da korumaya yönelik gönüllü örgütler geliştirmek şeklinde kendini gösterir. Terketmek, ya mülkiyetine sahip olarak kiraya vermek, ya da konutu satarak bölge ile ilişkisini tamamen kesmek olarak gerçekleşir. Son aşama düğüm noktası olarak tanımlanır. Yörede yaşayanlar bölgeyi terketmiş, mekana yeni giren gruplar hakim olmuştur. Bu süreçlerde mekanda yoğun bir kentsel hareketlilik gözlenmektedir. Ekolojik kuram içinde belirtilen söz konusu mekanizmalar kentsel mekandaki değişikliklerin saptanmasını amaçlar. Bu değişimleri belirleyen güç ise ekolojistlerde ortak olarak kapitalist ekonominin işleyişidir.

1.2.2 Burgess Kuramı (Ortak Merkezli Daireler Kuramı)

Burgess kentsel büyüme sürecini bir dizi ortak merkezli dairenin yardımı ile açıklamaktadır. Bu kurama göre, kentlerin iç yapısı, ortak merkezli, iç içe çemberlerin birbirinden ayırdığı işlev bölgelerinden oluşur. Bu çemberler merkezi iş bölgesinin etrafında her biri özel kullanıma ayrılmış olarak sıralanmaktadır.⁵¹ İlk daire merkezi iş ve ticaret bölgesidir. Bunu geçiş bölgesi olarak da tanımlanan bölge izler. Kent merkezinin yanında geçiş bölgesi modern sanayi kentinde iş ve oturma alanları arasında yer alırlar. Burada yaşam standardı çok düşüktür ve kentin en düşük gelirli kesimi yaşamaktadır. Bu alanda hafif imalat sanayi de görülmektedir. Üçüncü halkada işçi konutları yer almaktadır. Dördüncü halka ise genellikle kent sınırları dışına taşan üst gelir grubunun konutlarının bulunduğu altkent bölgesidir. Daha sonra ise genellikle kent sınırları dışına taşan banliyöler (yörekentler) gelir.⁵²(Şekil 1.1)

⁵¹ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.97

⁵² Keleş, Kentleşme Politikası, s.84-85

Şekil 1.1: Ortak Merkezli Daireler Kuramı

Ekolojik kuramın mekansal boyutu olan Burgess'in ortak merkezli çemberler kuramında belirtildiği gibi, kentin merkezi iş alanının yanında geçiş bölgesi yer almaktadır. Söz konusu bölgede onarım ve bakım faaliyetleri yapılmamaktadır. Bunun yanısıra fiziksel eskime ve bozulma da sürmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, arazi rantlarının bölge sakinlerinin ödeyeceğinin çok üzerinde olmasıdır. Ancak arazi rantlarının yüksekliğinin tersine bölgede kiralar düşüktür. Konutların eski ve bakımsız oluşu, bu düşüklüğün temel nedenidir. Kiracılar alt gelir grubundandır.⁵³

Geçiş bölgesi sakinlerinin en belirgin özellikleri yoksullarıdır. Kente yeni göçedenler, sanatçılar, serseriler, bohemler burada yaşamaktadır. Bunun dışında suç sayılan yasadışı yollardan hayatlarını kazananlar da bu bölgeye gelip yerleşmişlerdir. Kumar oynama, uyuşturucu kullanma, fuhuş, gangsterlik ve cürüm burada barınmaktadır. Geçiş bölgesinde sosyal ve ekonomik olarak kaybedenlerin yaşadığına ilişkin saptamalar ekolojik kuramın ilk kez geliştiği 1920-1930'lu yıllara aittir.

Louis Wirth kentli yaşam biçimine ilişkin analizlerinin bir kısmını merkez geçiş alanında yer alan Chicago kentinin Maxwell caddesinde yaptığı çalışmalara dayandırmıştır. Bu nedenle; Louis Wirth'in kentli yaşam biçimine ilişkin analizlerinde ortaya çıkardığı kentli tipinin tanımlanması, geçiş bölgelerinde yaşayan bireylerin sosyal statü ve kimliklerine ışık tutacak niteliktedir. Geçiş bölgelerinin kent mekanındaki konumunu hatırlamak söz konusu düşünceyi güçlendirecektir. Bilindiği gibi bu alanlarda

⁵³ Weber, a.g.e., s.21

kente yeni göçeden bireyler de barınmaktadır. Ortak kentli bilincin hangi koşullarda yaratıldığıнын belirlenmesi burada yaşayanların incelenmesiyle mümkün olmuştur.⁵⁴

Kentleşme Louis Wirth'e göre yaşam tarzında ortaya çıkan değişikliklerle ifade edilmektedir. Kent bu değişikliğin gerçekleştiği, görece olarak büyük, yoğun ve sosyal olarak heterojen bireylerin yaşadığı mekandır. Kentin çok sayıda bireyden oluşan büyük bir topluluk oluşu, bireyler arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Bireylerin sayısı arttıkça, bireyler arasındaki farklılaşmada artmış, ekonomik sosyal statü ile zevk ve değerlere göre birbirinden ayrılmış olan gruplar ortaya çıkmıştır. Sayı ve yoğunluk artışı, köy topluluğu için geçerli olan herkesin herkesi tanıdığı durumu ortadan kaldırmıştır. Bu ise sosyal ilişkilerin özelliklerinin değişmesine yol açmıştır. İnsanlar birbirleriyle köy topluluğunda olduğu gibi tüm kişilikleriyle ilişkiye geçecek yerde, kişiliklerinin yalnızca bir parçası ile örneğin, öğretmen olarak, memur olarak, alıcı ya da satıcı olarak ilişki kurmaya başlamışlardır. Böylece bir köy topluluğundaki birinci dereceden ilişkilerin yerini, ikinci dereceden ilişkiler almıştır. Bireyler arasındaki ilişkiler giderek kişisel olmayan, yüzeysel, geçici, kısa süreli ve parçalı bir şekle bürünmüştür.

Geçiş bölgesinde yaşayan bireylerin kentteki büyüklük ve yoğunluktan en çok etkilenen kesim olduğu ortadadır. ABD'de 1960'larda yapılan araştırmalar geçiş bölgesinde yaşayanların farklılaştığını göstermektedir. Bu değişiklik kentsel yenilenmenin olduğu bölgelerde yoğun olarak gerçekleşmektedir. Herbert Cans'ın 1960'larda yaptığı çalışmalara göre geçiş bölgesinde dört farklı grup yaşamaktadır. Bunlar: Kozmopolitler, bekar ve çocuksuzlar, göçmenler(etnik köylüler), ekonomik ve sosyal statü kaybına uğrayanlar olarak gruplandırılabilir:

- i) **Kozmopolitler:** Öğrenciler, sanatçılar ve entelektüeller bu sınıfa girmektedirler. Kent merkezi yakınında kültürel avantajlara sahip olmak için yer seçmektedirler. Gelir durumu iyi olanların hem altkentte hem de kent merkezinde evlerinin olduğu görülmüştür.
- ii) **Bekarlar ya da çocuksuz çiftler:** Bunlar kent merkezinde kalıcı yada geçici olmalarına bağlı olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Geçici olanlar kent merkezinde sınırlı bir zaman için kalmaktadırlar. Ailelerinden ayrı oturan genç nüfus buna örnek gösterilebilir. Söz

⁵⁴ Weber, a.g.e., s.28

konusu grup evlendiklerinde geçiş bölgesini terkederek, altkentlere taşınmaktadır. Kalıcı olanlar ise, gelir durumlarına bağlı olarak sürekli geçiş alanında yaşamaktadır.

- iii) **Göçmenler (Etnik Köylüler):** Bu grupta yer alanlar Avrupalı ya da Porto Rikolu göçmenlerdir. Kentte yaşamalarına karşın, kentsel faaliyetlerden uzak durmaktadırlar. Birincil ilişkilerden, ikincil ilişkilere geçiş hazırlığı yaşamaktadırlar ve ilişkilerinde güvensizlik hakimdir.
- iv) **Ekonomik ve Sosyal Statü Kaybına Uğrayanlar:** Bu grup için geçiş bölgesi bir sığınma yeridir. Bunlar düşük statülü göçmenlerle, sorunlu bireylerden oluşmaktadır.

Herbert Cans; Louis Wirth'in tanımladığı yaşam biçiminin en çok geçiş alanlarına uyduğunu belirtmektedir. Bu alanlar nüfus açısından heterojendir. Geçiş alanlarında yaşayan bireylerde rol bölünmesi olmakta, sosyal ilişkilerde, kişisel olmayan yüzeysel roller benimsemektedir. Kalabalık bir topluluk içerisinde yaşamış olma bireyin bir yandan aile, komşuluk grupları, köy topluluğu gibi birinci dereceden grupların baskı ve kontrolünden kurtulmasına, böylece bireyselliğini ve kişiliğini kazanmasına olanak tanımıştır. Ne var ki diğer taraftan Durkheim'in "anomie" dediği normsuzluk ve kararsızlık hali kalması gibi bir sonuçta doğurmuştur.⁵⁵

Kentsel büyüme olgusuna ekolojik açıdan yaklaşan iki kuramdan sözedilebilir. Bunlar, Homer Hoyt ve Harris-Ullman kuramlarıdır. Ernest Burgess'in yaklaşımından farklı olarak mekansal yer seçme olgusunun merkez dışındaki sanayi bölgeleri, akarsu vadileri ve önemli ulaşım akslarının belirleyiciliğine göre geliştiğini varsayımlardır. Burgess ve Hoyt arasındaki önemli farklardan biri Burgess'in daireler, Hoyt'un ise dilimler şeklinde kentsel büyüme dinamiği öngörmeleridir. Kentsel doğal alanların oluşumunu, kent merkezi kadar ulaşım ağlarının konumlanması da belirlemektedir.⁵⁶ Hoyt ve Harris Ullman yaklaşımları 1940 ve 60'lı yıllarda ortak merkezli çemberler kuramının kentsel gelişme dinamiğini açıklamakta yetersiz kalışından sonra ortaya çıkmıştır. Her iki kuramda da etkin olan; kapitalizmin işleyişinde ifadesini bulan,

⁵⁵ Yörükan, a.g.e., s.57

hakimiyet ve rekabet esasına göre mekanların kentsel kullanıma açılmasıdır. Her iki kuramda geçiş bölgeleri analiz edilmiştir. Homer Hoyt ve Harris-Ullman kuramlarının geçiş bölgesi açısından analizi bu önermelere açıklık getirecek niteliktedir.

1.2.3 Homer Hoyt Kuramı (Dilimler Kuramı)

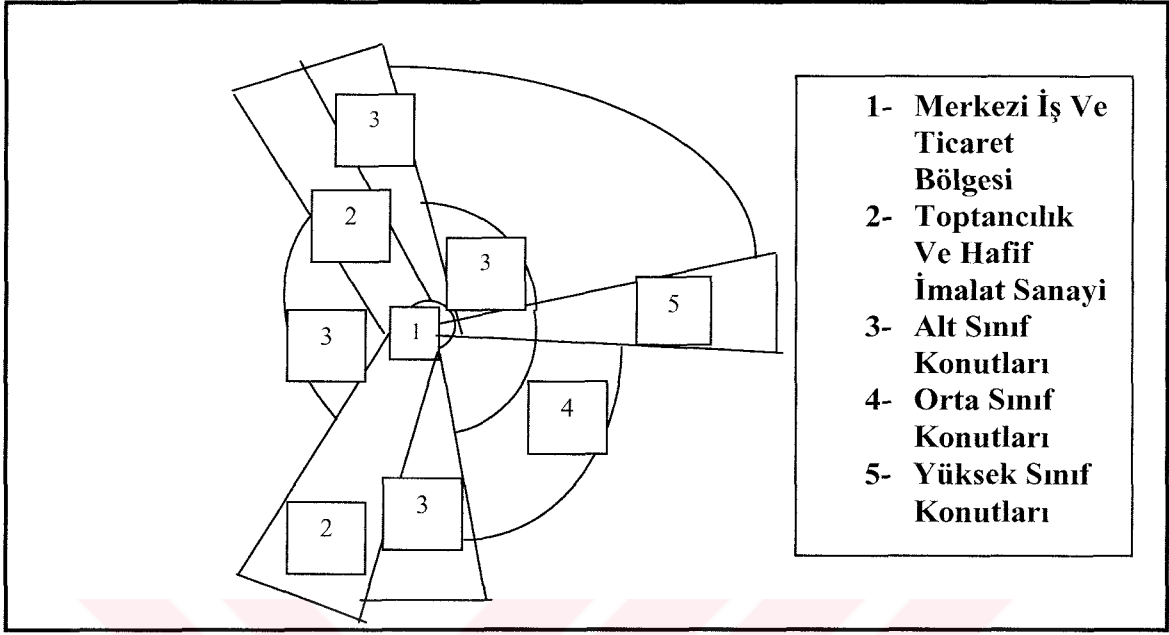
Bu kuram daha çok oturma bölgelerinin iç yapısı ile ilgilidir. Hoyt'un çalışması 142 Kuzey Amerika kentinde yaptığı ve kent içi yerleşimi belirlemeyi amaçlayan araştırmasına dayanmaktadır.⁵⁷ Buna göre kentte birden fazla yüksek ranta sahip alan vardır. Düşük ranta sahip olan bölgeler ise, kent merkezinden dilimler halinde uzanmaktadır. Kentsel rantı yüksek olan bölgeler yoğunlaştıkça, dilimin dışına taşmaktadır. Burada yaşayanların terkettiği bölgeye düşük gelir grupları yerleşmektedir. Dilim kuramındaki bir diğer önemli mekansal araç, ulaşım akslarıdır. Sanayi bölgeleri önemli kara ve demir yollarının yakınında akarsu vadilerinde yer seçmektedir.⁵⁸(Şekil1.2)

Dilim kuramı varolan mekansal yapının araştırılmasına dayanmaktadır. Burada kentsel rant analizleri önemli yer tutmaktadır. Dilim kuramı serbest rekabet, sanayi ve ticaret alanındaki girişimcilik, tek kentsel merkez ve giderek artan nüfusun tanımladığı bir çerçeveye sahiptir. Homer Hoyt, 1960'larda Dilim Kuramı'nı doğrulayan çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmasında, kent makroformunda Burgess'in kuramının açıklamadığı farklılıkları analiz etmiştir. Merkezi iş bölgesine ek olarak yerel kent merkezleri ortaya çıkmıştır. Bunlar altkent metro istasyonlarında ulaşım akslarının kesişme noktalarında yer almaktadır. 1950'lerin sonu 1960'ların başı, metropoliten gelişmenin sonucunda bölgesel alışveriş merkezlerinin önem kazandığı yıllardır. 1954'de metropoliten kent alanlarındaki alt merkezlerden yapılan alışveriş ortalaması 4 bin \$ iken 1960'da 7.4 bin \$'dır. Yerel alt merkezlerde artış görülürken, merkezi iş bölgesindeki süpermarketlerin sayısı artmamaktadır. Hoyt'un bu saptamalarını konumuz açısından merkezi iş alanının merkez geçiş alanına olan baskısının azaldığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Merkezi iş bölgesinin çevreye yayılması azalmıştır. Bu orandaki yerleşme yeniden yapılanma projeleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Yeniden yapılanma sürecine dahil olmayan bölgelerde giderek bozulma gözlenmektedir.

⁵⁶ Weber, a.g.e., s.25-26

⁵⁷ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.100

⁵⁸ Keleş, Kentleşme Politikası, s.85

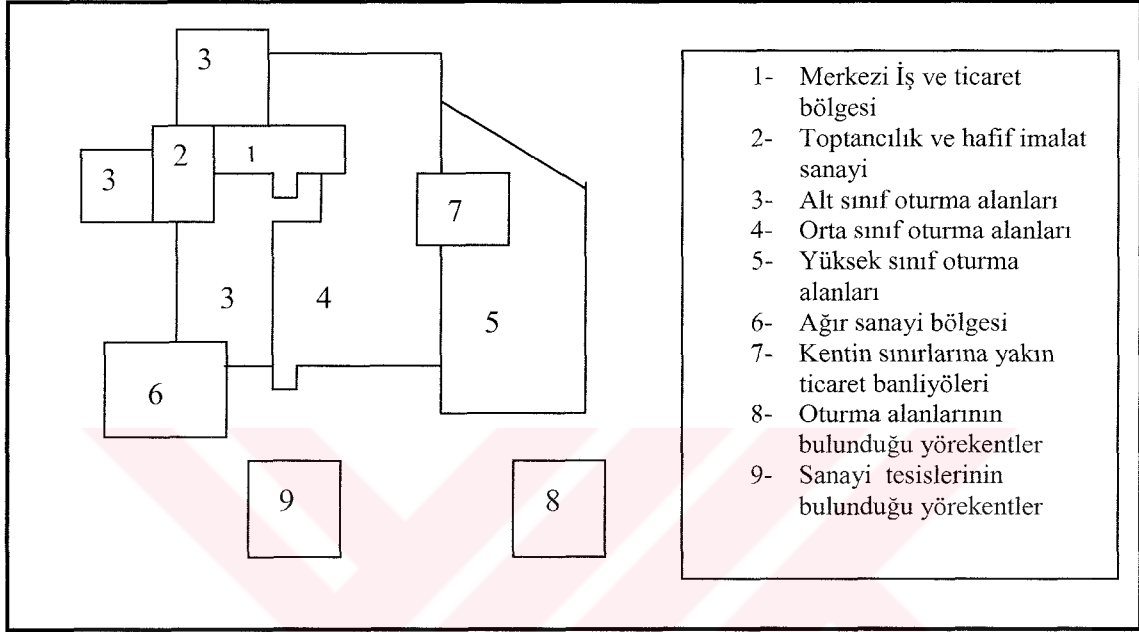
Şekil 1.2 Dilimler Kuramı

1.2.4 Harris-Ullman Kuramı (Çok Merkezli Kuram)

Bu kuram daha önceki iki kuramın, topraktan yararlanma biçimlerini açıklamakta yetersiz olmalarından kaynaklanarak Harris ve Ullman'ın kentlerin doğal gelişim sürecini inceleyen çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Buna göre kentsel gelişmeler, tek bir merkezin değil fakat birkaç ayrı çekirdeğin çevresinde yer alır. Kentlerin gelişim süreci içinde; kent merkezi toptan-perakende, mali, yönetim, rekreasyon, eğitim v.b. alanlarda ihtisaslaşmıştır. Analize konu olan kentlerde birden fazla merkezin iki farklı şekilde olduğu görülmektedir. Merkez ya tarihsel gelişim sürecinde oluşmuş yada büyüme ve ihtisaslaşma sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Londra ilk türe örnektir. Mali ve yönetim merkezleri kentin kuruluşundan beri süregelmektedir. İkinci türe örnek olarak ise Chicago verilebilir. Chicago Nehri çevresinde kurulan kent merkezi daha sonra güneye kaymış ve yeni gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Geçiş bölgesinde düşük kaliteli konutlarda barınan kent göçmenleri varlığını sürdürmektedir. Harris-Ullman yaklaşımının birden fazla merkezin varlığına değinmiş olması, bunun dışında kalan kentsel mekan analizine katkı yapılmamış olması kuramı eksik yönü olarak değerlendirilebilir.

⁵⁹ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.102

Ekolojik kuram içinde kentsel analiz yapılırken rekabetçi bir ekonomik yapının hakimiyeti görülmektedir. Pazar mekanizmasının koşulları içinde hakim olan kentsel alan yer seçmektedir. Ekolojistlerin analizinde süreç yoktur. Statik bir yapı hakimdir. Ekolojistlere göre geçiş bölgeleri değiştirilemez olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 1.2 Çok Merkezli Kuram

1.2.5 Sjoberg'in ; Sanayi Öncesi Kenti, Geçiş Dönemi Kenti ve Sanayi Kenti

1.2.5.1 Sanayi Öncesi Kenti

Kent olgusunun yapısal analizine ilişkin değerlendirmeler arasında Sjoberg'in kuramsal yaklaşımı önemli bir yer tutmaktadır. Sjoberg, kentsel ekolojistlerin modern sanayi kentinden farklı olarak, sanayileşmenin girmediği toplumlarda kentlerin yapısal niteliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Sjoberg, Avrupa'nın bazı kesimleri ile Kuzey Afrika ve Asya gibi sanayileşmemiş, geleneksel ilişkilerin sürdüğü bölgelerin kentlerinde on yılı aşkın süren bir çalışmanın sonucunda, ekolojik, demografik, ekonomik, siyasal ve dinsel açıdan önemli benzerlikler saptamıştır. Buna karşılık teknoloji sanayi öncesi kent ile sanayi kenti -A.B.D.'nin ve diğer sanayileşmiş ülkelerin kentleri- arasında temel yapısal

⁶⁰ Keleş, Kentleşme Politikası, s.86-87

farklılıkları ortaya çıkartan değişken olmaktadır.⁶¹ Sjoberg'in kuramsal yaklaşımında, bağımlı değişken olarak kentsel yapı, bağımsız değişken olarak ta teknoloji ele alınmıştır. Kentler parçası oldukları toplumun temel yapısı ile ilişkili olarak analiz edilmektedir. Kentler tek başına var olan birimler olarak değerlendirilmemektedir. Sjoberg'in amacı, sanayi öncesi kentlerin genel sosyal ve mekansal çizgilerini ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle dünyanın çeşitli bölgelerindeki kentlerde tarihsel süreçler sonunda ortaya çıkan yapısal farklılıklara değinilmemiş, benzerlikler vurgulanarak genel bir çerçeve elde edilmeye çalışılmıştır. Sjoberg, kentleri; sanayi öncesi kentler, geçiş halinde kentler ve sanayi kentleri olarak sınıflandırmaktadır. Bu üç kentten ilki sanayi öncesi toplumun, ikincisi gelişmekte olan toplumun, üçüncüsü ise sanayileşmiş toplumun kentleridir.⁶²

Sjoberg'in kuramsal yaklaşımının çalışmamız açısından önemini üç noktada toplayabiliriz:

Bunlardan ilki, kent olgusunun bir bütün olarak ele alınması, bu bütünü oluşturan öğelerin ve aralarındaki ilişkilerin mekan boyutunda vurgulanarak verilmesidir.

İkincisi ise, kuram içinde yer alan geçiş dönemi kentlerinin çalışmamızın bütününde taşıdığı özel önemdir. Bu kentler kısmen sanayi öncesi kenti, kısmen de sanayi kenti özelliklerini taşımaktadır. Söz konusu kentlerde geleneksel ve modern kesim bir arada bulunmaktadır. Kuramın geçiş halindeki kentler bölümünün ne sanayi öncesi kent özelliklerini tam olarak gösteren, ne de saf olarak modern kent özelliğine sahip olan az gelişmiş ülke kentlerinin analizine çerçeve hazırlamaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü Ankara kentini bu çerçeve içinde değerlendirmek mümkündür. Bir önceki alt bölümde vurgulandığı gibi ekolojik kuram sadece modern sanayi kentinin mekansal ve sosyal özelliklerini tartışma gündemine getirmektedir. Bu bağlamda Sjoberg'in yaklaşımı, Ankara'nın mekansal analizine daha uygun düşmektedir. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta: Kuramsal çerçeve içinde geçiş halindeki kentleri inceleyen Sjoberg, soruna sanayi öncesi kentten sanayi kentine geçiş mekanizmaları açısından bakmıştır. Sanayi öncesi kentler ve sanayi kentleri analizinde olduğu gibi örneklerin yoğun olmaması kentsel tipolojileri belirlemeyi zorlaştırmakta, söz konusu

⁶¹ S. Gideon, "Sanayi Öncesi Kenti", 20. Yüzyıl Kenti, çev: B Duru ve A. Aklan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.37-54

⁶² Keleş, Kentleşme Politikası, s.96

kentlerin mekansal özellikleri kuram içinde yeterince vurgulanmamaktadır. Sjoberg bu alanda örnek olarak Şangay ve Kalkutta gibi bir dönem batı sömürgesi etkisinde kalan kentleri ele almıştır. Uygur dünyanın sanayileşme sürecini tamamlamakta olan kentlerini ise değerlendirmesine katmamıştır. Ancak çalışmamız açısından önemli olan, Sjoberg'in konuyu ele alış yöntemi ve geçiş halindeki kentler ile ait oldukları toplum yapısının durumu ve özellikleri hakkında bir çerçeve sunmasıdır.

Bir diğer önemli nokta ise, Sjoberg'in kuramsal çerçevesinin kent içindeki ayrılaşmış alanların süreç içinde geçirdiği değişikliklerin sistemli analizine olanak tanımasıdır.

Söz konusu kentin sosyal ve mekansal özelliklerinin tanımlanması gereklidir. Sjoberg'in kuramsal çerçevesi içinde bir diğer önemli nokta ise sosyal ve ekonomik olarak geçiş bölgesinde yaşama potansiyeli taşıyan alt tabakaların özellikle "istenmeyen unsurların" sanayi öncesi kentte nerede konumlandığının saptanmasıdır.

Sanayi öncesi kentin sosyal ve mekansal yapısını tanımlarken; sanayi kenti ile ayrışan yönlerini belirlemek gerekecektir. Bunlardan ilki sanayi öncesi kent ve sanayi kenti arasındaki temel farklılaşmayı sağlayan teknolojidir. Teknolojik farklılaşma kullanılan enerji türleri ile belirlenmektedir. Sanayi öncesi kentte üretim organik enerji ile yapılmaktadır. Kent içinde ulaşım insan ve hayvan gücüne dayanmaktadır. Farklılaşmayı yaratan ikinci etken, ekonomik eylemlerin örgütlenme biçimidir. Kentsel mekanda üretim eylemleri aynı sokak üzerinde yer seçmekte, mekanda ihtisaslaşmış sokak ve mahalleler oluşmaktadır. Bu yer seçimi kent içindeki ulaşım ve haberleşmeyi kolaylaştırıcı bir işlev sağlamaktadır. Sjoberg'in varsayımları içinde bağımsız değişken olan teknolojinin bu alanda da etkisi duyulmaktadır. Haberleşme teknolojisinin olmayışı birbirine yakın ihtisaslaşmış mahalleleri ortaya çıkarmıştır. Farklılaşmayı yaratan sonuncu etken, sanayi öncesi kentte yer alan güçlü sosyal kontroldür. Sjoberg bir sosyal güç olmadan kentlerin çevre "hinterlandı" kullanmalarının mümkün olmadığını belirtmektedir. Bilindiği gibi sanayi öncesi toplum kentleri idari ve dini merkez kadar pazar ve değişim merkezleridir.

1.2.5.1.1 Ekonomik ve Sosyal Örgütlenme

Sanayi öncesi kentlerden pek azının nüfusu 10 bini aşmıştır. Bu kentler, hep dinsel ve yönetsel kentler olmuş; ekonomik işlevleri ikinci planda kalmıştır.⁶³ Sanayi öncesi kentinin ekonomisi modern sanayi merkezininkinden oldukça farklıdır. Başlıca farklılık sanayileşmenin ilk dönemlerinde insan emeğinin verimini artıran cansız üretim sistemi olarak tanımlanabilen şeyin olmayışıdır. Sanayi öncesi kenti, malların üretilmesinde ve hizmetlerin sunulmasında – çekiç, makara ya da tekerlek gibi mekanik araçlarla doğrudan ya da dolaylı bir biçimde uygulanabilen - canlı(insan ya da hayvan) enerji kaynağına bağımlıdır. Kentsel-endüstriyel topluluk, diğer yandan kentlilerin üretim kapasitesini büyük ölçüde artıran elektrik ve buhar gibi cansız güç kaynaklarını kullanır. Bu, özel bir kurumsal yapının kurulmasını ve sürdürülmesini gerektiren, kentlerin ekolojik, ekonomik ve toplumsal örgütlenmesinde önemli değişikliklere yol açan, tamamen yeni bir üretim biçimidir. Sanayi kentinde işlerde çok az farklılaşma ya da uzmanlaşma vardır.⁶⁴

Sanayi öncesi kentte elit tabaka; büyük arazi sahipleri, devlet, din ve eğitim alanlarında önemli yerleri tutan kişilerden oluşmaktadır. Bunun dışında zanaatkar ve toprağı işleyen köylülerden oluşan kitleler bulunmaktadır. Sanayi öncesi kent, imtiyazlı dar bir üst tabaka tarafından yönetilmektedir. Sanayi öncesi toplumsal yapıda, fiilen üretimle uğraşmayan orta tabakayı geçindirebilecek ürün ve hizmetler yoktur. Sadece küçük bir elit grubu geçindirebilir. Bu nedenle kentin tabakalaşmasında dikey hareketlilik yoktur. Sanayi öncesi kentin sosyal örgütlenmesi, organik enerjiye dayanan iktisadi yaşantıya uygundur.⁶⁵

Sanayi öncesi kentteki güçlü sosyal kontrolün varlığı, katı tabakalaşma sistemi, aile, ekonomik yapı, din ve eğitim örgütlenmeleri ile netleşmektedir. Sosyal kontrolü oluşturan mekanizmalar başta lonca örgütlenmeleri olmak üzere en önemlileri din ve aile kurumudur. Din sosyal yaşantıyı etkisi altına almıştır. Akrabalık ilişkileri ve meslek grupları birbiri ile ilişkilidir. Söz konusu kentte evlilik sosyal kontrolün uygulanmasında önemli araçlardan biridir. Kentte yaşayan normal bir insan evlenmek zorundadır. Ancak belirli bir sosyal grubun üyesi ise evli olmayışı mazur görülebilir. Toplumun sosyal düzeni içinde kabul edilebilir dini görev buna örnek verilebilir. Sjoberg evliliğin sosyal

⁶³ Keleş, Kentleşme Politikası, s.96

⁶⁴ Gideon, a.g.m.

⁶⁵ R. Aslanoğlu, "Sanayi Öncesi kent-Geçiş Dönemi Kenti ve Sanayi Kenti", Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Kitabevi, Bursa 1998, s.31-43

düzeni sürdüren önemli bir unsur olduğunu vurgulayarak, kocası ölen ve yeniden evlenmeyen kadınların kolaylıkla alt tabaka içinde yer alarak "istenmeyen sınıf" statüsüne düşebileceğini belirtmektedir.

Çeşitli meslekler "lonca" olarak adlandırılan örgütlerde bir araya gelmişlerdir. Bu loncalar, seçkinler(yüksek sınıflar) dışında, kazanç getiren ekonomik etkinliklerde bulunan herkesi kapsamaya çalışır. Loncalar, tüccarlar ve el sanatları işçileri (örneğin tefeciler ve dokumacılar) için olduğu kadar; köleler, girişimciler hatta dilenciler ve hırsızlar için de oluşturulmuştur.⁶⁶ Sjoberg'e göre sanayi öncesi kentte sosyal kontrolün önemli araçlarından biri lonca teşkilatıdır. Loncaların temel görevi ekonomik yaşantının örgütlenmesidir. Örgütlenme süreci içinde konumuz açısından önemli olan çeşitli mesleklerde görevlendirilecek kişilerin seçimidir. Mesleği sürdürebilmenin tek koşulu bir loncaya üye olmaktır. Üye seçerken göz önünde bulundurulmuş temel kriter ise akrabalık ilişkileridir. Bir mesleğe girebilmesi için kişinin ne yapabildiğinden ziyade, kim olduğu önemlidir.⁶⁷

Sanayi öncesi kentin toplumsal yapısı içinde kişinin özel yaşantısı ve meslek yaşantısının kurallar ile tanımlanmıştır. Bu kurallar dizgesi ile birlikte varlığını sürdüren katı sosyal tabakalaşma; yüzer-gezer, işsiz kişilerin kent içinde konumlanmasını engelleyen önemli sosyal kontrol mekanizmalarını oluşturmaktadır. Sjoberg sanayi öncesi kentte yer alan aile kurumu ve lonca kuruluşlarının birbiri ile sıkı sıkıya ilişkili bir sosyal ve ekonomik düzeni yansıttığını belirtmektedir. Sanayi öncesi kentte yaşayan bireyin yaşantısı toplumsal kurallar tarafından belirlenmiştir. Sjoberg'in kuramsal çerçevesi, güçlü sosyal kontrol mekanizmalarının varlığı ile sanayi öncesi kentte yüzer-gezer, işsiz kimselerin yer alamayacağını göstermektedir.

1.2.5.1.2 Mekansal Yapı

Sanayi öncesi kentinin mekansal yapısı, kentin ekonomik ve sosyal yapısına uygundur. Sokaklar yalnız, insanların ve taşıt aracı olarak kullanılan hayvanların geçeceği genişliktedir. Yapılar alçak ve sıkışıktır. Sosyal kontrol etkisi, etnik grup mahallelerinin, çeşitli meslek gruplarının ayrı ve özel kısımlarda yerleşmesinde görülmektedir. Elit tabaka kent merkezinde oturmaktadır. Alt tabakalar, özellikle istenmeyen unsurlar kentin dış mahallelerine itilmiştir. Arazi kullanma şekillerinde bir

⁶⁶ Gideon, a.g.m.

⁶⁷ R. Aslanoğlu, a.g.m.

farklılaşma ve ihtisaslaşma yoktur. Konutlar aynı zamanda işyeri, dinsel binalar aynı zamanda okul, hatta alış veriş merkezi işlevi görür.

Sanayi öncesi kentnin mekansal yapısının, sanayi kentinden farklılaştığı üç yönü Sjoberg şu şekilde belirtmektedir:

- i) Merkezi bir alanın sosyal tabakaların dağılımına bağlı olarak ortaya çıkışı,
- ii) Etnik, mesleki ve aile bağlarına göre ihtisaslaşmış mahalle ve sokakların görülmesi,
- iii) Mekanda konut ve işyeri farklılaşmasının olmayışı.

Sanayi öncesi kent merkezi, dini ve yönetim binalarından, pazar alanından oluşmaktadır. Sjoberg sanayi öncesi kentte dinsel ve siyasal işlevlerin, ticaret işlevlerinden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Kent merkezi, kentsel ekolojistlerin yorumladığı gibi kompleks sanayi sistemini destekleyen bir mekansal bu tür değildir. Tersine sanayi öncesi toplumda, kent merkezinde elitin konutları yer almaktadır. Merkez itibarlı bir alandır, burada düşük gelirliler ve işsizlerin barındığı yıpranmış, terkedilmiş konutlardan oluşan bir bölgenin yer alması için ekonomik yada sosyal altyapı yoktur. Yoksullar kent dışında yaşamaktadır.

Sanayi öncesi kentte merkez yakınında yer almanın bir değeri vardır ve burada yer alan konutların prestijinin daha yüksek olduğu öne sürülebilir. Ancak Sjoberg sadece değer yargılarına dayanarak ne geleneksel, ne de modern toplumlarda mekansal yerleşmenin açıklanamayacağını belirtmektedir. Sjoberg teknolojinin mekansal düzenlemelerde en önemli değişken olduğunun altını çizmekte ve ulaşım-haberleşme teknolojilerinin gelişmemiş oluşunun söz konusu kısıtlı, sıkışık kentsel deseni ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Ayrıcalıklarını yitirmek istemeyen üst tabaka sosyal kontrolü bir ekolojik değişken olarak kullanmakta, kendini diğerlerinden ayırarak, stratejik ve korunaklı alanda -kent merkezinde- yer seçmektedir. Yoğun ve yakın ilişkili mahalleler yan yana konumlanmıştır. Bu yerleşim, üretici-aracı-tüketici arasındaki haberleşmeyi belirlemektedir. Bu da göstermektedir ki merkezde tanımsız alan yoktur. Mahalleler arasındaki yakınlık teknolojinin kentsel dokudaki bir diğer etkisi olarak kendini göstermektedir,

Kentte alt tabakalar kati sosyal tabakalaşma içinde kentin dış mahallelerinde her türlü olanaksızlığı kabul ederek yaşamaktadır. Kentsel olanaklardan yararlanmak

için en çok bedeli onlar ödemektedir. Kötü iklim koşulları bu tabakanın merkeze ulaşımını engellemektedir.

Kentte üst tabakanın ilişkisini minimize ettiği sosyal statü açısından düşük gruplar kent sınırlarında yerleşmiştir. Sanayi öncesi kentte, yapı ustaları, tabakhane ve mezbaha işçileri ile fahişeler alt tabaka içinde yer almaktadırlar. Söz konusu kişiler eğitimsizdirler, davranış, giysi ve konuşmaları orta ve üst tabakadan farklıdır. Sjoberg giysi farklılaşmasına örnek olarak, Londra'da fahişelerini ipekli, yünlü, kürklü giysiler kullanmadıklarını göstermektedir. Tüccarlar arasında alt tabaka ile ilişkili olanların da bu grup içinde yer aldığını belirtmek üst tabakanın nasıl bir sosyal kontrol uygulayarak kendini diğerlerinden farklılaştırdığını göstermesi bakımından ilginçtir. Tüccarlardan sadece üst tabakanın kullanıldığı malı satanlar itibarıyla değerlendirilmekte ve kent merkezinde yaşayabilmektedir. Alt tabaka ve istenmeyen unsurlar ise kent sınırlarında ve kent dışında yer almaktadır.

1.2.5.2 Geçiş Dönemi Kenti

Gelişmiş ülkelerde kentleşme sanayileşme ile eşanlı gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kendi özel koşullarında sanayileşmeye çalışırken, hızlı bir kentleşme sürecini yaşamaktadırlar. Böylece de bu ülkelerde gelişmiş sanayi toplumlarının sanayi kentlerinden farklı bir toplumsal ve mekansal yapıyı içeren kentler ortaya çıkmaktadır.⁶⁸ Geçiş halindeki kentler kısmen sanayi öncesi, kısmen sanayi kenti özelliklerine sahiptir.⁶⁹ Sjoberg'in kuramsal yaklaşımı çalışmamız içinde yer alan, araştırma konusu olan Ankara kentinin analizine kentsel ekolojistlerin modern sanayi kentinden daha uygun bir çerçeve hazırlamaktadır. Ancak kuramda varolan birtakım kısıtlamalar detaylı bir inceleme yapılmasını engellemektedir. Sjoberg'in çalışmasında varolan kısıtlamaları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- i) Geçiş dönemi kentleri olarak batı sömürgeciliğinin ürünü olan kentler incelenmiş, -Şangay, Kalkutta gibi- sanayi öncesi uygar dünyanın kentleri yeterince analiz edilmemiştir.
- ii) Geçiş dönemi kentleri incelenirken, sanayi kentine dönüşüm mekanizmaları üzerinde durulmasına karşılık, mekansal ve sosyal yapı yeterince incelenmemiştir.

⁶⁸ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.110

⁶⁹ Keleş, Kentleşme Politikası, s.96

Söz konusu kısıtlamaları bir kenara bırakırsak, kuramsal yaklaşım ile ilgili olarak belirtilmesi gereken birbiri ile ilişkili iki husus vardır. Bunlardan ilki, geçiş halindeki kentlerin sanayi kentine dönüşecek mekanlar olarak değerlendirilmesidir. İkincisi ise bu dönüşümde geleneksel kesimin rolünün de tartışılmasıdır.

Sjoberg'i geçiş dönemi kentleri ile batının sanayileşmiş kentleri karşılaştırıldığı zaman farklı sosyal süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Sjoberg'in iki farklı kentleşme kavramı kullanması da bundan kaynaklanmaktadır: Sanayileşmeye bağlı kentleşme, sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme. Sjoberg Türkiye'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra, taşradan kentlere akını sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme içinde değerlendirmiştir.⁷⁰

Konumuz açısından önemli olan, Sjoberg'in kuramsal çerçevesi içinde, geleneksel yapının nasıl değiştiğidir. Geçiş halindeki kentte sosyal yapı farklı bölgelerden oluşmakta ve bu bölgelerdeki değişmelerde farklı hızlara sahiptir. Bunlar arasında ekonomik ve teknolojik gelişmelere uygun olanlar daha hızlı gerçekleşmektedir. Sjoberg'e göre; ya geleneksel formlardan bir kısmının direnerek, varlığını sürdürmeye çalışmakta, ya gözden geçirilerek değişmekte yada ortadan kalkmakta veya ortadan kalkan form ve kurumların yerini yenileri almaktadır. Sjoberg, geleneksel kesimden modern sanayi kentine geçerken ortaya çıkan değişim sürecini bu şekilde incelenmiştir. Geleneksel kesimde ortaya çıkan direnmenin hangi form ve derecelerde gerçekleştiğinin netleştirilmemiş olması Sjoberg'in kuramsal çerçevesindeki eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Sjoberg alt tabakanın geçiş halindeki kente uyum sorununu bu genel çerçevede analiz etmiştir. Kentlerde ve kırsal kesimde yaşayan alt tabakanın geleneksel değerlere bağlı kalarak yaşadığını, sanayileşmenin dolaylı sübvansiyonu sayesinde daha önce elde etmediği geleneksel değerlere sahip olduğunu belirtmiştir. Bu geleneksel değerlerin ne olduğu Sjoberg'de açık değildir.

Sjoberg'in kuramsal çerçevesinde konumuz açısından önemli bir diğer nokta; sanayi öncesi kentinde yer alan istenmeyen grupların geçiş halindeki kentte, sanayi öncesi kenti kadar yoğun bir sosyal ayrımla karşı karşıya kalmayıdır. Sjoberg bu sosyal gruba ait olan bireyin hareketliliğinin geçiş halindeki kentte ortaya çıkan kanallarla mümkün hale geldiğini belirtmektedir. Geçiş halindeki kentte, bireylerin

sanayileşmekte olan ortama uyumunu sağlayan kimi uyum mekanizmaları ortaya çıkmaktadır. Bu mekanizmaların temel işlevi şunlardır:

- i) Bu mekanizmalar aracılığı ile kırsal kesimden gelen birey karmaşık kentsel ortama uyum sağlamaktadır. Akraba ve hemşerileri kentsel yaşam tarzının beklentileri konusunda kente gelen kişiyi eğitmektedir.
- ii) Bu mekanizmalar kente yeni gelen bireyin kırsal kesimle ilişkilerini sürdürmesine de yardımcı olurlar.
- iii) Bu mekanizmalar sayesinde kentsel yaşamın etkilerinin kırsal yaşama da yansması mümkündür.⁷¹

Geçiş dönemi kentinde yaşayan bireyin topluma entegre olmasını sağlayan, uyumsuz ve işsiz kişiler içinde yer almasını engelleyen unsur uyum mekanizmaları gibi görülmektedir. Ancak Sjoberg bu uyum mekanizmalarıyla sanayi kentinin gereksindiği bireylerin eğitim ve sosyalleşmelerinin sağlanamayacağını belirtmektedir. Söz konusu eğitim ve sosyalleşmenin sağlanması için büyük ölçekli örgütlenmeler, örneğin; devletin desteklediği eğitim programları gereklidir. Geçiş dönemi kentinde modern kesimin gelişme hızının, kırsal kesimden kente gelen kişilere iş sağlamaya yeterli olmaması sonucunda marjinal kesim doğmaktadır. Sjoberg'in uyum mekanizmaları kente gelen bireyin geldiği andaki kent ortamına uyum sağlaması konusunda etkili olmaktadır. Ülkenin sanayileşme düzeyi, örgütlenme yapısı, eğitim olanakları, kente göçeden kişilerin örgütlü sektörde istihdamına elvermedikçe marjinal kesim evrimleşmeyen bir gelişme göstermektedir. Bu noktada geçiş dönemi kentinde belirli bir aşamadan sonra, ekonomik ve sosyal statü kaybına uğrayan grupların ve bunların yaşadığı mekansal yapının ortaya çıkmayacağını söylemek mümkün olamayacaktır. Uyum mekanizmaları geçiş dönemi kentine aittir. Burada vurgulanması gereken bunların geçiş dönemi kenti mekanında nerede yer seçeceği. Söz konusu yer seçim mekanizmalarının açıklanması için geçiş dönemi kentinin mekansal yapısı tanımlanmalıdır. Geçiş dönemi kentinde toplumsal yapıda gözlenen ikili yapı kent mekanında da etkili olmaktadır. Ne var ki, Sjoberg'de mekansal boyut eksiktir. Bu da bizi geçiş dönemi kentini analiz eden farklı çalışmalara götürmektedir. Kiray, İstanbul'a ilişkin gözlemlerinde, sanayi öncesi kent yerleşme düzeninden sanayi kenti yerleşme düzenine geçerken kentsel

⁷⁰ M.Kiray, "Geçekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe", Toplum Bilim Yazıları, Ankara, 1982

mekandaki değişmeleri araştırmaktadır. Buna göre, geçiş dönemi kentinde, kent merkezi, kent ve çevresinin tüm sosyal ve iktisadi faaliyetlerinin idare ve kontrol işlevlerinin toplandığı yerdir. Kentin büyümesi merkezin gelişmesinde izlenir. Gelişme sırasında bu merkezden çevreye dağılan yollar boyunca iş yerlerinin yoğunlaştığı görülür. Kentin diğer bölgelerinde ikincil merkezler ortaya çıkar. İstanbul'da Karaköy, Taksim, Eminönü, Sirkeci semtleri merkezi iş bölgesini oluşturmaktadır.⁷² Ankara için ise Demetevler, Maltepe semtleri sayılabilir.

Kent merkezinin yanında merkez geçiş alanı yer almaktadır. Geçiş alanında işyerleri ile konutların bir arada bulunmaktadır. Zamanla kent büyürken çoğalan iş yerleri merkezi iş bölgesine sığamaz hale gelir ve buradan taşar. İlk olarak dükkanlar, ardiyeler, imalathaneler yer değiştirmeye başlar. Sonunda buranın eski sakinleri taşınmak zorunda kalırlar. Bu bölge üzerinde Kiray kapsamlı olarak durmuştur. Söz konusu bölge, kent hızlı gelişiyorsa eğer bir iki sene içinde iş merkezi ile bütünleşir, onun özelliklerini taşımağa başlar, khneleşmez. Eğer ticaret ve sanayi gelişmesi yavaşlar, kent gelişme hızını kaybederse ya da gelişme kent içinde yönünü değiştirirse, buradan taşınanlar ya da genler evlerini iş yeri haline gelmediği için boş bırakırlar ya da oda oda kiraya verirler. Satmak istemeyerek mülkün kıymetlenmesi için elde tutarlar. Buda evlerin harap olması, istikrarlı unsurlar yerine sayısı çok olan kent büyümesinde rolü olan yeni gelen unsurların barınağı haline gelir. Kiray, İstanbul'da buna denk düşen yerlerini Beyoğlu'nda Tarlabası'nın ve Galata'nın arka sokakları ile Sirkeci-Eminönü mıntıkasında Tahtakale ve Süleymaniye'nin alt taraflarındaki bölgeler olduğunu belirtmektedir.

Bunu izleyen bölgeler ortahalli konut bölgeleridir. Kentin iş ve geçim olanaklarına göre bu bölgeler yayılır. Aksaray, Kocamustafa Paşa, Edirnekapı yada Őiřli, Fatih, Nişantaşı bu tür bölgelerdir.

Kentin dış mahalleleri tanımsız alanlardır. Çeşitli çevrelerde değişik işlevi olan kısımlar yer alır. Dış kavisin bir kısmı üst gelir grubunun konutlarından oluşur, diğer bölgeler ağır sanayi alanıdır. Bir başka bölümde kent varoşlarında ise gecekondular yer alır.

Görüldüğü gibi geçiş dönemi kentinde sanayi öncesi kentte görülen katı mekan yapısının etkisini yitirmeye başladığı gözlenmektedir. Kent merkezinin çevresinde bir

⁷¹ R. Aslanoğlu, a.g.m.

yanda konut alanları varlığını sürdürürken diğer tarafta artan sanayi ve ticaret işlevlerine koşut olarak depolama ve merkez geçiş alanları ortaya çıkmıştır. Orta gelir grubu merkezin çevresinde yer alır. Kent çevresindeki alanlarda bir taraftan inşaat sektöründe ortaya çıkan canlanma sonucunda alt kentleşme görülürken aksi yönde alt gelir grubuna ait gecekondular yer almaktadır. Ağır sanayi alanları da kentin çevresindedir. Burada az önce yaptığımız saptamayı genişletmek mümkündür. Sanayi öncesi kentinin mekansal yapısı değişmiştir, ne var ki sanayi kentinde yer alan ayrılaşmış alanlar da ortaya çıkmamıştır. Konut ve işyeri arasındaki ayırım da henüz kesinleşmemiştir.

Sjoberg kuramsal çerçevesinde geçiş dönemi kentini, sanayi kentine dönüşüm sürecinde değerlendirmiştir. Geleneksel yapıdan modern yapıya doğru dönüşüm mekanizmalarının sanayi kentini gerçekleştireceği varsayılmaktadır.⁷³

1.2.5.3 Sanayi Kenti

Sanayi kenti, sanayi devrimi sonrasındaki toplumsal ve ekonomik değişme ve gelişmelerin fiziksel mekana yansımalarıyla oluşan kenttir. Bu kentler sanayileşmenin oluşturduğu kent tipleridir.⁷⁴

Sjoberg'in kuramı içinde sanayi kentinin sosyal ve mekansal özellikleri, sanayi öncesi kentte olduğu gibi kapsamlı olarak ele alınmamıştır. Sanayi öncesi kentten ayrıldığı yönler belirtilmiş, sanayi kentinin gelecekte alacağı şekil üzerine sorular sorulmuştur. Kentsel ekolojistlerin sanayi kentini ele alışı ile Sjoberg'in çalışması arasındaki en belirgin fark kanımızca, ekolojistlerin kentsel mekanı durağan ayrılaşmış mekanlar olarak görmelerine karşılık, Sjoberg'in kesin tanımlara ulaşmayan ve teknolojinin etkisiyle değişebilen bir mekan analizi yapmasıdır. Bunun nedenlerinden biri olarak ise Sjoberg'in sanayi öncesi kent-geçiş halindeki kent-sanayi kenti şeklinde bir süreç olarak kentsel mekanı irdelemesi gösterilebilir.

Sanayi öncesi kentten farklı olarak sanayi kenti, bir yönetsel ve dinsel özeğin değil, daha çok bir ticaret ve sanayi merkezi çerçevesinde gelişir.⁷⁵ Sanayi kentinde kullanılan teknoloji çok farklıdır. Organik olmayan enerjinin sanayi ve tarımsal üretime, ulaşım ve haberleşmeye uygulanması, yoğun nüfusa ve örgütlenme olanağına sahip

⁷² Kıray, a.g.m.

⁷³ R. Aslanoğlu, a.g.m.

⁷⁴ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.107

⁷⁵ Keleş, Kentleşme Politikası, s.97

bir kent yaratmıştır. Modern kentlerin iç düzeni bu teknolojik farklılaşmayı yansıtır. Kentsel mekan, sanayi öncesi kentine göre çok geniştir. Yollar genişlemiş, yapılar yükselmiştir. Kentsel arazi kullanımında artan yoğunlukta ihtisaslaşma söz konusudur. Konut ve işyeri arasında kesin bir ayırım vardır. Sanayi öncesi kentin mekansal deseninden farklı olarak üst ve orta gelir grubu kent çevresinde yerleşmiş, merkez ve konut alanları arasında kalan alanda geçiş bölgesi ortaya çıkmış alt tabaka ve istenmeyen unsurlar burada yer almıştır.

Sjoberg, sanayi kentinde otomasyonun etkisi, hizmet sektöründe çalışanların sayısının artışı, kentsel rekreasyon alanlarının çoğalmasını teknolojideki gelişmelere bağlamaktadır. Teknolojideki hızlı gelişme veri oldukça ne tür kentsel desenlerin ortaya çıkacağı üzerine düşünce geliştirmek çok zordur.

Sanayi kentinin kadını dış dünyaya açılmıştır. Çalışma yaşamına girmiştir. Sanayi kentinde ekonomik yaşantı çok gelişmiştir. Etkili bir örgütlenme, ussal çalışma ve standardizasyon vardır. Gelişmiş teknolojiye bağlı olarak elde edilen fazla üretim, yarı üretici ve üretici olmayan grupları yaşatmağa yeterlidir. Sanayi toplumu; toprağı işleyen köylüler ve onlardan sayıca fazla olan sanayi üretiminde yada servis bölümünde çalışan kitlelerle bunlar üzerinde derece derece kontrol gücü olan üst tabakalardan oluşur. Bu sosyal tabakalaşma sistemi dikey hareketliliğe uygundur. Modern kentte insan ilişkileri kişinin gördüğü işe, mesleğine bağlı olarak kurulmaktadır. Kişiler arasında anonim insan ilişkileri egemendir. Sosyal farklılıklar hoşgörü ile karşılanır. Sosyal kontrol dolaylı olarak, ihtisaslaşmış formel kurumlarla uygulanır. Dinsel yaşantı tüm sosyal düzeni etkileyen bir kurum olmaktan uzaktır. Kent hayatı, artan sosyal hareketlilik ve haberleşme sonucunda yerellikten giderek uzaklaşmaktadır.

Sjoberg, sanayi kenti mekanında alt tabaka ve istenmeyen unsurların kent merkezi ile konut alanları arasında geçiş bölgesinde konumlarını belirtmektedir. Sjoberg bu bölgelerde yaşayan alt tabakaya mensup kişilerin kentteki sosyal örgütlenmenin dışında kaldığını belirtmektedir. Ancak eğitim ve otomasyon arttıkça bu farklılaşmanın azalacağı inancını korumaktadır. Sjoberg ekolojik kuram çerçevesinde yapılan çalışmalara değinmektedir. Bunlardan Harvey Zorbaugh alt tabaka ve göçmenlerin kentsel örgütlenmenin dışında olduğunu belirtmektedir. White ise bu bölgelerin kendilerine özgü bir düzene sahip olduğunu belirtir. Sjoberg'in bu bölgelere ilişkin yorumu uzun ve kısa erimli olarak değişmektedir. Kısa erimli yaptığı saptamasında bu bölgelerinde güven duygusunun olmadığını, kentsel örgütlenmenin

dışında düzensiz ve güven ilişkilerinden yoksun bir yer olduğunu belirtir. Uzun erimli olarak ise bu kişilerin sanayide otomasyonun artışı ve eğitim olanaklarının genişlemesi sayesinde kentsel örgütlenmeye dahil olacağı inancını taşımaktadır.

Sjoberg'in kuramsal çerçevesinde belirli süreçlerden geçen ve birbirine dönüşen kent tipolojileri yer almaktadır. Sjoberg'in kuramsal çerçevesi bir takım varsayımlara dayanmaktadır. Geçiş halindeki kentin, sanayi kentine dönüşeceği, teknolojiye organik enerjiden inorganik enerjiye geçiş çerçevesinde modern değerlerin hakimiyeti ve geleneksel kesimin giderek yok olacağı varsayılmaktadır. Bunun sonucunda sanayi kenti, mekansal yapısı ve sosyal örgütlenmesiyle ortaya çıkacaktır. Gelişmekte olan ülke kentlerinde özellikle Türkiye'de Sjoberg'in 1960'lı yıllarda geliştirdiği kuramsal çerçeve içinde öngörülen dönüşüm gerçekleşmemiştir. Söz konusu kentlerde modern ve marjinal kesimden oluşan yapı devam etmektedir. Sosyal-ekonomik ve mekansal olarak sanayi kentinden uzak bir yapı sergilenmektedir. Sjoberg'in kuramsal açıklaması teknolojik değişim, gelişmekte olan ülkeler içinde yapılan araştırmalar doğrultusunda ise ithal bir teknoloji ile kalkınmanın kentleşme üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Buna göre kentleşme olgusu yaşanan kapitalistleşme sürecinin tümü açısından kavranamamaktadır. Bu ise kenti az gelişmiş kapitalizm süreçlerine oturtan, sermaye birikim biçimleri ile kent ve kentleşme ilişkisini sorgulayan kuramsal yaklaşımları gündeme getirmektedir.

1.2.6 Castells'in Kuramsal Yaklaşımı

Castells'in kuramı kentleri sermaye birikim sürecinde incelemektedir. Castells, kentin ve kentselliğin, temelde ideolojik bir içeriği olduğunu öne sürer.⁷⁶ Castells kuramsal çerçevesini, Althusser'in Marksist diyalektiğe getirdiği yorum üzerine inşa etmiştir. Althusser, Marks'ın ekonomik yapının ideolojik ve siyasal yapıyı oluşturduğu görüşünden farklı olarak, ekonomik düzeydeki çatışmaların bir üretim biçiminden diğerine geçiş için gerekli koşul olduğunu ancak yeterli olmadığını belirtmektedir.⁷⁷ Ona göre siyasal ve ideolojik yapıların oluşturduğu ikincil çelişkilere gerek vardır. Althusser, ekonomik, siyasal ve ideolojik olmak üzere üç düzlem tanımlamaktadır. Ekonomik ilişkilerin belirleyiciliğinde; ekonomik-siyasal-ideolojik düzlemler görece bağımsızlığa sahiptir.⁷⁸

⁷⁶ Keleş, Kentleşme Politikası, s.98

⁷⁷ M.Castells, Kent, Sınıf, İktidar, çev.A.Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997, s.11-26

⁷⁸ R.Asıanoğlu, "Kentlerin Kökeni Üzerine Bir Değerlendirme", s.13-23

Castells, analizinde Althuser'in kuramsal yaklaşımından hareketle kentsel sistemi oluşturmaya çalışmaktadır. Kent; ekonomik-siyasal-ideolojik olmak üzere üç düzlemde oluşmaktadır. Ekonomik düzlem; üretim, tüketim ve dağıtımdan oluşmaktadır. Kent yönetimine denk düşen siyasal düzlem, yerel yönetim ve merkezi yönetimin yerel organlarından oluşur. İdeolojik düzlem, sosyal olarak üretilmiş mekan formlarının dışı vurumudur. Kır-kent kültürleri ayrımı, kentsel alt kültürlerin oluşumu da ideolojik düzlem içinde ele alınır. Castells üç düzleme dayanan analizinde kentsel mekanı belirlemek için şöyle bir yaklaşım içindedir. Kentsel mekanı, ekonomik-siyasal-ideolojik düzlemde ekonominin belirleyiciliği oluşturmaktadır. Ancak gelişmiş kapitalist ülkelerde kentler üretimin mekanı olmaktan çıkmıştır. Çünkü üretim süreci bölgesel ve ülkesel ölçekte gerçekleşmektedir. Üretim sürecindeki farklı aşamalarda farklı merkezlerde gerçekleşebileceği ve bunların dağıtımında, merkezler arası yapılabacağından kentsel mekan dağıtım işlevi ile de açıklanamaz. Castells'e göre, kentsel sistemin temel işlevi tüketim sürecidir. Tüketim, kent tanımlarında anahtar faktör olarak değerlendirilmektedir. Tüketim, emeğin yeniden üretimi için gereklidir. Kentler emeğin yeniden üretimi için gerekli olan kolektif tüketimin elde edildiği mekanlardır. Castells'e özgün bir kavram olan kolektif tüketim, konut-egitim-sağlık-dinlenme gibi kentsel servislerin tümüdür.⁷⁹

Castells'e göre ekonomik, siyasal, ideolojik düzlemlerin bir bütünü olan kent, ait olduğu sosyo-ekonomik sistemin parçasıdır.⁸⁰ Toplumsal yapının bir yansıması olarak mekanı analiz etmek; ekonomik sistem, siyasal sistem ve ideolojik sistem ve bunlardan elde edilen sosyal pratiği birlikte incelemek demektir.⁸¹ Castells'in kuramsal çerçevesinin burasında kentleşmeyi derinden kavrayan bir kavramsal çerçevenin ne olduğunun hatırlanması gerekir. Böyle bir çerçeve, kentleşme sürecinin evrimsel yönüne ışık tutabildiği gibi kentleşmenin dünyada zaman ve mekanındaki farklılaşmalarını da açıklayabilmelidir. Üçüncü olarak kentsel sorunların çözümünün sınırlarını ortaya koyacak bir çerçeve hazırlanmalıdır. Castells'in kuramsal çerçevesi söz konusu soruları yanıtlama potansiyeline sahip görünmektedir.

Burada sermaye birikimi süreçleri ve yatırımların dağılım oranları önemlidir. Castells kentsel mekanda etkili olan süreçler arasında ilk olarak metropolitenleşmeyi görmektedir. Metropolitenleşme, nüfus ve kentsel eylemlerin belirli bir noktada

⁷⁹ Castells, a.g.e., s.12-14

⁸⁰ Ertürk, Kent Ekonomisi, s.114

toplanmasıdır. Ekonomik-örgütsel-mekansal açıdan sermayenin, üretim araçlarının, tüketim ve kurumsallaşmanın mekanda yoğunlaşmasıdır. Castells gelişmiş kapitalizmin kentlerini irdelerken –özellikle ABD kentleri- alt kentleşme ve kent merkezinden ortaya çıkan değişimleri birbirini etkileyen iki yön olarak ele almaktadır. Altkentleşme bireysel hareketlilik ve farklı bir orta sınıf doğurmuştur. Bunlar ekonomik büyüme sonucunda, kitlelere açılan geniş iş olanaklarıyla ortaya çıkmıştır. Bireysel kredilerle konut alma imkanları doğmuştur. Sermaye alanında ortaya çıkan artık kentsel altyapı ve yatırımlara harcanmıştır. Altkentleşme federal konut politikaları sayesinde mümkün olmuştur. Başka bir deyişle sermayenin altkentlere yönelmesi, devlet politikalarıyla kolaylaştırılmıştır. Altkentleşmenin yaygınlaşmasında bir diğer etken, temel ulaşım aracı olarak arabanın kullanılmasıdır. Bu bağlamda % 90'ı kamu harcamalarıyla gerçekleştirilen otoyol yapımından söz etmek mümkündür. Sanayi birimlerinin iş merkezlerinin merkez dışına çıkışı orta sınıfın ve kalifiye işçilerin aynı şekilde alt kentlere hareketliliğini getirmiştir. Orta gelir grubu altkentte iyi koşullarda konut bulma şansı görerek kent merkezindeki konutlarını terk etmişlerdir. Burada vurgulanması gereken altkentlerin ortaya çıkışıyla belirlenen sürecin, sermaye yatırımlarının altkentlere kaydırılmasıyla ilgili oluşudur. Orta gelir grubunun bıraktığı konutlar küçük bölümlere bölünmüş alt gelir grupları tarafından istila edilmiştir. Bundan sonra kent merkezinde bir kentsel yoksulluk başlamıştır. Evler giderek köhneleşmektedir. Bu gidişin alt devlet politikalarıyla durdurulabileceği kuşkuludur. Mali kaynakların yönlendirilmesi ve sosyal gereksinimler arasında artan oranda eşitsizlik vardır. Castells buna ek olarak, kent merkezinde yer alan büroların kaliteli kentsel altyapıya ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir.⁸²

Kentte emeğin yeniden üretiminde kolektif tüketimin yeri çok büyüktür. Konut sorununun çözümü için düzenli konut yapıldığını düşünelim. Bu kentte emeğin yeniden üretiminin maliyetini düşürecektir. Ancak kentlerde konut yatırımı alt kentlerde gündeme gelmektedir. Kent merkezinde yer alan alt bölgelerde yoksullara ayrılan kaynaklar görece olarak azalmaktadır. Emlak vergilerinin ve onarım maliyetlerinin giderek artması, kent merkezinde konut stokunun erimesine yol açmıştır. Birçok ev sahibi azalan alım gücü ve karlılık ile karşı karşıyadır. Kiracılar dar küçük konutlarda kalabalık gruplar halinde yaşayarak, eskime sürecini hızlandırmaktadır.

⁸¹ Keleş, Kentleşme Politikası, 97-98

⁸² R.Asanoğlu, "Kent Sosyolojisinde Yöntem Soruları", Kent Kimlik Küreselleşme, Asa Kitabevi, Bursa 1998, s.55-74

Kent merkezi geçiş bölgesinde konut sahibi olanlar evlerini yüksek fiyatla kiraya verip satamamaktadır. Bundan sonra evlerini onarmayıp terk etmekte, emlak vergilerini ödememekte ya da ödeyememektedirler. Boş kalan konutlar yasadışı yollardan hayatını kazananların, uyuşturucu kullananların istilasına uğramaktadır. Vahşet, korku, ve önyargı bu alanları izole etmekte, kentte kimliksiz kişilerin yaşadığı alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu eğilim ABD’de hızla gelişmektedir. New York’ta 1968-75 arasında yılda 5.000 konutun işgal edildiği düşünülüğünde bu sayı 1975’de 45.000 işgal edilmiş birime ulaşmaktadır.

Castells’te konut olgusu açısından etkili olan mekanizmalar, sermayenin yatırım alanı olarak altkenti seçmesidir. Sermaye hareketliliği kent merkezi-alt kent çelişkisinde etkili olmaktadır.

Castells, eğitimin kentteki ayrılaşmış ve eşitsiz yapıyı yeniden ürettiğini vurgulamaktadır. Bunu engellemenin bir yolu kent mekanında öğrencilerin farklı bölgelerde okula yollanmasıdır. Bu uygulamaya çocuklarını özel okula gönderme şansı olan orta sınıf ve üst sınıf üyeleri karşı çıkmazken, ABD’de beyaz işçilerin yaşadığı bölgelerde işçiler çocuklarının geçiş bölgelerinde yer alan okullara gitmelerine karşı çıkmaktadırlar. Gerekçeleri ise, çocuklarının sosyal şanslarının engelleneceği ve fiziksel güvenliklerinin olmayacağıdır.

Eğitimle ilgili bu çelişkiler günlük yaşantının nasıl sürdüğünü değil nasıl yeniden üretildiğini göstermektedir.

Castells kentsel servislerin, yerel yönetim hizmetlerinin alt kentlerde yoğunlaşmasına vurgu yapmaktadır. Bu olgu sosyal ayrılaşmanın ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin sürdürücüsü olmaktadır. Castells’in tanımladığı bu iki unsur sosyal ayrılaşmanın ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin sürdürücüsü olmaktadır. Altkentlerde geçerli olan sosyal değerlerin belirtilmesi, diğer bölgelerde hakim olan değerlerle kıyaslama yapılmasını sağlamaktadır. Söz konusu değerler; bireysellik, konforizm, sosyal entegrasyon, çekirdek aileye özgü dünya ve bireysel tüketim maksimizasyonudur.⁸³

Castells’in yoksul yaşam bölgelerine yönelik analizi, söz konusu bölgelerin kimi sosyal olaylarda tüm toplumda etkileyici olabileceği yönündedir. Bunun en iyi örneği New York’da South Bronx’tur. Burada 600 bin kişi yaşamaktadır. Konut işgali, emlak

⁸³ Castells, a.g.e.

değerlerindeki düşüş ve kontrol mekanizmalarının yokluğu ev sahiplerini sigorta şirketlerinden para almak için yangın çıkartmaya bile yöneltmektedir. New York'ta South Bronx'ta 1974'de 12.300 yangın olmuştur. Bunun sonucunda inşaat şirketleri bu bölgelere girmekte, konutları ev sahibinden düşük bir ücretle alarak merkezde yoğun bir yapılaşmaya gitmektedirler.⁸⁴

Castells'in bu bölgelere yönelik analizlerinin bir diğer boyutu da burada ortaya çıkan sosyal bozuklukların tüm kente yayılma olasılığıdır. Suçluluk, özellikle sokaklarda gözlenen suçluluk giderek artmaktadır. Bu durumu Castells, yaşam şartları kısıtlandığında bireyin tepkisi olarak değerlendirmektedir. Soygun olaylarını sadece yoksullukla açıklamak mümkün değildir. Örneğin 1930 iktisadi bunalımında suçluluk oranları düşmüş, 1950 ve 60'larda giderek artmıştır. 1979 bunalımında ise oranlar yüksektir. Castells bunu 1930'larda birlikte hareket etme şansı bulan işsizlerin, günümüzde çeşitli bölgelerinde toplandığının ve kolektif davranış için hareket kanalı olmadığını belirterek açıklamaktadır. Ekonomik dengenin olduğu 1960'larda suçluluk oranı artmıştır. Bu durumda aslanan aile-okul yada ait olunan altkültür tarafından sağlanan kontrolün yok oluşudur. Kentsel suçluluk sadece toplumsal düzene başkaldırı değildir. Ayrıca ekonomik ve kültürel olarak bir yaşam biçimidir ve aynı zamanda başka alternatif olmayan gençliğin kendini ifade biçimidir. Zaman zaman bu bölgelerdeki sorunlar orta sınıfı etkilemeye kadar varmıştır. Federal devletler kentsel servislerle burada yaşayanlara uygun iş olanakları sağlamıştır.

Bu bölgelerin yaşanabilir kentsel mekanlar haline gelmesi için ticari merkezler açılmalı, artan nüfusa iş sağlamalıdır. 1960'lardaki kentsel hareketler söz konusu bölgelere kentsel servis dağılımları yapılmasına ve iş olanaklarının artmasına yol açmıştır.

Castells, kent merkezindeki konut alanlarının tarihsel olarak; üst ve orta gelir gruplarına ait olduğunu belirtmektedir. Bugün ise kent merkezinde yenilenme ile oturulabilir hale gelen alanlar yer almaktadır. Kentsel yenilenme dışında kalan bölgelerinde arsa fiyatı bina fiyatından yüksek olduğu için bir önceki alt bölümde tanımlanan bozulma süreci başlamıştır. Bu bölgeler sosyal ve ekonomik statü kaybına uğrayanların yeridir. Şekildeki ikinci grup, kent çevresindeki kırsal alanların giderek kentsel yerleşime açılmaları sonucu oluşmuştur. Kent merkezine yakın olma ve eş

⁸⁴ Castells, a.g.e., s.35-54

zamanlı olarak sosyal statü elde etme burada oturulmasında etkilidir. Üçüncü grup, kent merkezini terk ederek yeni yerleşme alanları arayan üst gelir grubunun oluşturduğu yüksek maliyetli konut alanlarıdır. Castells dördüncü grup içinde üretilen konut türlerinin, kapitalist devletin müdahale alanına giren sosyal konutlar olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁵

Castells kentsel mekanda yaşamanın ideolojik yansımalarının altını çizmektedir. Altkentte yaşamanın ideolojisi; güvenlik, dışarıdakilere karşı “kendi çıkarını” koruma, ev ortamında kendini sokağın olumsuzluklarından arınmış hissetme ve iyi bir yurttaş olma ile belirlenir. Kentsel mekânın ayrımlaşmasında Duncan ve Schonore çalışmalarına atıfta bulunan Castells, mekânın sosyal kompozisyonunun kentleşme sürecine göre değiştiği sonucuna katılmaktadır. Kentsel yerleşmenin eski yada yeni oluşu, kent merkezinin değer yitirmediği, eski yerleşmelerde ise kent merkezindeki konut alanlarının değer yitirerek altkentlerin değer kazandığı süreçler yaşamaktadır.

Sonuç olarak Castells kentsel mekanda yoksul yaşam alanlarının ortaya çıkmasına ve altkentlerin gelişmesine yol açan mekanizmaların kapitalist sistemin işleyişinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir.

1.3 Modernite, Kentleşme ve Kentleşmenin Vurguladığı Kavramlar

1.3.1 Modernite

Modern kelimesinin en yaygın kullanımı yeninin ya da yakın zamanın anlatımıdır. İster olumlu ister olumsuz değerlendirilsin, gündelik yaşamda ve kültürde modaya uygun tutumlara modern denilir.

Aslında modern radikal bir değişmeden sonra ortaya çıkanı adlandırır ve insana olduğu kadar insanın ürettiği her türlü yapay çevreye de uygulanır. Yani modernite önce insanı sonra ise insanın üretimini değiştirir. Modern olmak artık düne ait olmayan ve yeni yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir. Modern olmak , kendimizi, bize serüven, iktidar, haz, ilerleme, ve bunların yanı sıra kendimizin ve dünyanın dönüşümünü vaat eden, ama aynı zamanda sahip olduğumuz, bildiğimiz her şeyi imha etme tehdidini taşıyan bir ortamda bulunmamız demektir. Modern ortamlar ve deneyimler, her tür coğrafi ve etnik sınırları, sınıf ve ulus sınırlarını, din ve

⁸⁵ Castells, a.g.e., s.35-39

ideoloji sınırlarını boylamasına keser, bu anlamda modernitenin bütün insanlığı birleştirdiği söylenebilir.⁸⁶

Bugün dünyanın her yanında insanların paylaştığı bir yaşamsal deneyim tarzına (mekan ve zaman yaşanışı, benliğin ve başkalarının yaşanışı, hayatın olanaklarının ve tehlikelerinin yaşanışı) modernite denilebilir.⁸⁷

Modernite kavramı geniş anlamda değişme olgusuna ilişkin ve genellikle de kalkınma olgusuyla ilgili olarak ele alınmaktadır. Kavramın teknoloji ve sanayileşme gibi olgular çerçevesinde ele alınması genel kabul görmekte, ayrıca kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusu vurgulanmaktadır.

Moderniteyi özgül bir düşünme biçimine tekabül eden, rasyonalite olarak biriken ve tasarlanan bir şekilde hareket eden özel bir hayat biçimi ve rasyonalitenin her dışsal görünümünü içeren kurumsal bir kompleks olarak ele almak gerekir. Weber rasyonalite ve modernite arasındaki ilişkiyi bu sıfatla ilk ortaya koyan olmasa bile, sorunu bu biçimde kavramayı öneren ilk kişidir. Weber'in izleyicisi olarak Habermas da aynı düşünce çizgisini daha geniş bir perspektif içerisinde sürdürmüştür.⁸⁸

Weber'in modernite teorisi rasyonalite düşüncesine dayanır, başka bir deyişle, Weber dünya-tarihsel modernizasyon sürecini "progresif bir rasyonalizasyon süreci" olarak yorumlamaya çalışmıştır. Sonraki süreç çoğalan bürokratikleşme, biçimselleşme, toplumsal bütünlüğün tüm alanlarda araçsallaşması olarak işlevselleşmiştir. Weber'in toplumsal eylemleri sistematik farklılaştırımı, bu işlevselliğin özerk toplumsal bireylere bağlı olarak rasyonalitenin ayrışık boyutlarınca nasıl örgütlendiğini göstermeyi amaçlar.

Modernitenin ne zaman başladığı veya özelliklerinin tam olarak neler olduğu konusunda çok az görüş birliği bulunmasına karşın, Modernite 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da oluşan ve etkileri giderek yaygınlaşan toplumsal yaşam ve organizasyon biçimi olarak kabul edilmektedir.⁸⁹ Bendix'e göre, modernite esas olarak günümüz teknolojisini içerirken, sosyal alanda 18. yüzyıldan sonraki tüm gelişmeleri de ihtiva etmektedir. Toplumun demokratikleşmesi, özellikle doğuştan ve statüden gelen ayrıcalıkların yok olması ile vatandaşların eşit haklara sahip olduğunun kabul edilmesi

⁸⁶ D.Harvey, Postmodernliğin Durumu, çev: S.Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s.23

⁸⁷ Harvey, a.g.e.

⁸⁸ A. Çiğdem, "Weber ve Habermas'ta Rasyonalite ve Modernite Düşüncesi", Bir İmkan Olarak Modernite, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.107

teşvik edilmektedir.⁸⁹ Biçimsel olarak ise modernite, genellikle, derinleşme, üslûpçuluk, içe dönme, teknik gösteriş, içsel olarak kendinden kuşku duymaya yönelik bir hareket ve Viktorya Dönemi gerçekçiliğine karşı bir tepki şeklinde tarif edilmiştir. "Hiçbir sanatçı gerçekliğe tahammül etmez." sözünden dolayı çoğunlukla ilk modernistlerden birisi sayılan Friedrich Nietzsche, sanatın amacının kendi kendini gerçekleştirmek olması gerektiğini ve yaşamı bizzat sanatın ürettiğini iddia etmiştir.

Modernite, bilhassa sanat ve edebiyatta meydana gelen büyük çaplı değişimleri tanımlamakta kullanılan bir terim sayılmaktadır.⁹¹ Öte yandan, modernitenin açıkça sınırı belirlenmiş bir bitiş tarihi yoktur. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri gerçekleşen değişimleri tanımlamak için postmodern terimi kullanılıyorsa da, bazı düşünürler modernitenin hâlâ sürdüğünü iddia etmekte, bazı yazarlar da, modernitenin ölümünün söz konusu tarihten çok daha önce gerçekleştiğini belirtmektedirler. Fransız göstergebilimci Roland Barthes, moderniteyi, on dokuzuncu yüzyıl içinde bir momentte toplanan yeni sınıfların, teknolojinin ve iletişimlerin evriminin sonucu olarak türeyen dünya görüşlerinin çoğullaşması şeklinde tanımlamıştır. İngiliz romancı ve denemeci Virginia Woolf ise, moderniteyi, insan ilişkileri ve insan karakterinde bir değişim olması açısından tarihsel bir fırsat saymıştır.

Marshal Berman ise, moderniteyi; fiziksel bilimlerde gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren, yeni insan ortamları yaratıp eskileri yokeden, hayatın tüm temposunu hızlandıran, yeni tekelci iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri yaratan sanayileşme; milyonlarca insanı atalarından kalma doğal çevrelerinden koparıp dünyanın bir başka ucunda yeni hayatlar sürükleyen muazzam demografik altüst oluşlar; hızlı ve çoğu kez sarsıntılı kentleşme; dinamik bir gelişme içinde birbirinden çok farklı insanları ve toplumları birbirlerine bağlayan, kapsayan kitle iletişim sistemleri; yapı ve işleyiş açısından bürokratik diye tanımlanan, her an güçlerini daha da arttırmak için çabalayan ve gitgide güçlenen ulus-devletler; siyasal ve ekonomik alandaki egemenlere karşı direnen, kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanların kitlesel toplumsal hareketleri; son olarak, tüm bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren, keskin dalgalanmalar

⁸⁹ R.Asmanoğlu, "Bursa Kent Planlama Tarihi", <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/10/02rana1.htm>

⁹⁰ A. Yılmaz, *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, 1996, s.25

⁹¹ G.Marshall, "Modernizm", çev: O. Akınhay-D.Kömürcü, <http://www.felsefeekibi.com>

içindeki kapitalist dünya pazarı, yirminci yüzyılda, bu girdabı doğuran ve onu sürekli bir oluş halinde yaşatan süreçler olarak tanımlamaktadır.⁹²

Modernite gibi yeni bir dünya görüşüne apansız geçilmemiştir. Bu alt üst oluşu öncelikle fizik başlatmıştır. Moderniteye geçişi belirleyen dört devrim; bilimsel, siyasal, kültürel, endüstriyel devrimlerdir. Bunlardan her biri aşamalardan oluşmaktadır; her bir alanda az yada çok modern olunabilir. Öte yandan hiç de diğer devrimleri içselleştirmeden bir ya da birçok devrimi gerçekleştirmek mümkündür.

1.3.1.1 Bilimsel Devrim

Newton'un Evrensel Yerçekimi Kanunu'nu keşfetmesiyle Bilimsel Devrim başlar. Böylelikle doğrudan Tanrı ve melekleri tarafından yönetilen bir doğadan, kendini düzenleyen bir doğaya geçilir. Daha önce insan Tanrı'nın düzenli ve ölçülü bir şekilde yarattığı, sonlu ve hiyerarşik bir dünyada, doğal ve tanrısal arasında bir aracıydı. Newton'dan sonra evren, mekanik olarak düzenlenmiş, determinizme boyun eğen ve insanın yasalarını keşfetmek zorunda olduğu bir evren olarak görülür. Bu görüşe göre evrenin tümü matematikle anlaşılabilir. Sonsuz küçüklükler hesabıyla başlayan yeni yasalar Einstein'ın genel göreceli ve daha sonra kuantum mekaniği ile devam eder. Gelişen matematik ve fizik kanunlarıyla global sistemlerin tasarlanamaz olduğu ortaya çıkmıştır. Moderniteyi yaratan bilim onun sonunu da hazırlamış olur.

Modernleşmenin bu boyutu bilgiye yaklaşımdır. Toplumsal olguların doğru bir temsiline yapılabileceğine, dolayısıyla nesnel bir toplum bilimin kurulabileceğine inanılmaktadır. Bu durumda dil, bu bilgiyi etkilemeden aktarabilen saydam bir aracı olarak görülmektedir. Değerler alanında ise evrensel olarak geçerli bir ahlak ve hukuk alanının kurulabileceğine inanılmaktadır.⁹³

1.3.1.2 Siyasal Devrim

Önce İngiltere ve Amerika'da ardından da Fransa'da modern demokrasinin belirişiyi Siyasal Devrim başlamıştır. Buradaki yenilik demokrasinin yalnızca bir yönetim biçimi olmayı bırakıp (Platon ve Aristo'dan beri böyleydi) devletin tek rasyonel biçimi haline gelişidir. Artık modern devlet yalnızca demokrasi ile vardır.

Kısacası modernite, devrimlerini ve sonuçlarını ağırlıklı olarak kentlerde gerçekleştirme fırsatı bulmuş ve dalga dalga yayılmıştır.

⁹² M.Berman, Katı Olan Her Şey Buharlaştır, çev:Ü.Altuğ-B.Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.28

Siyasal Devrim, modernitenin kuramsal yapı boyutu olarak da değerlendirilmektedir. Belirli ekonomik faaliyetlere sahip olan, belirli standartlara sahip bireylerden oluşmuş, kendi üstünde düşünen toplum yeni bir örgütlenme biçimi geliştirmiştir. Bunun özellikleri kısaca ulus-devlet olma ve demokratiklik olarak özetlenebilir. Yerel bağlamdaki toplumsal ilişki biçimini aşarak daha belirsiz ve yaygın bir mekanda, anonim toplumsal ilişki kalıplar oluşturulabilmesi için ulus kimliklerinin ortaya çıkması gerekmiştir. Kendisi için iyi olanı değerlendirebilen eşit bireylerden meydana gelen toplumun yönetimi demokratiklik ilkelerine göre kurulmak zorundadır.⁹⁴

1.3.1.3 Kültürel Devrim

Kültürel Devrim ötekiler gibi apansız ortaya çıkmamıştır. Kültürel Devrim yeni fiziksel dünya görüşü içinde çok güçlü bir şekilde kök salan düşünce hareketidir. Söz konusu olan düşüncenin laikleşmesi ve her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesidir. Laiklik kendisini zorunlulukla bir din eleştirisi olarak sunar. Artık doğa öteki olmadığı gibi; insanın dışlandığı ve ona bilmesi ve üzerinde hakimiyet kurması için verilen bir alan da değildir. İnsan kendini düzenleyen bir doğanın içinde doğanın bir parçası olarak yaşamak zorundadır ve ilişkilerini bu şekilde yönlendirmek durumundadır.

Geleneksel bağlarından kurtulmuş, kendi aklıyla kendini yönetebilen bireyin doğması ve evrensel olarak geçerli ahlak ve hukuk alanının kurulabileceği düşüncelerini içeren kültürel boyutudur. Modernite eş anlı olarak mekân ve zamanın belirli bir tarzda yaşanmasına denk düşer. Modernite içinde örtük olarak yer alan önemli bir varsayım ise tüm mekânların (giderek tüm dünyanın) belirli bir zaman içinde modernleşeceği. Bu doğrultuda plan üretme mekânı (kenti) zaman içinde modernleştirmenin aracıdır. Kent planlarının yapılması ile kentsel alanların modernleşmesine yön verme amacı güdülür. Kentsel planlama ile yapıların, yolların, parkların, kamu kuruluşlarının kısacası kentin tüm fiziksel öğelerinin düzenlenmesi ve sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanması amaçlanmaktadır.⁹⁵

1.3.1.4 Endüstriyel Devrim

Endüstriyel Devrim insanla doğa arasında aracı konumda bulunan teknik yapının gittikçe özerklik kazanması anlamına gelir. Artık emek süreci doğrudan üretici insana değil makineye bağlıdır. Böylelikle, üretim elde etme fikrinden kar elde etme

⁹³ Tekeli, a.g.m.

⁹⁴ Tekeli, a.g.m.

⁹⁵ Aslanoğlu, a.g.m.

fikrine kayış gerçekleşmiştir. Ekonomik, sosyal ve fiziksel tüm yapılar teknik ilerleme ile değişir, modern düşünce modern bir fiziksel yapıya ulaşır.

Bilim ve tekniğin ilerlemesi modern düşüncenin açmazını da yaratmış olur. Özellikle 1960'lı yılların sonlarından başlayarak kültürel kopuşlarla, anarşi hiyerarşiye, bireysel özgürlük kolektif değerlere üstün tutulur olmuştur. En sonunda pozitivizm, rasyonalite, bilim ve tekniklerin gelişmesine duyulan inanç ve standartlaşmış nesnelere üreten endüstri ile karakterize edilen modernizm ile toplumsal çeşitliliği ve parçacılığı benimseyen postmodernizm karşıtlığına ulaşıldı.⁹⁶

Bu genişleyen kapitalist pazarın itici gücüyle oluşan, sanayileşme, kentleşme ve nüfus hareketleriyle yaratılan modernleşme sürecidir.⁹⁷ Modernleşmenin ekonomik yüzü dediğimizde, kapitalist ilişkiler içinde, inorganik enerjiye dayanarak üretim yapan sanayileşmiş bir toplumdan söz ediyoruz. Ürünler metalaşmış, emek ücretli hale gelmiş, liberalist mülkiyet kurumsallaşmıştır.⁹⁸

Modernite, bir aydınlanma projesi olarak ortaya çıkmış ve zaman içinde bazı değişmeler göstererek günümüze kadar gelmiştir. Aydınlanmacılık akılcı bilim anlayışıyla 18. yüzyılda insan düşüncesini dinin baskısından kurtararak özgürleştirme işlevini görmüştür. Ama akılcılık zaman içinde nitelik değiştirerek bu özgürleştirici işlevini kaybetmesi yüzünden günümüzde eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Aydınlanma felsefesi; bilim, ahlak ve estetik alanlarını birbirinden yalıtlanmış ayrı ayrı alanlar olarak ele almıştır.⁹⁹

Aydınlanma düşüncesi koca bir dizi zorlu sorun ve sayısı pek de az olmayan baş ağrıtaacak türden çelişki içermektedir. Her şeyden önce, araç-amaç ilişkisi sorunu kendini hep hissettirmiştir. Amaçların kendisi ise, asla kesinkes tanımlanamamıştır; tanımlandığı zaman da, kimilerine özgürleştirici görüldüğü kadar, kimilerine de baskıcı görünen bir ütopyik plan çerçevesinde olmuştur.¹⁰⁰

Aydınlanma projesi temelde ister doğa bilimi olsun, ister toplum bilimi olsun bilimlerin nesnel olarak kurulabileceğini kabul etmektedir. Bu kabul dış gerçekliğin tek bir doğru temsil biçimi olacağı inancına dayanmaktadır. Bu kabuller yapılıncaya her

⁹⁶ R.Ozbek, "Modernizm/Postmodernizm ve Kuantum Estetiği", <http://www.kentli.org/makale/modernizm.htm>

⁹⁷ R.Asmanoğlu, "Bursa Kent Planlama Tarihi", <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/10/02rana1.htm>

⁹⁸ İ.Tekeli, "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.137

⁹⁹ İ.Tekeli, "Modernizm ve Postmodernizm Kavramları Üzerine", Gösteri Dergisi, Mayıs, 1992

soruya tek bir doğru yanıt bulunacağı da kabul edilmiş olmaktadır. Gerçek, başlangıçta yeterli biçimde yani tam bir nesnellikle temsil edilmese bile zaman içinde bilimin gelişmesiyle buna adım adım yaklaşılabilecek, mutlak gerçeğe tam olarak ulaşılmaya bile çok yakınına gelinecektir.

Ahlak ve hukuk alanında ise Aydınlanma projesi bu alanların evrensel geçerliliği olacak biçimde kurulabileceğini kabul etmektedir. Bunun kurulabilmesi ise insanların evrensel, değişmez, ebedi özellikleri olduğuna ve bunların ortaya çıkarılabileceğine inanılmasını gerektirmektedir.

Aydınlanma, sanata kendi iç mantığına göre kurulabilecek otonom bir alan olarak yaklaşmaktadır. Bu sanat alanında hem yakın çevresinden, hem yakın geçmişinden farklı olma bilinci bulunmaktadır. Baudelaire'in tanımlamasıyla hem geçici hem de kalıcı olmanın gerilimini taşımaktadır.¹⁰¹

Aydınlanma projesi, bilime, ahlaka ve sanata ilişkin bu kabullerinin ve temelde insan aklına güvenmenin, o zamana kadar görülenden daha özgür, daha eşitlikçi, insanların daha mutlu olacağı toplumların gelişmesine neden olacağını savunuyordu. Bu kabullerin ortaya çıkardığı, üzerinde durulması gereken bazı önemli sonuçlar vardır. Eğer insanların değişmez evrensel niteliklerine göre bir ahlak kurulabiliyorsa ve bilgi nesnel olarak ve akla dayanarak doğanın ve toplumun yasalarını ya da sırlarını açıklayabiliyorsa öncü elitlerin, plancıların, uzmanların topluma yol göstermeleri için gerekçeler var demektir. Bu yol gösterme evrensel olan değerleri gerçekleştirmek için bilgiye dayanarak, bilen kişilerce yapılacaktır. Bilgi ise sürekli gelişen temsil içinde birikerek gelişecekti. Bir kez bilginin birikerek gelişmesi kabul edilince ilerleme ve gelişme fikri modernizmin ana çizgilerinden biri olarak kendini kabul ettirecekti.

Modernizmi sadece bilgiye yaklaşımıyla kavramaya çalışmak, bu yaklaşımın toplumsal işlevlerini kavramamız açısından yeterli olmaz. Aynı zamanda da ne tür bir toplum içinde yer aldığına, bu toplum içinde ne tür işlevler gördüğüne de bakmakta yarar vardır. Modernizm belli özellikleri olan bir toplum içinde yer alıyor ve ondan etkileniyordu. Modern toplumu gelenekselden ayıran özellikler; hızlı değişme, bu değişimin tüm yeryüzünü kapsamaması ve kendine özgü kurumsal yapılar geliştirmesiydi. Bu toplumda üretimde organik olmayan enerji kaynakları kullanılıyor, ürün metalaşılıyor, ücretli emek ortaya çıkıyor ve nihayet ulus devlet doğuyordu. Bu

¹⁰⁰ Harvey, a.g.e, s.27

toplumsal sistemin işlerliği için bu ulus devletin sınırları içinde bir dayanışma duygusu olan, hareketliliği yüksek, sürekliliğe sahip, kültürel homojenliği olan, birbirleriyle anonim ilişkiler içinde olan bireylerin oluşması gerekmektedir. Geleneksel tarım toplumundan modern topluma geçebilmek için toplumsal ilişkilerin kısa aralıklı bir zaman ve mekândan, başka bir deyişle yerel bağlamından koparılıp çıkartılması daha belirsiz daha aralıklı bir zaman ve mekân bağlamına yeniden oturtulması gerekir. Toplumsal ilişkilerin yerel bağlamdan kurtarılıp yeni ve yerele bağımlı olmayan bir zaman ve mekân bağlamına oturtulması demek, toplumdaki kişilerin eskiden bilmedikleri tehdit ve risklerle karşılaşması demektir. Toplum bu yeni risklere karşı da yeni güvence mekanizmaları ya da yolları geliştirme durumundadır. Bunun gerçekleştirilmesi için; güçlü bir geleceğe ya da ilerlemeye yönelik, bu yönelmede yol gösterecek uzmanlıkların oluşumu ve bunlara yüklenene güven ile yeni bir insan ilişkileri kalıbı ve semboller sisteminin kurulması gerekecektir. İşte modernizmin bilime ve ahlak alanına yaklaşımının ulus-devlet aşamasını gerçekleştiren toplumun bu gereksinmelerini karşılamakta işlevsel olduğu söylenebilir.

Sarıbay'a göre modernite, kimliği akışkan(mobile), çoğul, şahsi ve öz düşününsel hale getirip, değişim ve yenileşmeye tabi kılmıştı. Eski hayat tarzlarının, değerlerin ve kimliklerin ortadan kalkmasına paralel bir şekilde yenilerinin inşası başlamıştı. Bu eskiyi yatsıma, yeniyi onama, ister istemez bireysel ve toplumsal kimliğin bir öteki eksenini etrafında belirlenmesine yol açmış; paradoksal olarak modernitenin kimliği tabi kıldığı boyut, özsel, kendinde var olan, tek, sabit ve değişmez bir mahiyet kazanmıştır.¹⁰²

Modernlik projesi, başından itibaren eleştirilere tabi tutulmuştur. Edmund Burke, kuşularını ve Fransız Devrimi'nin aşırılıkları karşısında duyduğu tiksintiyi hiçbir zaman saklamamıştır. Malthus, Condorcet'in iyimserliğine karşı çıkarken, doğal kıtlık ve yoksulluktan kurtulmanın hiçbir zaman mümkün olmayacağını savunmuştur.¹⁰³

Bendix, sanayileşmeyle birlikte insan ilişkilerinde moral kriz oluştuğunu ve buna tepki olarak hem muhafazakar hem de radikal eleştirilerin ortaya çıktığını belirtmektedir.

¹⁰¹ Harvey, a.g.e.

¹⁰² A.Y. Sarıbay, "Kent:Modernleşme ile Postmodernleşme Arasındaki Köprü", Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, ed.Ferzan Yıldırım, İstanbul:Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002, s.40

¹⁰³ Harvey, a.g.e., s.28

“Manheim, ‘Muhafazakar Düşünce’ adlı eserinde, sanayileşmenin iş bölümüne dayandığını, iş bölümünün gelişmesi sonucu insanın makineye efendi olmasının son bulduğunu ve makineyi kullanan insanların onun mağduru olduğunu, işin gittikçe monotonlaşmasıyla işçilerin gelişme ve insanlık imkanlarından yoksun kaldığını ifade etmektedir.”¹⁰⁴

Modernleşmeye yapılan radikal eleştiriler ise; Proudhon’da, teknolojinin gelişmesinin insanları makineye dönüştürdüğü, Marx’ta yabancılaşmaya yol açtığı, toplumsal çelişkileri arttırdığı ve çatışmayı hızlandırdığı şeklinde belirtmektedir.

Pieterse, küreselleşmeyi modernite ile ilişkilendirerek gerçekleştiren bakışın sadece Batı’yı merkez olarak aldığı için coğrafi olarak dar, 16. yüzyıldan başlattığı için de zaman olarak sığ olduğunu belirtir. Küreselleşme dünya düzeyindeki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanmalıdır. Doğal olarak ilişkilerin yoğunlaştığı dönemler vardır. Uzun mesafeli ticaretin başlaması, -imparatorlukların kurulması- dünya pazarının gelişimi bunlar içinde önemlidir.

Modernite olgusundan, ana hatlarıyla iki anlayışın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri, modernitenin toplumda ortak çıkar ve ortak değer yarattığını ve bütünleştirici fonksiyonu olduğunu savunan fonksiyonel yaklaşımken diğeri ise, Neo-Marxist bir niteliğe sahip olan çatışma teorisi yaklaşımıdır. Buna göre, modernleşmenin ortaya çıktığı ortam ile yeni değer ve tutumlar toplumda çatışma yaratmakta, toplumun bölünmesine yol açmaktadır. Fonksiyonel yaklaşım toplum bütünleşmesinde hakim öge olarak uzlaşmayı vurgularken, çatışma yaklaşımı zor ve sömürüyü belirtmektedir. Fonksiyonistler toplumu karşılıklı bağımlılığın arttığı bir sosyal sistem olarak görürken, çatışma yaklaşımı, güç ve ayrıcalık sağlamak için mücadele edildiği bir ortam olarak görmektedir.

Modernleşme sürecini total bir süreç olarak ele alan yaklaşıma göre, toplumda değişik gelişme süreçleri bulunmakta, bu süreçler toplumun gelişmesinin bir parçasını oluşturduğu kadar kendi özel şekillerini de oluşturan ve biçimlendiren özerk alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bir alandaki gelişmenin diğer alanları da etkilediği kabul edilmektedir.

Modernitenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ulus-devlet modernitenin uluslaştırma politikasının bir çıkarımıdır. Ulus-devletin kökenine bakarak

¹⁰⁴ Yılmaz, a.g.e.

modernleşmeyi daha iyi kavrayabiliriz. İlk önce ulusla başlarsak; Ulus, 17.yüzyıl ve 18. yüzyıldan itibaren yerel farklılıkların dışlandığı ve ortak yararın öne çıktığı bir kavram olarak anlaşılmıştır. Bu çerçevede aydınlanma felsefesinin esin kaynağı olduğu Fransız Devrimi ile birlikte ulus bir toplumsal bütünleşme aracına dönüşmüştür. "Aydınlanma Felsefesi, Avrupa'da 17. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar süren Rönesans, Reform, Hümanizma akımlarıyla bağlantılı bir fikir hareketidir. Ticari kapitalizm ile şehirlerin ve burjuva sınıfının öne çıkması ve burjuva sınıfının desteği altında yapılan doğa ve insan üzerine bilimsel çalışmalar doğanın ve insanın Ortaçağ skolastizminden farklı olarak akıl ile algılanabileceğini ortaya çıkarmıştır. Kentleşme ve kapitalist yayıncılığın matbaanın icadı ile yaygınlaşması, okuma yazma bilenlerin artması, hayali düzlemde insanların kendileri ile benzer özelliklere sahip başka insanların olduğu bilincini uyandırmıştır."¹⁰⁵

Aydınlanma, rasyonalizm ve pozitivizm bir arada ele alındığında modernizmin siyaset teorisine önemli katkısı, siyasi iktidarın kaynağının Tanrı'dan gelmediğinin ve halka ait olduğunun kabul edilmesi olmuştur. Modernizm döneminde kentleşme, endüstrileşme, bilim ve teknolojinin gelişmesi, ülke içi gümrük sınırlarının kalkması, kapitalist dünya pazarı, ulus devletlerin kurulması önemli unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Dünyevileşme ile birlikte laiklik de modernizmin sonucudur. Modernitenin akli ön plana çıkararak rasyonalist ve pozitivist yaklaşımı ulus devlet, ulus ve ulusçuluğun temelini oluşturur.

Modernite sosyal yapıyı değiştirirken toplum yapısının ve örgütlenme biçiminin yeni bir şekil almasını sağlamaktadır. Bu noktada farklılaşma, uzmanlaşma ve kurumlaşma gibi olgular gündeme gelmektedir. Bu değişim sürecinde, toplumu oluşturan sınıflar arasındaki çıkar dengesi ve egemenlik ilişkileri de bozulmaktadır. Yeni gruplar ortaya çıkarak güç kazanmakta, eskinin güçlü sınıfları etkin konumlarını kaybetmektedir.¹⁰⁶

I.Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkan modernizm, üretim(makine, fabrika, kentleşme), dolaşım(yeni ulaştırma ve haberleşme sistemleri) ve tüketim(kitle pazarlarının, reklamcılığın, kitleye yönelik modanın ortaya çıkışı) alanlarında yeni koşulların yaratılmasında öncü rolü oynamaktan çok, bu koşullara bir cevaptır.¹⁰⁷

¹⁰⁵ B. Anderson, Hayali Cemaatler, Çev:SAVAŞIR, İskender, Metis Yayınları. 1993

¹⁰⁶ Yılmaz, a.g.e.

¹⁰⁷ Harvey, a.g.e., s.37

Modernizm kır yaşamının çağrıştırdığı tüm değerlerin tam tersini savunur. Ona göre kent uygarlığın beşiği, insan aklının en yetkin ürünüdür. Kent insanın doğa üzerindeki zaferinin bir simgesidir. Aynı zamanda modernizm kenti, insanın çevresini ve toplumsal ilişkilerini düzenleyebilme, örgütleyebilme gücünün ifadesidir. Bundan dolayı modernistlerin kente bakışları hep işlevsel olmuş ve kenti Le Corbusier'in dediği gibi "bina üreten fabrikalar" olarak görmüşlerdir.

Modernist bilimler kente, hava fotoğrafı çekilmiş kent gözüyle bakarlar. Amaç; kenti, kentin gelişimindeki etmenleri anlamak, denetlemek ve yeni bir gelecek yaratmak uğruna bunları yönlendirmektir. Bu yönlendirmeyi kapsamlı ve akılcı bir planlama anlayışıyla yaparlar. Kent planları kentteki kullanımları birbirinden kesin çizgilerle ayırır, kentin geleceğini denetim altında tutmaya çalışır.

1848'den sonra modernizm büyük ölçüde kentsel bir olgu idi. Parlamalı kentsel büyümeyle(birkaç kent yüzyıl sonunda bir milyon eşiğini aşacaktı), kırdan kente yoğun bir göçle, sanayileşmeyle, makinalaşmayla, mimari çevrede devasa bir değişimle ve kentsel politik hareketlerle(Paris'teki 1848 ve 1871 ayaklanmaları bu tür hareketlerin açık ama uğursuz birer sembolüydü) huzursuz ve karmaşık bir ilişki içinde varlığını sürdürüyordu. Dev ölçekli kentleşmenin psikolojik, sosyolojik, teknolojik, organizasyonel, politik sorunlarıyla başa çıkma konusundaki acil ihtiyaç, modernist hareketlerin fişkirmasına yol açan bir topraktı. Modernizm kentlerin sanatı idi, doğal meskenini kentlerde buluyordu. Bradbury ve McFarlane, bu noktayı ortaya koyabilmek için tekil kentler üzerinde yapılmış bir takım çalışmaları bir araya getirirler. Başka çalışmalar, örneğin T.J. Clark'ın II. İmparatorluk Paris'inde Manet ve izleyicilerinin sanatını inceleyen nefis yapıtı ya da Schorkse'nin fin de siecle (yüzyıl sonu) Viyana'sının kültürel akımları üzerine, parlaklıkta ondan aşağı kalmayan sentezi, çeşitli modernist akımların kültürel dinamiğinin biçimlenmesinde kent deneyiminin ne denli önem taşıdığını doğrular. Ayrıca unutmamak gerekir ki, modernist pratik ve düşüncenin bir kanadı bütünüyle kentsel örgütlenme, yoksullaşma ve izdihamın yarattığı derin krize cevap olarak biçimlenmişti. Haussmann'ın 1860'lı yıllarda Paris'i yeniden biçimlendirmesinden başlayan, Ebenezer Howard'ın "bahçe kent" önerisinden (1898), Daniel Burnham'dan (1893) Şikago Dünya Fuarı için inşa edilmiş olan "Beyaz Kent" ve 1907 Şikago Bölge Planı, Garnier'den (1903 doğrusal sanayi kenti), (fin de siecle Viyana'sını dönüştürmek için oldukça farklı planlarıyla) Camillo Sitte ve Otto Wagner'den, Le Corbusier'den (Yarının Kenti ve 1924'te Paris için Plan Voisin önerisi),

Frank Lloyd wright'dan (1935 Broadacre projesi) geçen bir hat, 1950'li ve 60'lı yıllarda girişilen büyük ölçekli kentsel yenilenme çabalarına sıkı sıkıya bağlanır. De Certeau'ya göre "Kent, modernitenin hem mekanizması, hem kahramanıdır."¹⁰⁸

Modernizmin özellikleri, 19.yüzyılın ikinci yarısında gelişen, farklı dillerin konuşulduğu büyük kentlerin değişik özelliklerine göre çeşitlenmiş görünüyor. Her ne kadar bu kentler birbirlerini karşılıklı olarak etkilemiş olsalar da aslında, belirli modernizm türleri, her biri belli bir çeşit kültürel odak olarak parlayan farklı dünya başkentlerinden geçerek yoluna devam eden bir güzergah izler. Paris'ten Berlin'e, Viyana'ya, Londra'ya, Moskova'ya, Şikago'ya ve New York'a bağlanan coğrafi güzergah, insanın aklında ne tür bir modernist pratik olduğuna bağlı olarak, tersine de yürünebilir, belirli noktalar da atlanabilir.¹⁰⁹

Modernite kendisini 1960'lı yıllarda modernizm karşıtı akımlar ve karşı kültürel hareketlerle karşı karşıya bulmuştur. Kurumsallaşmış iktidar, yekpare tekeller, devletler ve başka biçimler (ve bu arada bürokratikleşmiş politik partiler ve işçi sendikaları tarafından üretilen, bilimsel olarak temellendirilmiş teknik-bürokratik rasyonalitenin baskıcı özelliklerine düşman olan bu karşı kültürler, kendine özgü bir "yeni sol" politika zemininde, anti-otoriter davranış kalıpları(müzikte, giyimde, dilde, yaşam tarzında) put kırıcı alışkanlıklar ve günlük yaşamın eleştirisi aracılığıyla bireyselleştirilmiş kendini gerçekleştirme alanları üzerinde duruyorlardı. Üniversitelerde, sanat kurumlarında, büyük kent yaşamının kültürel varoşlarında yuvalanan bu akım, 1968'in dünya çapındaki çalkantısı esasında en yüksek ifadesini Şikago, Paris, Prag, Meksiko, Madrid, Tokyo ve Berlin kentlerinde bulan dev bir isyancılık dalgasıyla doruğuna ulaşıyordu. Sanki modernitenin evrensel iddiaları, liberal kapitalizm ve emperyalizmle birleşerek, o kadar büyük bir başarıya ulaşmıştı ki, yüksek modernist kültürün hegemonyasına karşı kozmopolit, ulusüstü, kısacası küresel bir direniş hareketinin maddi ve politik temellerini yaratmıştı. Her ne kadar, en azından kendi terimleriyle düşünüldüğünde, bir başarısızlık olarak nitelenmesi gerekirse de, yine de 1968 hareketinin, daha sonra ortaya çıkacak olan postmodernizme dönüşün kültürel ve politik habercisi olarak görülmesi gerekir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Harvey, a.g.e., s.39-40

¹⁰⁹ Harvey, a.g.e., s.40-41

¹¹⁰ Berman, a.g.e., s.47-48

Bununla birlikte demokratik kuruluş bir defada tümüyle belirlenmiş değildir. Bu devrimde önemli olan iktidarın temeliydi. Artık iktidarın kaynağı, örneğin Tanrı gibi başka bir yerden değil, halktan gelmeliydi. Kaynağını halktan alan iktidarın yalnızca meşru olması yetmeyip, akla uygun olması da gerekliydi.

1.3.2 Küreselleşme

20.yüzyılda uluslararası ilişkilerde yaşanan en büyük değişiklik şüphesiz küreselleşme eğilimlerinin ortaya çıkmasıdır. Aslında bu oluşumun temeli sanayi devriminde atılmıştır. Avrupa kapitalizminin yeni kaynaklar ve pazarlar aramak amacıyla dünyaya açılması, karşılıklı bağımlılığın dinamiklerini de bu arada geliştirmiştir.¹¹¹ Herkesin dilinde bir küreselleşmedir gidiyor; parolaya dönüşen bir moda deyim, sihirli sözcük, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtar. Kimilerine göre onsuz mutlu olamayacağımız şey, kimilerine göre ise mutsuzluğumuzun nedenidir.¹¹² Küreselleşme, kavram olarak dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılama bilincinin artışı olarak tanımlanmaktadır.¹¹³ Kimileri sadece ekonomik açıdan bakarak dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma süreci biçiminde tanımlamaktadır. Yine ekonomik olarak yapılan bir başka tanım ise, "ticari, mali ve sınai sermayenin faaliyet alanının giderek daha büyük ölçüde ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılması ve bunun uzantısı olarak da global kapitalist iktisadi sistemin iktisadi ve siyasi yönetiminin ulusal çapı aşan düzenlemelerle yönetilmesidir." Kimilerine göre ise başta emperyalist sermaye olmak üzere, dünya burjuvazisinin günümüzdeki yeni ideolojisidir.¹¹⁴ Bazıları için küreselleşme olarak görülen şey başkaları için yerleşme anlamına geliyor; bazıları için yeni bir özgürlüğün emaresi olan şey başkalarını üzerine davetsiz ve kötü kader olarak görülüyor. Kimileri küreselleşmeyi kutupları birleştirme süreci olarak görürken, kimileri ise kutupları daha belirginleştireceği görüşündedir. Gelgelelim herkesin birleştiği nokta küreselleşmenin dünyanın kaçamayacağı kaderi, geri dönüşü olmayan bir süreç olduğudur. Sanayi, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler dünya toplumlarını ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan birbirlerine bağlamış, serbest piyasa sistemi nedeniyle tüm ülkeler karşılıklı bağımlılık içine girmiştir. Demokrasi ve insan haklarındaki gelişmeler, uluslararası barışa yeni bir yorum getirmiş, bu karşılıklı bağımlılık içinde küresel bir dayanışma anlayışı ortaya

¹¹¹ A.Kaplan, Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 1999 s.23

¹¹² Z.Bauman, Küreselleşme Toplumsal Sonuçları, çev.Abdullah Yılmaz, İstanbul: Mart Matbaacılık. 1999 s.7

¹¹³ R.Asıanoğlu, a.g.e., s.124

¹¹⁴ Kaplan, a.g.e., s.23-24

çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucu yakın ve uzak, orası ve burası, iç ve dış gibi kavramlar yavaş yavaş anlamını yitirmeye başlamıştır. Zamansal ve mekansal mesafelerin teknolojik iptali söz konusudur. Günümüz dünyasının en güçlü seçkinlerinin sözcüsü sayılan Bill Clinton'ın tarihte ilk defa iç ve dış politika arasında bir farkın kalmadığını ilan edebilme nedeni de budur.

Şu halde küreselleşmeyi, dünya devletlerinin ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerinin yoğunlaşması sonucu birbirlerine bağımlı hale gelerek tek bir sistem olarak algılanması olarak tanımlayabiliriz .

1.3.3 Kentleşme

Kentleşme; dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanır. Ancak bu sadece bir nüfus hareketini anlatır.¹¹⁵ Kentleşmenin ekonomik ve toplum yaşamındaki değişimlerden doğduğunu söyleyen Keleş, kentleşmeyi “sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci”¹¹⁶ şeklinde tanımlamaktadır. Bu haliyle kentleşme, tüm ülke çapındaki değişimleri, nüfus ve kaynak akımlarını, ekonomik ve sosyal açıdan ortaya çıkan ciddi dönüşümleri kapsar.¹¹⁷

Kentleşmenin insanlık tarihi boyunca, farklı dönemlerde farklı sebepleri ve farklı görünüşleri olmasına rağmen, genelde ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik, idari faktörlerin her dönemde kentleşmeyi sağladığı bilinmektedir.¹¹⁸ Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da sanayileşmenin kentleşmeyi ortaya çıkaran ve hızlandıran temel sebep olduğu belirtilir. Ancak son yıllarda, ekonomik işbirliği toplulukları, serbest bölgeler, yabancı işçi göçü gibi faktörlerin de kentleşmeye sebep olduğu belirtilmektedir.

Marx, Engels ve Lenin tarafından oluşturulan sosyalist kuram, “toplumla mekan, dolayısıyla kentleşme arasındaki ilişkinin, tarihsel bir gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkmış belli bir üretim biçimi örgütlenmesinin işlevi” olduğunu varsaymaktadır. Sosyalist ülkelerde her şeyin kamuya mal edilmiş olması ve ortak paylaşım söz konusudur. Her

¹¹⁵ H.Ertürk, Çevre Bilimlerine Giriş, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, no:10, Bursa, 1996, s.87

¹¹⁶ Keleş, a.g.e.. s.19

¹¹⁷ K.Kartal, Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme, Ankara, 1983. s.49

¹¹⁸ Keleş, a.g.e., s.22

tarihsel çağ ve gelişim kendi damgasını vurmuş ve bu kentlere bir şeyler kazandırmıştır. Ayrıca bir kentte sınıflaşmanın bulunmaması ve eşit hizmet götürülmesi bu kuramın özelliklerindedir. Kapitalizmde, devingen bir teknolojik gelişmenin sonucu olarak bir plan kapsamında da olsa denetimi ve değiştirilmesi güç durumlar ortaya çıkmaktadır.

Birbirleriyle dolaylı olarak ilişkili olan sebepler kentle olduğu kadar birbirleriyle de etkileşim içindedirler. Örnek olarak sosyo-ekonomik yapıya göre çeşitlenen yapay sebepler Mekke, Kudüs, Atina, Roma gibi kentlerin gelişiminde birinci derecede rol oynamışlardır. Örneğin Mekke kenti, eskiden beri orada bulunan Kabe'nin etrafında kurulmuştur. Bir kentin doğumunda birincil nedenlerin dışında ikincil nedenlerde olabilmektedir. Örneğin, Eski Atina akropole göre kurulmuştur. Fakat akropolün bulunduğu yerin bir tepelik olması kentin doğal özelliğinin ikincil neden olduğunu göstermektedir.

Günümüz kentleşme hareketlerinin geçen yüzyılın kentleşme hareketlerinden farklı olduğu bilinmektedir.¹¹⁹ İşte bu fark az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kentleşme süreçlerine ve söz konusu kentlerin niteliklerine yansımaktadır. Bu çerçevede kent, kentleşme ve kentleşme az gelişmiş ülkeler özelinde farklılıklar arz etmektedir. Bir tarafta sanayileşmiş ülkelerin "sağlıklı gelişmiş" kentleri, diğer tarafta ise sömürgecilik döneminin kentlerine benzer bir kentleşme süreci ile karşılaşıyoruz. Kısaca çağımız kentleşmesi özellikle nüfus patlaması nedeniyle ve köylerin besleyemediği nüfusun kentlere akması sonucu oluşmaktadır. Kentin, göçenlerin ihtiyaçlarına cevap vermemesi de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmenin sorunlu olmasına yol açmıştır.¹²⁰

Kentleşmenin gelişmesi genel olarak iki ana bölümde incelenebilir: Sanayileşme öncesi ve sanayileşme sonrası kentleşme. Böyle bir ayrıma gidilmesinin temel nedeni sanayileşme ile daha belirgin hale gelmesi ve hız kazanmış olmasıdır. Sanayileşme sonrası kentleşmeyi ise gelişmiş ülkelerdeki kentleşme ve gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme olarak ayırmakta fayda vardır.

Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra çok hızlı bir kentleşme başlamıştır. Kentler çok hızlı bir şekilde büyümektedir. Bununla bağlantılı olarak da ilişkiler ikincil hal almaktadır. Kent birden fazla unsuru, grupları bir arada tutmaktadır. Zaten kent her

¹¹⁹ Keleş, a.g.e., s.21

nerede ortaya çıkmış ise yabancı insanlar tarafından oluşturulan bir yapı olmuştur. Her zaman çekiciliğini korumuştur ve korumaya devam etmektedir. Fertlerine sunduğu fırsatlar her geçen gün daha çok çeşitlilik kazanmaktadır. Artan tüketici kitleleri kitlesel üretimi mecbur kılmaktadır. Kent nüfusunun artması kırsal nüfusun azalmasıyla orantılıdır. Kentlerin böyle hızlı büyümesi, bir çok ihtiyacı ve birçok sorunu beraberinde getirmektedir. İlişkiler birincil olmaktan çıkmış ikincil olmaya başlamıştır. Kent her ne kadar özgürlüklerin ve güvenin merkezi olsa da, aynı oranda da risklerin, sınırlılıkların ve korkuların merkezidir.

Çağımızda ülkelerin gelişmişlik durumu incelenirken, “Gelişmiş” ve “Gelişmekte olan” şeklinde sınıflandırılırlar. Bu gelişmişlik ve gelişmekte olan devletin belirlenmesinde esas alınan ölçülerden bir tanesi de yerleşme alanlarının durumudur. Diğer bir deyimle toplumların belirli yerlerde yerleşmelerine sebep olan kentleşme, aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik durumunu belirlerken göz önünde tutulan bir başka faktördür. İnsanlık tarihi incelenecek olursa, kentleşmenin süreklilik, devamlılık gösteren bir olay olduğu göze çarpar. İnsanların değişik ihtiyaçlarını karşılamak için karşılıklı ilişkiler içerisinde bulunmaları, tarihin ilk çağlarından itibaren bir arada yaşamalarını zorunlu kılarak, çağımızın nüfusunu yoğun kentlerini oluşturmuştur. Küçük yerleşme alanlarının, çeşitli özellikler sebebiyle gelişmeleri; ekonomik sosyal ve demografik yoğunluk kazanmaları, metropoliten alanların ve megalopolislerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹²¹

1.3.4 Kentleşme

Akdeniz havzasında, önceleri göçebe bir yaşam süren halkların yerleşik düzene geçmeleri Batı uygarlığının başlangıcını temsil ederken, büyük kentlerin gelişmesi de, en iyi biçimde, uygarlığımızın modernliğinin başlangıcını simgelemiştir. İnsanlık, doğasından, hiçbir yerde, büyük kentlerin yaşam koşulları altında olduğundan daha fazla uzaklaşmadı. Çağdaş dünya artık, Sumner’ın ilkel toplumu betimlediği gibi, geniş bir alana yayılmış, küçük, kendi içine kapalı topluluklardan oluşmuyor. Modern dönemdeki insanın yaşam biçiminin ayırt edici özelliği, uygarlık adına verdiğimiz düşünce ve uygulamaların doğrultusunda, daha küçük özeklerin oluşturduğu kümeler çerçevesindeki büyük yerlerde yoğunlaşmasıdır.¹²²

¹²⁰ Görmez, a.g.e., s.12

¹²¹ İsbir, a.g.e., s.4-5

¹²² Hatt ve Diğerleri, a.g.e., s.78

Çağdaş dünya için kullanılabilen “kentleşme”nin derecesi, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Kentlerin toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfusun oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir.¹²³

Modern zamanların en önemli olgularından birisi kentlerin büyümesi ve dünyanın kentleşmesidir. Dünya nüfusunun ne kadarının kentlerde yaşadığı kesin olarak belirlemek olanaklı olmasa da, kentsel ve kırsal bölgeler ayrımı yapılan ülkelerdeki toplam nüfusun % 69,2’sinin kentlerde yaşadığı söylenebilir. Bununda ötesinde, dünya nüfusunun çok dengesiz bir biçimde dağılmış olduğu ve sanayileşmeye yeni geçen kimi ülkelerdeki kentlerin çok fazla gelişmemiş olduğu olguları göz önünde bulundurulduğunda, bu oranın sanayi devriminin etkilerinin eskiden beri yaşandığı ve daha güçlü olduğu ülkelerde kentsel yoğunluğun ne ölçüde geliştiğini yeterince yansıtmamakta olduğu ortaya çıkacaktır. ABD ve Japonya gibi sanayileşmiş yerlerde, kırsal toplumdaki kentsel topluma geçişin tek bir kuşak içinde gerçekleşmesi, toplumsal yaşamın tüm yönlerinde kökten değişimleri de beraberinde getirmiştir. Toplum bilimcileri kırsal ve kentsel yaşam biçimlerinin aralarındaki farklar üzerinde çalışmaya iten de bu değişiklikler ve doğurduğu sonuçlardır. Söz konusu amacın izlenmesi, insan doğasında ve toplum düzeninde süregelen değişiklikleri anlayabilmek için en çok sözü edilen yaklaşımlardan birini ortaya koyabileceğinden, toplumsal yaşamın en önemli güncel sorunlarından kimilerinin anlaşılması ve üstlerinde denetim kurulabilmesi için zorunlu bir ön gereksinimdir.

Kent, bir gelişme sürecinin ürünü olduğunda, yaşam biçimi üzerindeki etkilerinde, daha önceki topluluklara egemen olan yaşam biçiminin görmezden gelinemeyeceği düşünülmektedir. Bu yüzden farklı derecelerde de olsa, toplumsal yaşamımız, temel yerleşme biçimi tarıma, tımara ve köye dayanan daha eski toplumların izlerini taşır. Söz konusu tarihsel etkiye, eski yaşam biçiminin izlerinin hala egemen olduğu kırsal bölgelerden insanların kente göç etmesi de katkıda bulunur. Bu yüzden, kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin ve farklı dönüşümler bulmayı beklememeliyiz. Kent ve köy, söz konusu yerlerdeki insan yerleşmelerinin kendini

¹²³ Hatt ve Diğerleri, a.g.e.

düzenleme eğilimlerine göre, iki ayrı kutup olarak değerlendirilebilir. Kentsel-endüstriyel ve kırsal–halk toplumlarını ideal topluluk tipi biçiminde ele alarak, toplumların çağdaş uygarlık içinde aldığı temel biçimlerin çözümlenmesi için uygun bir yaklaşıma ulaşabiliriz.

Modernitenin ekonomik boyutunun gerçekleşebilmesi için, toprağa bağlı köylü kitlelerin çözülerek hareketlilik kazanması; toplumun bireylerinin, ekonominin gerek duyduğu emeği, gerek duyduğu yerde ve anonim ilişkiler içinde sunabilmesi gerekir. Bunun gerçekleşmesinin yolu kentleşmedir. Kentleşen nüfusun anonim yeni ilişki biçimleri içine girmesi, yeni değerleri benimsemesi ve bunu sonucunda meydana gelen davranış değişiklikleri ve kültürel dönüşüm “kentlileşme” olarak adlandırılmaktadır. Bir ülkede nüfusun kentleşmesi ise temelde kentsoylu tüketim normlarını benimsemesinden çok, yurttaş olma bilincine sahip olabilmesi ile gerçekleşir. Kısaca kentleşme/kentlileşme ile çağdaşlaşma projesinin gerçekleştirilmesi iç içe süreçlerdir.¹²⁴

Kentleşme olgusu, genelde endüstri merkezlerinin bulunduğu mekanları bünyesinde toplamasıyla, bir başka deyişle üretimin endüstrileşmesiyle belirlenirken; kentlileşme, bireylerin toplumsal işbölümü içinde birbirlerine saygılı biçimde yaşamalarını öngörmektedir. Kentleşme ve kentlileşme kavramları bir kent kültürünü de beraberinde getirmektedir. Bu kültürün başlıca özelliği çeşitliliktir. Bu çeşitlilik toplumun her alanında kendini gösterir.

1.3.5 Kentsel Kimlik ve Bileşenleri: Çevresel Kimlik ve Toplumsal Kimlik

Kentsel kimlik kavramını açıklamadan önce, insanları ve kentleri diğerlerinden ayıran özelliklerden, kimlikten bahsedelim. Webster sözlüğünde kimlik; bireyin ve varlığın ayırt edilebilen karakteri veya durumu olarak tanımlanmaktadır.¹²⁵ Lynch, kimliği bir “varlığın (şey)” diğer varlıklardan farklılığı ve özgün olma durumu olarak tanımlar ve kimliğin benzerliklerle değil, farklılıklarla oluşacağını vurgular.¹²⁶

Pierre Von Meiss, insanın farklı seviye ve boyutlarda tanımlayabileceğimiz kimliğini üç temel başlık altında topluyor. Bunlardan ilki; onu, dünya üzerindeki diğer canlı ve cansız varlıklardan ayıran, insan olarak kimliği, ikincisi; aile, siyasal parti, kulüp

¹²⁴ İ.Tekeli, “Türkiye’de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve Kent Planlaması”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.24

¹²⁵ Merriam-Webster, Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary, Merriam-Webster Inc. Springfield, Ma., 1983; H.Suher, M.Ocakçı, H.Karabay, “1996 İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi”, Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu, İstanbul, Nisan 1996, s.57-71

¹²⁶ S.Pile, The Body and City: Psychoanalysis, Space and Subjectivity, Newyork, Routledge, 1996

gibi belli bir amaca hizmet eden, aynı şeyleri paylaşan bir grubun üyesi olarak kimliği, üçüncüsü; kişinin özgürlüğünü, kişisel sorumluluğunu gruptan ve diğerlerinden farklı olarak ortaya koyan, kendine özgü niteliklere sahip bir birey olarak kimliğidir.¹²⁷

Kentsel kimlik kavramı, Lynch'in "The Image of The City" adlı kitabında "kentsel imge" ve "çevresel imge" kavramları ile birlikte açıklanmıştır. Bir kentteki hareketli elemanlar, özellikle de insanlar ve onların faaliyetleri, sabit fiziksel bölümler kadar önemlidir. Biz bu gösterinin izleyicileri olarak kalmalıyız, kendimiz de onun bir parçasıyızdır, öteki katılımcılarla birlikte sahnede yer alırız. Çoğu kez kenti algılamamız süreklilik göstermez; kısmi, bölük pörçük olur, daha çok dikkatimizi çeken başka şeylerle bölünür. Hemen hemen bütün duyularımız devrededir, kentin imgesi de bütün bunların bir bileşenidir.¹²⁸

Modern kentlerde yaşayan insanlar için, yolunu tümüyle kaybetmek belki de oldukça az rastlanan bir olaydır. Yolumuzu bulurken stratejik bağlantı halkası, çevresel imgedir, somut dış dünyanın kişinin zihninde yer eden genel imgesel görüntüsüdür. İyi bir çevresel imge, zihninde o imgeyi taşıyan kişiye duygusal açıdan güvenlikte olduğu duygusunu verir. Gerçektende ayırt edilebilir ve okunabilir bir çevre, güvenlik sağlamakla kalmaz, aynı zamanda insan yaşamının gizli derinliğini ve yoğunluğunu da artırır.

İlhan Tekeli, bir kentin kimliğinin yanında kişiliğinin de varlığından bahseder. Bir kentin kimliğinden söz ettiğimizde kentte yaşayanların onda buldukları değerler, bir amaçlar kümesinden, kente yüklenen bir idealleştirmeden söz etmiş oluyoruz. Kimlik, ona yakıştırılan bir şey oluyor. Belki daha sonra gerçekleşecek, belki de hiç gerçekleşmeyecek potansiyel bir proje olma niteliğini taşıyor. Kentin içinde yaşanarak, bu kimliğin taşıdığı potansiyeller gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Oysa kent kimliğinden söz edildiğinde bundan farklı bir şey betimlenilmeye uğraşılıyor. Kentin kişiliğini, ona yakıştırılan özellikler değil, doğrudan onda gözlenenler oluşturuyor. Eğer, bir kentte kaotik bir yapı gözleniyorsa, onun kişiliğinin kaotik olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁹

Kentin kimliğini saptarken görgül saptamalardan yola çıkarız, ama salt bu saptama ya da bu saptamaların sınıflamasıyla yetinmeyiz, onu aşarak kentte ayrıca bir olumlu değerler ve amaçlar kümesi yükleyerek kimliğinden söz ederiz. Böylece kimlik,

¹²⁷ P.V.Meiss, Elements of Architecture From Form to place, Von Nortstrend Reinhold, London, 1990

¹²⁸ K.Lynch, The Image of The City, The M.I.T. Pres, Massachusetts, 1965

bir anlamda o kentte yaşayanların gerçekleştirmeye çalıştığı bir proje haline gelir. O kenti ve o kentte yaşamayı anlamlı hale getirir. Kentin kişiliği, kentin kimliğinin ne olabileceğini sınırlar, kimlik ise kişiliğin gelişme projesini yönlendirmiş olur.

Bir kentin kişiliği ve kimliğini sadece yapılarının mimari değerinde, doğal çevresinin özelliklerinde aramaya çalışmak doğru olmaz. Bu olumlu özellikler ancak içinde geçirilen yaşam deneyleriyle tamamlanır, bir anlam, bir değer kazanır. İki yön birbirini bütünlendirir.¹³⁰

Kuşkusuz kimlik değişimi zaman içinde yadsınamaz. Ancak, bu değişimin hangi değerler sistemi içinde gerçekleştiği irdelenmelidir. Bundan elli yıl önceki Viyanalı'da bugünkü Viyanalı'dan farklı bir kimliğe sahiptir. Bu kimlik değişikliği kentsel değerlerdeki değişimin bir sonucu olup, kentsel kültürdeki dinamik öğelerin neden olduğu bir olgudur.¹³¹

İnsanın içinde yaşadığı doğal ve kendi yapısı olan yapay fiziksel çevreyi kullanması, değiştirmesi "kültür" kavramını oluşturmaktadır. Kentsel kültürün bir parçası olarak ele alınabilecek olan kentlilik, kentli olma bilincinin ise kentte yaşatılan değerlere sahip olmak, bu değerleri aynı zamanda koruyup gelecek kuşaklara aktarabilmek için çeşitli ölçütlerinin olduğu, kentte yaşananların birlikte yaşamın gerektirdiği davranışsal nitelikleri yani eğitimden ve gelenekten kaynaklanan değerlerinde ortak olması zorunluluğunu göstermektedir. Fiziksel çevrelerin oluşum sürecinde çok önemli değişimler gözlenmiyorsa, o yerde bir kentlilik kültürünün varlığından söz etmek mümkün olabilmektedir. Ülkemizde ise halen yerleşik kültüre tam anlamıyla geçilememiştir.¹³²

Kent imgesel bir göstergedir. James Donald'ın dediği gibi, "Kent, biz modern insanların yalnızca içinde yaşayıp hareket ettiği yer değil, yaşayıp hareket etme biçimidir." Kent etrafımızdadır ama içimizde yaşar. Grup deneyiminin ötesinde bir yaşam deneyimi yeridir. İnsanlar karşılaşma ve zevk alanları isterler, kalabalıklı birleşme fantazyaları vardır. Ama bu alan aynı zamanda korku ve kaygılarla da karşı

¹²⁹ İ. Tekeli, "Bir kentin Kimliği Üzerine Düşünceler, Kent Planlaması", Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB İmarlar Odası Yayınları, Ankara, 1991, s.79-89

¹³⁰ Tekeli, a.g.m.

¹³¹ M. Tapan, Kentleşme ve Kentlileşme Üzerine, Yapı, 181, 1996 s.69-70

¹³² A.A. Bilsel, S.G. Bilsel, K. Türkoğlu ve diğerleri, Kent Planlamada Değişen Öncelikler ve Kentsel Tasarım . 2. Kentsel tasarım ve uygulamalar Sempozyumu post-urbanizm ve kentsel tasarım ve uygulamalar, Ekol Reklam ve Tanıtım, İstanbul, 1993, s.38-43

karşıya kalınan bir alandır. Kent duygusal yaşamın sahnesidir. Kent gözün önemini öne çıkartır. Görsel bir karşılaşma ve deneyim yeridir.¹³³

A.Ayten, kentlerin meydana gelmesinde kentsel kültürün rolünün yadsınamayacağını; kent kimliği ve kent imgesi öğelerinin, sosyo-kültürel ve ekonomik belirleyicilerle birlikte toplanarak gelişip güçlendiğini belirtmektedir.¹³⁴

Kentsel kimlik elemanlarının doğal ve insan eliyle yapılmış çevrelerden kaynaklandığı görülmektedir. Özellikle, sosyal çevrenin en önemli öğesi durumundaki kültürün etkisi büyüktür. Çünkü kültür, kent kimliğini, kent karakterini ve kent imgesini belirleyerek mekana yansımaları sağlamaktadır. Kentsel yerleşme alanlarında yer alan, mekanı belirleyen ve tarihsel süreç içinde farklı adlar altında üretilerek, kullanıma dönüşen elemanların yer aldıkları bilinmektedir.

Kentler, kimliklerini uzun zaman süreçleri içinde üzerinde yaşayan insanların yaşam biçimleri, değerleri, kültürleri ve bunların değişimlerinin oluşturduğu öğeler ile kazanırlar, bu yüzden de her kentin kimliği kendine özgüdür. Zaman içinde oluşan bu kendine insana özgü olma durumu, kente “özgün” olma özelliğini verir.

Nitekim Wiberg'e göre kent kimliği, uzun bir zaman sonucu belirlenir. Kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, niteliklerinin karışımı kentin kimliğini tanımlar. Kentin sosyo-ekonomik yapısı da kentin profilini oluşturur. Bir kentin kimliği, karakteri; doğal sosyo-ekonomik yapılaşmış çevresinin mekansal öğeleri ile bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Kent kimliğini oluşturan bu öğelerin, o kenti diğerlerinden ayırtedici, özgün ve anlamlı olması gereklidir. Bundan ötürü de kent kimliğinin güçlendirilerek korunması planlama ve tasarımda temel ilke olmalıdır.¹³⁵

Kentsel kimliğin oluşumu ve biçimlenişinde temel bileşenlerin başında toplumsal kimlik ve çevresel kimlik gelmektedir. İki bileşen kentsel kimlik oluşturma sürecinde birbiriyle sürekli bir ilişki içindedir.

Toplum yapısındaki kültürel ve yapısal özellikler ve değişimler kentsel kimliğin oluşumuyla doğrudan ilgilidir. Tarih boyunca kentleri şekillendirmeye çalışan toplum,

¹³³ Robins, a.g.e.,s.209

¹³⁴ A.M. Ayten, Kent Kimliği ve Belirleyicilerinin Ankara Kentindeki Durumunun tarihsel Gelişmişlik Süreci İçinde Değerlendirilmesi, Ankara Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, TOOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 1997,s.17-18

¹³⁵ Suher, Ocakçıbaşı ve Karabay, İstanbul a.g.sm, s.57-71

böylece kentlere sahip oldukları kimliklerini kazandırmakta ve her kentte kendine özgü nitelikler vermektedir.

Bir toplumun tarihsel yapısını toplumların tarih boyunca oluşturdukları kentleşme süreci şekillendirir. Kent uygarlığının en önemli faktörü, tarihsel süreçtir ve yüzyıllar boyu biriken, yaşam deneyiminin varlığını devam ettirmesi, bu tarihsel izlerin kent kimliğinde kalıcı bir yer edinmesiyle olur.

Toplumsal kimlik; temel faktör değilse de, ikincil bir şekilde yapay çevre oluşumunu etkilemektedir. Toplumların tarih, nüfus, kültür ve ekonomik özelliklerine göre yapay çevre şekillenmektedir.¹³⁶

Bir kent yerleşiminin kurulduğu alanın topoğrafyası, iklimi, yerleşim karakteri, bitki örtüsünün niteliği bu tür bileşenlerdir. Doğanın kendisinin yaptığı doğal oluşumlu her şey, ölçek, kapsam, yerleşme örüntüleri doğal çevre olarak; sonradan insan eliyle ortaya çıkan her şey, binalar, sokaklar, meydanlar, donatılar, semboller ise yapay çevre olarak değerlendirilir.¹³⁷

Çevresel kimliğin oluşumunda etkili bileşenler, kentin yapay ve doğal oluşumuyla ortaya çıkmış somut çevre bileşenlerinin tamamıdır. Toplumun yapısına bağlı olarak değişen kültürel, sosyal ve ekonomik faktörler, doğal çevrenin etkilenmesine ve belirli özelliklerdeki yapay çevre oluşumuna sebep olduğu için, oluşan çevresel kimlik faktörü, kent kimliğinin şekillenmesindeki yerini toplumsal kimlikle paylaşmaktadır.

İlhan Tekeli; kent kimliğinin toplumsal olarak üretildiğini, fiziksel çevre ile içinde yer alan yaşam biçiminin bir bütün oluşturduğunu ifade ediyor ve kentin değişik parçalarında bu ilişkilerin farklı bir biçimde oluşturulabileceğine inanıyor. Kentin bir konut alanında, kent merkezinde, kentin sembolü haline gelen bir anıt yapısında ya da kentte geçici nüfusa hizmet eden mahallerde kimliği oluşturmakta çevre ile insan etkinliklerinin tamamlayıcılığı çok farklı ilişkiler ve davranışların kimliğin oluşumundaki yerlerini şu şekilde belirlemiştir.

- Bir kentin konut alanında, bu alanda yaşayanların birbirleriyle kurdukları ilişki biçimi ve tüm kentlilerin o konuta yükledikleri saygınlık sırası,

¹³⁶ G.Örer, İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1997

¹³⁷ G.Erenoğlu, Kentsel Kimlikte Sürekliliğin Rolü ve Akaret Evleri Teşvikiye Bölgesi Örnek Alanında Tarihi Modern Yapı İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1998

- Eiffel Kulesi ya da Paris'te yeni yapılan Tete de Defense'da olduğu gibi kentin sembolü haline gelen anıtlarda, oradaki yaşam deneyiminden ve yakın çevresinde yaşayanların yapıyla ilişkilerinden çok, bu yapı üzerinde yaratılan söylem, kurulan efsane,
- Kentteki gelip geçici nüfusa hizmet eden liman arkası mahallelerinde ise kimliği yaratan, burada yaşayanların birbiriyle kurduğu ilişkiler değil, buraya gelenlere sağladığı illüzyon ya da aldatışlar olacaktır.

Kentin kimliği, bu değişik kesimlerinin sağladığı imgeler mozayicine göre kurulur. Mozayigin her parçasının oluşmasına insan etkinliklerinin katkısı farklı düzeyde, yoğunlukta ve nitelikte bulunur.¹³⁸

Sonuç olarak kentlerin belirli bir kimliğinin oluşması, bir süreç içerisinde gerçekleşir, değişerek yerine oturur ve o kentin belirleyicisi haline gelir. İnsan, çevresi ile sürekli bir etkileşim halinde olduğuna göre toplumsal ve çevresel karakter göz ardı edilemez.

1.3.6 İmaj

Günümüzde yeni vizyon ve imaj teknolojilerine büyük ilgi gösterilmektedir. Bu teknolojilerin toplumsal ve kültürel alanda radikal dönüşümlere neden olduğuna dair abartılı iddialarla karşılaşmak da şaşırtıcı değil. Beklenmedik ölçülerde bir imaj devrimi yaşadığımız söylenirken bunun da postmodern döneme tarihsel bir geçişle bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir. Ekran kültürünün her yeri bu kadar kuşatması, şimdi yeni bir taklit gerçeklik düzenine girilmekte olduğuna dair tahminlere yol açmaktadır.¹³⁹ Vizyon bize yeni imajların –en son imajların önceki imajlardan- kat be kat üstün olduğunu söyler. Özellikle kent merkezlerinde imaj oluşturmanın çok gerekli ve önemli olduğuna inanılır. Herkesin ve her şeyin bir imajı vardır. Kültürde imajlar yönlendirmenin merkezini oluşturmaktadır.¹⁴⁰ Yeni imajlara karşı sorgusuz ve sualsiz itibar ve hürmet gösterilmektedir. Ama çoğu zaman bu imajlar teknolojik marifetlerle ısıtılıp toplumun karşısına konulmaktadır. İmajların ve imaj teknolojilerinin dünyayı bilme, yaşama, hissetme ve cevap verme, biçimlerimizle ne kadar yakından ilgili olduğunu ortaya

¹³⁸ Tekeli, a.g.e., s.79-89

¹³⁹ K.Robins, İmaj, çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları,1999, s.21-22

¹⁴⁰ A.Erdentuğ ve B.Burçak, "Political Tuning In Ankara, a Capital, as Reflected in its Urban Symbols and Images", International Journal of Urban and Regional Research, vol:22, num:4, Blackwell Publishers Oxford UK., Boston-USA, 1998, s.589-602

çıkarırken vizyon ve imaja yüklediğimiz ruhsal beklentilerimizle de ilgilenmek çok önemlidir. İmajların dünyayı tanımak ve anlamak için nasıl kullanıldığıyla ilgilenirken aynı zamanda dünyadaki olayların gerçekliğini önlemek, reddetmek ve inkar etmek üzere kullanılabileceğini de gözden kaçırmamalıyız.¹⁴¹ Neyin görüntülediği kadar neyin görüntülenmediği yada görüntülenemediği de çok önemlidir.

Bernard Sharratt imajların özünde “sunum ve yanlış sunumun, gerçeğe sadık görünüm ve tamamen hayal ürünü olmanın, yansıma ve kurgunun ikili anlamında” var olan çift değerliliğe dikkat çeker.¹⁴² Ne nasıl sunulursa yada sunulmak istenirse öyle sahneye konulur. İki farklı televizyon kanalında aynı olay çok farklı yorumlanarak farklı düşünmemize neden olabilir. Birini izlerken haklı bulduğumuz tarafı öteki kanalda çok haksız bulabiliyoruz.

İmajların en fazla sahnelendiği mekan olarak kentler göze çarpmaktadır. Bir kenti detaylı olarak incelediğimiz zaman bu saptama daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3.7 Roller

Bir rol genellikle bazı durumlar için uygun olurken bazıları için uygun olmayan davranış olarak tanımlanır. Ağlamak, genellikle “rol” olarak tanımlanmayan bir davranıştır; ancak cenazede ağlamak rol tanımına girebilir. Yani söz konusu duruma has, uygun olan ve beklenen davranıştır. Rollere ilişkin incelemelerin birçoğu, hangi tür davranışın hangi tür duruma uygun olduğunu sıralayan bir katalog iken, roller hakkındaki mevcut teoriler de toplumların uygunluk tanımlarını nasıl oluşturdukları üzerinedir. Ancak, genellikle bu kataloglarda gözden kaçan şey rollerin yalnızca insanların mekanik bir şekilde, doğru yer ve zamanda, doğru duygusal belirtileri anında sergiledikleri pantomimler ya da sessiz gösteriler olmadığıdır. Roller aynı zamanda, insanların kendi davranışlarını ve içinde buldukları durumları hangi şartlarda ve ne kadar ciddiye aldıkları gibi inanç kodlarının da parçasıdır. İnsanların nasıl davrandıklarının tüm bu kataloglaştırılmasının ötesinde, duruma uygun davranışa ne değer biçtikleri sorusu vardır. İnanç ve davranış kodları bir araya gelerek bir rolü oluştururlar ve rollerin tarihsel açıdan incelenmesini bu derece güçleştiren tam da budur işte. Çünkü kimi zaman yeni davranış modelleri eski inanç kodları ile

¹⁴¹ Robins, a.g.e., s.25-26

¹⁴² Robins, a.g.e., s.28

yorumlanmaya devam ederken, kimi zamanda aynı türden bir davranış, insanlar onun anlamıyla ilgili yepyeni tanımlara ulaşmış olsalar bile, normalden fazla varlığını sürdürecektir.¹⁴³

1.3.8 Yurttaşlık

Kent ve yurttaşlık kavramları giderek öne çıkan kavramlar olmakta ve yerel siyasetle ilgili tartışmaların odağında yer almaktadırlar. Bunun nedeni, yurttaşlığın tarihsel kökenlerinin kentle birlikte ortaya çıkması ve bugün de yurttaşlığın kentlerde yükseliyor olmasıdır. Yurttaşlık kavramıyla neredeyse özdeşleşen demokrasi, kentin ürünüdür. Bugünkü dünyada demokrasi, “küresel bir norm” olarak kendini kabul ettirmiştir. Bunun en önemli göstergesi dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasının demokratik anayasalı devletlerde yaşıyor olmasıdır. Ekonomi, siyaset ve kültürel alanlarda görülen “küreselleşme” etkileri, demokrasinin daha da yayılmasını ve güçlenmesini getirecektir. Bu gelişme, küçük ölçekli yönetim ve yerleşim alanları olan kentlere büyük ölçüde bağımlıdır. Doğaldır ki, kentlerin yurttaşlığın gelişip güçlenmesine katkı yapabilecek kamusal alanlara dönüşebilmesi, herşeyden önce kentin demokratik bir kimliğe büründürülmesine bağlıdır. İdeoloji sayısı kadar ya da çıkar çevresi sayısı kadar, kente çok farklı sayıda ve nitelikte bakış sözkonusu olabilir. Çünkü, gerçeğin tek yüzü yoktur. Ancak, bütün yaklaşımların ötesinde, kenti demokratik atmosferiyle yaşanabilir kılmak, gerçek anlamda kentin “yurttaşlarının” varlığıyla olanaklıdır.

1.3.9 Kollektif Kültür

Dünya bir dönüşüm içinde, haritalar değişiyor, yeniden düzenleniyor. Bu çalkantılı ve çoğunlukla çatışmalı dönüşüm sürecinde aidiyet ve cemaat duygularının yerinden oynadığını, yeniden oluştuğunu görmekteyiz. Kültürel karşılaşma ve karşı karşıya gelme deneyimi, kentlerimizin giderek yoğunluk kazanan bir özelliği haline geldi.¹⁴⁴

Bir yanda kent, bir çerçeveden çok, sürekli bir akış içinde bulunan bir toplumsal pratiği ifade etmektedir. Dolayısıyla, önemli bir konu haline geldikçe, karşıtlıkların

¹⁴³ R.Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,1996, s.52

¹⁴⁴ Robins, a.g.e., s.158

kaynağını oluşturmakta ve buradaki toplumsal güdülenme, toplumsal ve siyasi çelişkiler bütününe giderek daha bağımlı hal almakta ve kollektif bir kültür oluşmaktadır.¹⁴⁵

1.4 Türkiye’de Kentleşme

Kentleşmeyi dar anlamda kentlerde yaşayan nüfusun ve kent sayısının artması olarak tanımlamıştık. Kentleşme olgusu sosyolojik, teknolojik, ekonomik ve siyasal faktörlerin etki ettiği karmaşık bir süreçtir. Kentleşme bu faktörlerin etkisiyle bir ülkenin her bölgesinde aynı biçimde gerçekleşmemektedir. Gelişmiş ülkelerin 18. Yüzyılda Sanayi Devrimi’yle bu sürece girmelerine rağmen Türkiye gibi Gelişmekte Olan Ülkeler, 20. Yüzyılın eşiğinde girmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, büyük bir başkente sahipti ve Anadolu’nun kentli nüfusunun % 40’ı bu başkentte yaşıyordu. 17-18.yüzyılda Anadolu’da kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı % 8 ila 9 civarında iken, 19. yüzyılda bu oran % 25’e yükselmiştir.¹⁴⁶

Türkiye Cumhuriyetinde 1930 - 1944 yılları arasında tek parti uygulaması hakimdi. Tek parti rejiminin ideolojisi ile devlet-siyaset anlayışı tüm sisteme yansıdığı gözlenmektedir. 1929 Dünya Buhranı Türkiye’de iki yıla yaklaşan bir süre yeni politika arayışlarına neden olmuş ve bu arayış Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)’nin 1931 yılındaki, Üçüncü Büyük Kongresinde kabul edilen program ile sonuçlanmıştı. Bu kongre 6 ok ile simgelenmiş yeni bir program ve devletle bütünleşmiş bir "Tek Parti" anlayışı getiriyordu.¹⁴⁷ Kongre sonrasındaki üç gelişme, dönemin belediyeçiliği bakımından önem kazanıyor.

- Bunlardan birincisi "Devletçiliğe" geçilmiş olmasıdır. Üretimde "Devletçilik" ilkesinin benimsenmesi etkisini belde düzeyinde de gösterecek, zamanında kullanılan terimle birçok kamu hizmetinin üretimi "belediyeleştirilecek"tir.
- İkinci önemli gelişme halkçılık ideolojisinin yeniden yorumlanma biçimidir. Halkçılık, "Tek Parti" uygulamasını temellendirmekte bir ilke olarak kullanılmaktadır. Dönemin halkçılığı, "halka rağmen halk için"

¹⁴⁵ Castells, a.g.e. s.123-124

¹⁴⁶ İ.Tekeli ve Y.Gülöksüz, Kentleşme, Kentleşme ve Türkiye Deneyimi Cumhuriyeti Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, s.123

¹⁴⁷ İ.Tekeli ve İ.Ortaylı, Türkiye’de Belediyeçiliğin Evrimi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978, s.45-46

ifadesi toplumun büyük kesimi ile yöneticilerinin ilişki biçimini belirlemektedir.

- Üçüncü önemli gelişme, parti örgütü ile devlet örgütü arasındaki ilişkilerin değişmesi ve daha içiçe duruma gelmesidir. Bu ilişkiler, inceleme konusu olan 15 yıllık dönemde çeşitli biçimlerden geçerek ve bazı anlarda tam olarak özdeşleşti, bazı anlarda da ilişki görece olarak gevşedi. Ancak, dönemin temel özelliği bu ilişkinin oldukça güçlü olmasıdır.¹⁴⁸

İdeolojik içeriği ilk bakışta görülmez. Halka rağmen halk için olmak bir amaçladır. Bu amaç halkı, “çağdaş uygarlık” düzeyine çıkarmaktır. Aslında, çağdaş uygarlık düzeyiyle Türk halkına getirilmek istenilen ise kentsoylu (burjuva) yaşamdır. Bu nedenle halka rağmen halk için ilkesini benimseyen cumhuriyet rejiminin belediyelerde yapacağı çok şey olmalıdır. Kentlerde özlenen yaşam biçimi halk karşı olsa da getirilerek, halka iyi örnekler gösterilecektir. İşte bu ideolojik yönelim, dönemin belediyeçilik uygulamalarını ya da programlarını biçimlendiren temel etkenlerden biri olmuştur.

Dönemin önderleri “çağdaş uygarlık düzeyi”nden sık sık söz etmelerine rağmen bunun kentsel yaşam ile ilişkisinden oldukça seyrek söz etmişlerdir. Bu tarihlerde, Türkiye hızlı bir kentleşme içinde değildir. Bu dönemde, Türkiye'nin kentli nüfus oranı sabit kalmıştır denilebilir. Kentlerdeki nüfus artışı, Türkiye'nin doğal nüfus artış hızına yakın olan yüzde 2,5 düzeyinde seyretmiştir. Oysa, II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye hızlı kentleşme sürecine girdiğinden kentlerde nüfus artış hızı Türkiye'nin nüfus artış hızının iki katı kadar, yüzde 6 düzeyinde olacaktır. 1930 - 1944 döneminde, Türkiye'deki büyük kentlerden, sadece Ankara yüzde 6 dolaylarında bir büyüme göstermiştir.

Ama tam anlamıyla ülkemizde kentleşme 1950'den sonra hız kazanmaya başlamıştır. Türkiye'nin birçok alanda hızlı bir dönüşüm yaşanmaya başladığı bir dönemdir.¹⁴⁹ Bu dönemdeki dönüşüm; ekonomik, sosyal, siyasal boyutları olan bir süreçtir. Türkiye'nin dışa açılmasıyla birlikte, bir başka deyişle ülkenin uluslararası iş bölümünde yerini alması olarak tanımlanan bir sürece girmesiyle bir çok alanda

¹⁴⁸ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.47

¹⁴⁹ H.Ertürk, Çevre Bilimlerine Giriş, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, no:10, Bursa, 1996, s.85

değişim süreci başlamıştır. Ülkenin batı ekonomileriyle bütünleşme sürecine girmesi ya da kapitalistleşmenin hızlanmasıyla birlikte kentleşmede hızlı ve olumsuz değişimler de görülmeye başlamıştır.

Hızlı kentleşme modernleşme projesi bakımından çok değişik sorunlar yaratmaktadır. Altyapı ve konut üretimi eksiklikleri sebebiyle gecekondular mahallelerini ortaya çıkarmıştır. Hızlı kentleşmeyle birlikte modernleşme projesinin karşılaştığı tek sorun fiziki çevredeki emrivakiler değildir. Kente kırdan gelen büyük sayıdaki nüfusun modernleşmenin kalıpları dışındaki yaşantısı, modernistler için bu grupların kentli yaşamla nasıl bütünleştirileceği sorununu ortaya çıkarmıştır. Kente gelen yeni grupların değişik sorunlar yarattığının düşünülmesine karşın, yine de kentleşmeye modernleşme projesinin gerçekleştirilmesinde bir adım olarak bakılmıştır. Paternalist halkçılık döneminin köyü yücelten, kente karşı ideolojisi terk edilmiştir.

Aynı dönemde ülkede, çok katlı betonarme blok konut modeline geçiş de, Emlak Kredi Bankası'nın girişimleriyle gerçekleşmiştir. Başlangıçta, hızlı kentleşmeye eşlik eden büyük konut açığını gidermek üzere uzun vadeli ve düşük faizli kredi sağlamak için kurulan bu banka, sonunda düşük gelirli kesimlerin değil üst sınıfların oturduğu Levent ve Ataköy gibi apartman örneklerini finanse etmiştir.

Tarımda makineleşmenin artışı, tarım topraklarının miras yoluyla çok parçalı hale gelmeye başlaması, haberleşme ve ulaşım alanındaki ilerlemeler, siyasal nedenlerle kırsal alanlara yeterli altyapı yatırımlarının yapılamaması gibi nedenlerden dolayı hız kazanmıştır. Özellikle tarımda makineleşme beş yıllık bir süre içinde (1952-1957) yaklaşık 320.000 tarım işçisinin topraktan uzaklaşmasına yol açmıştır.¹⁵⁰ Bu durum, hızlı kentleşme temposuna hazır olmayan büyük kentlerde, çarpık kentleşme ve fiziksel yapının bütünüyle bozulmasına yol açmıştır. Kentli olma isteği; kırsal alanların boşalmasına, kentlerin kalabalıklaşmasına neden olmuştur.

1950'li ve 1960'lı yıllarda aslında kırdan kente göçe olumlu gözle bakılmaktaydı. Hızla artan iç göçlerin arzu edilen bir süreç olduğu ve bu yolla geleneksel tarım kesiminden gelişen modern sanayi kesimine kadar gerekli ucuz insan gücü sağlayacağı düşünülmekteydi. Örneğin ülkemiz topraklarının ancak yarısı kadarına sahip olan ve nüfusu 60 milyona yaklaşan Fransa'da 38 bin civarında kırsal yerleşim birimi vardır. Fransa bu alanda kendisini eleştirerek reforma gitmeyi uygun görmüştür.

Ülkemizde ise 79 bin civarında irili ufaklı yerleşim birimine (mezralar da dahil) ayrılan kırsal kesime hizmet götürmek, son derece masraflı olmaktadır. Çok fazla parçalanmış kırsal alanlara elektrik, su, okul, hastane ve eğlence yerleri gibi hizmetlerin götürülmesi devlete ekonomik yönden yük getirmektedir. Bu sebeplerden dolayı kentler daha çekici hale gelmektedir.

Artan nüfus baskısı ve bunun doğurduğu arsa talebinin çok büyük boyutlarda olması nedeniyle ek rantlar oluşmuş, bu gelişme de sanayi yatırımlarına alternatif olarak gerçekleşmiştir.¹⁵¹

Yaşanan hızlı kentleşme, uzun süreli çözümler yerine, kent yönetimlerinin acil çözümlere yönelmesi, gecekondulaşmayı meşrulaştırma ve küçük altyapı çalışmalarıyla uğraşılması gibi sonuçları getirmiştir. Gelişmeler karşısında adeta bir “kriz yönetimi” gibi davranılmıştır. Yaşanmakta olan kentleşme olgusunu kavramaya çalışmak ve buna uygun çözümler aramak yerine, gelişmelerin arkasından sürüklenilmiştir.

Kent planlamasıyla uğraşanların bu dönemde de aynı değerleri savunmalarına rağmen, gerçekleşen kent dokusu yüksek yoğunluklu ve altyapıları eksik apartman mahalleleri olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin hızlı kentleşme döneminde kentlerin modern kesimlerinin yapsatçı denem küçük üreticiler eliyle geliştirilmek zorunda kalmasının sonucudur.¹⁵² Bu gelişmelerle birlikte belediyecilik yaklaşımı da değişmeye başlamıştır. Bu dönemden önce uygulanan devletçilik politikası, belediyecilikte de devam etmekteydi.

Kentleşmenin hızlanması ve çok partili siyasal yaşama geçilmesi, kentlerin düzenlenmesinde temel işlevi olan belediyelerin dayandığı yasal çerçevede önemli değişikliklere neden olmamıştır. Bunda, 1580 sayılı Belediye Yasası'nın çizdiği geniş görev alanının belirlediği esneklik kadar, yeni siyasal sürecin belirli bir kentsel politikasının olmayışı da önemli rol oynamıştır.¹⁵³

1950'de çıkarılan 5656 sayılı yasa, kentlerdeki konut ve arsa sorununu çözebilecek yetkileri belediyelere vermiş olmasına karşın bu yetkiler tam olarak

¹⁵⁰ S.Gürlük, “Sürdürülebilir Kentleşme Olgusu ve Cumalıkızık Örneği”,
<http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/11-serkan/serkan.html>

¹⁵¹ A.Eraydın, “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, Defter Dergisi, S: 5, Ankara, 1988, s. 146-147

¹⁵² Bozdoğan ve Kasaba, a.g.e., s.150

¹⁵³ İ.Tekeli, “Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyecilik Deneyinin Değerlendirilmesi Üzerine”, Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl, Ankara, 1990, s. 47

kullanılmamıştır.¹⁵⁴ Belediyeler bu yasa ve 775 sayılı Gecekondu Yasası gereğince, konut piyasasında arsa devralma ve devretme yollarıyla söz sahibi olmuşlardır. 5656 sayılı yasa belediyelere, kentlerin gelişme alanlarında toprak satın alarak yeni bir plana göre düzenlemek, spekülasyonları önlemek yetkisini de vermiştir. Ama bu yetki çok etkin olarak kullanılmamıştır.

Kentlerimizin yapısının bozulmaya başlaması, gecekonduların yoğun bir biçimde artmaya başlamasıyla birlikte, 1950'ye kadar İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerde kentsel gelişme yerli ve yabancı plancılar tarafından yönlendirilmekteydi. Kentleşmenin yoğun olmaması nedeniyle bunda başarılı da olunmuştur.

Kentlerin yoğun bir biçimde göç almaya başlamasıyla birlikte, kentlerin görünüşleri ve yapıları da değişmeye başladı. Artık, ne "mektepli" ne de "politikacı" plancıların engel olabilecekleri yeni bir dönem başlıyordu. Bu aynı zamanda kentlerimizi bu güne kadar da yönlendirecek olan "köylü plancılar" döneminin de başlaması demektir.¹⁵⁵ Politikacılarla "köylü plancılar" işbirliği yaparak, maliyeti pek de fazla olan bir kentleşme ve kentleşme biçiminin doğmasına neden oldular. Politikacılar oy toplamak için gecekonduculara zaman zaman doğrudan veya dolaylı olarak destek olmuşlardır.

Kentlerin yapısını bozan ve sorunlarını ağırlaştıran gecekondulaşmanın Türkiye'deki darboğazından en önemlisi, kamu kuruluşlarının sorunu kapsamlı bir biçimde ele almakta gösterdikleri ilgisizliktir. 1964 yılında gecekonducuların kamu denetimi altında gelişmesini öngören bir yasa teklifi hazırlanmıştır. Yasa teklifi hem parlamento da kabul edilmemiş hem de bazı milletvekilleri bazı vatandaşların gecekondu olarak nitelendirilmesinin doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir.¹⁵⁶

Sorunların temelinde, planlama, arsa ve konut konularında kentleşmenin getireceği sorunların üstesinden gelebilecek bir planlamanın gerçekleştirilememiş olması yatmaktadır.¹⁵⁷ Çok partili sisteme geçiş belediyelerin kentleri biçimlendirmesi ve düzenlemesi konusunda olumlu bir yaklaşım getirmemiştir.

Kentleşmenin çarpık ve dengesiz olmasında popülist politikaların payı büyüktür. 1950'lerden günümüze imar planlaması, devlet eliyle ve belirli yasal standartlar ve

¹⁵⁴ Keleş, Kentleşme politikası, s. 305.

¹⁵⁵ K.Kartal, "Kentleşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti", AİD, C:16., S:4., Ankara, 1983, s.101

¹⁵⁶ M.Heper, "Türkiye'de Gecekondu Politikası", AİD, C:12., S:4.,Ankara, 1979, s. 60

yöntemlerle yürütülmüş ve bugünkü kentsel çevremizin oluşumunda önemli rol oynamıştır. İmar planlarıyla ve merkezi yönetimin aldığı kararlarla, kentsel alanda meydana gelen kentsel rantlar, kentli toplumun büyük bir kesimi dışlanarak yağma edilmiştir. Kentlerin planlanmasında, dolayısıyla biçimlenmesinde katılıma yer verilmemiştir. Oysa, bugünkü kentsel sorunlarımızın giderilmesinde bu mekanizma önemli rol oynayabilirdi.¹⁵⁸

Kentsel nüfusun böylesine hızlı artmasının en önemli nedeni göçlerdir. Bu dönemde her yıl ortalama 350 bin kişinin kentlere göç ettiği tahmin edilmiştir. Buna göre, 30 yıl içerisinde 10 milyon köylü kentlere göç etmiştir.¹⁵⁹

1950'den sonra kentlerin yapısına yön verecek, kentleşmeyi uygun politikalarla kontrol edebilecek bir yaklaşım geliştirildiğini söylemek oldukça güç görünmektedir.

1960'lara doğru artık kent planlamasının mimarlığa yakın bir sanat alanı olarak algılanmasından bir bilimsel faaliyet alanı olarak algılanmasına geçiş başlamıştır. Mimarlık eğitiminden bağımsız bir kent planlaması eğitimi kurumsallaşmıştır. Öte yandan modernizmin Atina Anlaşması'nda formüle edilen ilkeleri kent planlarını yönlendirmeye başlamıştır.¹⁶⁰

1960'lar ve 1970'ler boyunca, mimari esin kaynağı olarak batıya değil gecekondulara ve halk mimarisine yönelen politize olmuş mimarlar odası ve aydınların olduğunu ve mimarlıkta estetik boyut yerine üretim politikalarına ilginin arttığını görmekteyiz. Böylece bu dönemde, alternatif bir toplumsal ve mimari süreç olarak hızla gelişen gecekondular yerleşmelerine, yoğun bir akademik ilgi göze çarpar.

1950'lerin ortasından 1980'lere kadar olan dönemde, kentlerde kentsel sektörler ve sosyal gruplar arası bölüşüm giderek önem kazanmıştır. Bu dönemde kentsel rantlar sermaye hareketleri bakımından önemli olmuştur. Birikimi hızlandıran kentler, konut ve arsa spekülasyonu ile sanayi sermayesinin birikim sürecini yavaşlatan bir rol de oynamışlardır.¹⁶¹ Türkiye'de sermaye birikiminin sağlandığı ve yeniden üretildiği ve

¹⁵⁷ C.Geray, "Belediyelerin Hızlı Kentleşmeye Yenik Düştüğü Dönem (1945-1960)", Türk Belediyeciliğinde Altmış Yıl, Ankara, 1990, s. 217-218

¹⁵⁸ Ö.Altaban, Kent Planlamada Yeni Gündem: Çevre ve Katılım, TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Belediyeler Planlama Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara, 1991, s. 4-5

¹⁵⁹ Kartal, a.g.m.

¹⁶⁰ Bozdoğan ve Kasaba, a.g.e.

¹⁶¹ Eraydın, a.g.m.

¹⁶¹ Keleş, a.g.e., s.25

yeni ekonomik kanallar olma özelliğini de, kentler bu dönemde yoğun bir biçimde yaşamıştır.

Yirmi yıllık süre(1960-1980) içinde kent nüfusu üç kat artarak 6.9 milyondan 20.3 milyona çıkmıştır. Bu dönemde kırsal nüfus % 1 kent nüfusu % 6.1 oranında artmıştır. Kentleşmenin 1980'den itibaren yeniden yavaşlama sürecine girdiği yolunda da görüşler ileri sürülmektedir.

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Bu özelliği dolayısıyla kentleşme yapısı da batılı ülkelerden farklı niteliklere sahiptir. Sanayileşme ve teknolojik gelişmenin geç başlaması bu ülkelerden farklılığın en büyük sebebidir. Bu açıdan Türkiye'nin kentleşmesine baktığımızda bazı tespitler yapmak mümkün olacaktır.

Türkiye'de kentleşme hızlı bir şekilde sürerken, kentleşme düzeyi batılı gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük seviyededir. 1980 yılı itibariyle ülkemizde kentleşme oranı % 45.4 iken bu rakamın 1985 yılında % 50'ye, 1990 yılında 59.6'ya ve 2000 yılında ise 65.01 ulaştığı görülmektedir.¹⁶² Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde 1980'lerde bile kentleşme oranları % 70'in üzerindedir.¹⁶³

1980 sonrasında Türkiye'de modernleşme projesinin temelde sürdüğü, ama gerçekleşmesinin devletin yönlendiriciliği yerine daha spontane oluşumlara bırakıldığı, bunun da dünyadaki gelişmeler paralelinde modernleşmeden uzaklaşma eğilimi yarattığı söylenebilir. Türkiye 1980'e kadar korunmuş bir ekonomi içinde ithal ikamesiyle sanayileşme politikası izlerken bu tarihten sonra dışa dönük bir ekonomik politika izlemeye başlamıştır. Batı'dan korunmuş bir batılılaşma değil, Batı'yla bütünleşip yarışarak gerçekleştirilecek bir gelişme amaçlanmaktadır. Bu politika, eşitsizliği artırıcı bir politikadır. Savunulması etik bir temelde değil, siyasetin estetize edilmesiyle yapılacaktır. Bu yönüyle de modernleşmenin siyaset yapma biçiminden uzaklaşma eğilimini taşıyacaktır.¹⁶⁴

Artık ülke nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaya başlamıştır. Bir önceki dönemde oluştuğunu gördüğümüz gecekondualarda yaşayanların ikinci ve üçüncü kuşakları kentte yaşamaktadır. Bu nüfus kentin tüm olanaklarından yararlanmakta, kentsel ranttan payalmaktadır ama modernleşme projesinin beklediği

¹⁶² Keleş, a.g.e., s.25 ; <http://www.die.gov.tr/konular/nufusSayimi.htm>

¹⁶³ Ç.Özek, Türkiye'de Şehirleşmenin Ana Nitelikleri, Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu, İ. Ü. Hukuk Fak. Ceza Hukuku ve Kriminoloji Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1983, s. 34

¹⁶⁴ Bozdoğan ve Kasaba, a.g.e., s.151

kültürel dönüşümü gerçekleştirmemiştir. Arabesk müzik örneğinde olduğu gibi kültürel ürünlerini vermekte, piyasa kanalıyla yaygınlaştırarak kendisini yeniden üretme olanağını bulmaktadır. Böylece modernleşmeye doğru ilerleyen bir kültürel dönüşüm yerine farklı kanallarda gelişme yolu bulabilen ikili bir kültürel yapının sürekliliği olanaklı görülmeye başlamıştır.¹⁶⁵

Bu dönem kent planlamasının sahneden çekilişini de gündeme getirmiştir. Türkiye'de kent planlamacısı yetiştiren bölümlerin sayısının artmasına karşın, bunların hünerlerinden gitgide daha az yararlanılmaktadır. Ankara hariç tutulursa metropol alanlarda özellikle Üst ölçekli planlama çalışmaları büyük ölçüde gündemden kaldırılmıştır. Planlama yetkilerinin yeterli teknik kadroların varlığına bakılmadan belediyelere bırakılmasıyla, çok keyfi müdahalelere açık bırakılmıştır. Ayrıca merkezi yönetim kent içinde turizm bölgeleri gibi alanlar ilan ederek kent planlarının bütünlüğünün parçalanmasında baş rolü oynamıştır. 1980 sonrasında Türkiye'deki kent planlaması okullarında hala kentin bütünlüğünün okutulmasına karşın, pratikte varlığını sürdüren kent planları organik bütünler olmaktan çıkmış, mevzii planların kolajı haline gelmiştir.

Af yasaları ise Modernist kent planlamasının geri plana itilişinin bir başka göstergesidir. Bu af yasaları kentin belli bir alanında, belli bir zaman için modernleşmeden vazgeçiş olmaktan çıkmış, tüm kentsel mekanı modernleşme anlayışı dışında dönüştüren bir nitelik kazanmıştır. Bu yasalar yalnız gecekondular alanlarındaki değil, tüm kentteki yasadışı yapılaşmayı meşrulaştırırken, gecekondular alanlarına yeni imar hakları vermiştir.

Yıllara bakıldığında zaman toplam içerisinde kent nüfusu hızla artmakta, köy nüfusu da aynı oranda azalmaktadır. Yıllık nüfus artış hızı köylerde hep negatif olmuştur. Bu, kırsal nüfusun mutlak olarak da azalma sürecinde olduğunu göstermektedir.¹⁶⁶ 1990 yılında nüfus artış hızı 19.7 iken kentsel nüfus artış hızı 43.9 ve 2000 yılında nüfus artış hızı 16.6 iken kentsel nüfus artış hızı 32.6'dır.¹⁶⁷ Bu göstergeler kentsel nüfus artışının önemli bir kısmının köy nüfusundan kaynaklandığını göstermektedir.

¹⁶⁵ Bozdoğan ve Kasaba, a.g.e.

¹⁶⁶ Gürlük, a.g.m.

¹⁶⁷ <http://www.die.gov.tr/konular/nufusSayimi.htm>

1.5 Yaratılan Başkentler

Başkent umutların simgesi, beklentilerin aynasıdır. Bu nedenle başkent in fiziksel görüntüsünün hayati bir önemi vardır. Çünkü o ulusal canlılığın, sürekliliğin bir güvencesidir. Bu kentte yönetim, siyaset, ticaret, sanat ve bilimin önde gelenleri buluşacak, önemli kararlar verecek ya da bu kararları etkileyecektir.

İlk önemli başkentler, özellikle doğuda; Mezopotamya, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde siyasal sistemlerin bir ifadesi olarak oluştular. Batı dünyasında ise Rönesans döneminin yeni kentlerinin pek çoğu aynı kategoriye girmektedir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olan Canberra ve Ankara ile İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde kurulmuş olan Brasilia ve İslamabad, yüzyılımızın gerçekleştirmelerine adım adım tanık olduğu, dört hükümet merkezidir.¹⁶⁸

Yukarıda sayılan başkentler incelendiği zaman görülecektir ki; yeni bir ulus kurulurken yepyeni bir imaj oluşturulmaya çalışılmış, mekanlar farklı dizayn edilmiş, birçok yeni simge oluşturulmuş, bu simgelere anlamlar yüklenmiş, yeni bir yüz, yeni bir çehre oluşturulmaya çalışılmış, kişilere yeni roller yüklenmeye çalışılmıştır. Yenişehir'de kravatsız gezme yasağının getirilmesi farklı bir imaj oluşturmaya çalışmaktan başka bir şey değildir. İnsanların kendi topluluklarını yaşantılamaları ve anlamaları, topluluğun simgeselliğine yönelişlerinde yatar.¹⁶⁹

Yeni bir ulus kurulurken; yeni bir başkent kurulmalı, bu başkentte yeni bir imar planı uygulanmalı, yeni insanlar, yeni düşünceler, yeni kurum ve kuruluşlar, yeni toplumsal mekanlar oluşturulmalı, eski mekanlar yeniden adlandırılmalı, eskiyi hatırlatan imaj ve simgelerden uzak durulmalı, kişilere yeni roller yüklenmelidir. Yukarıda saydığımız dört başkentte devlet eliyle yaratılmış birer başkenttirler. Bu nitelik onları 20.yüzyılın diğer kentlerinden ayıran yöndür.

Bu dört örneği yaşama geçiren politik nedenler, konumlarını belirleyen coğrafi veriler, erişilmek istenen sosyal hedefler özde, hatta benzer olmayabilir. Hem bu nokta çok anlamlı da değildir. Anlamlı olan şudur; bu dört başkent in tümü de önceden hazırlanmış bir plan gereğince kurulmuştur. Bu dörtlüyü 20. yüzyıl öncesindeki organik, plansız ve gelişmesi uzun yıllar sürmüş olan başkentlerden ayıran en önemli faktör de budur. Diğer taraftan, söz konusu dört hükümet merkezi kentbilim sınıflamasına göre birer yeni kenttir. Böyle bakılınca da görülür ki, yüzyılımızda pek çok yeni kent

¹⁶⁸ G.Tankut, Bir Başkent in İmarı, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993, s.21

kurulmuş ve kurulmaktadır. Ancak bunların kuruluş nedenleri başkadır. Yeni kentler genellikle kentsel sorunlara yeni çözümler bulmak için kurulurlar. Yeni kent yapımı yaklaşımı, iki grupta odaklaşır denilebilir. Birinci grubun modeli İngiliz “Yeni Kent” modeli olup, bunda politik ve sosyal amaçlara yönelik doğrudan devlet planlaması sözkonusudur. İkinci grubun modeli Amerikan örneği olup, bu modelde özel girişimin ekonomik amaçlarla planlaması ve uygulanması söz konusudur. Bu ikinci modelde devletin rolü parasal özendirme ya da kısıtlamalar yoluyla kamu yararına güvenceye almaktadır.¹⁷⁰ Çalışmamızın konusu olan Ankara ilk grup kent modeline daha uygun düşmektedir.

¹⁶⁹ A.P.Cohen, Topluluğun Simgesel Kuruluşu, çev:M.Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 1999, s.14

¹⁷⁰ Tankut, a.g.e.,s.21

İKİNCİ BÖLÜM

ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞ SÜRECİ VE ANKARA ÜZERİNDEN KURGULANAN MODERN TÜRKİYE İMAJI

2.1 Genel Olarak Ankara

2.1.1 Ankara'nın Tarihçesi

Ankara'nın yüzyıl öncesindeki tarihinin günümüze etkisi sınırlıdır. Tarih boyunca Ankara, diğer pek çok Anadolu şehri gibi, Anadolu'yu tanımlayan iki özelliğin etkisi altında kalmıştır: Doğu ile batı arasında köprülük fonksiyonu ve fiziki bakımdan açıkça tanımlanmış bir yarımada'nın sunduğu birlik olması. Gerçekten, Anadolu farklı devrelerde çok farklı etkilere maruz kalmış, önemli göç hareketlerine sahne olmuş, bazen barbar kavimlerin, bazen de bütün bir medeniyeti beraberinde getiren toplumların istilasına tanık olmuştur. Ancak, bu dış etkilerin önemini yanı sıra, Anadolu'da tarih boyunca şaşırtıcı bir devamlılık sezilenir. Doğal verilerin önemi, mevcut medeniyetlerin yeni gelenleri etkileme ve onlarla bir sentez yapmak olanağı, bu devamlılığın temelinde yatsa gerekir. Ankara da, diğer Anadolu şehirleri gibi, politik devrelere göre bazen barış ve birliğe kavuşmuş bir ülkenin şehri olarak gelişmiş, yol geçitliğine bağlı fonksiyonlar önem kazanmış; karışık devrelerde ise, kalesi içine çekilerek kendi kendine yeterli, savunma fonksiyonu ön plana geçmiş bir sığınak olarak görev almıştır.

Ankara hakkındaki Roma öncesi bilgi çok sınırlıdır. Arkeolojik bulgular, şehrin bulunduğu yörede paleolitik devirde iskan olduğunu gösterir. M.Ö. 8.yüzyılda Ankara'nın bir Frigya şehri olduğu bilinmektedir.¹ Ancak, şehrin Mydias tarafından mı kurulduğu, yoksa daha mı eski olduğu tartışılmaktadır. Büyük İskender'in İran seferi esnasında düşmanı Ankara'da durup beklemesi, şehrin genel konumunun ve yöresinin stratejik önemini bir göstergesidir. Ankara, M.Ö. II. yüzyılın başlarından M.Ö. 25 yılına kadar Galatlar'ın başkentliğini yapmıştır.² Fakat bu devrede Anadolu'nun çok parçalanmış olması, Galatya'nın yarımada'daki ufak devletlerden birisi oluşu ve sırasıyla Bythinia'nın, Bergama'nın, Pontus'un ve Roma'nın müdahalelerine maruz kalışı, Ankara'nın bu devredeki başkentlik fonksiyonunun büyük bir önem taşımadığını gösterir. Ufak devletler arasındaki devamlı harpler ve Pompeus'un Mithridate'yi yendiği

¹ Ankara Valiliği, Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara, 1973 İl Yıllığı, Ankara Valiliği Yayınları, Ankara, s.3

² S.Buluç, "İlk çağda Ankara", Ankara Ankara, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.21-31

savaşın Ankara'da yer alışı, şehrin askeri fonksiyonunun diğer göstergeleridir. Böylece, Roma barışı kuruluna dek, Ankara'nın başlıca bir askeri merkez olarak görev gördüğü söylenebilir.³

Roma'nın Galatya'yı M.Ö. 25 yılındaki ilhakı ve Ankara'yı bu eyaletin merkezi yapmasıyla şehir için pek çok parlak bir devrin başladığını biliyoruz. Roma sistemi içinde Ankara, hem imparatorluğu Anadolu'da temsil eden şehirlerden biri, hem de bu sistem içinde birliğini bulan yarımada'nın önemli merkezlerinden bir tanesi olarak önem taşır. Bu devrede Ankara, Anadolu'da Roma yol ağının gayet önemli bir kavşağı niteliğini kazandı. Yol kavşaklığı fonksiyonunun nedeni olarak idari merkezlik, askeri merkezlik ve ticari merkezlik fonksiyonları gelişti. Ankara'nın Romalılar zamanında nüfusunun 100.000'e vardığı ileri sürülür. Yüz yıl kadar süren bu parlak devreden sonra, imparatorluğun gerilemesiyle beraber Ankara'da gerilemeye başlar. M.S. 334 yılından 1073 yılına kadar Ankara'nın kaderi Bizans İmparatorluğu'nun kaderine bağlıdır.⁴ İmparatorluğun kudretli devrelerinde şehir barış içinde yaşayıp, zenginleşmekte; zayıf zamanlarında ise, doğudan gelen akınların, Sasanilerin, Arapların, Türklerin baskısı altında kalmakta savunma fonksiyonu ön plana geçmekte, şehir bazen işgal edilip, yakılıp yıkılmaktadır.⁵

Ankara'nın 1073 yılında ilk defa Türklerin eline geçtiği sanılmaktadır. Osmanlılar tarafından Anadolu'nun politik birliğinin kurulmasına kadar geçen karışık devrelerde şehir, Türk Beylikleri ile Bizans arasında el değiştirmekteydi. Askeri fonksiyonun ifadesi olan Ankara kalesi şimdiki şekline Bizanslılar ve Beylik Türkleri zamanında konuldu. Timur'la Yıldırım arasındaki muharebelerin Ankara'da oluşu da, şehrin stratejik öneminin diğer bir delili olarak değerlendirilmelidir. Buna karşılık, bu devrelerde Ankara idari ve kültürel yönlerden Konya, Sivas, Kayseri gibi Selçuklu şehirleriyle rekabet edecek önemde değildi. Sadece Ahi merkezlerinden birisi oluşu, Ankara'nın ticari fonksiyonunun bir göstergesidir.⁶ Okyanuslar ötesi gemicilik gelişene dek, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan İpek Yolu Anadolu'dan geçiyor ve yarımada şehirlerini besliyordu.

Ankara önemli bir ticaret merkezi idi. Şehirdeki 30'a yakın handan çoğunun ve Bedestan'ın 15,16 ve 17. yüzyıllarda yapılmış olması bu fonksiyonun göstergesidir, Şehirler arasındaki iş bölümünde, Ankara'daki Ahi örgütü kervanların ve ordunun deri ve demirden yapılmış malzeme ihtiyacını karşılıyordu. Kızılırmak'ın batısındaki geniş

³ N.Akgün, Burası Ankara, Ankara Kulübü Demeği Yayınları, Ankara, 1996, No:3,

⁴ N.C.Gülekli, "Ankara", Tarih-Arkeoloji, Doğu Matbaası, Ankara, 1948

⁵ Ankara ve Sanayi, <http://www.aso.org.tr/ankara-ve-sanayi/>

bir bölgenin ürettiği tiftik, Ankara'da işlenip değerlendiriliyordu. -19. yüzyılın ikinci yarısından sonra tiftik keçisi Güney Afrika, Kaliforniya ve Avusturalya'da yetiştirilmeden önce dünyada tiftiğin tek yetiştiği yerdidi.⁷ Ayrıca, Ankara yakın bölgesinin farklı ihtiyaçlarını karşılıyor, buranın tarımsal ürünlerini değerlendiriyor, pazarlıyor ve satıyordu. Saman, at ve koyun pazarları, değirmen ve sabun atölyeleri, 1432'de kurulan çinihane ve toprak işleyen diğer imalathaneler, aba ve kaftan pazarları, tabakhaneler, kürkçü ve dericiler, ayakkabıcılar, pastırmacılar, yağcılar, boyacılar, demirciler, kazancılar vb. zanaatkarlar bu fonksiyonda çalışıyordu. 1628'de şehri ziyaret eden Evliya Çelebi 2.000 dükkan olduğunu söyler. 1522 tarihli nüfus tahririne göre Ankara'da 2.200 ev ve dolayısıyla 10 - 15 bin nüfus bulunduğu tahmin edilir. Evliya Çelebi'nin 17. yüzyıl başları için verdiği sayı ise, 6.600 ev yani 30.000'in üstünde bir nüfustur.

Batının gelişmesiyle ana ticaret yollarının okyanuslara kayması, Akdeniz ülkelerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve bu arada Anadolu'nun transit fonksiyonunu sarsmış oluyordu. Ayrıca, Konya üzerinden geçen tarihi idiagonal yolun ve daha sonra Trabzon transitinin rekabeti ile Ankara'nın yol duraklığı faaliyeti önemini kaybetmekteydi.

17. yüzyıldan itibaren İmparatorluğu sarsan Celali İsyanları, devlet krizinin açık ifadesiydi. Bu krizle, batıdaki gelişme ve ona ayak uyduramama arasındaki ilişki araştırılabilir. Celali isyanları ve genel asayişsizlik, üretimi frenlemekte, ulaşımı zorlaştırmakta, şehirlerin gelişmesine uygun ortamı sarsmakta idi. Ankara bu gailenin başlıca sahnelerinden biri oldu.⁸ 1607 yılında Celalilerden Kalenderoğlu Mehmet Paşa'nın eline geçti. Ertesi yıl kurtarıldı. Ayrıca 1648 de Defterdarzade Mehmet Paşa ve Vardar Ali Paşa Sadrazam'a karşı ayaklandılar. Böylece, şehir dış düşmanlardan uzak ve masum kalmasına rağmen, Osmanlılar devrinde savunma zorunluluğu ortadan kalkmadı, askeri fonksiyon devam etti, şehir kaleleri muhafaza edildi.⁹

Genel krize ve transit fonksiyonlarının gerilemesine rağmen, Ankara 19. yüzyıla kadar önemli bir şehir olarak kaldı. Tiftik mamulleri üretimi ve ticareti; devletin gümrük himayesi altında ve tiftik ürünlerine imparatorluk ve dünyadaki talebin devamı ile önemini korudu. Gerçekten, 1812 yılına ait bilgi, Ankaralı tüccarın bölgede yetişen tiftiği topladığını ve 10.000 kişi çalıştırdığı söylenen 1.000 kadar tezgahta bunun iplik ve

⁶ S.Aktüre, "16.Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", Tarih İçinde Ankara, Ankara, 1984, s.1-49

⁷ Tekeli, a.g.e., s.50

⁸ Ankara ve Sanayi, <http://www.aso.org.tr/ankara-ve-sanayi/>

kumaş haline sokulduğunu göstermektedir. Yakın bölge merkezliği faaliyetlerinin de, geleneksel düzenin ataletiyle devam ettiği tahmin edilebilir. 18. yüzyıl sonuna ve 19. yüzyılın ilk 30 yılına ait farklı tahminler, nüfusun 30 ile 50 bin olduğunu gösterir.

Batı sanayiinin ürettiği ucuz mensucatın serbestçe ithaliyle, Ankara'daki tiftik sanayi şaşılacak bir hızla ve dramatik şekilde yıkıldı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, şehirdeki 1.000 tezgahtan bir tanesinin bile ayakta kalmadığını görüyoruz. Batı kapitalizmiyle temasın ilk safhasında, tiftik mamulleri üretiminin tamamen silinmesine karşılık, ham madde üretimi ve ticareti daha bir süre devam etti ve hatta, batı ülkelerindeki talebin etkisiyle gelişti. Mordtmann, Ankara'nın 1852 de bir milyon okka tiftik ihraç ettiğini ve bundan 60 milyon kuruş gelir temin ettiğini söyler. Bu devrede tiftik ticaretinin, geleneksel Osmanlı tüccarından İstanbul'daki İngiliz veya İngiliz-Rum şirketlerine ve bunların Ankara'daki azınlık temsilcilerine kaydığını işaret edelim. İmalat fonksiyonu kaybolduktan sonra, tiftik ticaretine dayanan bu canlı devre çok kısa sürdü. Hammadde doğrudan doğruya üretim yerlerinden toplanıp şehre uğramaksızın ihraç edilmeye başlandı. Daha önemlisi, Ankara keçilerinin Güney Afrika ve Amerika'ya ihracı ve burada üretilmesiyle tiftik fiyatları diğer ham yün fiyatlarıyla beraber hızla düştü. Yüzyıl ortasında okkası 60 kuruş olan tiftik fiyatı, yüzyıl sonunda 8-10 kuruş oldu. Cuinet, 1890 yılında, Ankara'nın tiftikten 12 yıl öncesine oranla 30 milyon kuruş daha az gelir temin ettiğini nakleder.

19. yüzyıl sonunda İstanbul ve özellikle İzmir şehirleri ile entansif tarıma uygun Aydın, Söke, Çukurova ovaları gelişti. Buna karşılık, iç ticarete ve sanayi öncesi üretime dayanan iç bölgeler ve şehirler duraladılar ve hatta gerilediler. Ülkenin geleneksel gıdasını teşkil eden hububatın üretimi dahi, deniz aşırı rekabete dayanamayarak azalmaya başladı. Nüfusun açlıktan ölmesine ve topluca göçlere yol açan ve Ankara'yı da içine alan 1874 kıtlığı bu sürecin sonucusudur.

Aynı genel süreç içinde, Osmanlı pazarından faydalanma ve politik nüfuz nedeniyle imparatorluğun tren yollarının yapısı, sanayileşmiş ülkeler arasında bir rekabet konusu oldu. Neticede, 1892 yılında, Ankara hattı Almanlar tarafından yapıldı. Bu hattın Kayseri'ye uzatılması düşünülüyordu, mali nedenlerle buna Cumhuriyet devrine kadar imkan bulunamadı. Öte yandan, aynı devrelerde Konya üzerinden inşa edilen demiryolu hattı ile Ankara'dan geçen güzergah, trenyolu ağının da Orta

⁹ S.Aktüre, "17. ve 18. Yüzyıllarda Ankara", Ankara Ankara, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s.87-105

Anadolu'yu çevreleyen geleneksel kuşağa sadık kaldığını gösterir. Trenyolunun Ankara'ya gelişi, devamlı harpler nedeniyle; şehirde bir canlılık yaratmadı.

19. yüzyılda Ankara'nın nüfusu yukarda özetlediğimiz verilere oranla değişti. Yüzyılın ilk yarısında, imalatın gerilemesine karşılık, ticaretin verdiği canlılık sayesinde şehrin nüfusu önemini korudu ve muhtemelen arttı. Mordtmann'ın tahminine göre 1859 da şehirde 50.000 kişi, Perrot'un tahminine göre ise, 1860 da 45.000 kişi yaşıyordu. Buna karşılık, yüzyıl sonunda şehir nüfusunun hızla azalışına tanık oluyoruz. Naumann, 1890 yılları için 25.000 ila 30.000 nüfustan bahseder. Gene aynı yıllarda şehri ziyaret eden Cuinet ise 27.875 rakamını ileri sürer. XX. yüzyıl başında neşredilen vilayet salnamesinde şehirde 6.500 ev bulunduğu söylenmektedir. Dolayısıyla, nüfusun 1900 dolaylarında 30.000 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Yüzyılımızın başında ise nüfusun, harplerin ve 1917 yangınının etkisiyle daha da gerilediği tahmin edilebilir. Böylece, İstiklal harbi arifesinde Ankara, 20 - 25.000 nüfuslu, kentsel fonksiyonları gerilemiş, önemli bir bölümü yanık, yaygın sıtma olan bir şehirdir.

Batı ile temasta birbirinin doğal tamamlayıcısı olarak değerlendirilebilen, 1838 anlaşmasının ve Tanzimat reformunun şehir ekolojisi üzerindeki etkilerini incelemek ilginç olurdu. Bütün sömürge ve yarı sömürge ülkelerde batının etkisiyle bir yerli aracı sınıfı doğduğunu ve zengin sınıflardan başlayarak şekilsel bir batılaşma olduğunu bu ikili eğilimin de, şehir bünyesini kuvvetle etkilediğini biliyoruz. Türkiye'de de, İzmir ve İstanbul'da bu değişimin etkilerini kolaylıkla izlemek mümkündür. Buna karşılık Cumhuriyet öncesi Ankara'nın sömürgeci ülkelerle teması çok daha dolaylı olduğundan ve şehir durakladığından bu etkilerin daha az göze çarpıcı olması muhtemeldir. Yalnız, Ankara da ekonomik açıdan zayıflamış ve fakirleşmiştir.¹⁰ Ancak, örneğin 19. yüzyıl sonunda şehir nüfusunun dörtte birinden çoğunu teşkil eden ve İstanbul'la ticari ilişkileri bulunan gayrimüslimlerin, şehrin batısında yani gelişme yönünde oturmaları bu konuda ilginç bir ipucudur.

2.1.2 Ankara'nın Başkent Olması Kararında Tarihi Süreç

1910'lardan beri İmparatorluğun başkentlik fonksiyonunu İstanbul'dan bir Anadolu şehrine taşımak fikri ileri sürülmüştür. Harplerde bütün batı eyaletlerinin kaybedilmesi ile askeri bakımdan İstanbul kolaylıkla tehdit edilebilir bir duruma düşmüştü. Yunan ve Bulgar sınırlarına olan mesafe birkaç yüz kilometreden ibaretti. Deniz hakimiyetini kaybetmiş bir ülkenin başkentinin sahilde oluşu diğer bir zaafı ve

dolayısıyla başkentin askeri yönden daha kolay korunabilir bir yere nakli ileri sürülüyordu. 93 Harbi, İngiliz ve Rus donanmalarının defalarca bir baskı organı olarak kullanılması ve Cihan Harbi sonunda İstanbul'un fiilen işgali, bu kaygı ve isteğin doğruluğunu kanıtlar. Ancak, İstanbul'un bulunduğu uygun konum, gelenek ve prestij açılarından şehrin tarihi önemi ve ataleti, şehirde yaşayan milyonluk nüfus ve imparatorluğun batıya bağlı bünyesi, böyle bir görüşün resmi olarak tartışılmasına bile imkan vermiyordu. Şahıslar tarafından gayriresmi olarak ileri sürülen başkentin değişmesi tekliflerinde ise, Konya, Kütahya, Kayseri ve hatta Halep şehirleri söz konusu ediliyor, fakat Ankara ismi geçmiyordu. Başkentlik fonksiyonunun bu konuda evvelce hiçbir avantajı görünmeyen Ankara'ya geçmesi, İstiklal Savaşı boyunca devam eden ve bu mücadele tarafından etkilenen 4 yıllık bir süreç olarak değerlendirilmelidir.¹¹

Ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak amaç ve inancıyla Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, gerçekte bu sürecin başlangıcıdır.¹² Atatürk, Anadolu'ya çıktıktan bir ay sonra Amasya'da İstanbul hükümetinin tutsak olduğunu ve bağımsızlığa değin bütün ulus ile birlikte çalışmak üzere Anadolu'dan hiçbir yere gidemeyeceğini bildirmekle, gerçek ulusal kuvvetin Anadolu'da bulunduğu ve bu devrede karar vermenin Anadolu'ya geçmesi gerektiği görüşünü ortaya koyuyordu.¹³ Sivas'ta genel bir ulusal kurultay toplamak için yapılan genelgede de her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş bir kuruldan bahsetmekle, işgal altındaki İstanbul'un, hiç olmazsa bu devrede, başkentlik fonksiyonlarını serbest şekilde yürütemeyeceği gerçeği üzerinde duruluyordu. Atatürk'ün aynı tarihlerde yazdığı bir yazıda artık İstanbul Anadolu'ya egemen değil, bağlı olmak zorundadır denilmekle, karar vermek fonksiyonunu İstanbul'dan Anadolu'ya geçmesi zorunluluğu tekrarlanıyordu. Erzurum kongresinde, amacı gerçekleştirmek için İstanbul'un gücü yetmezse geçici bir hükümet kurmak kararına varılıyordu.

Atatürk, ülkemizin bağımsızlığına ve bütünlüğüne yönelmiş siyasal ve askeri kararların ancak etki ve denetimlerden uzak Anadolu'da alınabileceğini söylemekle bu görüşü savunuyordu. İstanbul ise, padişahlık ve halifelik müesseselerinin ataleti, şekilsel türeye uygunluk ve özellikle de İtilaf kuvvetlerini gocundurmamak görüşlerine dayanarak buna karşı duruyordu. Olayların baskısıyla, Anadolu-İstanbul dengesinin

¹⁰ M.A.Kılıçbay, "Sof Şehri Ankara", Ankara Ankara, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s.65-72

¹¹ A.F.Cebesoy, Milli Müdafaa Hatıraları, İstanbul, 1953, s.40-41

¹² Atatürk, Söylev (Öztürkçeleştirilmiş baskı) Ankara 1966, S. 9.

¹³ Atatürk, a.g.e., s.15

Anadolu'nun lehine geliştiğini ve İstanbul'un yetkilerini fiilen Anadolu'ya devretmek zorunda kaldığını görüyoruz.

Atatürk, Anadolu'ya çıkışından itibaren, özellikle askeri örgüt yolu ile idareye tavsiye ve hatta talimat vermeye başlıyor, başkentlik fonksiyonunun en önemli bir bölümü olan idareyi yönetmek yetkisini belirli bir ölçüde de olsa şahsında topluyordu. Ulusal kongrenin toplanmasıyla, Sivas'ta bu durum çok daha belirgin bir nitelik kazanıyordu. "Kongre Türkiye'ye uygun bir hükümet kuruluncaya dek, yazışmalar (idarenin yazışmaları) Sivas'taki Genel Kongre Temsilciler Kurulu'yla yapılacaktır."¹⁴ kararını almakla, yönetime fiilen el koyuyor ve yönetim merkezinin de Sivas olduğu kararına varmış bulunuyordu. Gerçekten, bu tarihten itibaren Sivas bir çok yönden başkent gibi hareket etmektedir. Ordunun yönetimi, valilerin tayini, zararlı görülen şahısların tutuklanması, isyanların bastırılması, Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal'in verdiği emirlerle olmaktadır. Sivas, öte yandan İstanbul'la temaslarını devam ettirmekte ve burada kendilerini destekleyecek bir hükümet kurulmasına çaba göstermektedir. İstanbul'un Sivas'ı muhatap olarak kabul etmesi, temsilcilerle görüşmek üzere Bahriye Bakanı Salih Paşa'nın Amasya'yı ziyareti ve imzalanan protokol, Anadolu'nun isteğine uygun olarak Damat Ferid Hükümeti'nin düşmesi, ılımlı Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kuruluşu Sivas'ın yükümlendiği politik fonksiyonun diğer göstergeleridir.¹⁵

Ulusal hareket, Millet Meclisi'nin biran önce seçilip toplanmasını ve ülkenin kaderini eline almasını istemektedir. İstanbul da bu isteğe karşı çıkamamakta ancak bunu geciktirmekle yetinmektedir. Fakat esas önemlisi meclisin nerede toplanacağı sorunudur. Atatürk meclisin Anadolu'da toplanması görüşündedir. Fakat bu görüş, değil İstanbul'a Anadolu'daki birçok kişiye bile daha yabancıdır. Buna karşılık, tam dört ay sonra Amasya'da Salih Paşa ile görüşmeler esnasında, İstanbul'un yabancılar elinde bulunması dolayısıyla Meclisin toplanmasına uygun olmadığı görüşüne varılıyor ve "Yetmiş Savaşı'nda Fransızların Bordeaux'da ve yakın zamanlarda Almanların Weimar'da yaptıkları gibi, barışın yapılmasına değin, Millet Meclisi'nin Anadolu'da İstanbul Hükümeti'nin uygun göreceği güvenilir bir yerde toplanması uygun görülüyordu."¹⁶ Salih Paşa'nın kişisel olarak kabul ettiği bu görüş eğer İstanbul tarafından da paylaşılsaydı, meclisin toplanması için uygun yer olarak Ankara'nın

¹⁴ B.N.Şimşir, Ankara Ankara...Bir Başkent'in Doğuşu, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1988, s.136

¹⁵ Cebesoy, a.g.e., s.156

¹⁶ Şimşir, a.g.e.,s.139

seçilip seçilmeyeceği tartışılabilir. Her halükarda İstanbul, böyle bir kararın başkentlik fonksiyonlarını Anadolu'ya devretmek anlamını taşıdığını görerek, meclisin İstanbul'da toplanması için direniyor, siyasal sakıncalar, pratik güçlükler, İstanbul'dan vazgeçildi diye zararlı bir propagandaya yol açmak tehlikesi, İstanbul'da kalacağı kabul edilen Hükümet ile temas sorunu, Padişahın Meclisi açmak için Anadolu'ya seyahat etmek güçlüğü gibi görüşlerle Anadolu'da toplanmak önerisini reddediyordu. Meclisin İstanbul'da toplanması kararını önleyemeyen Temsilciler Meclisi, bu toplantıdan önce Merkezini 27.12.1919 günü Ankara'ya naklediyordu. Başkentlik fonksiyonunun Ankara'ya geçmesinde en önemli etkiyi yapmış bulunan bu karar, 3 ay kadar öncesinden söz konusu olmuştu.¹⁷

Kazım Karabekir'in 3 Ekim 1919'da yolladığı telgraf, varsayımlarla yer seçme kararları arasındaki ilişkiyi göstermek bakımından ilginçtir. Karabekir, ulusal hareketi doğu illerinin örgütü olarak görüyor ve bu görüş çerçevesi içinde haklı olarak kurul merkezinin Sivas'ın batısına geçmemesi görüşünü savunuyordu. Oysa, Temsilciler Kurulu bütün yurdu temsil ettiğine göre yer seçiminin Anadolu, İstanbul ve Rumeli çerçevesi beraberce düşünülerek verilmesi doğaldı. Atatürk, Ankara'nın temsilciler heyeti merkezi seçilmesi konusunda, Söylev'de yaptığı çok olumlu incelemede yukarıdaki noktaya işaret ettikten sonra şöyle devam etmektedir.¹⁸ Temsilciler Kurulu'nun, doğu illerinden çok batı illerine, İstanbul'a yakın bulunmasını gerektiren ve haklı gösteren mantıklı nedenler elbette çoktu. İlk, batı ve güneybatı illerimizden edimli olarak düşman eline geçmiş olanlar vardı. Bu illerimize giren düşman karşısında sağlam savunma cepheleri kurmak ve onların kuvvetlendirilmesi gerekti. Oysa, doğu illerimizde, böyle acıklı bir durum yoktu. Kesin olarak yakın bir edimli tehlike doğacağı da benzemiyordu. Fakat, İzmir cephelerinde türlü yöntemde komutanlıklar, türlü nitelikte kuvvetler ve türlü türlü olumsuz kaynaklardan gelen dokuncalı etkiler vardı. Adana'ya giren düşmanlara karşı daha cephe kurulamamıştı. Şu halde, yol ve yöntem odur ki, işleri bütünü ile yönetip yürütme sorumluluğunu yüklenenler, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye elden geldiğince yakın yerde bulunurlar. Yeter ki, bu yaklaşma, genel durumu gözden uzak bırakacak ölçüde olmasın. Ankara bu koşulları üzerinde toplayan bir noktaydı.

Temsilciler Meclisinin merkez olarak Ankara'yı seçişinde en önemli etmenin cephelere ve özellikle Ege cephesine yakınlık olduğunu görmekteyiz. Diğer önemli

¹⁷ K.Karabekir, İstiklal Harbimiz, 2. Baskı, İstanbul, 1969, s.358-360

¹⁸ Şimşir, a.g.e.,s.242

etmen İstanbul'a yakınlık olup, bu veri Meclisin İstanbul'da açılmasıyla önemini arttırmış bulunmaktadır. Mevcut yol ve özellikle demiryolu sistemi, yukarki yakınlık kavramlarının doğal etmenidir. Yönetimi yüklenmek istenilen ülkenin fiziki merkezinden uzaklaşmamak zorunluluğu sorunun diğer bir yönüdür.¹⁹ Nihayet bu devrede Anadolu'da rastlanılan karışıklıklara karşılık, Ankara'nın milli davaya bağlılığına, Ankaralıların İstanbul'a karşı takındığı ödün vermez tavır ve ulusal davayı desteklemekteki öncülük eğilimi ve özellikle 1919 ekiminde Ankara valisinin tayini konusunda şehrin gösterdiği olumlu tutuma işaret edebiliriz.²⁰

Ankara, 27 Aralık 1920'den itibaren gayri resmi olarak fakat gittikçe daha geniş şekilde başkentlik fonksiyonlarını yükleniyordu. Bütün askeri ve mülki idare Ankara'dan yönetiliyordu. Ankara, bakanlara ve sadrazama buyruklar veriyordu. Politik yönden de Ankara meclisteki çoğunluk partisinin merkezi şeklinde davranıyor, İstanbul'a giden mebuslar Ankara'ya uğrayıp yönerge alıyorlardı.²¹

16 Mart tarihinde İstanbul'u fiilen işgaliyle, Meclis çalışamaz duruma getirildi. İtilaf kuvvetlerinin bu zorbalık denemesi başkentlik fonksiyonlarının tüm olarak Ankara'ya geçmesine yol açan diğer çok önemli olgudur. İşgal haberi alınır alınmaz, Temsilciler Kurulu ulusa, askeri ve mülki örgüte yaptığı bildirilerle ve yabancı ülkelere gönderildiği protestolarla politik ve yönetim merkezinin Ankara olduğunu bir daha duyuruyordu. Özellikle ulusa yayınlanan bildiride, Osmanlı Devleti'nin altı yüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildiği, Ankara'nın sadece geçici bir devre için başkentlik fonksiyonunu yüklediğine değil, aynı zaman Türk Ulusu'na dayanan yeni bir devletin temeli atıldığına işaret ediliyordu.

İstanbul'un işgalinden üç gün sonra, 19 Mart tarihinde, Atatürk ulusa Ankara'da, olağanüstü yetkili bir meclisin ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacağını duyuruyordu.²² Olağanüstü meclis deyimini kullanmakta, toplanacak meclisin kurucu meclis niteliğinde olacağı ve devletin şeklini değiştirmeye yetkili olacağı görüşü vardır.

Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de toplanmasıyla ve ilk anayasamızın 20 Ocak 1921 tarihli kabulüyle Ankara, töresel bakımından da başkent olmuş

¹⁹ İ.Arar, Atatürk'ün İzmir Konuşmaları, s.61

²⁰ "Başkent Ankara ve Üst Ölçekli Planlama Sorunsalı", http://ankara.spo.org.tr/doc/ust_olcekli_planlama_sorusali.doc

²¹ T.Akçura, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, No:16, Ankara, 1971, s.25-27

²² Atatürk, a.g.e., s.306

bulunmaktadır.²³ Ancak, bu durumun ulusça, İstanbul'ca ve yabancı ülkelerce tanınması için 1923'e kadar süren üç yıllık bir mücadele gerekmiştir. İşgal kuvvetlerine karşı kazanılan zaferler, Ermenistan'la, Moskova ile ve Fransa ile yapılan ateşkes ve barış anlaşmaları, Mart 1921'deki Londra konferansına Ankara'nın da daveti, içerdeki ayaklanmaların bastırılması, İstanbul ile yapılan dolaylı dolaysız temaslar bu mücadelenin farklı yönleridir. Bu mücadelelerde kazanılan başarı, Ankara'yı ülkemizin tartışılmaz tek yöneticisi haline getiriyor, Meclise 1 Kasım 1922 de padişahlığı kaldırmak, Lozan anlaşmasını imzalamak ve nihayet Cumhuriyeti ilan etmek kuvvetini veriyordu.

Meclis ve Devlet Başkanı Atatürk'ün 1921 Ağustos'undan itibaren aynı zamanda başkomutanlığı da yükümlenmesi, Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanı oluşu, Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümet içindeki önemi, savaş ve iç ayaklanmalar nedeniyle kurulan "İstiklal Mahkemeleri" veya "Ulusal Vergi Sistemi" (Tekalifi Milliye) bu özel durumun göstergeleridir. Buna karşılık, geleneksel bakanlıklar gayet dar imkanlarla görevlerini yerine getirmeye çalışıyordu. Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu devrede 12 kişiden oluşmaktadır.

İstiklal Savaşı hakkında yazılan farklı tür kitaplardan ve yaşlıların özel anılarından Ankara'nın bu devrede sunduğu fiziki görünüş hakkında fikir edinmek mümkündür. Osmanlılardan kalma yanık Ankara şehri, birden hiç beklemediği bir fonksiyonla yükümlenmiş bulunuyor. Yollar yazları toz, kışları çamur içindedir. Şehrin bir bölümü bataklık ve sıtma içindedir. Kullanılabilir resmi binalar, vilayet ve okul binalarından ibarettir. Mebus ve memurlar eski Ankara evlerinde ve hanlarda barınıyorlar. Bu fakir fiziki çerçeve, gerçek bir kahramanlık ruh ve tutumuna etken olmuştur.

İstiklal Harbi bittikten sonra, yeni devletin İstanbul'un çekim ve imkanlarına kapılarak Ankara'yı terketmesi, İstanbul'u tekrar başkent yapması mümkündür. Tarih boyunca, kriz devrelerinde terkedilen pek çok başkent kriz bittikten sonra eski görevlerini aldıkları görülmektedir. 1870 savaşında Bordeaux'ya, 1940 savaşında Vichy'ye geçen başkentlik fonksiyonunun savaşlar bitince Paris'e dönüşü bunun örneğidir.

1923 yılında başkent İstanbul mu Ankara mı olacağı konusunda içerde ve dışarıda kararsızlıklar görülüyor, tartışmalar yapıyordu. Bazı milletvekilleri, İstanbul'un

²³ K.Bağlum, Beşbin Yılda Nereden Nereye Ankara, Ankara, 1992, s.106-111

başkent kalması zorunluluğunu savunmak için Ankara'nın iklim, ulaştırma araçları, gelişim yeteneği, kuruluş ve örgütler yönünden yetersizliğini ileri sürüyordu. Ancak, Atatürk'ün işaret ettiği önemli nokta, başkent olarak İstanbul'u savunanların eski rejime dönüşü de beraberce savunduklarıdır. İstanbul'un başkentliğinden payitaht, Ankara'ninkinden bahsedenlerin ise devlet makarrı deyimini kullanmaları bu esas farkın ifadesidir.²⁴ Ulusal hareketin ve Atatürk'ün böyle bir tutuma göz yumamayacağı, büyük fedakarlıklar sonucu ulusun elde ettiği egemenliğe, Atatürk'ün "Türk ulusunun egemenliğine zorla el koymuş, bu yolsuzluğu altı yüzyıldan beri sürdürmüş" diye tanımladığı Osmanoğulları'nı ortak etmeye yanaşmayacağı açıklı. Öte yandan, yeni Devletin barış devrinde de kuvvet ve ilhamını, savaş yıllarında olduğu gibi, Anadolu'da ulusun ortasında araması gerekti. Türkiye'nin fiziki ve nüfus yönünden merkezleri ise, Orta Anadolu yakınlarında bulunmaktadır.

İmparatorluğun kudretli devrelerinde İstanbul, devletin genişleme ve dolayısıyla ilgi yönü olan Avrupa'ya yönelişinin bir ifadesidir. İmparatorluğun zayıflaması ile gene Avrupa, gelişmenin ve tehlikenin geldiği yön niteliğini korumuş ve İstanbul'un başkentliğini doğal kılmıştır. Nihayet, 19. yüzyılda İmparatorluk bir yarı sömürge durumuna indirgenince, İstanbul batı ile politik ve iktisadi temas şehri olarak önemini koruyordu. Oysa, yeni Türkiye Devleti Anadolu'dan ibaretti ve batının sömürgesi karakterini reddetmek karar ve tutumundaydı. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri kesmek kararı ve yeni devletin fiziki sınırları, ilke ve amaçları başkent in İstanbul'da değil, Anadolu'da olmasını zorunlu kılıyordu. Anadolu şehirleri arasında ise, Ankara kıyassız en uygun şehirdi. Ülkenin merkezinde bulunması yanısıra, İstanbul ve Ege ile kolay bağlantı verileri önemlerini koruyordu. Gerçekten, batı ile temas noktaları olan bu yerlerin harp yıllarında düşmanı durdurmak sorununa karşı, barış yıllarında bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sına temas kapıları olduğu kabul ediliyordu.²⁵ Daha önemlisi, Ankara harp yılları boyunca fiilen başkentlik fonksiyonlarını yüklenmiş, bu fonksiyon için gerekli prestiji elde etmiş, alışkanlık doğmuştu. Böylece, Ankara'nın başkent yapılması, bu konuda Malatya mebusu İsmet ve arkadaşları tarafından yapılan kanun teklifi 13 Ekim 1923'te, "Türkiye Devletinin Makarrı İdaresi Ankara Şehridir." diyen maddesiyle bir anayasa hükmü olarak kabul edildi. Böylece bundan böyle Ankara'nın kaderi, başkenti olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderine bağlandı.

²⁴ B.L.Bahar, Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.74-76

²⁵ Şimşir, a.g.e.,s.187

2.1.3 Cumhuriyet Dönemi Öncesi Ankara'nın Durumu

Ankara'yla ilgili en somut bilgiler, Roma Devri'ne dayanmaktadır. Daha önceki tarihi ile ilgili bilgiler çok kısıtlıdır.²⁶ Muhtemelen daha eski dönemlere ait kalıntılar daha derinlerde olduğundan, kentin gelişim sürecinde bu tabakalara varılmadan üzerlerine şimdiki yerleşimler kurulmuştur.

1919-1923 arasında kalan dönem, Ankara için önemli bir zaman dilimidir. Velidedeoğlu'na göre; "Kentın dolaylarındaki tepelerde bulunan bağlar, çıplak Asya doğusunun gri rengi üzerinde egemenlik kuramayan bodur ağaçlarıyla, donuk bir bozkır yeşilliği halinde görünüyordu uzaktan. Dikmen, Çankaya, Küçükesat, İncesu, Cebeci ve onların tam karşı yönlerinde Keçiören bağları, Ankara'nın belli başlı bağlarıydı. Bağ sahipleri yazın bütün aileleriyle birlikte onlara göçerdi.²⁷ At, araba ya da eşek ile bu bağlardan kimisine bir, kimisine iki-üç saatte ulaşılabilirdi. Akşam serinliği çıkınca bağ sahipleri yiyecek alışverişi yapıp ve öbür ev gereksinimlerini satın alıp hayvan ya da arabalarına binerek tozlu bağ yollarına çıktıkları için küçük Ankara Ovası'nın, özellikle Küçükesat, Çankaya ve Dikmen'e doğru uzanan bölümünü, yani bugünkü yenikentin bulunduğu düzlüğü, durgun havalarda her akşam toz bulutu kaplardı."²⁸

Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk oturumlarını topladığı zamanlar, kale içerisinde ve yakın çevresinde kümelenmiş, sıtma yuvası bataklıkları, susuzluğu ve sert iklimiyle ziyaretçilerini zorlu bir sınavdan geçiren tozlu, yoksul, kırk bin kadar nüfuslu küçük bir yerleşimdir.²⁹

Lord Kinross'a göre; "...Kalenin sırtları, çevresi ve içi zikzaklı yokuşlar ve gübre yığınları arasında tavşan yuvasına benzeyen, ama içlerinde insanların yaşadığı dam dama kafes kafese yıkık dökük kerpiç evlerle doluydu. O zaman Ankara'da gıcırtilı kağnılar dışında tek taşıt aracı olan köhne at arabaları yağmurun bol olduğu bu mevsimde, taşları çamurla kaplı yokuşlara güçlkle tırmanabiliyorlardı. Yangından kalan kara lekeler kalenin eteklerinde birer yara izi gibi duruyordu. Kaleden çepeçevre çıplak ve ağaçsız bir ova görülüyordu. Burası kışın kar altında kalır, yazında güneş altında kavrulurdu. Tek tük bir iki kuyu ve yağmur yağdığı zaman dışında su yüzü görmezdi. Biraz uzaklarda alçak, sarp, dalgalı, renksiz sıradağlar bu yeri çevrelerdi. Zira Ankara gerçekten bir "yer"di. Kent -ki kent demeye daha vakit isterdi- yaylaya

²⁶ Anadolu Yayıncılık, Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık A.Ş. cilt.1, İstanbul, 1981

²⁷ Bahar, a.g.e., s.78-84

²⁸ H.V.Velidedeoğlu, İlk Meclis, Milli Mücadele'de Anadolu, Çağdaş Yayınları, İstanbul,1990

doğru uzanmaya başlıyordu. Sonraları daha da uzanacaktı. Lakin şimdilik kışın bataklık haline gelen büyük bir boş araziden öteye gidememişti. Jön Türkler'in, Osmanlılar'ın ihmalinin kapatmak için diktikleri birkaç resmi yapı ile istasyon binası buradaydı. Birde bakımsız belediye bahçesi vardı.³⁰

Ateş'e göre; Cumhuriyet öncesi dönemde Ankara halkının yaşantılarında yeşil alanların işlevlerini özellikle Çankaya yöresi ile Keçiören, Etlük yöresinde bulunan bağlar ve bahçeler üstlenmiştir.³¹ Bağ ve bahçelerin yanı sıra, Cumhuriyet öncesi döneme ait Ankara'nın kentsel ilk ve tek örneği olan yeşil alan "Millet Bahçesi" 'dir. Bu park önce barakamsı dükkanlarla doldurulmuş, daha sonraları da "Ulus Çevre Düzenlemesi" adı altında yarışma yolu ile (1953 yılında) bugünkü 100.yıl çarşısına dönüştürülmüştür. Bu olay, kentsel yeşil alanların, boş alanlar, konut ve dükkan yapılacak alanlar olarak görülmeye şeklindeki anlayışın, Ankara kentinde yeşil alanlara ilk darbesi olarak değerlendirilebilir. Böylece gelecek kuşaklara Cumhuriyet öncesi dönemden örnek gösterilebilecek tek kentsel yeşil alan da yok edilmiştir.³²

Ankara 1917, 1922, 1927 yıllarında üç büyük yangın felaketi yaşamıştır. İçlerinden 1917 yılında yaşanılanı, Ankara'nın bugüne kadar bilinen en büyük yangını olarak kabul edilmektedir. O dönemin yazarlarının bahsettiklerine göre, bugünkü Kale Parkı'ndan çıkmış, bir yandan Atpazarı, Hacı Bayram ve Tabakhane Mahalleleri'ne, öbür yandan Ermeniler'in oturdukları yeri de içine almıştır.³³

Bugünkü Ulus, daha önce Taşhan Meydanı, Milli Mücadele sırasında Hakimiyeti Milliye Meydanı adlarını taşıymaktaydı. Bu meydana Taşhan denilmesinin nedeni, İsmail Hakkı Bey tarafından, içi kerpiç dışı taş olarak yaptırılan hana Ankara'lıların Taşhan adını takmış olmasındandır. Bu meydan kışın çamur, yazın toz içindeydi. Kaldırım ancak 1924'te döşenebilmiştir. Taşhan Meydanı'ndan dört tarafa da sokaklar uzanmaktaydı. İstasyon yönündeki toprak yol üzerinde pek bir yapı bulunmamaktaydı. Sağ başta bina yapımı devam eden İttihat ve Terakki Fırkası Ankara şubesi, Taşhan'dan inilen yokuşun solunda bataklık, yolun sonunda ise Almanların yaptığı istasyon ve birkaç kağir bina bulunmaktaydı. Diğer yol Çankırı Kapı'ya(bugünkü

²⁹ İ.Asıanoğlu, Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 2001, s.28

³⁰ L.Kinross, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1966

³¹ T.Ateş, Ankara Kenti Yeşil Alan Sisteminin Planlanmasında Mogan Gölü-Akköptü Arasındaki Göl-Akarsu Çevresine İlişkin Potansiyel Ağırlılığın Saptanması ve Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1985

³² F.Dilek ve S.Açıköz, Ankara Kentsel Değerışim Sürecinde Yeşil Alan Olgusunun Bugünkü Durumu, Ankara Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TOBB Mimarlar Odası Ankara şubesi, Ankara, 1997, s.127-130.

³³ N.Akđün, Burası Ankara, Ankara Kulübü Demeği Yayınları, no:3, Ankara, 1996

Dışkapı'ya) yönelmekteydi. Giderken sağda ise Julianus Sütunu bulunmaktaydı. Taşhan'ın en canlı sokağı, istasyon yolunun ters yönünde, Karaoğlan'a uzanan yoldur. Buranın iki tarafında tek katlı salaş dükkanlar bulunmaktaydı. Sol tarafında bulunan Zeybekler Kahvesi sonradan Yeni Sinema'ya dönüşecektir. Laz Osman'ın kahvesi, bundan sonra açılan Turkuaz Bar ve Kayseri Han'ı bulunmaktaydı. Daha içeride Kurşunlu Camisi'nden sonra Samanpazarı gelmekteydi. Caminin hemen altında Sinagog ve Yahudi Mahallesi bulunmaktaydı. Samanpazarı'nda bir çeşme ve Kesiroğlu adlı bir han bulunmaktaydı.³⁴

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Cumhuriyet öncesindeki Ankara bir taşra kasabası görünümünü yansıtmaktadır. Kent olarak bir başkent olabilme ihtimali söz konusu değildir.

2.2 Kurumlar ve Kişiler

Ankara başkent kararı alındıktan sonra Ankara'nın yapılandırılmasında bir takım kurumlar kurulmuş ve çeşitli kişiler zaman zaman olumlu yada olumsuz etkiye bulunmuşlardır, bunların içinde en önemli olanlar: Ankara Şehremaneti, Belediye Başkanı, Ankara Şehri İmar Müdürlüğü, İmar İdare Heyeti, Emlak ve Eytam Bankası, Belediyeler Bankası, Halkevleri, T.B.M.M. Üyeleri, Yabancı Mimarlar ve Ankaralılarıdır.

2.2.1 Ankara Şehremaneti ve Vali-Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan

20 Nisan 1924 gün ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu 2. maddesi ile Ankara'nın Başkent olma kararı teyid edildi. Daha önce gördüğümüz gibi, imarındaki başarı rejimin başarısıyla özdeşleşmiş olan bu kentin yönetimi için ciddi adımların atılması gerekiyordu.³⁵

Ankara'nın başkent ilan edilmesi ile düşük kentsel çevre standartları ve yetersiz kentsel hizmetler gündeme gelmiştir. Hiçbir eski ve yeni Ankaralı, o günkü kötü koşullar içinde yaşamak istememektedir. Üstelik, kentin iyi imarının rejimin başarısı ile özdeşleşeceğine inanılmaktadır. Bu yolda atılan ilk adım, mevcut Belediye'yi Ankara Şehremaneti'ne çevirmektir. Başkente, 16.2.1924 gün ve 417 sayılı yasa ile İstanbul Şehremaneti modeli transfer edilecek, yetki ve görevleri aynen alınacak, yasa ve yönetmelik ve kararlarından ise, sadece Ankara özel durumuna uygun olanlarını

³⁴ Bahar, a.g.e., s.118-139

³⁵ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.37

izleyecek bir daireden oluşan Şehremaneti kurulacaktır.³⁶ Yirmidört kişiden oluşan Şehremaneti Meclisi, yasanın kendisine vermeyi öngördüğü yetkileri aşması halinde, İçişleri'nin önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile dağıtılabilecektir.

Ankara Şehremaneti'nin statüsünde de İstanbul'a kıyasla farklar vardır.

- İstanbul örneğinde, üyelerin ve üyeleri seçecek seçmenlerin mülk sahibi ve vergi mükellefi olması koşulu kabul edilmiştir. Demek ki kentin gelişmesinde varlıklı taşınmaz sahiplerine söz hakkı tanınmıştır. Bu durum yeni Ankaralı, devrimci Cumhuriyet yöneticilerinin hesaplarına uymamış ve söz konusu koşul kaldırılmıştır. Böylece, Başkent'in eski çekirdek üstünde değil de, yeni şehir alanında büyümesinin yolu açılmış, yeni topraklarda yaratılacak arazi rantları Cumhuriyet bürokratlarına akabilmiştir.³⁷
- İkinci fark ise, Ankara Şehremaneti'nin bütçesinin tasdiki, kadro ve maaşlarının tayin hakkı Dahiliye Vekaleti'ne verilmişti. Oysa İstanbul'da bu konularda şehremaneti yetkiliydi. Şehremaneti üstündeki kontrolün bu yüksekliğinde, Cumhuriyet yöneticilerinin merkezîyetçi eğilimleri kadar, Ankara'nın başarısının rejimin başarısı ile özdeşleşmiş olmasının etkisi de vardır.
- Üçüncü fark ise, İstanbul Şehremaneti'nin kendisinin bir zabıta teşkilatı yapmak hakkı var idi. 1912'de Belediye Zabıtası görevinin polisçe görüleceğine ilişkin bir kanun çıkarıldı ise de uygulanamadı. Oysa Ankara'da bu görev doğrudan polise bırakıldı ve uygulandı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul çok nüfus kaybına uğramış, küçülmüş bir kenttir. Halbuki Ankara'nın nüfusu çok hızlı artmaktadır. İstanbul'un Osmanlı döneminden kalmış eskimiş bir kentsel iskeleti, buna karşılık 19. yüzyıldan beri süregelen planlama deneyimleri vardır. Doğal olarak ileriye yönelik bazı planlama beklentileri içindedir. Ancak söz konusu olan yeni imar uygulamasından çok, eskiyi onarma ve kısmen yenilemedir. Ankara'da ise eski geleneksel çekirdek çok küçük kalmıştır, ayrıca yaratılması düşünülen ulusal burjuvazinin yeni kültür ve yaşantı imajına da çok terstir. Bu iki veriden birincisi, hemen uygulamaya geçişi, ikincisi ise, Osmanlı kent imgesi dışında bir yeni imar platformu yaratmayı gerektirmiştir. Bu

³⁶ Tekeli, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, s.59

³⁷ Tankut, a.g.e., s.49

baskıların sonucunda başkent kendini planlamadan önce uygulamanın içinde bulacaktır. Nitekim yöneticilerin ilk endişesi de kapsamlı bir plan yapmak değil, bir uygulama örgütü kurmaktır.

Ankara'ya ilk şehremini olarak Mehmet Ali Bey tayin edildi ise de, üç dört ay içinde Şehremanetinin kurulmasında bir ilerleme görülmeince, İstanbul'da uygulamacı niteliğiyle tanınan Haydar Bey, 1924 Haziran'ında Ankara'ya şehremini olarak tayin olunmuştur. Haydar Bey, İstanbul Şehremaneti'nin bir benzerini Ankara'ya kurmuştur. Haydar Bey'in konuya yaklaşımı çok pragmatik olmuştur. Haydar Bey az bir müddet sonra birkaç uzmanla birlikte Avrupa'ya gitmiş, Ankara'nın taşının, toprağının inşaat malzemesi olarak kullanılıp kullanılmayacağını tespit ettirmiştir.³⁸

Ankara Şehremaneti olduğu altı yıl (1924-1930) boyunca çok önemli görevleri yerine getirmiştir. İstanbul'un yerel yönetim modeli Ankara'ya transfer edilmiştir. Bu dönemin en büyük başarısı, bataklıkları kurutmak ve kurulacak yeni şehir için arazi sağlamak amacı ile yapılan büyük kamulaştırmadır.³⁹ Haydar Bey döneminde yapı malzemesi fabrikaları, fabrikalarda çalışan işçiler için konut, şehir hizmetleri cinsinden elektrik fabrikası, gaz deposu, un fabrikası ve örnek fırın yapılmıştır. Ayrıca imar planı yarışması da bu dönemde yapılmıştır.

Yeni kentin kurulması için 4.000.000 m²'lik alan istimlak edilmiştir. Bu istimlak için, 24 Mart 1925 tarihinde 583 sayılı özel bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanun üç yönden ilginçtir: Bunlardan birincisi, 1924 Anayasası'nın 74. maddesinde "değer parası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı istimlak ve mülkü istimlak olunamaz" denilirken, 583 sayılı Kanunla yapılacak istimlakta değer pahası olarak vergi değerinin 1.5 misli alınmasının öngörülmesidir. Değer pahası olarak rayiç değer değil vergi değeri esas kabul ediliyordu. Bu gerçekçi tutum TBMM'de Anayasa'ya aykırılığı iddia edilmesine rağmen yasallaştı. Gelecek yıllar için çok değerli bir örnek verilmiş oldu. Bu kanun aynı zamanda Ankara kentinin gelecekteki konumunu belirlemiş oldu. Eski Ankara bırakılıp Çankaya ile eski Ankara arasında yeni bir kent kurulacaktı. Başkent'in eski Ankara'da yoğunlaşmaması için önemli nedenler vardı. Eski Ankara'da arsa spekülasyonu çok yüksek değerlere ulaşmıştı. Burada başarılı bir uygulama yapılması olanağı yoktu. O nedenle yeni alanlara açılmak gerekecekti. Ama şehirdeki arsa sahipleri güçlü bir çıkar grubu olarak bu kararı istememekteydi. Ne var ki, Cemiyeti Umumiye-i Belediye'de

³⁸ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.38-39

seçme ve seçilme için emlak sahibi olma koşulunu kaldıran güç dengesi, şehri yeni alanlara sıçratmıştır.⁴⁰ 583 sayılı Kanunun üçüncü ilginç özelliği, müzakeresi sırasında kentsel topraklarda değer artışının toprak sahiplerine mi yoksa kamuya mı ait olacağı konusu çok tartışılmıştır.

Şehremaneti'nin başarısız olduğu konular şöyle sıralanabilir: Başta büyük kamulaştırma ile ele geçirilen yaklaşık 300 hektarlık kent toprağına sahip çıkılamaması gelir. Kamu elindeki bu kadar büyük bir alanın başkent Canberra'daki gibi bir cins toplu ve toplumsal imara sokulamamış olması, hem Şehremaneti'nin hem de merkezi yönetimin kaçırdığı büyük bir fırsattır. Şehremaneti yasanın kendisine detaylandırılmamış bir biçimde yüklediği görevlere ancak parçacıl kararlarla yaklaşabilmiş ve böyle olunca da, ne elindeki arsa potansiyelinden yararlanabilmiş, ne kurduğu inşaat malzemesi imalathaneleri ile yapı maliyetlerini düşürebilmiş, ne de dar gelirliilere ucuz konut üretebilmiştir. Şehremaneti alt yapı sorunlarında üst yapıda olduğundan daha başarısızdır. 1925 yılında kurduğu küçük elektrik santrali ile kent ancak bir kısmını aydınlatabilmiş, 1926'da yapılan şebeke genişletmesi ise, artan elektrik gereksinmesini karşılayamamıştır. Şehremaneti tüm çabalarına rağmen diğer kent hizmetlerinden su getirmeyi sağlayamayacak, havagazı ve eksik elektrik ağı tamamlama işini yabancı firmalara bırakacak, kanalizasyon konusunda fikir bile yürütemeyecektir. Bir Alman firması aracılığı ile çözümlenen elektrik ve havagazı hizmetlerinden sonra, 1930 yılında, su getirme işini de Bayındırlık Bakanlığı üstlenmiştir. Buna karşın kanalizasyon daha uzun bir süre kimse tarafından ele alınmayacaktır.

Şehremaneti'nin planlama konusundaki olumlu yarışma girişiminden bir yıl sonra, 28 Mayıs 1928 yılında 1351 sayılı yasa ile Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Bundan böyle hali hazır haritaların yapılması, plancı ile işbirliği içinde imar planının hazırlanması ve daha sonra da uygulanması görevleri, kurulan yeni imar kurumu tarafından üstlenilecek ve böylece Şehremaneti'nin imar sorumluluğu büyük ölçüde hafifleyecektir.

Şehremaneti, 1580'nolu 3.4.1930 günlü yasa ile Ankara Belediyesi statüsüne dönüştürülmüştür. Ankara'nın Yerel Yönetimi'nin yeni Belediye yasasının büyük kentler için öngördüğü, Vali ve Belediye Başkanlığı görevinin aynı kişide birleşmesinin çok

³⁹ "Başkent Ankara ve Üst Ölçekli Planlama Sorunsalı", http://ankara.spo.org.tr/doc/ust_olcekli_planlama_sorusali.doc

⁴⁰ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.38-39

görekemli bir örneği Nevzat Tandoğan, tek parti yönetiminin merkeziyetçilik anlayışının klasik bir temsilcisidir. O dönemde Paris'te benzer bir uygulama söz konusudur. Örneğin, Paris Belediye Başkanı'nın, Bakanlar Kurulu'nda bir sandalyesi vardır. Nevzat Tandoğan'a ise başkent'in sandalyesiz bakanı gözü ile bakılmaktadır.

Şehremaneti'ni, Şehremini Vehbi beyden devir aldığı zaman, Ankara Şehremaneti'nin iki milyon lira borcu vardır. Tandoğan, bu büyük borcu hem kısa zamanda ödeyecek hem de belediye hizmetleri için kapital biriktirebilecektir.

Nevzat Tandoğan, ulaşımdan kent sağlığına, altyapıdan yeşil alanlara, sosyal donatımdan spor alanlarına, güvenlik anıtından özel idare çarşısına kadar uzanan türlü hizmetler vermiş ve Ankaralıların sevgi ve beğenisini kazanmış, çok popüler bir başkandır.⁴¹ Başkent'in ulaşım sorunu Belediye'nin sorumluluğundadır. Gerçekten İçişleri Bakanı'nın Büyük Millet Meclisi'nde açıkladığı gibi, bir iş bölümü yapılmış, Ankara imarının uygulanması, uygulama planlarının yapılması İmar Müdürlüğü'ne düşmüş; yolların yapımı ve tüm diğer kentsel Belediye hizmetlerinin sağlanmasını da yerel yönetim üstlenmiştir.

1580'nolu ve 3.4.1930 günlü "Hıfzısıhha Kanunu", adeta ikinci bir Belediye yasası gibidir. Sadece kanalizasyon konusundaki sorumluluk Bayındırlık Bakanlığı'na verilmiştir. Bu yasa uyarınca kent'in sahibi belediyedir ve tüm hizmetler ondan beklenecektir.

Tandoğan, gene de kişisel nitelikleri ve yönetimdeki gücü ile Ankara'nın imarına sahip çıkacak, fakat İmar İdare Heyeti'nin bir üyesi olarak karar verme mekanizmasında sadece bir tek oyu olması sebebiyle pek de etkin olamayacaktır. Tandoğan, belediye sınırları içinde, kendi egemenlik alanında, kötü bir imarcılık oynamış ve sonunda büyük dert olacak uç gelişmelere karşı bir tavır koymamıştır. Tandoğan, yabancı uzmanlara da fazla güven göstermemiştir. Zaten hem dil, hem kültür olarak da orta Avrupalı mimarları anlamaktan çok uzaktır. Bu nedenle Ankara'nın gelişmesi inancına, üst düzey yöneticilere yaranma isteğine rağmen, zaman zaman imar planını engelleyici davranışlara girebilmiştir. Gene de denilebilir ki, Tandoğan, Ankara'nın gelişmesi, genel düzen ve güvenliğinin sağlanmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

⁴¹ B.L.Bahar, a.g.e, s.78

2.2.2 Ankara Şehri İmar Müdürlüğü ve İmar İdare Heyeti

Şehremanetinin teknik kadrosu ve örgütlenmesinin Ankara'nın imarını yönetemediği ve bu statü içinde yeni plan çalışmalarını da yönetemeyeceği anlaşılacak, yeni ve güçlü bir örgütlenmeye gidilmesi lüzumu hissedildiğinden, 28 Mayıs 1928'de 1351 sayılı Kanunla "Ankara Şehri İmar Müdürlüğü" kuruldu.⁴² Kuruluş yasaasının 4. maddesinde öngörülen örgüt dört birimden oluşmaktadır. Bunlar; İmar Müdürlüğü, İmar İdare Heyeti, gerekli sayıda ücretli ya da memur görevli ile yerli ve yabancı teknisyen uzmanlardır.⁴³

Cumhuriyet Başkentinin imarı bir şehir belediyesinin meselesi değil, doğrudan doğruya bir devlet meselesi olarak kabul edilmesi Müdürlüğün kurulma gerekçesi olmuştur. Zaten öteden beri Ankara Şehremaneti'nin, düşük parasal gücü, zayıf teknik ve yönetsel kapasitesi ile başarılı olamayacağı birkaç yıllık deneyimden sonra anlaşılmıştır. Devletten azami yardım göreceğ bağımsız bütçeli, icraatında özgür ve tam yetkili bir yeni yönetim türü gerekmektedir. Kuşkusuz, yetkiye özgürlüklere rağmen, bu yeni yönetim gene de görev ve yetkilerine ilişkin hesap verme zorunda olacaktır.

1351 sayılı yasa ile, bir şehrin halihazır haritasının hazırlanması, imar planının yapılması görevleri ilk defa bir resmi kuruma verilmiştir. 1882 tarihli Ebniye Kanunu bu görevlerin nasıl ve kim tarafından yerine getirileceğini açıklamakta yetersizdir. Yasanın İmar Müdürlüğü'ne verdiği genel yetki çerçevesi içinde bir kentin topraklarının imara açılmak üzere hazırlanması, bu arsalar içindeki yapılaşmanın izin ve denetim yetkisi de yer almaktadır. Her ne kadar, 1930 yılında çıkan 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar yasaasının birinci maddesi halihazır haritalarını, ikinci maddesi de İmar planlarını yaptırma görevini belediyelere veriyorsa da gene de onay yetkisini Ankara İmar Müdürlüğü'nde bırakmaktadır. Planlama ve uygulamayı yöneten, Müdüriyetin karar organı İmar İdare Heyeti'dir.⁴⁴

- Ankara İmar Müdürlüğü bugün bile Nazım Plan bürolarının sahip olmadığı yetkilerle bir planlama ve uygulama örgütü olarak kuruluyordu. Ankara İmar Müdürlüğü, şehremanetine değil merkezi hükümete, başka bir deyişle, "Dahiliye Vekaletine" bağlı idi.

⁴² H.Kuruyazıcı, "Türkiye'de Alman Mimarlar", Arkitekt, Eylül 2002, 2002/4

⁴³ S.Aktüre ve O.Altaban, Türkiye'de İmar Planlaması, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, der.T.Gök, Ankara, 1980, s.135-168

⁴⁴ Tankut, s.72-73

- Ankara İmar Müdürlüğü, imar planını ve beş yıllık programını hazırlayacak ya da hazırlatarak Bakanlar Kurulu'na onaylatacaktır. Plan değişiklikleri de Bakanlar Kurulu kararına bağlı olacaktır. Hazırlanan beş yıllık programı Bakanlar Kurulu'na onaylattıktan sonra yıllık bütçelerle uygulanacaktır.
- Ankara İmar Müdürlüğü, katma bütçeli bir idare olarak kurulmakta, gelirlerini devlet bütçesinden yapılan tahsislerden, satış ve kira gelirlerinden sağlayacaktır. Ayrıca istikraz yapmak hakkına sahiptir. "Muvazeneyi Umumiye ve İhale Kanunu"na bağlı olmaksızın uygulamaya girebilecektir. Planın uygulanması için gerekli bütün Maliye, Evkaf, Hususi İdare ve Şehremaneti'ne ait alanlar, Bakanlar Kurulu Kararı ile, Ankara İmar Müdürlüğü'ne devrolunabilecektir. Ankara İmar Müdürlüğü kurulduğunda Şehremaneti'nin elinde 583 sayılı Kanunla istimlak edilmiş 4.000.000 m² arsa vardı.
- Ankara İmar Müdürlüğü lüzumu kadar yerli yabancı uzman ve personel kullanabilecektir. Temel karar organı Ankara İmar Müdürü ve Bakanlar Kurulu'nun seçtiği 3-5 üyeden oluşan İmar İdare Heyeti'dir.⁴⁵ İmar İdare Heyeti'nin görevlerine gelince, görevleri ikiye ayırmak olanaklıdır: Birincisi, Ankara imarına ilişkin görevleri, ikincisi, Müdüriyetin yönetimine ilişkin görevleridir.⁴⁶

Ankara'nın planına ve onun uygulanmasına ilişkin kapsamlı ve tek merkezden karar verme yetkisi Ankara İmar İdare Heyeti'ne tarihsel önem kazandırmıştır. Arsalar üzerindeki yapılaşmaya, plan yapma ve değiştirmeye ilişkin tek denetim ve onay merciidir.

1929 yılı Ankara İmar Müdürlüğü'nün ilk faaliyet yılıdır ve tüm veriler lehinde gözükmetedir. İmar İdare Heyeti'nin başkanı Ankara'nın imarının sürekli savunucusu ve sözcüsü Falih Rifki'dir. Teknisyen olmamasına, profesyonel bilgiden yoksunluğuna rağmen, planlı imara olan inancı ile ilk yıllar için belki en iyi seçimdir. İmar İdare Heyeti'nin düzenli bir biçimde 1930 başından itibaren çalışmaya başlamış olduğu izlenimi var. İmar yönetiminin tüm yönetici üyeleri 1932 yılına kadar gönüllü olarak çalışmışlardır. Kuruluşun ilk yılları boyunca İmar Müdürlüğü'nün atanmış bir müdürü

⁴⁵ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.42-43

⁴⁶ Tankut, a.g.e.,s.94

yoktur. Bu göreve İçişleri Bakanlığı'nın üst düzey bürokratları vekalet etmektedir. Bu bilgiye göre ilk yıllarda Ankara imarının kaderi, hem Müdürü hem İdare Heyeti Başkanı teknisyen olmayan bir örgütün elindedir. O günlerin büyük şansı, Avusturyalı mimar Robert Oerley'in teknik işlerin tek sorumlusu ve İdare Heyeti'nin teknik danışmanı olarak görevlendirilmesidir. Böylece plan çalışmaları ve ön uygulama bir ölçüde teknik denetime sokulabilecektir. İyi ve tecrübeli bir teknisyen olan Avusturyalı mimar; hem meslektendir hem de bir süredir beraber çalıştığı Ankara imar çevrelerini ve imar bürokrasisinin düşünce biçimini tanımaktadır. Oerley'in çok önemli diğer katkısı da Ankara'da kaldığı sürece aynı kültür dünyasından olan Jansen ile iletişim sağlamasıdır.⁴⁷ Oerley'in varlığı nedeniyle yapı izninden, yol güzergahındaki kaydırmalardan, bina yıkmaya kadar hemen hemen her türlü sorunun plan yapımıcısına danışıldığı dönemdir. Jansen, plan üzerinde önemli değişiklikler öngörmekte ve gönderdiği paftalara henüz doğru ve kesin gözûyle bakılmaması için uyarıda bulunmaktadır. Ancak, İmar İdare Heyeti kesin proje gelene kadar imara ara verme fikrini bir türlü benimseyemeyecektir. Nitekim, kararları avan-projeye dayandırarak ve baskılara dayanamayarak pek çok yapı izni verilmiş, yol geçirilmiş ve parsel düzenlenmiştir. 1929'un sonu ve 1930'un başı itibariyle planlama süreci artık donmuştur. Bundan sonra değişiklik yapma girişimleri, her defasında, bina yıkmak gerekir, mevcut parsellerin girişi kaybolur gibi bahanelerle engellenecektir. Daha ötesi, bu durumu güvenceye almak için 1932 yılının başında İmar İdare Heyeti tarafından bir ilke kararı alınacaktır. Bu karara göre de, önceden gelmiş ve Bakanlar Kurulu'nca onaylanmış planlarda değişiklik yapılamayacaktır. Çünkü o planlara göre arsalar ifraz edilmiş, satın alınmış, mülkiyet tapuya işlenmiştir. Bu tür sorunların olmadığı hallerde, her türlü bilgi ve karar için Jansen'e danışılmaktadır. Bunun yanı sıra, çok açık seçik durumlarda Oerley yetkisini kullanarak İmar İdare Heyeti için bir karar formüle edebilmektedir. Kuşkusuz, plancının Ankara dışında olması iletişim zorlukları yaratmış, yapı izinlerinin gecikmesi, bazı plan kararlarının kişisel çıkarlara ters düşmesi, kamulaştırma bedellerinin ödenememesi yakınmalara yol açmıştır.

Yabancı mimarların davranışları İmar İdare Heyeti'ni etkilemiştir. Bunun güzel bir örneğini Avusturyalı mimar Holzmeister Orduevi binası ile sergilemektedir. Burada sorun, plan yapımıcısı Jansen'in Bulvar üzerinde bina çizgisini 10m geride belirlemiş olmasına rağmen, Orduevi'nin projesinin parseline sığmaması ve böylece binanın bulvardan sadece 5m çekilmesi durumudur. Holzmeister'in oldu-bittisine bozulan

⁴⁷ Tankut, a.g.e., s.73

Jansen, gene de meslektaşı ile iyi geçinmek istediğinden durumu kabullenmiştir. Daha sonraki yıllarda İmar İdare Heyeti bu keyfi uygulamayı örnek gösteren baskılara teslim olarak bina çizgisini caddeye 5m. yaklaştıracaktır. Diğer bir değişiklikle, bulvarın silüeti de Hozmeister'in Orduevi gabarisine yükseltilecektir.

Bu dönemde Jansen imar planı ve uygulama paftalarını çok hızlı üretmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle planların ölçeklerinde, sorunun önemine göre bir sıra izlenmiştir. Nitekim, Ankara'nın halihazır durumunu gösteren haritaların hazırlanması ve plancıya ulaştırılması, ön uygulama döneminin sonunu bulacaktır.

Plancının mimarlık bürosunun Berlin'de olması, acelecilik, mevcut durumu tam olarak bilememek, kente yabancılık, Jansen'in planlamasını adeta bir kör uçuşa dönüştürmüş ve planların gerçeğe ve gene planların diğer planlara uymaması gibi sorunlar yaratmıştır. İmar yönetimi, planlar Ankara'ya ulaştıkça Bakanlar Kurulu'na onaylatarak uygulamaya sokmaktadır. Bu noktadan sonrada artık dönüş yoktur. İmar İdare Heyeti'nin aldığı bir ilke kararı uyarınca değiştirilemeyeceklerdir. Jansen son halihazır durumu iyi bilmediğinden mevcut binaların üzerinden yeni yollar geçirebilmektedir. Böyle durumlarda İmar İdare Heyeti'nin davranışı binaların yıkılmaması için yolların güzergahı değiştirilmiştir.

Uygulama döneminde İmar Yönetimi'nin büyük şanssızlığı, Oerley'in sözleşmesi bitiğinden dolayı, Berlin'den yollanan Ankara Planları'nı teknik açıdan değerlendirecek bir profesyonel kimsenin olmamasıdır. Yer yer plancıya körü körüne uyulmuş, yer yer de üretilen planlar rahatlıkla dışlanabilmiştir.

Zamanla Ankara İmar Müdürlüğü önemli bir statü değişikliğine uğrayacaktır. Belediye ile birleşme biçimindeki bu değişiklik sonucu, Müdürlük 1932-1937 yılları arasındaki karar vermede bağımsızlık, özerklik ve devingenlik niteliklerini yitirecek ve imarı yönlendirmedeki etkinliği azalacaktır.

İmar Müdürlüğü ve giderek İmar İdare Heyeti'nin başarı grafiğinin düşme göstermiştir. Önceden bilinmeyen, yeni bir kurum olan Müdüriyet'in teknik kadrosu çok kısıtlıdır, vekalet eden bir müdürü ve bürokrat ağırlıklı bir İdare Heyeti vardır. Kadro sıkıntısı bir ölçüde uygulama döneminin sonuna kadar sürecek, İmar Müdürlüğü'ne 1934 yılının altıncı ayında Semih Bey isimli bir mimar asaleten atanacak, İdare Heyetinin kompozisyonu ise zaman içinde göreceli olarak daha teknikleşecektir.

1937 yılının altıncı ayına kadar İmar İdare Heyeti'ni İçişleri Bakanlığı'nın müsteşarları yönetmişlerdir. Ancak 3623 sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle Heyet'in

başkanı Belediye Başkanı olacaktır. Heyetin 1932-39 yılları arasında uğradığı değişiklik sadece başkan açısından değil, içerik açısından da söz konusudur. 1939 yılında, üye sayısı aynı kalmakla beraber üye kimliklerinde değişme vardır. Örneğin, Maliye Bakanlığı adına Müsteşar, İçişleri adına Mahalli İşler Genel Müdürü katılmaktadır.

Ankara İmar Müdürlüğü ve onun karar verici organı olan İmar İdare Heyeti uygulama döneminde en büyük ve en kapsamlı sorumluluğu taşımıştır. İmarı yönlendirmedeki başrolü tartışılmazdır. Örneğin Heyet, 1933-37 yılları arasında her hafta toplanmış ve toplam 1074 karar üretmiştir. Bu yılda ortalama 215 karar demektir. Birleşmeden sonraki 1938 yılında Tandoğan'ın başkanlığında alınan karar sayısı 268'dir. Jansen'in ilişkisinin kesildiği 1939 yılında ise toplam karar sayısı 250'dir. Heyet kararları bütçe ve kadrosuna ilişkin kararlar, binaya, parsele ve planın bütününe ilişkin kararlar olmak üzere sıralanabilir. Binaya ilişkin kararlar arasında yapı izni, iznin reddi ve yıkma kararları yer almaktadır. Parsele ilişkin olanlar ise ifraz, parselasyon, tevhid ve şuyulandırmaya ilişkin kabul yada red kararlarıdır. Plan bütününe ilişkin kararların bir alt bölümünde plan değiştirme ve kamulaştırmaya ilişkin heyet kararlarıdır.

İmar Yönetimi'nin teknik kadrosu Jansen'den biçimsel yönden de olsa İmar planlamasını öğrenip, plan değişiklikleri, seçenek öneriler yapabilecek duruma gelerek, Türkiye'de günümüze dek sürecek olan imar planlama geleneğini başlatabilmiştir.

İmar karar mekanizması, bürokrat üye ağırlıklı, teknisyen olmayan bir kurula teslim edilmiştir. Nitekim İmar İdare Heyeti, mesleki özünü, kamu yararına yönelik amaçlarını pek anlamadığı kararlar üretmiş ve kendisini çekişme ve çelişmelerin ortasında bulmuştur. Çekişme ve çelişmelerin nedeni, Müdürlüğün teknik kadrosunun amatör şehirciliği, yabancı plancının tekelci profesyonelliği ve çıkar gruplarının karşı konulması güç baskılarıdır. Bu zor duruma, 1937 yılının ortasından sonra bir de Vali ve Belediye Başkanı, CHP İl Yönetim Kurulu ve İmar İdare Heyeti Başkanı olan Nevzat Tandoğan'ın ezici kişiliğinin yarattığı sorunlarda eklenecektir.

Yapısı kabaca özetlenen Ankara İmar Müdürlüğü, çok ilginç bir planlama ve uygulama kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulama için kendi fonu olabilen ve kendi karar organına dayanarak ve kendi koyduğu kurallara göre bunları kullanabilen bir yapıdadır. Kanunun kabul edildiği yılın 1928 yılı olduğu göz önünde tutulursa Ankara İmar Müdürlüğü'ne tanınan olanağın önemi anlaşılır.⁴⁸

⁴⁸ A.Okutan, Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995, s.80-82

3 Haziran 1937'de çıkarılan 3196 Sayılı Kanun Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nü Ankara Belediyesi'ne bağlamıştır.⁴⁹ Ankara İmar Müdürlüğü'nün 1937 yılından sonra Ankara Belediyesi'ne bağlanmış olması durumu değiştirmemiş ve Müdürlük 1939 yılında tırmanan imar sorunlarının tek sorumlusu olarak suçlanmıştır. Büyük umutlarla kurulan İmar Müdürlüğü, geniş yetkiler, bol akçalı kaynaklarla donatılmasına rağmen, Ankara'nın ilk on yılında kendisinden bekleneni yerine getirememiş ve eleştirilerin hedefi olmuştur.⁵⁰

1928 yılında 1351 sayılı yasa ile kurulan Ankara İmar Müdürlüğü, 57 yıl hizmet görmüş, Ankara'nın kentsel gelişmesini 1932, 1957 ve 1975 planlarına göre yönlendirmiş olan ilginç bir planlama ve uygulama örgütüdür. Söz konusu imar yönetim modelinin, o günkü dış dünyada var olan bir uygulamadan mı aktarıldığı, yoksa özgün bir çözüm mü olduğu yanıt bekleyen bir sorudur.⁵¹

2.2.3 Kurulan Bankalar

Ankara'nın imarı konusunda atılan ikinci önemli kurumsal düzenleme 22 Mayıs 1926 gün ve 844 sayılı kanunla Emlak ve Eytam Bankası'nın kurulmasıdır. Bu tarihte inşaat işleri için kredi verecek ihtisaslaşmış bir banka olmadığından Emlak ve Eytam Bankası böyle bir banka olarak kurulmuştur. Her ne kadar Emlak ve Eytam Bankası bütün Türkiye'nin gereksinimini karşılamak için kurulduysa da ilk yıllarda kredi kaynaklarının ve fonlarının büyük kısmını Ankara'nın imarına ayırmıştır.⁵²

1933 yılında kentleşmede yerel yönetim kurumlarının plan ve programlarını gerçekleştirmelerini desteklemek için fon sağlayan bir kredi kurumu olan Belediyeler Bankası kurulmuştur.⁵³ 13 Haziran 1945 tarih ve 4759 sayılı kanun ile İller Bankası'na dönüştürülmüştür.

2.2.4 Yabancı Firmalar

Ankara kentinin geliştirilmesinde çözülecek sorunlar sadece arsa ve konut sorunları değildi, bunun için bazı yabancı firmalarda etkin olmuşlardır. Ankara şehrinin elektrik, havagazı, su, kanalizasyon gibi alt yapı sorunları da çözülmeliydi. Bu konuda yapılan ilk temaslar bir ABD firması olan "Ulen" Şirketi ile oldu. Ankara'nın

⁴⁹ İmar ve İskan Bakanlığı, a.g.e., s.31

⁵⁰ İmar ve İskan Bakanlığı, a.g.e., s.11-14

⁵¹ Tankut, a.g.e., s.72

⁵² Tekeli, a.g.e., s.58-59

⁵³ İmar ve İskan Bakanlığı, a.g.e.

"modernleşmesi" için bir program üzerinde yapılan temaslarda kentsel altyapının yanısıra 250 konutun da yaptırılması sözkonusu idi. Bu müzakerelerde yabancı şirketin imtiyaz alması değil, sadece inşaatları yapması söz konusu oluyordu. Cumhuriyet yöneticilerinin 1924 yılının ilk yarısında yabancı sermayeye karşı kuşkulu tutumu müzakerelerin kesilmesine neden oldu. 1925 yılında Ankara Belediyesi'nce 50 HP (beygir) gücünde küçük bir santral kuruldu. 1926 yılında ise 520 HP gücünde dizel grupları devreye sokuldu. Hızla artan elektrik talebi sonucunda aynı yıl, 650 HP dizel elektrojen grubu ısmarlandı. 1927 yılında hükümetin tutumunda önemli bir değişme görülmektedir; 60 yıl işletme imtiyazı verilerek Ankara'da elektrik üretim ve dağıtım işleri, 27 Mart 1927'de Alman Didier Firması'na devredilmiştir. Aynı tarihte, aynı Alman firmasına 60 yıl süreyle havagazı işletmesi imtiyazı da verilmiştir. Bu gelişmelere rağmen su ve kanalizasyon işlerinin belediyece yürütülmesine devam edilmiştir.

2.2.5 Halkevleri ve Milleti Eğitmek

1930'lar sonrasında rejim, ideolojisini yayma için ilginç bir örgütlenme biçimi ortaya koydu. Çeşitli konularda kurumlar kuruldu: Tasarruf ve İktisat Cemiyeti, Tayyare Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu vb. bunlardan en önemlisi Halkevleri'dir. 1930'ların sonrasında gelişen kurumların her biri toplumda yaratılmak istenilen bir toplumsal hareket ya da ideolojik öge üzerinde uzmanlaşmıştı. İdeolojik öğeleri yayma rolünün partiye değil de partiden ve devlet mekanizmasından ayrı örgütlere bırakılmış olması dikkati çeken bir özelliktir.⁵⁴ Yerel düzeyde bu kurumlar belediye ve parti teşkilatı etrafında kümelenen bir bütün oluşturuyordu. Kimi durumlarda belediye başkanlığı, parti başkanlığı ve bu kurumların başkanlıkları aynı kişide toplanıyordu. Kimi durumlarda ise merkezi yönetimin yerel temsilcisi olan "mülki amir", kaymakam ya da vali bütün bu görevleri yüklenebiliyordu. Böylece, Cumhuriyet'in yaratmak istediği kentsel yaşam bu kurumlar bütünü içinde yaratılıyordu. 1930 - 1944 döneminde üretilen kentsel toplum hizmetleri ve yaşam ancak bu bütünlük içinde kavranabilir. Örneğin, bu dönemin bir Anadolu kentinde halkevlerinin faaliyetine eğilmeden sadece belediyenin faaliyetlerine eğilerek kentsel yaşamın niteliği kavranamaz.

Milleti eğitmeye yönelik kurumsal ve mimari altyapı, Cumhuriyet'in ideolojik gündeminde açık bir önceliğe sahipti. Yeni Latin Alfabesi'yle ülke çapında bir okuma-

⁵⁴ Çeçen, a.g.m.

yazma kampanyası düzenlemek, dini okulları kapatmak ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu çıkartmak, Cumhuriyet Rejimi'nin ilk eylemleri arasında yer almıştı.⁵⁵

Okulların yanı sıra halk eğitim merkezleri (Halkevleri) ve yeni köy ve tarım yerleşimlerinin yapıldığı köy mimarisi projeleri, cumhuriyetin doğrudan doğruya CHP tarafından planlanıp denetlenen inşa faaliyetinin merkezleriydi. Her türlü eğitim binası Kemalist inkılabın bilimsel ve ilerlemeci ideallerinin simgeleri haline gelmişti. Bunları inşa etmek, ulusun kendisini inşa etmekle eşanlamlıydı.

Okul binaları Maarif ve Nafia Vekaletleri tarafından yapılırken, halkevleri, doğrudan doğruya CHP tarafından yaptırılıyordu ve partiye bağlıydı, ki bu da onları cumhuriyetin açıkça ideolojik simgeleri haline getiriyordu. Halkevleri teşkilatı, 1932'de, CHP'nin milliyetçi bir bilinç oluşturup yaymaya yönelik sistematik programının en hareketli günlerinde, diğer iki önemli cumhuriyet örgütü olan Türk Tarih Kurumu'nun 1931'de, Türk Dil Kurumu'nun da 1932'de kurulmasının ardından kuruldu. CHP, Halkevleri ve 1933'te yayınına başlanan partinin resmi dergisi Ülkü yoluyla Kemalist inkılabın ilkelerini yaymaya ve özellikle gençler arasında, millete hizmet etmeye, ülkenin her köşesine "medeniyet" götürmeye yönelik güçlü bir idealizm aşılama çabasıydı.

Halkevleri, simgesel olarak, en önemli laik toplantı ve sosyalleşme merkezleriydiler. Caminin hem geleneksel toplumsal işlevini hem de kent düzeni içindeki mimari önceliğini devralmışlardı.⁵⁶

Her halkevi, önceden belirlenmiş dokuz faaliyet alanının en azından üçünde örgütleniyordu: dil-tarih-edebiyat, güzel sanatlar, gösteri sanatları, sporlar, sosyal çalışmalar, meslek eğitimi, kütüphane-neşriyat, müzeler-sergiler ve köy çalışmaları. Siyasi ve ideolojik işlevleri ne olursa olsun, halkevlerinin ilerici bir rol oynamış olduğu bu faaliyetlerden anlaşılmaktadır. Küçük kasabalarda oturan birçok taşralı, tiyatroyla, klasik müzikle, kitaplarla ve sanat sergileriyle ilk kez halkevlerinde karşılaşmıştır. Birçok insan ilk kez bu binalarda sporla uğraşmaya başlamış ve daktilo yazmayı, muhasebeciliği, tamirciliği, bağcılığı, dikiş dikmeyi, nakış işlemeyi ve şapka yapmayı buralarda öğrenmiştir. Halkevleri Köycülük şubeleriyle faaliyette bulunmuştur.⁵⁷ Sanat

⁵⁵ Ankara Valiliği, a.g.e., s.21; Bozdoğan, a.g.e.,s. 104

⁵⁶ Çeçen, a.g.m.

⁵⁷ N.G.Yeşilkaya, Halkevleri:İdeoloji ve Mimarlık, İletişim Yayınları, İstanbul,s.104

CHP tarafından halkı terbiye etmenin (mürebbi sanat) ve inkılap adına gönüllerini kazanmanın güçlü bir pedagojik vasıtası olarak görülüyordu.⁵⁸

Halkevleri, CHP'nin kültürel, eğitimsel ve toplumsal faaliyetlerini barındırması için inşa edilmiş ve resmen partiyle de özdeşleştiriliyordu. Bu binaların mimarisi, cumhuriyet ikonografisinin kapsamlı kullanımıyla tamamlanıyordu; altı oklu bayraklar, Atatürk heykelleri, Atatürk'ün özdeyişleri ve parti sloganları vb.

Halkevleri çoğunlukla kentin en önemli sokağına ya da hükümet meydanına bakan yerlerde yapılmaktaydı ve inşaatta kullanılan malzemenin kalitesi önemseniyordu.

2.2.6 T.B.M.M. Üyeleri

Ankara'nın imarının ilk yıllarında Meclis şiddetli tartışmalara sahne olmuştur. Muhalefet imar konusunda da duyarlılık göstermiş ve çeşitli açılardan şiddetli eleştiriler yapmıştır. İmar Müdürlüğü'ne verilen bütçede personel giderlerinin bütününün üçte birine yaklaşması ve bu oranın yüksekliği ile, özellikle yabancı danışmanlara ödenen paralar sebebiyle muhalefet İmar Müdürlüğü'nü gereksiz ve pahalı bir kurum olarak görmektedir. Hele Müdüriyet'in gereksinim duyduğu yıllık ek ödeneklere karşı muhalefetin hiç hoşgörüsü yoktur. Meclis eleştirilerinin amacı İmar Müdürlüğü'nün gereksizliğini kanıtlayarak Ankara imarını Ankara Belediyesi'ne teslim etmektir.

Bir diğer eleştiri konusu ise, kentin düşük gelir gruplarının yaşadığı Eski Ankara mahallelerine imarın uzanamaması, buralarda çevre standartlarının çok düşük olması, su, elektrik, yol gibi temel alt yapı hizmetlerinin eksikliğidir.

İçişleri Bakanı, İmar Müdürlüğü'nün gerekliliğini vurgulamakta ve yaptığı işleri övmektedir. Bakana göre, İmar Müdürlüğü küçük bir kadro ile çalıştığı halde, kentin gelecekteki biçimini belirleyecek planı, plancı ile işbirliği içinde üretmiştir. Modern başkent öz kaynaklarla ve az para ile Avrupa kentlerini imrendirecek bir biçimde gelişmektedir. Ankara'nın eksik altyapılı semtlerine gelince, bunlar programlanmıştır. Ama genelde, belediyelerin bu hizmetlere ayıracak yeterli parası yoktur. Bu zor durumu çözmek için, Ankara deneyiminden heveslenen diğer kent belediyelerine yardım olarak önce harita, sonra plan, daha sonra da altyapı uygulamasını finanse edecek bir Belediyeler Bankası kurulmasına karar verilecektir.

⁵⁸ Bozdoğan, a.g.e.,s. 110

İzinlerinin çok uzun sürmesi, bazen de hiç çıkmaması ve uygulama planlarının yavaş hazırlanması milletvekillerinin en çok yakındığı konulardandır. Bununda bir cevabı vardır. Nitekim, o tarihte Ankara'nın halihazır durumunu belirleyecek kadastr haritaları henüz yoktur. Uygulamayı yönlendirecek 1/2.000 ölçekli detay planları da daha hazır değildir. Öneri planlarla mevcut durumun birbirine uymaması olasıdır. Bu ise zaten çok zor parasal koşullarla yapı yapmaya uğraşan kişileri bir takım bürokratik engellerle kısıtlamak demektir. Bu da taşınmaz sahibi olan veya aday milletvekillerinin kişisel çıkarlarından kaynaklanmaktadır.⁵⁹

Milletvekillerinin teknik bilgi eksiklikleri nedeniyle oylamalar bundan çok etkilenmemiştir. Planlı imara ilişkin olumlu ve olumsuz görüşlerin sergilendiği övgü ve yergilerin yapıldığı oturumlar bütçe tartışmalarına ayrılan oturumlardır.⁶⁰ Bütün eleştirilere rağmen İmar Müdürlüğü varlığını koruyacak, önerilen bütçeler, düzenlenen yasalar, oybirliği ya da çokluğu ile kabul edilecektir.

1933 yılının başında Ankara'nın artık imar edildiği ve böylece İmar Müdürlüğü'nün görevinin de sona erdiği inancı yaygındır. Hem Ankara Belediyesi güçlenmiştir, hem imar zaten onun temel görevidir. Bu örgütün belediyeye aktarılması personel giderlerinden kurtulma anlamına gelmektedir.

İçişleri Bakanı'na göre İmar Müdürlüğü tarihsel bir gerekten doğmuştur ve bu gerek sürmektedir. Ayrıca Ankara İmar Müdürlüğü'nün Ankara'yı aşan sorumlulukları da vardır. Nitekim adeta merkezi bir kuruluş gibi, tüm ülkede planlı imarı özendirmekte ve diğer kentlere bu konuda yol göstermektedir.

Bir başka konu olan İmar İdare Heyeti'nin aldığı "hakkı huzur" parası da mecliste çok tartışılmıştır. Meclis üyeleri bu paranın boş yere ödendiği görüşünü savunmakta ve örgütü Belediye'ye bağlayarak ve görevin belediyeciler tarafından karşılıksız yapılmasını istemektedir. İçişleri Bakanı bu görüşü de paylaşmamaktadır.

1933 yılında biraz bütçeye ilişkin yakınmaları susturmak, biraz da doruğuna varan ekonomik buhrana uyum sağlamak üzere bir ödün verilecektir. Bu ödün Avusturyalı mimar Rober Oerley'in işine son vermektir.

1933 yılı Meclis eleştirilerinin temelinde yatan şey planlı imarın zorunlu kıldığı yapılaşma denetimidir. İmar Müdürlüğü'nü yok ederek bu denetimden kurtulmak için

⁵⁹ Okutan, a.g.e., s.80-82

⁶⁰ Tankut, a.g.e., s.128

önerilen çözüm, söz konusu görevlerin Belediye'ye devredilmesidir. Bu eylemi haklı göstermek için öne sürülen, ya da uzun süren, ya da hiç çıkmayan yapı izinleri ile ifraz ve parselasyon izinleridir. Ayrıca, kamulaştırma paralarının ödenmemesi de korku yaratmaktadır.

1934 yılı Meclis tartışmalarında gecekondular olgusu ilk defa dile getirilmiştir. Jansen planına ters düşen bu yapılaşma çok hızlı yaygınlaşmaktadır. Bu gelişme 1932 planında yeşil alan olarak gösterilen ve aşırı eğim nedeniyle yapılaşmaya açılmamış olan dik yamaçlarda (Altındağ etekleri) ve eski derenin izbe yatağında oluşmaktadır. Evlerin ruhsatı olmadığından da kaçaktır. Bu tür kaçak yapılaşmayı izlemek ve önlemekle sorumlu olan yönetim, yerel yönetimdir. Bazı milletvekillerine göre, Ankara kentinin dış görünümü Türkiye'nin uygarlığının, çağdaş dünya görüşünün göstergesi sayılacaktır. Böylece ilk defa bu konuya Meclis'te değinilmekte ve bu düşük nitelikli yapılaşmaya daha ne kadar göz yumulacağı sorusu sorulmaktadır. Ama adeta bir çıkmaz sokaktır. Gecekonduların yıkılması sosyal sorunlara yol açacaktır. Kamulaştırmayı denemek ise hem yasal değildir, hem de ekonomik yük yaratacaktır. İçişleri Bakanı'nın yaklaşımı ise plan dışında bile olsa, düşük gelir grubu kafasını sokacak bir yer bulabilmiştir. Bu durum, büyük kentlerdeki konut bunalımı için adeta bir çözümdür. Ancak oldukları yerde sürekli kalamayacak, kesinlikle taşınacaklardır. İncesu ve Akköprü'de temizleme girişimleri başlamıştır. Yedi yıllık planlaştırma programı ile, Ankara'da planın öngördüğü amele ve küçük üreticinin ucuz konut mahalleleri gerçekleştirilecek, Ankara, yani gecekondular temizlenerek içindekiler bu mahallelere taşınacaktır.

1935 yılı bütçe müzakerelerinin ağır basan bir eleştirisi, İmar Müdürlüğü'nün plancıya ürettirdiği beş yıllık gelişme aşamaları planlarıdır. İçişleri Bakanı gene planlı, programlı kentsel gelişmeyi savunacak ve İmar Müdürlüğü'nün görevinin bitmediğinin altını çizecektir. Bunun yanı sıra, plan uygulamada karşılaşılan zorlukları sayarken, adeta profesyonel sayılacak bir açıklama da yapacaktır. Şöyle ki, Ankara İmar planı Canberra'nınki gibi boş bir alan üzerinde başlamıştır. Ankara'nın başkent olarak ilanından beri geçen yaklaşık 10 yıl içinde pek çok özel mülkiyet alanı belirlenmiş, pek çok konut ve kamu binası yapılmış ve sokaklar açılmıştır. Bu nedenle, imar planında mevcut yapılaşmayı bir plan disiplinine sokarken önceden yapılan yatırımları ziyan etmemek zor görevi olmuştur. Bu zor görev içinde Eski Ankara'yı sağlıklılaştırıp kısmen yenilemek de vardır. Eski Ankara'nın imara uymayan parselleri, dar ve çarpık sokaklarının düzeltilmesi hem çok pahalıdır hem de çok insanı yerinden edecektir. Bu

nedenle bir uygulama programı yapılmıştır. Bunda amaç, uygulamayı yıllara bölerek daha az masrafla yerleştirmektir.

Yapı ve Yollar Yasası, Ankara İmar Müdürlüğü'ne yeni görevler yüklemiştir. Bu görev tüm şehirlerin imar denetimini üstlenmek görevidir. Bu nedenle de kadrosu güçlendirilecektir. 1935 yılında merkezi yönetimin gözünde, Ankara İmar Müdürlüğü her zamankinden daha önemli, işi çok, sorumlulukları büyük olan bir örgüttür. Beş yıllık program gereğince tüm hedeflere 1939'a kadar varılmış olunacaktır.

1 Haziran 1937'dan itibaren geçerli olan devir yasası ile İmar Müdürlüğü'nün, İçişleri Bakanlığı'nın çatısından çıkarılarak Belediye'ye bağlanmıştır. İmar Müdürlüğü'nün Belediye'ye bağlanması ile başkent kuruluştur, düzen ve imarı bir elde toplanacak, ancak devirde İmar Müdürlüğü özel yasadaki görev ve yetkilerini koruyacaktır.

1938 yılında eleştirilecek bağımsız bütçeli, tüzelkişilikli bir İmar Müdürlüğü kalmamıştır ama planlama hala istenilen şekilde yürümektedir. Ankara imarının yeni sınırları içindeki yerleşme alanlarının üçte birinin bile kadastr haritaları bitmemiştir. Yeni alanlar yapılaşmaya açılmamakta, vatandaş yapı yapımı hakkını kullanamamaktadır. Bunun dışında mahkemeler imar anlaşmazlıkları ile doludur. İmar Müdürlüğü'nün Belediye'ye eklenmesi büyük bir değişiklik getirmemiştir. Ankara'nın imarı gene büyük zorluklar içindedir. Altyapı tamamlanmadan üst yapı ilerlediği için pis su çukurlarının sızıntıları temellere erişmekte, ya da killi toprak zemin yağmur sularını tuttuğu için yeni binalar çatlamaktadır. Bunu önlemek üzere kanalizasyon yapılacağı zaman da asfalt döşeli yollar sökülecek, yetişkin ağaçlar kesilecektir. Bu tür büyük işlerin düzenli yapılabilmesi için devletin imarı ele alması gerekmektedir. Bunun bir yolu İmar Müdürlüğü'nü Bayındırlık Bakanlığı'na bağlamaktır.

1939 yılının beşinci ayında İmar Müdürlüğü'nün parası, teknisyeni ve daha kötüsü otoritesi olmadığından kaçak yapılaşmayı önleyememektedir. Ayrıca İmar Müdürlüğü, Belediye Başkanı'na mı, İçişleri Bakanı'na mı hesap vereceği belli değildir.

Zorlukların kaynağı olarak çok başlılık görülmektedir. Sonuç olarak, milletvekillerinin çoğunda egemen olan kanı Ankara'nın geri kalmasının nedeninin İmar Müdürlüğü olduğudur. Hemen herkes (milletvekilleri) İmar Müdürlüğü'nden dertlidir. Plan uygulanamamış, yapılaşma planlama programlarının arkasında kalmıştır. Daha kötüsü plandan sapmalar olmuş, plan içindeki kaçak yapılaşma ikinci Jansen planını dışına da kaymıştır. Bütün bu sağlıksız durumlara son vermenin çaresi güçlü bir devlet

elinin işe sahip çıkmasıdır. Bu el, kimi milletvekillerine göre Bayındırlık Bakanlığı'dır. Ne var ki, bu düzenleme için artık çok geçtir. Artık İmar Müdürlüğü, Belediye'nin bir şubesidir.

2.2.7 Robert Oerley

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli sektörlerde her kademedede yetişmiş, yerli uzman sıkıntısı çekmesi sebebiyle⁶¹ -1926'dan buyana başkentin imarı yabancı mimarlara açılmıştır.⁶² - Avusturya kökenli bir mimar Robert Oerley'de 1928 yılında Ankara'da Sağlık Bakanlığı İnşaat Bürosu'nda çalışmaktadır. 1928 Avrupa'sında ise tam tersi bir durum söz konusudur. Pek çok mimar, mühendis ve müteahhit firma kendi ülkeleri dışında uzun süreli iş aramaya itilmiştir. Ancak Cumhuriyet yönetiminin iç ve dış yabancıya karşı duyduğu haklı ve deneyime dayanan güvensizlik, bu tür yabancı meslek adamlarının sayısını gene de kısıtlı tutmayı gerektirmiştir. Ayrıca, yabancı uzmanların ancak bir kısmı gerçek uzmanlar olup, diğerleri orta kalitede temsilcilerdir. Örneğin, Ankara imar planının müellifi Hermann Jansen birinci gruba giren bir mimar şehircidir. Robert Oerley ise, yapılan incelemeler sonucu anlaşılmıştır ki ikinci gruptan bir mimardır. Robert Oerley'in bir ara İmar Müdürlüğü Fen İşleri Bölümü'nün yürütücülüğünü yapmıştır, ama İmar İdare Heyeti danışmanlığı rolü kuşkusuz Türkiye'de üstlendiği en önemli roldür. Oerley'in iki önemli yapıtları eski Kızılay Binası ve Ankara Numune Hastanesi'dir.⁶³

Robert Oerley'i ortalama bir teknisyenliğin üstüne çıkaran yönü, Jansen'in güvenini kazanmış ve çeşitli teknik yardımlar sağlayarak, Jansen projesinin kazanmasına katkıda bulunmuş olmasıdır. Zira, bunların sayesinde, planların yerel verilere uyumu arttırılmış, yerel yöneticilerle çok yönlü iletişim gerçekleştirilmiştir.

Jansen'in Ankara dışında olması sebebiyle Oerley, Onun Ankara'daki gözü, kulağı ve sağ koludur. Avusturyalı mimarın eğilimi, hemen her şeyi Jansen'e yazarak danışmak, ancak onun hayır demeyeceği yerlerde, sadece o yerlerde, kendisi karar vermek, ama gene de Jansen'in onayına sunmaktır. Böylece, yarışma süresince, içerden bilgi almak amacı ile başlayan dayanışma, Oerley, İmar Müdürlüğü Fen İşlerinin yürütücüsü olunca daha da güçlenecek ve anlam kazanacaktır.⁶⁴ Bu

⁶¹ İmar ve İskan Bakanlığı, a.g.e., s.14

⁶² Koksall, a.g.m.

⁶³ B.Nicolai, "Brunao Taut'un Akademi Reformu ve Türkiye için Yeni Bir Mimariye Uzanan Yolu", Atatürk İçin Düşünmek, Milli Reasurans A.Ş., İstanbul, 1998 s.18

⁶⁴ Kuruyazıcı, a.g.m.

dayanışma her iki tarafında menfaatleri noktasında çakışmaktadır. Oerley'in ülkesi Avusturya'da işsizlik egemendir ve mimarlık meslek çevresiyle ilişkileri iyi değildir, buna karşılık Jansen ise, Türkiye'de tutunmak ve Ankara dışındaki kentlerin imar planlarını üstlenerek tekel oluşturmak amacındadır. Gerçekten Oerley gibi değerli bir bağlantının Ankara'da olması Jansen için büyük bir şanstır ve plancı bu şanslı durumun uzun sürmesini ümit etmektedir. 1929 yılının dokuzuncu ayında Oerley'in kontratı bitmekte ve işverenler onu daha uzun süre tutmaya pek gönüllü gözükmemektedir. Ancak, Avusturyalı mimar daha az paraya çalışmaya razı olacak ve Ankara'da kalacaktır. Bu defa parası azalmış, fakat sorumluluğu artmıştır. Artık Fen İşlerinin yapılaşma uzmanı ve İmar İdare Heyeti'nin teknik danışmanıdır.⁶⁵ Oerley Ankara dışında kendisine çok prestij kazandıran Yalova'da Gazi Köşkü'nün yapımını da üstlenmiştir. 1930 yılında Oerley'in danışmanlık görevine gerek kalmadığı gerekçesiyle Fen İşleri'ndeki yabancı uzmanlık görevi uzatılmamıştır.

2.2.8 Harmann Jansen

Ankara'daki mimarlık faaliyetleri 1926-27 yıllarından itibaren yabancı mimarlara açılmıştır. İsviçreli mimar Ernst Arnold Egli ile Avusturyalı Clemens Holzmeister yabancı ustaların en erken ve en önemli iki örneğidir.

Dünya buhranının Almanya'da mimarlık dalını büyük ölçüde etkilemesi, altmış yaşın üstünde bir mimar olan Jansen için, Ankara imar planını profesyonel yaşamının sonunda eline geçen büyük bir fırsata dönüştürmüştür. Planlı ekonomiyle bağlantılı olarak kentsel planlamayı düşünen Jansen da Ankara için bir fırsattır.⁶⁶ Bu arada Ankara plancı için sadece bir başlangıçtır. Nitekim Plancı uzun süre Türkiye'de çalışmayı hesaplamaktadır. Jansen'in esas çalışmak istediği şehir İstanbul'dur.

Hermann Jansen, Camillo Sitte okulunun bir üyesidir. Bu nedenle de tarihi ve doğal çevreye büyük duyarlılığı ve saygısı vardır. Ayrıca Mimar Sinan'a da büyük hayranlık duymaktadır. Bu iki öğeyi Ankara'dan çok daha belirgin biçimde birleştiren kent de İstanbul'dur. 1929 yılının sonlarına doğru iyi görünen bir fırsat çıkmıştır. Taksim Meydanı düzenlenecektir ve yuvarlak bir meydanı öngören bir ön proje de hazırlanmıştır. Tüm çalışmalarına rağmen Taksim Meydanı Projesi ona verilmemiştir.

Jansen hep İstanbul imar planını yapmayı düşlemiştir. Bu istek zamanla adeta bir tutkuya dönüşmüş ve bazen Ankara imar planı çalışmalarının bile ününe

⁶⁵ Tankut, a.g.e., s.100

geçebilmiştir. Bunun nedeni iki yönlü olarak düşünülebilir. Birinci yön, Jansen'in kendisini Genç Türk Cumhuriyeti'nin tüm kentlerinin genel danışmanı olarak görmesi, ikincisi ise en büyük ve en ilginç Türk kenti olan İstanbul'un planlarının da zorunlu olarak kendisine verileceğine inanmasıdır.

Ankara İmar Planı yarışmasını kazanan Mimar Jansen'le bir sözleşme imzalanmıştır. Sözleşmesinin taslağı Jansen'in önerisidir. Orijinal kopya Almancadır. Plancı, daha çok profesyonel saygınlığını korumak endişesi ile, kendi yükümlülüklerini genel bir düzeyde bırakırken, İmar Müdürlüğü'nünkileri ise detaylı bir biçimde sözleşmeye yerleştirmiştir. Jansen iki şeyden korkmaktadır. Birincisi kendisinin tek ve mutlak planlama otoritesi olarak görülmeceği, ikincisi ise işverenlerin ödemeleri düzenli yapmayacaklarıdır. Sözleşmedeki güvence maddelerine rağmen korktuğu iki şey de uygulama döneminde başına gelecektir.

Jansen, İstanbul imar planı kendisine verilmeyeceği kesinleşince gözünü Ankara'da ki işlerine çevirmiş, ayrıca başka kentsel tasarım ve mimari projeleri fırsatını kollamaktadır.

Uygulama dönemi başladığında, Ankara'nın artık kesin ve yasal bir imar planı vardır. Uygulama döneminin Hermann Jansen açısından en önemli yönü Ankara'da daha uzun süre çalışabilmek için sarf ettiği çabalardır. Almanya'da yeni bir siyasal iktidar başa geçmiş ve yeni bir mimarlık-şehircilik anlayışı egemen olmuştur. Jansen altmış yaşının üstündedir ve Nasyonal Sosyalistlere de ilk yıllarda pek yakın değildi.

1933 yılının başında, Hermann Jansen Ankara'daki işini uzatmak için İmar Müdürlüğü üzerinde denetimi güçlendirmeye çalışmakta ve Ankara imar planının sınırlarını genişleterek Büyük Ankara planı üretmeye çalışmaktadır. İmar Müdürlüğü'nü etki altında tutabilmek için yerine getirilmesi gereken iki koşuldan bir tanesi, kendi planlama ilkelerini anlayacak ve her türlü yersiz itiraz ve karşıtlık halinde planın temel çizgilerini savunabilecek, uzlaştırıcı, yetenekli ve güçlü bir kişiliği olan bir imar müdürünün derhal atanmasıdır. Diğer koşul, Robert Oerley'den boşalan yere ikinci bir yapılaşma uzmanının bulunmasıdır. Jansen'in adayı Alman mimar Gross üç yıldır Ankara'da çalışmakta, Jansen'in yöntemlerini bilmekte ve uygulamayı da yakından izlemekte olup, bir miktar da Türkçe öğrenmiş durumdadır. Ayrıca, Orman Çiftliği projesinde çalışırken Cumhurbaşkanı'nın da beğenisini ve güvenini kazanmıştır. Ancak

⁶⁶ P.Yansen, "Türkiye'de Planlaşma İşinin Islahı", Belediyeler Dergisi,yıl 1, sayı :12, s.24-34

Uygulama döneminde İmar Yönetimi'nde bazı yerli teknisyenler yetişmiş ve de yabancı imar planıcısına bağımlılık azalmıştır.

Jansen imar planının başarısı için öngördüğü, İmar Müdürü ataması için bir adayı yoktur ama atanacak kişide olması gereken niteliklere ilişkin önerileri bulunmaktadır: Modern kent imarını ve ilkelerini yakından tanımalıdır, Ayrıca hükümet, müdüriyet ve plancı arasında bütünleşmeyi sağlayabilecek yetenekte olmalıdır.⁶⁷

Atanacak olan İmar Müdürü'nün Jansen'e uyum içinde olması; hem planın uygulanması, hem de plancıya ek iş olanakları sağlama açısından çok yararlı olacaktır. Zira Jansen, Ankara'daki tüm büyük projelere taliptir. Halbuki bu tür projeler o güne dek diğer Alman, Avusturyalı, İsviçreli meslektaşlarına verilmiştir.⁶⁸ Jansen'e göre iyi bir mimari anlatım için tüm kamu ve özel sektör yapıları bir bütünün parçalarıdır ve tercihen aynı elden çıkmalıdır. Hem kentsel bütünlük açısından hem de ekonomiklik açısından bu şarttır. Ama Ankara'da her bakanlık kendi başına buyruktur. Buda şehir mimarisinin bütünlüğünü bozmakta ve disiplinsizliğe neden olmaktadır.

1934 yılı başında Jansen, Gençlik Parkı projesine ve yıl sonuna doğrudan şehir mezarlığına talip olacaktır. Yönetim önce kabul edecek gibi gözükse de, sonradan durum değişecek ve ne Gençlik Parkı, ne de Cebeci Mezarlığı'nın projelendirilmesi işi Jansen'e verilmeyecektir. İmar planının Cebeci'de öngördüğü diğer büyük proje olan Yüksek Okullar Sitesi ise hiçbir zaman projelendirme aşamasına erişemeyecek ve böylece Jansen çok istediği ve önem verdiği bir büyük işi daha kaçıracaktır.⁶⁹

Jansen Ankara'daki çalışma süresini uzatmakta tek başarılı olduğu girişim, imar planının sınırlarını genişletme girişimidir. Girişim 1933 yılının başından itibaren bir fikir kampanyası olarak başlatılmış ve İçişleri Bakanlığı'nda çabucak benimsenmiştir. Müsteşar bu yeni oluşumu Ankara şehir merkezinden çizilecek 5.5 km. yarı çaplı bir çember içinde kalan tüm alanın düzenlemesinin gerekliliği olarak dile getirecektir. Jansen'in girişimleri kısa zamanda meyvelerini verecek, ancak ödeme ve bütçe zorlukları nedeniyle bir yıl ertelenerek, 17 Ekim 1934'de plancı Hermann Jansen ile yeni İmar Müdürü Semih bey tarafından, "Ankara ve Civarı" imar planı sözleşmesi imzalanacaktır.⁷⁰

⁶⁷ Okutan, a.g.e., s.80-82

⁶⁸ Kuruyazıcı, a.g.m.

⁶⁹ H.Jansen, "Ankara İmar Planı Raporu", Belediyeler dergisi, yıl 1, sayı:2, s.23-40

⁷⁰ Tankut, a.g.e., s.140

İkinci Jansen planı sözleşmesinin taslağını, birinci sözleşmede olduğu gibi gene Jansen hazırlamıştır. Bu taslağın on maddesi vardır. İlk maddede, söz konusu işin Jansen'e ihale edildiğini anlatan tanım yer almaktadır. Bunu izleyen beş madde, üretilecek planlara ilişkindir. Son dört madde ise ödeme biçimini belirleyen maddelerdir.

Jansen'in Ankara'ya yolladığı sözleşme taslağı incelenecek, bazı maddeler değiştirilip, bazı maddeler eklenerek, 17 Ekim 1934'te taraflarca imzalanacaktır.⁷¹ Bundan sonraki aşamada da, İçişleri Bakanlığı'nın 5.7.1935 günlü olumlu görüşü ve Cumhurbaşkanı'nın imzası, 2.8.1935 günlü kararname ile Bakanlar Kurulu'nca onanacaktır.⁷²

Sözleşmeyi imzalama ve onama arasında altı aylık bir zaman geçmiştir. Bu gecikme sebepleri, bürokratik mekanizma ağır işlemesi, bir yerde bir engelleme çıkması, haritalar henüz tamam olmadığından zaman kazanılmak istenmesi, son olarak da, Jansen'in proje için istediği 25.500 liranın sıkı para politikası güdülen bir dönemde bulunması kolay olmaması olabilir.

İmar Yönetimi 1931 sözleşmesinden bu yana bazı şeyler öğrenmiştir. İstekler daha belirginleşmiş, plancıdan optimum yararlanma eğilimi gelişmiştir. İletişim dili Türkçe ve bağlantı için Ankara'da bir Alman yerine, Berlin'de bir Türk mimar fikri olmuştur. Gerek genel kurgusu, gerek maddelerin içeriği bakımından, ikinci sözleşme birinci sözleşmeden farklı yönleri içermektedir. Artık etkin durumda olan İmar Müdürlüğü'dür. Plancıya daha çok iş yüklenip çok daha düşük bir ücret ödenmektedir.

Jansen'e göre, 1932 planının ilk aşaması 1934 sonuna doğru bitmiştir. Kamu binalarının pek çoğu tamamlanmış, hükümet mahallesinin sınırları da belirlenmiş ve böylece gelecek için çerçeve hazırlanmıştır. Sonraki aşama olarak, bina yükseklikleri, yer seçimi ve mimari anlatımıdır.

Ankara'da son üç yıldaki yapılaşma, gerek kamu gerekse özel sektör eli ile yapılan inşaatlar pek beklenileni vermemiştir ama Jansen'in uyarı ve tehditleri işe yarayacak, 1935 yılının dokuzuncu ayında bitecek olan birinci sözleşme, üç yıl daha uzayacaktır. İkinci sözleşme de 17 Ekim 1934'de imzalanarak, 2.8.1935 yılında da Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girdiği zaman, Jansen, kısa bir süre için iki aktif sözleşmeli yabancı bir teknisyen durumundadır. Bu durumda, planların hazırlanması, 1939 başında tamamlanmış olacaktır. Sonradan iki sözleşme birleştirilecek ve

⁷¹ Tekeli, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, s.62

⁷² Turan, a.g.m.

Jansen'in Ankara'daki tüm çalışmalarının bitiş tarihi olarak 17.1.1939 tarihi saptanacaktır.

Uygulama döneminin sonlarına doğru Jansen artık yaşlanmış ve hastadır. Avrupa'da savaş başlamış, Profesör'e yardım eden genç asistanı da askere alınmıştır. Jansen'in görevinin uzayabilme umudu ise 28.12.1938 gün ve Belediye Başkanı imzalı kısa teşekkür mektubu ile son bulmuştur. Kontratın bitim tarihinden altı ay sonrasına kadar, İmar Müdürlüğü/Jansen yazışması sürecektir ve planlara ilişkin bilgi istenecektir. 1939 yılının ikinci yarısında ise, iş konusu bitmiştir. Artık Hermann Jansen dosyası kapanmıştır. Jansen, 1930-1939 yılları arasında kent planlaması konularında önderlik etmiş bir plancıdır.⁷³

2.2.9 Baskı Grupları

Ankaralılar, daha önceden bir imar planı ve onun öngördüğü kısıtlayıcı ve izin verici koşullarına göre yapılaşma, kısıtlamaları aşma ve maddi çıkarlardan ödün vermeme amacı ile en başından itibaren baskı mekanizmaları oluşturmuşlardır. İmar yönetiminin plan uygulamasındaki acemiliği, imar planının henüz kesinleşmemiş olması ve yer yer yeterli derecede yönlendirici bilgiyi verememesi de baskılara yeşil ışık yakmıştır. Sonuç olarak, hem özel sektör hem de kamu sektörü taşınmazları üzerinde diledikleri gibi tasarruf hakkı isteyeceklerdir. Ancak ilk dönemlerdeki İmar İdare Heyeti kararları, henüz kurumsallaşmamıştır. Kendisine özgü bir formatı yoktur. Fen işleri görüşlerinin üstüne not olarak düşülmektedir. Anlaşılan o ki, Ankara'nın ilk imarında baskı başlamıştır. Zorlamaların yoğunlaştığı konu, yapıdan çok parsel düzeyindedir. Yenişehir'de yeni imar parsellerinin üretilmeye başlandığı dönemdir. Parsellerin ölçüleri, sınırları, konumları, değiş tokuş ve şuyulandırılma gibi yasal statüleri baskılara hedef olan konulardır.

Konut yapımı göreceli olarak; 1926, 1927, 1928 yıllarına artış göstermiştir. Yıllık ortalama yapılaşma hızı yılda yaklaşık 284 binadır.

1929 yılına gelindiğinde ise, hem yeni imar yönetimi aktif olarak devreye girmiş, hem de yapılaşma planı imarın disiplinine sokulmuştur. Böyle olunca da gerek yapı izni alma sürecinin alışılmamış teknik zorlukları, gerek İmar Müdürlüğü'nün acemiliği, gerekse yarışma planının (avan-projenin) getirdiği kısıtlamalar yapı izni başvurularında azalmayı nedenlemiştir. Bu zorluklara bir de imarlı arsa üretirken ortaya çıkan sorunları

⁷³ İmar ve İskan Bakanlığı, a.g.e., s.16

da (şuyulandırma gibi) eklersek, yapı izinlerindeki % 31 mertebesinde düşüş anlamlı olmaktadır. İmar yönetimi 1932 yılında henüz uygulamayı yönlendirecek yönetmelik ve deneyimden yoksun olduğundan dolayı bu dönem, onun plana ve Jansen'e en saygılı ve bağımlı olduğu dönemdir. Plancının düşük yoğunluk, büyük parsel, geniş bahçe ilkelerine tartışmasız sadık kalmakta ve bu yüzden bireyler ile ilk anlaşmazlıklarını yaşamaktadır. Daha sonraki dönemlerde sözkonusu, sorunlar devam edecek ve bu negatif etkilere buhran da eklenecektir. İmar Yönetimi henüz tümüyle ürkek ve acemidir. Kararlar yazılış biçimleri ve içerikleri ile çok ilkel düzeydedir. 1933'den sonra durum birden değişecek ve İmar İdare Heyeti'nin karar verme işlevi adeta kurumsallaşacaktır.⁷⁴

Yeni apartmanlar çoğunlukla Eski Ankara'da, yeni bahçeli evler genellikle Yenişehir'de yer almakta, özel sektör eliyle konut yapılmakta, 1932 yılının sonuna kadar buhranın henüz etkisi hissedilmemektedir, ayrıca bu dönemin konut pazarı için yapımın yanı sıra konut alım, satım ve kiralama açısından çok hareketli bir dönemdir.

1933 yılına gelindiğinde hem kararlar kendi içinde çeşitlilik kazanacak, hem de bireylerin baskısı hissedilmeye başlayacaktır. O yılki toplam sayısı 235 olan İmar İdare Heyeti kararlarının yaklaşık % 13'ü ifraz, parselasyon ve diğer planlama düzenlemeleri ya da hazırlanmakta olan uygulama planlarına ilişkin kararlardır. Bireylerin ifraz ve parselasyon isteklerinin arkasındaki itici güç daha küçük parsel, daha büyük imar hakkı beklentisidir. Parsellerin küçülmesi bir taraftan yeni yapılaşma olanakları doğururken, diğer taraftan karlı parsel satışlarına yol açmaktadır. 1933 yılında koşullu izinler, ruhsata aykırı uygulamalar göze çarpmaktadır. Bu uygulamalar büyük ölçekte olabileceği gibi, küçük değişiklik ve eklemeler şeklinde de olabilmektedir. Bu davranışın en uç uygulaması da ruhsatsız yapılaşmadır. 1933 yılında, o yılki toplam kararların % 12'sini oluşturan yıkma kararları alınmıştır. Kuşkusuz, ruhsatsız yapılaşma daha yaygındır ama ya gözden kaçmıştır ya ihbar edilmemiştir ya da gözardı edilmiştir. Yapı izinlerinin içinde konut dışı kullanım küçümsenmeyecek ölçüdedir. Örneğin, Yenişehir'de yapı izni istenen dükkanlar gibi.

1934 yılında yapı izni isteği tüm kararlara oranla % 17'ye erişmiştir. Bu izin isteklerinin kabul gören miktarının % 30'dan fazlası koşullu kabuldür. Hala şuyulu arsada yapı izni uygulaması sürmektedir. Yapı istekleri arasında dükkan isteği ağır basmaktadır. Bu yılın en önemli baskısı, ayrık düzendeki yapı adalarında bloklaşma,

⁷⁴ Tankut, a.g.e., s.109

yeni dükkan yapma ve Yenişehir'de kat sayısını arttırmadır. Jansen'in, Yenişehir için öngördüğü iki katlı yatay imaj artık geçersizdir. Yenişehir üç katlı olmaktadır.

Plan yapımcısı Ankara ve Ankaralıları tanıdıkça, 1932 planının temel ilkelerinin gerçekleşmeyeceğini anlamış, daha önceden Bakanlar Kurulu'nca onaylanmış bile olsa, uygulama planında değişiklik yapmakta ve bazı adaları baskı yönünde blok düzenine çevirmektedir.

Gene de 1935 yılında hala yıkım kararları alınmaktadır. Bu tür kararların toplam kararlar içindeki oranı % 17'dir. Bir yenilik yapılmış ve yıkım gerekçesi artırılmıştır. Artık sadece ruhsata aykırı diye değil, plana aykırı diye de yıkım kararı verilmekte ya da yapı izni verilmesi reddedilmektedir.⁷⁵ Ama rant yüksekliği nedeniyle Yenişehir'de yapılarda bir dönüşüm yaşanmış ve birer kat daha yükselme olmuştur. Kızılay'da Bulvar beş kata yükselmiştir. Diğer bir baskı, bina derinliğini arttırmak yolundadır. 1935 yılının diğer bir önemli konusu, kamulaştırmanın pahalı olduğu gerekçesiyle 1932 onaylı plan düzenlemesinden önce varolan evlerin, yeni düzenlemede yeşil alan, yada yol güzergahında kalsalar bile, kamulaştırılmamalarını sağlamaktadır. Problemlere ara çözümler getirilmeye başlanmıştır.

1936'da, artık ruhsatsız ya da plana uyumsuz yapılaşmalar yıkıma uğramamakta, para cezasına çarptırılmakla yetinilmektedir. Ayrıca inşaat biçimi hala belirlenmemiş yapılara da izinler verildiği görülmektedir. Ayrıca artık bina derinliği tartışması yoktur. Şuyulu arazilere izinler hala verilmektedir.

1937 yılındaki erişilebilen karar sayısı 189'dur. Kaçak yapı ihbarı da azalmıştır. Bu yılda birey tarafından yapılan baskıların konuları şöyledir: Çatı katlarının tam kata çıkarılması, bina çizgisinin yola doğru ileriye alınması, yani ön bahçenin küçülmesi, bina derinliklerine artık İmar İdare Heyeti'nin karışmaması ve bu konuda direnmemesi, kat sayısını arttırma, dükkan izninin zorlanması, hem de planın dükkan öngörmediği yerlerde zorlanması vb. Görüldüğü gibi 1937'de, yani plan uygulamasının beşinci yılında, baskı açısından bir değişiklik olmamıştır. Hala imar hakkı zorlanıyor, hala planın öngördüğü arazi kullanımları değiştirilmeye çalışılmaktadır. Başka bir deyişle, yapılaşma etkin olarak sürmektedir ama denetim zayıflamıştır.

1938 yılına gelince önemli bir değişiklik olmuş imarlı alan genişlemiştir. Genişleme, hem 1932 planının bir ölçüde sınır genişletilmesidir, hem de "Ankara Civarı İmar Planı" başlıklı yeni bir planla yeni imar alanlarının açılmasıdır. Ancak 1938 yılında

kesinleşebilen bu değişiklik henüz kadastro geçmemiş, imar düzeni belirlenmemiş, imar paftalarına işlenmemiş ham nitelikteki gelişme alanları diye anlaşılmalıdır. Ne var ki Ankaralıların barınak sahibi olmada aceleleri vardır ve plan uygulama sürecinin çeşitli teknik ön koşulları da pek ciddiye alınmamaktadır. Böylece işlenmemiş paftalarda yer alan arsalar üzerinde yapı izni istenmiş ve kişilerin yasal tasarrufu kısıtlanmasının gerekçesi ile körü körüne pek çok yapı izni verilmiştir. Bunun yanısıra eski baskıları düşürmektedir. Temelde, imar yönetimi çok kat uygulamasına karşı olduğu halde bütün izinleri vermiştir. Birey baskısının diğer bir örneği de, nüfuzlu kişilerin eski evlerini yıkıp daha geniş cephe elde etmelerine plana rağmen izin verilmiştir. Küçük yapılaşma da almış yürümüştür. Kaçak olan yapılar için kamulaştırma kararı çıkmıştır. Denetim belirgin bir biçimde zayıflamıştır.

1938 yılında yerleşme alanları dışındaki alanları da ifraz istekleri de başlamıştır. Bu alanlar 1932 imar planına göre plan dışı, 1938 civar imar planına göre inşaat ve yerleşme alanı dışındaki yerlerdir. İfraz isteğinin ve kabulünün gerekçesi parsel büyüklüğünün 3000 m²'den büyük olmasıdır. Yıkma ya da yıkmama kararlarında tutarsızlık, 1938 İmar İdare Heyeti kararlarının bir başka ögesidir.

Kaçak yapılaşmaya ilişkin, diğer ilginç bir tutum da şöyle; İmarlı olup da henüz kadastro geçmemiş ve imar düzeni belirlenmemiş adalardaki kaçak yapılaşmanın kaderinin belirlenmesi kadastro ve inşaat düzeni belirlenmesi sonrasına ertelenmektedir. Bu belirsizlikler giderildikten sonra yıkılmak gerekirse, bu iş para ödeyerek yapılacak, gerekmiyorsa kaçak yapı izinsiz olarak yaşamını sürdürecektir.⁷⁵

1939 yılında, Ankara İmar Müdürlüğü artık iki yıldır Belediye'ye bağlı, tüzel kişiliği ve bağımsız bütçesi olan bir yönetim birimi, karar verici organı olan İmar İdare Heyetinin Başkanı da, çok güçlü bir yönetici olan, Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan olmasına rağmen birey baskıları da tüm gücü ile sürmektedir.

Planlı uygulamanın son yılı olan 1939 yılında en çok dikkati çeken şey hala 1933 doğumlu kaçak yapıların yıkılmamış olduğudur. Bu olguyu en iyi sergileyen kent kesimi de Cebeci ve Hacettepe civarındaki, 1932 planına göre, imar sınırı içinde yer alan, fakat yapılaşma dışı bırakılmış olan alanlardır. Bu alanlarda kaçak yapılaşma planın onay tarihinden itibaren başlamış olmalıdır. 1939'da hala 1933 doğumlu kaçak yapılar ayakta. Demek ki başından beri, yani yıkım kararlarının bolca alındığı

⁷⁵ Tankut, a.g.e., s.146-147

⁷⁶ Sarıoğlu, a.g.e., s.64-73

dönemden beri yıkma uygulaması yerine getirilememektedir. 1939 yılının özelliği, yıkma kararlarının hem alınması, hem alınmamasıdır. Bir bakıma İmar İdare Heyeti daha gösterişçi davranmaktadır. Bu göstericilikte kişilerin baskılarına uyma rol oynamakta ve plan çarpıtılmaktadır.⁷⁷

İmar Müdürlüğü'nün kaçak yapı karşısındaki tutumu üç biçimde olabilmektedir: Birinci tutum, yıkılmanın kaçınılmaz olduğu hallerde bedel ödeyip kamulaştırmak. İkinci yol kamulaştırmadan kaçınıldığından, yasa dışı yapıya el sürmeyip, planda değişiklik yapmaktır. Üçüncü yol ise, diğer ikisinin izlenemediği hallerde, kişiyi hafif bir para cezasına çarptırarak cezalandırmak, fakat kaçak oldu bittiyi de kabullenmektir.

1939 yılında Ankara'nın planlı imarı sona ermiştir. Bu kanıyı pekiştiren diğer faktörler de vardır. Plancıya yol verilmiştir, onun yazışma ile süregelen danışmanlığı kesin olarak son bulmuştur. Savaş başlamak üzeredir ve en kötüsü, planlı imarın en büyük savunucusu Kemal Atatürk de artık hayatta değildir.

1932-39 yılları boyunca kişiler kendi çıkarlarını ön planda tutmuşlar, imar yönetimini daha çok imar hakkı için zorlamışlardır. Spekülatif baskıların artmasıyla çeşitli yenilemeler yapılmıştır.⁷⁸ Ne var ki baskı her yıl daha artacak ve 1939'a yaklaştıkça planı değiştiren, temel ilkelerinden saptıran boyutlara erişmiştir.⁷⁹

2.3 Mekanlar

En fazla eserin Ankara'nın resmi olarak başkent seçilmesiyle inşa edildiğini görmekteyiz. İstasyon Caddesi-Ulus Meydanı-Atatürk Bulvarı arasında kalan üçgen alan yeni Türk devletinin gücünü simgeleyen bir dizi kamu yapısı ile bezenmiştir. Bu yapılar artık işlevselliklerini yitirmeye başlasalar da, Ankara yakın tarihinin ilgi ile izlenen en değerli anıtsal yapılarıdır.⁸⁰ Dönemin mimarlarından Kemalettin bey Ankara Palas (1927), I. Vakıf Apartmanı, Bahçeli Vakıf, II. Vakıf Apartmanı ve bugünkü Merkez Bankası'nın yerinde bulunan bahçeli konutlar, Halk Fırkası Merkezi (1926)'ne imza atmıştır. Bu yapı, daha sonra II.Meclis binası olarak kullanılmaya başlamıştır. Kabayonu taş duvarlarıyla taşralı bir görünüm sergileyen katlı bir yapı, 1950'lere kadar içinde yaşanan önemli olaylardan ötürü korunması gereken anıtsal bir eserdir. Guilio Mongeri 1925-1928 yılları arasında Ulus Türkiye İş Bankası'nı, Ziraat Bankası Genel

⁷⁷ Tankut, a.g.e.,

⁷⁸ M.Tuncer, "Ankara'da Çevrenin Korunmasına Yönelik Politikalar", Tarih İçinde Ankara II Semineri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, der. Y.Yavuz, Ankara, Aralık 2001

⁷⁹ Saroğlu, a.g.e.

⁸⁰ M.Sözen, Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:246, Ankara, 1984

Müdürlüğü'nü(1926-29), Osmanlı Bankası'nı ve Tekel Baş Müdürlüğü'nü yapmıştır. Bu akımın hedeflerine uygun olarak planlanan bu yapılar yüzeylerini süsleyen görkemli bezemelerden öte, iç mekanlarında izlenen mekan zenginlikleriyle dikkat çekmektedirler. Arif Hikmet Koyunlu'da Etnoğrafya Müzesi(1926), Türk Ocağı(1927-30), Çocuk Esirgeme Kurumu, Hariciye Vekaleti'nin tasarımı ve uygulama aşamalarında bulunmuştur. Görkemli ön cepheleriyle kentin Ulus-Çankaya arasında uzanan ana arterini süsleyen bu yapılardan özellikle Türk Ocağı binası özenli yapı işçiliği, iç mekanlardaki zenginliği ve girişindeki özgün çözümlerle dikkati çekmektedir. Dünyadaki yeni gelişmelere bir oranda kapalı görünen bu ortam, her konuda ulusal bilincin oluşmasını sağlamaya çalışan bir anlayışa sahiptir. Batıya açılma çabalarının artması, eğitim kurumlarında yabancıların göreve getirilmeleri, yabancı mimarların ilk ürünlerini vermeye başlamaları yeni akımı da beraberinde getirmiştir.⁸¹

Apartman kavramıyla Cumhuriyetten sonra tanışan Ankara'da ilk on yıl içerisinde, şu anda yıkılmış olan ilk evkaf konutları, apartman yaşamının getirdiği birtakım kolaylıkları göz önünde tutarak yine batıdan öykünülen bir yaklaşımla gerçekleştirilen ve Ankara'da ilk apartman olma özelliğini koruyan ve halen ayakta duran Çocuk Esirgeme Kurumu apartmanları, II. Vakıf Hanı olarak bilinen Küçük Tiyatro'nun olduğu bina ve yine Devlet Demir Yolları memurları için yapılan, Gar bitişiğindeki büyük apartman gibi yapılarla tanışmışlardır.⁸²

1929'da tüm dünyayı saran Mali Kriz 1930'larda Türkiye'de devletçiliğin kuvvetlenmesine, mimarın de buna koşut olarak biçim değiştirmesine neden olmuştur.⁸³

Mimar Seyfi Arkan'ın Cumhurbaşkanlığı Köşkleri ile Hariciye Köşkü için ve mimar Şevki Balmumcu'nun Ankara Sergi Evi Binası için açılan uluslararası proje yarışmalarını kazanmalarıyla ortaya çıkarılan bu eserlerde farklı bir dönemin başladığını belirtmektedir.⁸⁴ Yalın biçimleme anlayışı tüm dünyada olduğu gibi nakit sıkıntısı çeken Türkiye'de de benimsenmiş, Bakanlıklar bölgesi de bu akıma en güzel örnek olmuştur. Kızılay'daki Güven Anıtı'ndan başlayarak bugünkü Büyük Millet

⁸¹ A.Yavuz, 19.yüzyıl Ankara'sında Kale-içi. Tarih İçinde Ankara, Ankara, 1984 s.155-156

⁸² G.Tankut ve Diğerleri, Ankara Nereye?, panel , Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları: 3., Ankara, 1997, s.11-61

⁸³ Koksall, a.g.m.

⁸⁴ A.Batur, 1925-1950 Dönemin'deTürkiye Mimarlığı, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.72-84

Meclisi'nin girişine kadar olan alanda anıtsal fakat yalın etkiler bırakan binalar yapılmaya çalışılmıştır. Çok katlı olmayan, bu nedenle yatay izlenim veren bu yapıların cepheleri çoğunlukla ucuz olduğu için kullanılan çimentolu serpme siva ile kaplanmış, böylece tüm bölgede elde edilen gri renk, yapıların otoriter etkisini arttırmıştır. Girişler, insan ölçeğini aşan 2-3 kat yüksekliğindeki kolonlarla belirlenerek, yapı cephelerine anıtsal bir görünüm kazandırılmıştır. Yatay prizmatik görüntüleri güçlü olan bu yapıların pencereleri düşey dörtgen tipiyle eşit aralıklarla yinelenirken bir yeknesaklık meydana getirmektedir. Genel çizgileriyle Jansen tarafından planlanan, Clemens Holzmeister tarafından projelendirilen bu yapılar topluluğu bugün de büyük ölçüde görevlerini sürdürmektedirler. Şekip Akalın'ın 1937'de bitirilen Merkez Garı ise çağdaş mimarimizin mekansal ve yapısal sorunlarını en iyi biçimde çözmüş tek binası olarak dikkati çekmektedir. Çok sağlam görünüşlü taşıyıcı bölümleri ise, kalede bol rastlandığı için Ankara Taşı olarak bilinen bir malzemeden yapılmıştır.⁸⁵

Atatürk Orman Çiftliği; tarım, sanayi ve ticaret yapmak amacıyla örnek bir devlet girişimi olarak kurulmuş, aynı zamanda halka açık bir dinlenme, piknik ve eğlence yeri olarak da düşünülmüştür. Bira fabrikası (1933-1934), fabrika işçilerinin kaldığı konutlar, hamam (1936-1938) ve Atatürk'ün kaldığı Marmara Köşkü (1930) Ernst Egli tarafından tasarlanmıştır.

2.4 Ankara Üzerinden Kurgulanan Modern Türkiye İmaji

2.4.1 Çağdaş kent olgusu

Cumhuriyet döneminde, çağdaş bir kent olgusu oluşturmak amacıyla başta Ankara olmak üzere, çeşitli mekanizmalarla ülke genelinde tekdüzelik sağlanmaya çalışılmıştır. Mekanizmalardan birincisi İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı tamimlerdir. Örneğin "her kasabada rahat edilir bir otel bulunması", "şehirlerde gürültü için tedbir alınması", "sokakta sırt hamallığının kalkması", vb. konularda yayınlanan tamimlerle belirli yıllarda, belirli konularda kampanyalar açılmıştır. Bu kampanyalar belediyeleri benzer uygulamalar yapmak durumunda bırakmıştır. Söz konusu dönemin tek parti yönetimi olduğu hatırlanırsa, bu kampanyaların uygulamaları tekdüze hale getirici etkileri kolayca kavranabilir. Başta Ankara olmak üzere bölgesel merkezlerdeki uygulamaların taklit edilmesi artırıcı-çoğaltıcı etki yapmıştır.⁸⁶

⁸⁵ Y.Yavuz, Ankara'da Cumhuriyet Dönemi Mimarisi, Ankara Konuşmaları, Ankara, 1992, s.96-108

⁸⁶ İ.Tekeli ve İ.Ortaylı, Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978, s.90

Belediye programlarında temel amaç, Cumhuriyet rejiminin simgeleştirilmesi, "medeni ülke" kentlerinin yaşam biçiminin kurulması, kentte sağlık koşullarının iyileştirilmesi ve belediye gelirlerinin artırılması olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Küçük büyük bütün yerleşmelerde, Cumhuriyet rejimini simgeleştiren yapıtlar yer almıştır. Bunlar büyük kentlerde, şehrin ana yolu Gazi Bulvarı üstünde yer alan bir Cumhuriyet Meydanı ve bu meydana dikilen Atatürk heykelinden oluşmaktadır. Rejimin bu tür simgesel öğelerini küçük yerleşmelerde belediye binalarının bahçesinde yapılan küçük yeşil alanlara dikilen Atatürk büstleri teşkil etmiştir.

Bu dönemin önemli simgelerinden biri ise belediye binaları oluşturmuştur. Özellikle küçük belediyelerin çevrelerine örnek olacak belediye binaları yaptırımları özendirilmiş bu binaların resimleri Belediyeler Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu yolla belediyenin gücü ve otoritesi belirginleştirilmek istenilmiştir.

Medeni kentsel yaşantının yaratılması için iki tür uygulama yapılmıştır. Uygulamanın bir bölümü kentin fiziksel görüntüsünün ve altyapısının çağdaştırılması şeklindedir. Uygulamanın öteki bölümü kentte yaşayanların davranışlarına ilişkin yasaklayıcı kurallar getirerek yapılmıştır.

Kentlere çağdaş görüntü vermek için yapılan temel uygulamalar; düzenli yollar açmak, kentin aydınlatmasını sağlamak, geniş yeşil alanlar, parklar yapmak ve kente su getirmek olarak sayılabilir.⁸⁷ Yol açma uygulamalarının temel sebepleri öncelikle feodaliteyi simgeleyen çıkmaz sokakları ortadan kaldırmak ve bunun yanında yolları kaplamalı hale getirerek çamuru ortadan kaldırmaktır.

Üzerinde ısrarla durulan konulardan biri de çağdaş kent dokusu için vazgeçilmez olarak görülen kentlerin ağaçlandırılması ve büyük parkların kurulması olmuştur. Ankara Gençlik Parkı, Adana Parkı, İzmir Kültürpark'ı, Antalya Parkı, vb. bu dönemde yapılmıştır. Ayrıca kent dışına asri mezarlıklar yaparak kent içi mezarlıklar kent dışına taşıma kampanyaları da bu dönemde başlamıştır. Ayrıca otobüs işletmeleri kurularak kent içi ulaşım bu dönemde başlamıştır.

Yeni kentsel yaşam değerlerinin topluma yayılmasında belediyelerin önemli bir yardımcı olarak halkevlerini görmekteyiz. Belediye ve Halkevleri koordineli olarak topluma yeni kentsel yaşamı öğretme faaliyetinde bulunmuşlardır.⁸⁸

⁸⁷ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.92

⁸⁸ A.Çeçen, "Atatürk ve Halkevleri", <http://www.aydinlanma1923.org/sayi/21/21-03.html>

Cumhuriyet rejimi için düzenli kent yaşamı kurmanın önemi yalnızca "çağdaşlaşma" amacı ile özdeşleşmesi yüzünden değildir. Aynı zamanda da, yadsıdığı Osmanlı döneminin canlı kozmopolitten liman kentlerinin halk arasında hala yaşayan imgesi ile yarışmak durumundadır.⁸⁹

Eğer modernleşme projesinin amacı Batılılaşmaya dönük liberal, demokratik ve laik bir toplum yaratmak idiyse, kadın bir pilot bütün bunların habercisidir. Bu Türkiye için yeni bir imaj, ülkenin kadınları içinde özendirilecek yeni bir modeldir. Bir kadın asker pilot üstü kapalı olarak milliyetçiliğin ifadesidir.⁹⁰

Bu modernleşme projesinde Ankara kentinin planlanması ve öngörülen yaşantı kalıbı önemli bir yer tutar. Cumhuriyetin hemen sonrasında I. Ulusal Mimarlık akımı doğrultusunda yapılan uygulamanın durdurulması, 1928'de açılan uluslararası yarışmayı da Hermann Jansen'in kazanmasından sonra girilen planlama çalışmalarısıyla böyle bir arayış bilinçli bir kanala dökülmüştür. Cumhuriyetin modern kentsel yaşantı imajı, düşük yoğunluklu bahçeli evlerden oluşan bir kent dokusudur. Bu, sanayi kentine bir tepki olarak gelişmiş "Bahçe Kent" ütopyasının Türkiye'ye yansımasıdır. Oysa Türkiye böyle bir sanayi kenti deneyi yaşamamıştır. Türkiye'deki aydınların Avrupa deneyleri de Paris ve benzeri büyük Avrupa kentlerinin yoğun merkezleridir. Böyle bir imaj yerine "Bahçe Kent" imajının benimsenmiş olması üzerinde de durmak gerekir. Bu, belki İstanbul'un modern kesimindeki yaşantıya duyulan bir tepki, bu tepkinin doğasında bulunan safiyet arayışını toprakla bağların korunmasında bulunması gibi nedenlere dayandırabiliriz. Tartışmamız bakımından önemli olan, bu seçimlerin gerekçelerinin Avrupa'dakinden farklı nedenlerle yerel olarak yeniden üretilmiş olmasıdır.⁹¹

İlk olarak Ankara'da denenen kent planlaması, 1930'larda çıkarılan Belediye, Umumi Hıfzısıhha, Yapı ve Yollar kanunlarıyla, tüm kentler için zorunlu hale getirilerek kurumsallaştırılmıştır. Yapı ve Yollar Kanunu gerçekte bir imar yasası olmaktan çok bir imar talimatnamesi düzeyinde ayrıntılı düzenlemeler getirmektedir. Buda Cumhuriyet'in modern kent imajının daha ayrıntılı olarak belirleme isteğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Yeni dönemde "güzel kent" anlayışının Türkiye'de yayılmaya başlamasının sonucu olarak planlama harita mühendislerince değil, mimarlarca yapılması gereken bir iş olarak görülmeye başlamıştır. Artık kentin parçalarının

⁸⁹ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.47

⁹⁰ Y.Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, ed. S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.85

planlamasıyla yetinilmemekte, kentin tümü planlanmaktadır. Bu planlama genellikle geçmişte varolan kent dokularına saygılı olmayan modernist bir planlamadır. Yeni kesimlerde bahçeli evler düzeni önermektedir. Belediyelerin mali güçlerinin sınırlılığı yüzünden bunun uygulanabildiği kesimler genellikle yeni mahalleler olmuştur. Tarihi kesimlere uygulanamadığı için de bu planlamanın tahrip edici yüzü pratikte etkili olmamıştır.

Kentin önemli bir kamusal yüzü olan Kızılay Meydanı, toplumsal hareketliliklerin ve ona başat egemen yaptırımların bir oyun alanıdır ve belki de bu oyun, Cumhuriyet'in ilk onlu yıllarında, Güvenlik Anıtı türü, kentsel nesnelere kendisini belli etmektedir.

Ankara, kendi içine kapalı, kendisi için önerilmiş bir model değildir, bir "modernleşme odağı" olarak diğer Türk kentleri için de bir arketip olmaya adaydır. Tarık Şengül'ün dediği gibi, "Kemalist projenin kentsel ayağında modern ve batılı kentler yaratma isteği çarpıcı olarak belirginleşmektedir. Ancak bu proje basit bir kültürel öykünmenin ötesinde boyutlar taşımaktadır. Modern kent, aynı zamanda ulus devletin inşasının temel yapıtaşı olarak kurgulanmaktadır."⁹²

2.4.2 Mimarideki İmaj

Mimari, doğası gereği bu görsel modernlik kültürünün merkezi unsurlarından birini oluşturuyordu ve cumhuriyet mimarları, şapka devriminin ruhunu izleyerek, bu kültürü Osmanlı öncellerinin form ve üslup özellikleriyle her türlü bağına koparmaya çalışıyorlardı. Yüzyılın başından 1930'lara kadar Türk mimarlık eğitimi ve pratiğine hakim olan Osmanlı canlandırmacılığı "milli üslubu" hızla terk edilip Avrupa Modern Hareketi benimsendi. Modern Hareketin halk dilinde "kübik mimari" olarak tanınması bile, başlı başına cumhuriyetin modernlik kültürünün biçimsel önyargılarını gösterir. Birçok mimar bu tür üslupçu ve biçimci modernizm tanımlarını reddetmelerine rağmen, yine de Modern Hareket'in biçimsel ve estetik kurallarının, Kemalizmin rasyonalist ve pozitivist ideallerinin en uygun ifadesi olduğunu savunuyorlardı.⁹³

Ortasında bir Atatürk heykeli (büst, at üstünde ya da ayakta dikilen heykel) olan resmi bir hükümet meydanına bakan ve üzerine çoğunlukla Atatürk'ün sözleri yazılmış olan hükümet binaları, her şehir ve kasabada devletin mevcudiyetini temsil ediyorlardı.

⁹¹ İ. Tekeli ve S. İlkin, Bahçeli Evlerin Öyküsü, Kent-Koop, Ankara, 1984

⁹² K. Kılınc, "Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekanı Olarak Sıhhiye", Ankara'nın Kamusal Yüzleri, der. G.A. Sargin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.122

⁹³ Bozdoğan, a.g.e., s. 74

Postaneler ve demiryolu istasyonları da Ankara'nın ülkenin her köşesine uzanmasını temsil ediyordu.

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, Milli Mimari Rönesansı'nın, Türk mimari kültüründeki ilk "modern" söylem olduğu söylenebilir. Türk mimarları, yeni bina tipleri, inşa teknikleri ve tasarım ilkeleri ile ilk kez burada sistematik olarak hesaplaşmışlardı. En önemlisi, mimari; kimlik inşa etme ve ulus kurma amacıyla ilk kez burada büyük ölçekte seferber edilmişti. Ya da Milli Mimari Rönesansı'nın, Osmanlı-İslam mimarisinin cumhuriyet döneminde nihai olarak ortaya kalkmadan önceki son nefesi bu kadar dramatik bir biçimde dönüştürülmüş, batılılaşmış ve stilize edilmiş bir formda da olsa imparatorluğun mimari mirasına yapılan son bir gönderme olduğu söylenebilir. Bunların ikisi de, yirminci yüzyıl başındaki Osmanlı kaynaklı Milli Mimari Rönesansı'na dair doğru tasvirlerdir.⁹⁴

1931'e gelindiğinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti rejimi cumhuriyetin laik, Batı-yönelimli kültür politikası sağlam bir biçimde yerleştikten sonra, Osmanlı canlandırmacılığı hızla terk edilerek, modern hareketle Türkiye'de verilen isimle ithal bir "Yeni Mimari" benimsendi. Bu, eski ile yeni, geleneksel ile çağdaş, gerici ile ilerici arasındaki karşıtlıklara dayalı, ideolojik olarak yüklenmiş ikici bir düşünme tarzının başlangıcıydı. 1930'ların bütün mimarlık söylemi bu karşıtlıklar içinde kurulup meşrulaştırılacaktı.

İttihat ve Terakki'deki Türk Milliyetçileri ve onların erken cumhuriyetteki takipçilerine göre, Milli Mimari Rönesansı öncelikle bir Türk Milli üslubuydu. Bu üsluptaki Osmanlı formları ve motifleri, bu kez İslam'a ya da imparatorluğa değil Türklüğe ait kültürel anlamlarla yüklendi. Bu üslubun, Osmanlı'ya ait diğer her şeyin kökten reddedildiği Kemalist cumhuriyetin ilk on yılı boyunca sürdürülmesine cevaz veren şey, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Osmanlı mimarisinin bu şekilde "Türkleştirilmesi"ydi.⁹⁵

Konut, barınma, şehircilik ve üretim gibi konuları mimarlığın gündemine ilk getirenler modernizmin öncüleriydi ki onlar, o zamana değin varolmuş bütün "tarihsel üslupların" yerine yepyeni bir "yapı kültürü" getirmek istemişlerdi. Bu yeni yapı kültüründe formun üsluba dayalı apriori bir karar olarak değil, program, işlev, yer,

⁹⁴ Bozdoğan, a.g.e., s. 33

⁹⁵ Koksal, a.g.m.

bütçe, malzeme ve inşaat gibi faktörlerin en rasyonel bir sonucu olarak ortaya çıkması umuluyordu.⁹⁶

Modern mimarlığın belirgin karakteristik özelliklerini, düz çatı, teras, serbest planlama, kübik kütle anlayışı, simetriden kaçış, geniş cam yüzeyler ve özellikle yatay şerit pencereler, süslemeden arınmış yalınlık ve biçim-işlev birliği oluşturmaktadır.⁹⁷

Genç Cumhuriyetin gerçekleştirmek istediği makro ölçekli sosyal ve kültürel reformları cümle âleme ispatlayacak bir araç olarak Modern Mimarlık ortaya çıkmıştır. Hem sosyal hem toplumsal projenin kentsel ölçekte mekansal bir karşılığının olması, giderek Batılı anlamda kamusal mekanların biçimlenmesi ve geniş kapsamlı bir imar programı vasıtasıyla Cumhuriyetin en hızlı biçimde kurumsallaşması istenmiştir.⁹⁸

Mimarlıkta modern projenin tanımı gereği ve her zaman bitmemiş bir proje olduğu ve bir formüle veya dogmaya dönüşmek yerine kendi öncüllerini, yeni gelişmeler ve yeni durumlar karşısında sürekli yeniden düşünmesi gerektiğidir. Öte yandan, daha 1930'larda mimari modernizmin bir dogmaya dönüştüğünü, modern hareketin, uluslararası üslup adı altında biçimsel bir formül olarak (beyaz kübik formlar, betonarme ve cam kutular) kendini lanse edip, aynı zamanda da modern çağın zihniyetinin en bilimsel ve rasyonel bir ifadesi olma iddiasıyla ortaya çıktığını biliyoruz. Bir süreden beri, modern mimarlığın tarih yazımındaki yeni eleştirel ve revizyonist yaklaşımlar, modernizmin biçimsel bir söyleme, bir üsluba indirgenmesinin tarihsel olarak açıklanması gereken bir olgu olduğunu, bunun erken modernizmin eleştirel ve üslup-karşıtı öncüllerinden titizlikle ayrılması gerektiğini bize hatırlatıyorlar. Buna rağmen, en indirgenmiş ve formülleştirilmiş tanımlarıyla oluşturulan bir modernist illet, özellikle de kimlik kaygılarının daha da güçlü biçimde hissedildiği Batı dışındaki ülkelerde, uzun süreden beri postmodern saldırılar için uygun bir hedef oluşturmaya devam ediyor.⁹⁹

Esas itibarıyla, topluma tepeden inme getirilen ve ulus-devletlerin bürokratik ve profesyonel elitlerince uygulamaya konulan resmi modernleştirme programlarının mimari bir ifadesi, bir çeşit gözle görünür siyaset veya uygarlaştırma misyonuydu.¹⁰⁰

⁹⁶ S.Bozdoğan, "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bakış", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yayınları, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, İstanbul, 1999, s.119-120

⁹⁷ Kılınç, a.g.m., s.131

⁹⁸ M.Sarioğlu, Ankara Bir Modernleşme Öyküsü(1919-1945), Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Kültür Dizisi:290, s.106-121

⁹⁹ Bozdoğan, a.g.e.,s.120

¹⁰⁰ A.Koksal, "Türkiye Mimarlığında Modernleşme ve Ulusalçılık, Arredamento Mimarlık, Temmuz-Ağustos 2002, s.89-91

Bu tarihsel koşullar, Batı dışındaki ülkelerin uluslaşma ve modernleşme söylemlerinin neden paradoksal bir nitelik taşıdığına ve bu paradoksun ifadesi olarak mimari modernizmin de nasıl özünde bir kararsızlık taşıdığına işaret ederler. Kemalizm'in "Batı'ya rağmen Batılı olma" özlemiyle de özetlenebileceği gibi, Türkiye'nin 1930'lardaki mimari kültürü, Batı modernizminin biçimsel ve bilimsel formüllerini benimsemekle birlikte, bunu, o zamana kadar yalnız Batılıların oryantalist kültürel paradigmalarıyla tasvir edilmiş bir ulusun bağımsızlığının, kimliğinin ve kendi tarihinin öznesi oluşunun bir ifadesi bir çeşit antiemperyalist, antioryantalist ve antisömürgeci söylem olarak sunmuştur. Kemalizm'in yalnızca, geleneksel bir halkı zorla modernleştirmeye yönelik, zaman zaman da sömürgeci yönetimlerin yöntemlerini kullanan otoriter yanlarını görme eğilimindeki postmodern eleştirilerin çoğu kez göz ardı ettikleri nokta, Kemalist kültür ve mimari modernlik projesinin altında yatan bu derin paradokstur. Bu paradoksal kimlik inşası projesini, Salman Rushdie'nin bir romanında, eski sömürgeci kalkıp Batı metropolüne göç eden, "kendisi hakkında uydurulmuş tasvirlerle karşı koymak üzere kendi tasvirlerini uyduran ve kendisini olduğundan başka gösteren dolayısıyla acınacak bir halde olduğu kadar, bariz bir kahramanlık da gösteren" roman karakterinin kimlik inşasına benzetebiliriz. Bu "kahramanlık" boyutu, Ankara'nın 1930'larda Kemalist Türkiye'nin modern başkenti olarak inşası sırasındaki tasvirlerinde en belirgin ve etkili biçimde karşımıza çıkar: Örneğin La Turquie Kemaliste'te yayımlanmış bir kolaj, Ankara'yı Rus konstruktivist avant-garde mimari ütopyalarındakine benzer soyut ve purist binalardan oluşan futuristik bir kent gibi gösterir.¹⁰¹

Tarihsel referans ve üsluplardan arınmış beyaz kübik/prizmatik formların, betonarme inşaatın, geniş terasların, konsolların ve düz çatıların gözle görünür yeniliği ve devrimci retoriği, ülkenin "şarklılıktan kurtulma" ve "asrileşme" özelemlerinin sembolü olarak, Kemalist "inkılap"ı çok uygun bir biçimde tamamlamaktaydı.

Modern mimarlık, her şeyden önce, mimarlara Cumhuriyeti Osmanlı/İslam geçmişinden koparma doğrultusunda ateşli bir görev duygusu kazandırmış, bir çeşit uygarlık temsilcisi konumu kazandırmıştı. Modernizm, yeni ortaya çıkan ve kurumsallaşmaya başlayan mimarlık mesleğinin uzmanlık iddialarına itibar ve güvenirlilik sağlamıştı. Genç Türk mimarlarına göre, ulus-devlet, şüpheye yer vermeyecek biçimde modernliğin taşıyıcısıydı. Modernist estetiğin propaganda işlevinin en belirgin olduğu

¹⁰¹ Kılınç, a.g.e., s.122

bina tipleri ulusal eğitime ve Cumhuriyet ilkelerinin halka yayılmasına ilişkin alanlardı: Okullar, halkevleri, sergi binaları -özellikle de 1930'ların kültürel ikonları olan Ankara Sergievi ve İzmir Enternasyonal Fuarı Pavyonları.

Modernizmin, her şeyden önce bir biçimsel söylem olarak yerleşmesinde, bu dönemdeki yoğun görsel malzeme kullanımı (özellikle Kemalist "kültür devrimini" resmeden tablolar, İhap Hulusi'nin ulusal sanayi ürünlerinin tanıtımını yapan grafikleri, La Turquie Kemaliste'te yer alan siyah beyaz fotoğraflar gibi) önemli bir rol oynamış, bir çeşit "görsel Cumhuriyet kültürü" oluşmuştur. Kemalizm'in kültürel ve bilimsel programlarının belli modern formlarla özdeşleştirilmesi ne kadar keyfi olsa da, sonunda "modern mimarlık" terimi, içeriğinin daha derinden kavranması yerine biçimsel bir terim olarak anlaşılmış, buna bağlı olarak da söz konusu formlar yaygın olarak Cumhuriyetin laik modernleştirme projesinin biçimsel karşılığı olarak kullanılmıştır. Mimarlık-politika ilişkisinde, mimarlığın politikalara ve rejimlere indirgenemeyecek özerkliğini göz ardı eden ve mimari formları böyle politik ve ideolojik olarak yükleyen bu yaklaşım, Türkiye'deki mimarlık kültürünü gereksiz yere politize etmiş, hatta kamplara bölmüştür. Bugün bile çoğu kez, modern mimarlığın ya inatla eleştiri kabul etmeksizin ve ayırım yapmaksızın savunulduğunu, ya da hatalarla dolu bir dönemin hatalı seçimi olarak gene ayırım yapmaksızın mahkum edildiğini görebiliyoruz. Böyle polemiklerde göz ardı edilen nokta ise, "modern mimari" olarak savunulan veya mahkum edilen şeyin aslında sadece modernizmin dış görüntüsü olup çoğu kez modernliğin özünü yansıtmadığıdır.¹⁰²

1930'larda yapılmış pek çok binanın, sonraki dönemlerle kıyaslanmayacak nitelik ve özende yapıldığını belirtmek gerekir. Türkiye'de modern mimarlığın serüveninden, özellikle de konut tipolojisinden söz ederken, Cumhuriyetin otoriter ve devletçi ilk döneminde iyi bakım ve peyzaj düzenlemesiyle hala son derece çekici muhitler oluşturan ve aynı dönemin Avrupa modellerini örnek alarak tasarlanmış olan müstakil villa ve sıra ev tipleri benimsenmişken, 1950'den sonraki liberal dönemde yüksek apartman blokları ortaya çıkmıştır. Bunların ise, mimaride monotonluk, kişisizlik ve anlamsal sterillik suçlamalarının ana hedefi olduğunu, II. Dünya Savaşı sonrasında, bütün ülkelerde üst modernizm ya da uluslararası üslup olarak süratle yaygınlaştığını biliyoruz.

¹⁰² Bozdoğan, a.g.e.

2.4.3 Mekan Üretimi

Cumhuriyetle beraber kentsel mekanın ideolojik ve sivil kamusalılık arasındaki salınımı da başlamıştır. Cumhuriyetle eylemlerin ürettiği imgeleri barındıran temsil biçimlerini söyle sınıflandırmak mümkündür:

Birincisi, buradaki kamusal ve resmi binalardır. Bu binalar, cephelerinde okunan mimari elemanlar dolayısıyla izleyiciyi görsel olarak uyarırlar ve birinci türdeki eylemlerin kapsamına girerler. İkinci biçim, yeni oluşturulmaya çalışılan burjuva sınıfının, toplumun geri kalanına örnek olması amacıyla beden dillerinin batı kültürüne uyacak tarzda eğitime çalışılmasıdır ve üçüncü tür eylemleri içerirler. Bu yeni bedensel eylemlerin pratik edeceği bina tipleri ve kullanımları meydana yeni biçimler olarak ortaya çıkarlar ve bu pratikler yoluyla eski Osmanlı alışkanlıklarından kurtularak kavuşulabilecek modern bir ulus olmanın imgesi üretilir. Üçüncüsü, meydan ve İstasyon Caddesi'nin kendisidir ve ikinci tür eylem tanımına girerler. Burada, toplumsal belleğinin aktarılabilmesi için geçmiş periyodik aralıklarla hatırlanır ve ulusun-devletin kat ettiği takvime göre dönüm noktalarını belirleyen ve geleneklerini oluşturan olaylar törensel olarak tekrarlanır. Dördüncü biçim ise meydana yeşil alanların kullanımıyla ortaya çıkar, batılı yaşam tarzı ve görgü kurallarının pratik edilmeye çalışıldığı başka bir alandır burası ve üçüncü eylem tarzıyla açıklanabilirler. Sonuncu temsili biçimimiz ise meydanın tam ortasında yer alacak olan Zafer Anıtı'dır. Anıt imgelerle yarattığı çağrışımlar yoluyla, bellek sanatının birebir uygulandığı alandır; zaman ve olayları belirli bir kurguya oturarak söylemini yaratır ve görselliğe dayanan doğası onun bellek üzerindeki en etkili uyaranlardan biri olmasını sağlamaktadır.¹⁰³

İlk yıllarda binalar, çoğunlukla resmi karakterli olduklarından gündelik kullanıma mekansal olarak giremiyorlar, gündelik hayatla daha mesafeli, görselliğe dayalı bir ilişki kuruyorlardı.

1923-50 yılları arasında şehirlerin ve binaların ulusları sadece barındırmakla kalmayıp, aynı zamanda temsil ettiği görüşüne dayanarak bilinçli olarak bir ulusal mimarlık yaratma çabası vardı. Dolayısıyla ulusal kimliğin tanımının her yeni yorumunda, onu temsil etmesi gereken mimarlık da kendini bu yönde güncelleyecekti. İşte bu ulusal kimliğin tanımı üzerinde gelişen çatışma sürecinin en iyi gözlemlendiği yer de Hakimiyet-i Milliye Meydanı'ydı.¹⁰⁴

¹⁰³ Yalın, a.g.m.

¹⁰⁴ Yalın, a.g.m.

1927-28 yılları Ankara'nın mekan üretiminde bir dönüm noktasıdır. Mimarlık farklı bir kimlik anlayışını yansıtmak için yurtdışından hem eğitim hem de uygulama için birçok yabancı mimar ve planıcı çağrılmaya başlanmıştır. Bu kimlik ise kendini çağdaş ve modern ulus-devletlerin dengi olarak tanımlıyordu. Avrupa medeniyetiyle ortak kökenler bulmak için tarih ve dil teorileri geliştiriliyordu, Batı'da görülen modern mimarlığın aslında milli olduğu, çünkü prensiplerinin eski Türk mimarlığında da bulunduğu kanıtlanmaya çalışılıyordu.¹⁰⁵

2.4.4 Devrimle Yapılan Bazı Reformlar

Bu reformların en radikalleri, bütün Müslümanların nihai dini otoritesi olan halifeliğin ve şeriatın kaldırılması (1924), İsviçre Medeni Kanunu'nun benimsenmesi (1926) ve eski Osmanlı-Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin geçirilmesi(1927). Bunlar, hep birlikte İslam üzerine temellenen geleneksel bir düzenden topyekün Batılı ve laik bir düzene geçme anlamına geliyordu.¹⁰⁶ Halifelik kurumunun ve tarikatların tasfiye edilmesi, laik eğitime geçilmesi, dil reformu, batı takviminin ve metrik sisteminin kabul edilmesi gibi.

Medeniyet fikrini, Batı adab-ı muaşeretinin normlarına ve formlarına bu şekilde indirgeme eğilimi, 1925 yılının mahut şapka kanununda en özlü ifadesini bulmuş; bu kanunla, fes, sarık ve dini çağrışımları olan diğer geleneksel başlık biçimleri kanundışı ilan edilmiştir.¹⁰⁷

2.4.5 Eski Yeni Karşılaştırması

Aydınlanma'nın, kendi medeniyet tanımının karşısına bir "öteki" koymaya olan ihtiyacı, 1930'larda cumhuriyetin resmi söyleminde bol bol örneklenir. Anakronizm-ilerleme, gelenek-modernlik, cehalet-aydınlanma gibi ikili karşıtlıkların hepsi, 1930'larda Kemalizm'in başlıca temalarından biri olan eski ile yeni arasındaki zıtlıkta cisimleşmişlerdir.¹⁰⁸

Yeni olan her şey övülüyor eskiye ait ne varsa yeriliyordu. CHP'nin Kemalist reformların reklamını yapmak üzere tasarlanan propaganda posterlerinde, eski ile yeni arasındaki ikili karşıtlığın pedagojik işlevi açıkça görülür. Bu posterler örneğin, hem modern, Batı tarzı elbiseler giymiş çekirdek ailenin medeniliğini, hem de onunla yan

¹⁰⁵ Arat, a.g.m., s.88

¹⁰⁶ Bozdoğan, a.g.e.,s.71

¹⁰⁷ Sanoğlu, a.g.e., s.121-127

¹⁰⁸ Bozdoğan, a.g.e.,s. 76

yana, cübbe giymiş, peçeli kadınlarının arkasından yürüdüğü, geleneksel, çokeşli Müslüman erkeğin anakronizmini anlatıyorlardı. Ya da ulusal okuma-yazma kampanyasının bir parçası olarak, yeni alfabenin pratikliğini ve basitliğini övüyor, bu alfabeyi, "zorluğu" yüzünden bir cehalet simgesi haline geldiğini savundukları eski Osmanlı alfabesiyle karşı karşıya koyuyorlardı.

La Turquie Kemaliste, yeni ulusun şarklılıktan kurtulmaktaki başarısını kanıtlamaya yönelik retorik bir strateji olarak bu tür birçok eski-yeni karşılaştırması içeriyordu. Okul üniformaları giymiş sağlıklı çocuklarla dolu temiz, modern okul binalarının fotoğraflarının yanında, yasaklanan medreseler harap binalar içinde tasvir ediliyordu. Cumhuriyetin yeni tekstil fabrikaları, enerji santralleri, barajlar ve zirai makineleri, eski imparatorluğun perişan çiftçi ve zanaatkarlarının tasvirlerinin karşısında gururla sergileniyordu. 1938 tarihli bir Dahiliye Vekaleti yayınında, dış basında Türkiye'deki yeni rejimin başarıları hakkında çıkan övücü haberlerden alıntılar çevrilmiş ve bir dizi "önce ve sonra" fotoğrafıyla resimlenmişti. Ankara yakınlarında inşa edilmiş yeni örnek köyler, çatıları sazdan kerpiç kulübelerinin altlarında "imparatorluğun eski köyleri" yazan fotoğraflarının yanına yerleştirilmiştir. Ankara'daki yeni üç şeritli bulvarlar, fotoğraflarının altında "Eski imparatorlukta yollar ve nakliyat" yazan toprak yollarıyla, öküz arabalarıyla karşılaştırılmıştır. Modern formun saflığı, basitliği ve rasyonelliği, sık sık geçmişin abartılı, süslü ve dolayısıyla aristokratik formlarıyla karşı karşıya konuyordu.

Bir cumhuriyet ikonu olarak Ankara'nın yeniliği ve temizliği, eski İstanbul'un bu "tozu toprağı" ile karşılaştırılarak övülüyordu. Ankaralının görsel ve yazılı temsillerinde "eskiye karşı yeni" kurgusu kapsamlı biçimde kullanılmıştır. Beş yüzyıl boyunca imparatorluk iktidarının ve dini otoritenin merkezi olan İstanbul, her bakımdan Ankara'nın "öteki"si rolünü oynamaya memur edilmişti. Sadece mimari ve şehircilik açısından değil, bu kadar görsel olmayan nitelikler açısından da, yeni başkent "saflığı, ahlaki üstünlüğü ve idealizmi", İstanbul'un "imparatorluk ve hanedan gelenekleri, kozmopolit kirlenmişliği ve soysuzlaşmışlığı" ile karşı karşıya konuyordu.¹⁰⁹

2.4.6 Cumhuriyet Kadını ve Kadın Erkek Eşitliğindeki Sınırlar

Kemalist modernlik projesinde kadınların eğitilmesi ve kamu hayatına katılmasına verilen önem çok özeldir. Eski ile yeni arasındaki ideoloji yüklü karşıtlık hiçbir yerde, 1926'da kabul edilen yeni medeni kanunun ardından yeni Kemalist

kadının toplumdaki imajı ve konumunda olduğu kadar güçlü değildi. Bugünün perspektifinden baktığımızda kanunda gördüğümüz yetersizliklere ve çifte standartlara rağmen, o zamanki Batılı modelleri kadar ilericiydi. Çokeşliliği kaldırıyor, çocuk evliliğini önlüyor ve kağıt üzerinde kaldığı zamanlarda bile, kadınlara kendi eşlerini seçme, boşanma talep etme, miras bırakma ve mülkünü muhafaza etme hakkı tanıyordu. Bu önemli hukuk reformuyla birlikte, kadınların çeşitli mesleklerde ve belki daha da önemlisi, kamu alanında daha fazla mevcudiyet gösterebilmesinin zemini hazırlanıyordu ki bu, eskiye apaçık bir meydan okumaydı.

Modern mimari, modern Ankara ve modern kadınlar cumhuriyet bilincinde birbirine bağlı olmuş ve üçü de güzellik, gençlik, sağlık ve ilerleme nitelikleriyle Kemalist Devrim'in özellikle idealize ettiği ve sürekli eskiyle karşılaştırılan nitelikler birlikte anılmıştır.

1930'ların fotoğraf, resim ve posterlerindeki kadın temsilleri, cumhuriyet modernliğinin genel bir incelemesi için zengin bir belge kaynağı oluştururlar. Buradaki tartışma açısından önemli olan, kadınlar hakkındaki cumhuriyet söyleminin öne çıkan mekansal ve mimari bileşenidir. Modern kadın imajları, tıpkı modern bina imajları gibi (bunlar çoğunlukla yan yana oluyordu) yeni ulusun kendisini Osmanlı geçmişinden koparmadaki başarısının görünür kanıtlarıydı.¹¹⁰ Ayrıca parklar, spor olayları, fuarlar ve milli bayramlar gibi kamu mekanlarında bulunan kadınların fotoğrafları da sık kullanılıyordu. Modern mekanların sakinleri olarak modern kadınlara dair imajlar, yeğlenen propaganda unsurlarıydı.

Yeni kadının idealize edilen nitelikleri -sadelik, sağlık, süssüz güzellik, beceriklilik ve en önemlisi, bilimsel bir dünya görüşü- tam da modern mimarinin övülmesini sağlayan niteliklerdi.

Moderne cinsiyet kazandırma olgusu Kemalist kadınla özdeşleştirilerek gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kadınların eğitimi amaçlı yeni binaların çoğunlukla, belirgin bir biçimde modernist bir estetikle tasarlanıp inşa ediliyordu. Kadınların görüntüsü ve görünürlüğü Kemalist inkılabın başlıca simgesi haline geldiği için, kadınlar için yapılan eğitim binaları erken cumhuriyet döneminde Yeni Mimari'nin en temsil edici yapıları olmuştur. Kız enstitüleri cumhuriyetin tanımlayıcı kurumlarından biridir. 1927'de Türkiye'ye Batılı eğitim uzmanları davet edildi ve 1928-1929'da, Dewey Raporu'nun

¹⁰⁹ Bozdoğan, a.g.e., s. 82

¹¹⁰ Bozdoğan, a.g.e.,

tavsiyesi üzerine, Maarif Vekaleti'ne bağlı kız enstitüleri kuruldu. 1940'a gelindiğinde farklı şehirlerde yaklaşık otuz beş kız enstitüsü ve normal okul çağını geçmiş daha yaşlı kadınlara açık altmış beş akşam kız sanat okulu vardı. Bu okulların amacı, kadınların ev dışında çalışmasına karşı kültürel ve toplumsal yaptırımların hala güçlü olduğu bir dönemde, Türk kızlarından aydın eşler, anneler ve ev idarecileri yetiştirmektir.

2000'lere gelindiğinde, Türkiye'deki modernleşme projesinde kadınlara biçilen role ilişkin bir hayli söz söylendi, reformların önem ve yararı ısrarla vurgulandı. 1926'da şeriatın yerini almak üzere Medeni Kanun'un kabul edilmesi, islami muhalefete indirilen ağır bir darbeydi. 1934'te kadınlara oy hakkı tanınması, otoriter uygulamalarına rağmen Yeni Cumhuriyetin demokratik özlemlerini vurgulayan önemli bir adımdı. Yeni Cumhuriyetle birlikte Orta Asya'daki Türk geçmişi hatırlatılarak kadın erkek eşitliği ilkesi savunulmaya başlandı. Kadın haklarını savunmak, efsanevi Türk geçmişine dayanarak milliyetçi efsaneyi pekiştirmeye de vesile oluyordu.

Modernleşmenin kadınların yalnız kamu alanında değil, geleneksel alanda da ama Batılı bir anlayışla rol oynamasını gerektirdiği düşüncesiyle, kadınlar bu yeniden tanımlanmış geleneksel rolleri oynamaya da özendirilmişti. Devlet elit tabakadan bir grup kadının kamusal hayata daha fazla girmesini desteklerken, sayıları gittikçe artan "öteki" kadınlara farklı bir mesaj gönderilmekteydi. Bu mesaja göre, onlar meslek sahibi elit kadınlar olarak değil, daha çok özel alanda yuva kurma sürecine düzen, disiplin ve rasyonellik getiren Batı tarzı ev kadınları olarak modernleşme sürecine katkıda bulunmalıydılar. Maarif Vekaleti'nin yönetimi altında 1928'de kurulan Kız Enstitüleri ve daha sonraları oluşturulan Akşam Kız Sanat Okulları bu amaca hizmet ediyordu.

Halifelik kurumunun ve tarikatların tasfiye edilmesi, laik eğitime geçilmesi, dil reformu, batı takviminin ve metrik sisteminin kabul edilmesi gibi Cumhuriyeti laikleştirmeye ve batılılaştırmaya yardımcı olan bütün reformlar, kadınlara toplumda yeni kamusal roller oynama cesareti verdi. Kadınlar kamusal alanda erkeklerle eşit olması beklenen meslek sahipleri olabiliyor, insanoğlunun evrensel eşitlik ideallerini somutlaştırıyorlardı. Bu süreç içinde kadınlar yeni rollerini kıvançla benimsediler. Onları milliyetçi bir misyondu. Kamu alanında kadın olarak varolmanın bilincini taşıyarak ve dönemin halkçı görüşleri çizgisinde, modernleşen devletin hizmetinde çalıştılar.¹¹¹

¹¹¹ Arat, a.g.m.

Modernleşen bir ülkede kadınlardan beklenen ülkeye hizmetti. Kadınlar bu beklentiyi içselleştirmişti, hayata geçirmekten gurur duyuyorlardı. Çalışan kadınlar kendilerini "Türk kadını"nın temsilcileri olarak görüyorlardı; bu kavram bölgesel ya da öteki farklılıklara bakılmaksızın tekil halde kullanılıyordu.

Reform dönemi boyunca kadın ve aile üzerindeki tartışmalar, tehdit altındaki imparatorluğu kurtarmak için hazırlanan farklı ideolojik reçetelere bilinçli olarak dahil edildi. Şeriatın harfiyen uygulanmasını savunan İslamcılardan İslam'dan kökten bir kopuşu yeğ tutan batılılaşmacılara kadar herkes kadınların konumunu toplumun ahlaki esenliğinin bir göstergesi olarak kullanıyordu.¹¹² Kültürel milliyetçilik İslam öncesi Türk eşitlikçiliği adına kadınların baskıdan kurtarılmasını üstlenerek, Osmanlı ataerkilliğinin çökeşlilik ve kadınların eve kapatılması gibi belirli yönlerini özgün Türk törelerinin bir yozlaşması olarak mahkum ederek yeni bir söylem yarattı. Cumhuriyet kadınların özgürleşmesine ilişkin bu yaklaşımı resmi devlet ideolojisinin bir unsuru olarak benimsedi.¹¹³

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni devletin modernliğini, rejimin ikonografisinde kilit önem taşıyan kadın imgeleri (geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü ya da asker üniformalı genç kızlar ya da balo salonunda dans eden tuvaletli kadınlar) simgeledi. Sarah Graham-Brown 1920'lerin ve 1930'ların görsel imgelerinin, Cumhuriyet reformlarının kırsal kesimdeki kadınların büyük çoğunluğu için uzak ve gerçekleşmemiş bir ideal olduğu gerçeğini gizleyip bir kendine güven duygusu yaydığını belirtir.

Üniversite eğitimi görerek Cumhuriyet kadroları ve serbest meslek sahipleri saflarını dolduran kadınlarda ise, tartışma götürmez bir öncülük duygusu vardı. Ayşe Öncü, Türk kadınlarının serbest mesleklere girişinin yeni Cumhuriyetin hızlı gelişme koşulları altında kadroları doldurmak için izlenen yöntemin bir sonucu olduğuna işaret etmektedir. Ne kadar sınıf temelli olursa olsun, başlangıçtaki bu işe alma yönteminin uzun vadede kamu alanındaki kadın varlığını meşrulaştırmaya yaradığı doğrudur. Yine de, Şirin Tekeli'ye göre, kadınların birincil rolleri milliyetçi söylemde aydın bir annenin çocuk yetiştirmesi olarak tanımlanmaya devam etti ki bu da modern bir eğitim için en büyük gerekçeyi oluşturuyordu.

¹¹² N.Göle, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 1994

¹¹³ D.Kandiyoti, "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.111-112

Modern kadın, daha önce hiç görülmedik şekilde, kamu alanında rahatsız edilmeden ya da tacize uğramadan çalışmasını sağlayacak yeni bir işaret ve kalıplar dizisi kurdu. Çarşafın tersine, kadın memurun ağırbaşlı tayyörü ve açık yüzü, ancak dişiliğini silikleştirerek ve cinsiyetsiz bir kimliği öne çıkararak cinsel olarak elde edilemez olduğu mesajını verebilirdi. Böylece dişiliğin denetim altında tutulması ve cinsel tevazu modern kadının simgesel zırhının ana unsurları haline geldi.¹¹⁴

Her ne kadar Kemalist modernleşme projesinde kadınlar kamu alanında erkeklerle eşit olduğu ilkesi benimsense de kadın bağımsızlığının kesin sınırları vardı. Otoriter tek parti döneminde erkekler de kamu alanında bağımsız hareket edemiyordu. Zafer Toprak, modernleşmeci devletin kendi çıkarlarına aykırı gördüğü anda kadınların eylemlerini nasıl dizginlediğinin iki önemli örneğini verir: Kadınlar 1923'te bir Kadınlar Halk Fırkası kurmak için yetkililere başvurduklarında uygun bir dille geri çevrilirler. Müstakbel bir kadın partisinin kısa bir süre sonra kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na ilgiyi azaltabileceği öne sürülür. Türk Kadınlar Birliği de 1935'te Türkiye'de bir Feminizm Kongresi'ne ev sahipliği yapmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki feministlerle işbirliğine girip yükselen Nazi tehdidine karşı bir bildiri yayınlayınca, modernleşmeci elit bundan hoşlanmaz ve uygun bir gerekçeyle birliği kapattırır. Cumhuriyetin kadınlara bütün hakları verdiği ve kadınların örgütlenmesine artık gerek kalmadığı öne sürülür.

Kamu alanında kadınların bağımsız eylemlerinde sınırlamaların varolmasına karşın, Kemalist söylem, kadınların kamu alanında erkeklerle eşit olduğu savına meşruiyet sağlamıştır. Kamu alanına girmeyi başarabilenler bu ayrıcalıklı eşitlikten yararlanabilmişlerdir. Kemalist eşitlik anlayışı, erkeklerle kadınlar arasında, kamu alanında yapay olarak yaratılabilen "ayrılık" varsayımına dayanıyordu. Bu kendine özgü eşitlik anlayışı, özel alanda cinslerarası farklılıkları tanımak gerektiğinde hiyerarşik bir ilişki biçimini alıyordu.¹¹⁵

Kemalist modernleşme projesi kadın erkek eşitliğini cinslerin farklılığına karşı çıkma temelinde meşrulaştırmaktaydı. Eşitlik farklılıkla bağdaşmaz görülüyordu. Bu söylem çerçevesinde kadınların kamu alanında erkeklerle eşitliği, erkeklerle kadınlar arasındaki farklılığı yadsımayı zorunlu kılmaktaydı. Özel alanda bu farklılığın tanınması hiyerarşiyi getiriyordu.

¹¹⁴ Ö.Turan, "1930'lardaki "Şehircilik Tartışmaları" Cumhuriyetin Kamusal Alanını Oluşturması", Toplumsal Tarih Dergisi, Eylül 2000

¹¹⁵ Arat, a.g.e., s.90

2.4.7 Yeni Erkeklik Tanımları ve Babalık Rolü

Kemalist reformların kadın kimlikleri üzerindeki etkilerinin ilgi görmesine karşın, Türk milliyetçiliğinin erkeklik idealleri biraz daha bulanık kalmıştır. Ama bazen askeri üniforma, bazen Batılı smokin içinde resmedilen Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliği bu konuda bazı ipuçları vermektedir.

Atatürk'ün çarşafı fiilen yasaklamadığı halde, buna karşılık erkeklerin başlık türlerinde epeyce katı davranmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tebaanın giymesine izin verilen elbiselerden, hatta bunların renklerinden rütbe, köken ve etnik kimlik açıkça anlaşılabilirdi. Aynı şekilde din adamları sarık ve giysileriyle kolayca ayırt edilebilirdi. Batının şapkası ve kravatı ise sadece bir moda unsuru olarak kalmadı; bu farklılıkları eritip ortadan kaldıran bir nitelik kazandı ve aynı zamanda devlete sadakati gösteren bir laiklik üniforması haline geldi. Cumhuriyetin yeni kadroları, memurları ve serbest meslek sahipleri bunları rejime bağlılıklarının işaretleri olarak giymekteydi; devlete boyun eğmeme ise tam tersine aykırı bıyık ve sakal ya da uygun olmayan başlıkla gösterilebilirdi. Dahası elit tabakadaki bu yeni tekörneklik, kentlilerle köylüler arasındaki gözle görülür farklılıkları daha da artırmaktaydı. Cumhuriyetin modern erkeği devlet törenlerinde yanı başında yüzü açık karısıyla yer alırken, köylü kardeşi resimlerde ve çokça da karikatürlerde geleneksel kıyafetleri içinde ve onu kırk adım geriden izleyen çarşafı karısıyla (tercihen eşeğe binmiş, yürüyen karısının önünde) gösteriliyordu. Geleneksel erkeklik, keskin yaş ve cinsiyet hiyerarşileri ve kadınlar üzerindeki baskı artık kırsal töreler bağlamında ifade ediliyor, uygarlık noksanlığı olarak yorumlanıyordu. Köy öğretmenin ve kaymakamın uygarlığı yayma misyonu bilim ve aydınlanmanın cehalet ve bilgisizliğe karşı mücadelesi olarak resmediliyordu.

Babalık rolü de, modern erkekler için yeniden tanımlandı. Mesafeli ve otoriter baba kişiliği yerini yeni bir mahremiyete ve baba yakınlığına bırakmaya başladı. Modern babanın değer verdiği, eğittiği ve yetiştirdiği kızlarıyla özel bir bağı vardı. Böylece erkekler Cumhuriyetin yeni kadın tipinin toplumsal doğuşunu sağlıyordu. Erkek çocuk tercihinin tartışmasız bir norm olduğu bir toplumda Atatürk'ün manevi çocuklarını kızlardan seçmesi de simgesel anlamla yüklüdür.¹¹⁶

Bu yeni kimliklerin, küçük bir kentsel ve okumuş nüfusa, oysa geniş bir kırsal hinterlanda sahip, uluslararası ticaret ve kültür merkezleriyle değişen derecelerde eklemlenmiş bir toplumda, hem cinsiyet hem de toplumsal sınıf özelliklerini yeniden

¹¹⁶ Bozdoğan ve Kasaba, a.g.e., s.110

ürettiği, şimdiye kadar anlatılanlardan anlaşılması olmalıdır. Çağlar Keyder tek parti rejiminin (1923-1945) devlet güdümlü kalkınma politikalarını destekleyen ve 1930'lardaki Büyük Bunalım'ın yarattığı iklimde devletçilik ve içe dönük sanayileşme çizgisinde karar kılan kentli ve taşralı elitlerle eşrafın ittifakına dayandığını belirtmektedir. Ancak, eğitim ve sağlık hizmetlerini yaygınlaştırma ve altyapıyı geliştirme çabalarına karşın, bu popülist seçkin tabaka kırsal kitleleri modernleştiremedi. Kırsal alanlar iktisat ve sosyoloji literatüründe belgelenmiş olan büyük çaplı dönüşümü ancak II. Dünya Savaşı'ndan ve çok partili demokrasiye geçişten sonra yaşadı. Kırsal kesimden kentlere göç süreci kent dokusunu tamamen değiştirdi. Yeni toplumsal hareketlilik ve elit tabakaya giriş yolları, eski dar ve görece homojen devlet elitinde çeşitlilik ve farklılıklar yaratarak kültürel egemenliklerini sarstı.¹¹⁷

Günümüzde toplumsal kimlik oluşumunu yerel özellikler tek başına belirleyememektedir(statü, din ve kırsal ya da kentsel köken), kültürün küreselleşmesinden kaynaklanan etkilerin gittikçe karmaşıklaşan ağı da etkili olmaktadır. Toplu tüketim ve medya imajları artık kendi bağımsız rollerini oynamaktadırlar. Belirli akran grubu etkinlikleri ve ideolojik eğilimler de eklenince, bu tavırlar siyasal sağ ya da solda yer alan alt-kültürlerin işareti haline de gelebilir.

2.4.8 Çağdaş Aile

Ev ekonomisi ve yararlı çocuk bakımı bilgilerinden evliliğe ilişkin görgü kurallarına kadar çeşitli konularda gazete, dergi, risale ve kitaplardan tavsiye ve bilgiler edinilebiliyordu. Bedeni, kutsiyet alanından çıkarıp tıbbın kapsamına alan ve dünyevileştiren yeni bir söylem, beden ve toplumsal mekanla ilgili İslami kurallara gitgide daha çok el uzatıyordu. Erken evlilikler ve eşler arasında büyük yaş farkları, sağlıklı gebelik ve çocuk yetiştirme bakımından hem psikolojik hem de "hijyenik" açıdan elverişsiz bir ortam yarattıkları için kınanmaktaydı. Uygun evlilik yaşını belirlemek için uzman hekim görüşüne başvuruluyordu. Aynı şekilde görücü usulü evlilikler ve çekeşlilik, eleştirilmesi gereken "sağlıksız" göreneklerin dünyasına ait sayılmaktaydı.¹¹⁸

Bütün düzenleyici söylemler gibi, modern burjuva aile yaşamı ideali de uygarlaştırılacak "ötekileri" gerektirmekteydi ve belirli cinsellik ve cinsiyet biçimlerinin normalleştirilmesi ötekilerin eleştirilmesine ve damgalanmasına dayandırılmaktaydı.

¹¹⁷ Bozdoğan ve Kasaba, a.g.e.

¹¹⁸ Kandiyoti, a.g.m., s.102

Modernleştirmeciler modern aile imgelerini kusurlu, dolayısıyla reforma ihtiyacı olduğu varsayılan bir önceki durumla ilişkilendirerek biçimlendirebiliyor, söz konusu kalıpların kendi toplumlarında gerçekten görülüp görülmediğine aldırıyorlardı. Aile reformunun itici gücü olarak Batılı aile yaşamı kalıplarının taklidine yoğunlaşılması, marjinal ya da aykırı hale gelmeye, peçeli civelekler gibi zaman içinde sahneden çekilmeye mahkum yerel biçimlerle de gizli gizli uğraşıldığını gözden saklıyordu.

Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, modernleşmeciler gözlerini içeriye, yani durağanlığın, geleneğin ve geriliğin dayanağı haline gelen kırsal bölgeye çevirdiler. Bu yapı kendini en açık olarak çok çocuk doğurmak zorunda bırakılan ve ezilen kırsal kadının kişiliğinde göstermekteydi. Kırsal kesimdeki kadınların betimlenmesindeki belirsizlikler aydınlatıcıydı. Bu kadınlar bir yandan Cumhuriyet ideolojisinde önemli bir yer tutan İslam öncesi Türk eşitlikçiliğinin taşıyıcıları olarak idealleştiriliyor, öte yandan da onları cahil ve mağdur bırakan yerel geleneklerin kurbanı olarak resmediliyordu.

2.4.9 Modern Toplum

Osmanlı geleneği Cumhuriyete kadar, cemaat sistemine dayalı parçalı bir kamusal alanı göreve çağırmış; Kemalist söylem ise, parçacı kamusalılığı yeniden üreterek, politik anlamda, merkez çeper ilişkisini sil baştan çizen bir oluşumu meşru kılmıştır.¹¹⁹

Cumhuriyet, cemaat sisteminin kırıldığı ve sivil toplum inisiyatifinin toplumsal örgütlenmeyi ve ona bağlı kentsel düzenlemeleri ele geçirdiği bir dönemdir. Diğer Avrupa başkentleri gibi Yeni Türkiye'nin başkenti de, modern sokakları, geniş bulvarları ve çağdaş yurttaşlarıyla, yeni bir zamanı ve uygarlığı çağrıştıracaktır.

Yeni bir devlet kurma Türk modernleşmesinin tek hedefi değildir. Kemalist Devrim makro ölçekli toplumsal projelerden en küçük toplumsal yapılanmaya, yani aile kurumuna ve geleneksel aile yapısına müdahaleye değin uzanan kapsamlı, radikal bir projedir. Cumhuriyet devrimi, geçmişin sağlıklı bağlarından kurtulmuş, yüzü geleceğe dönük, sağlıklı ve eşit, imtiyazsız ve kaynaşmış bireylerden oluşan yeni bir toplum kurmayı istemiştir. Cumhuriyetin gelecekte yapacaklarının bugünden beliren bir icra-özetini somutlaştıracak, kurulan devletin ideolojisini kamu binaları, kurumları ve kentsel alanların sağlıklı işleyen ilişkisiyle sergileyecek bir başkent olarak planlanmıştır.

¹¹⁹ Sargin, a.g.m., s.30-31

1920'lerin ortalarına gelindiğinde, erken dönem Ankara'sında modern bir "kentsel bilinçlendirme" politikası oluşturmaya yönelik birçok olumlu adım atılmıştır. İnci Aslanoğlu'nun yazdığına göre "kentnin gelişmesinin yeni bir plan çerçevesinde düzenlenmesi gereğinin duyulması üzerine 1928 yılında Dahiliye Vekaleti'ne bağlı olarak 1351 sayılı yasa ile Ankara İmar Müdürlüğü" kurulmuş ve Ankara imar planı için de bir yarışma açılmıştır. "Yurt ölçeğinde planlama çalışmaları" ise, 1930 yılında yürürlüğe giren Belediyeler Yapı ve Yollar Yasası izlemiştir. Aslanoğlu'na göre, "bu yasalarla, Cumhuriyet rejiminin algıladığı batılı biçimde sağlıklı ve uygar bir kent imgesi yaratılmak istenmekteydi."

Türkiye'de, 1923 devrimiyle ulus-devlet olarak tanımlanan yeni bir sosyal, ekonomik ve politik yapı öneriliyordu. Yeni rejim, kimlik oluşturma savaşını bir dizi inkılap aracılığıyla yürütüyor, Osmanlı'nın barındırdığı heterojen yapıya karşı homojen bir Türk kimliği kurguluyor ve bu sosyal kimlik çerçevesinde hem geçmişini hem de geleceğini yeniden tanımlama çabası içine giriyordu. Sosyal, politik ve ekonomik hayatın bütünü'nün çerçevesinde yapılacak bu köklü değişiklikleri "modernleşme projesi" olarak adlandırıyoruz.¹²⁰

İmaj oluşturulurken Cumhuriyet ilkelerine göre içeriği yenilenmiş laik bir eğitim sistemi, anma törenleri ve anıt yapımı önemli yollar haline gelmiştir.¹²¹

Cumhuriyetle beraber "batılılaşma" teması "modernleşme projesinin" içeriğinde kendini devam ettirmekteydi. Yani sosyal, ekonomik, hukuksal ve politik alanda modernleşme için "batı medeniyetinin" adapte edilmesi her zaman ön plandaydı, ama Türkiye Cumhuriyeti kendi kimliğini Batıya gönderme ve Osmanlı kimliğini reddetmekle tanımlıyordu.

Zamanla hızlı kentleşme ve kırsal nüfusun kentlere yoğun göçü, şaşırtıcı bir üslup ve alt-kültür yelpazesi yarattı. Yeni giyim ve tüketim tarzları, sınıf, cinsiyet, köken ve yakın dönemde de ideolojik tercihin karmaşık göstergelerine dönüştü. Geleneksel ile modern arasındaki sınırlar çok yönlü yorum ve tartışmalara açık hale geldi. Bu yorumlar sınıf, statü, cinsiyet, etnik kimlik ve yaşanan yer bakımından farklı konumlarda olan toplumsal aktörlerin bakış açılarına göre oluşturulmaktadır. Dolayısıyla bu yeni

¹²⁰ Yalın, a.g.e., s.167

¹²¹ Sanoğlu, a.g.e., s.121-127

anlamlar alanının karmaşık yönleri üzerinde dururken, kaçınılmaz olarak beğenileri ve üslupları incelemek zorundayız.¹²²

¹²² Kandiyoti, a.g.m., s.104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA'DA KİMLİK OLUŞUMU İÇİN YARATILAN MEKANLAR VE BUGÜNKÜ ANKARA

3.1 1925-1950 Arası Ankara ve Uygulanan İmar Çalışmaları

Ankara, başkent olduğunda harap bir kasaba görünümünde iken eski başkent İstanbul'la yarışacak bir biçimde inşa edilmesi ve cumhuriyetin öngördüğü yaşam biçiminin yaratılabilmesi amacı ile çok hızlı gelişen imar hareketleri, 1924'te Ankara Şehremaneti Kanunu'nun çıkarılması ardından 1925 tarih ve 583 sayılı kamulaştırma yetkisi kanunu ile daha farklı bir anlam kazanmıştır. 4.000.000 m² lik (400 ha) alan üzerinde yağ lekesi şeklinde bir büyüme modeli yerine makroform sınırlar içerisinde tutmak için Yenikent'i kapsayan bir kamulaştırma başlatılmıştır. Atatürk Orman Çiftliği'nin çok geniş bir alan üzerinde kentsel bölgesel park olarak belirlenmesi; halkın rekreatif ve diğer ihtiyaçlarına cevap verir şekilde tasarlanması önemli olduğu kadar kentin büyümesinde sınırlayıcı bir eşik niteliğindedir.¹

1925'te Eski Ankara için Hussier firmasına, 1927'de de yeni kent için Karl Lörch'e yaptırılan planın kenti yönlendirmekte başarılı olmayışı karşısında 1928 yılında 1351 sayılı kanunla Ankara Kenti İmar Müdürlüğü Dahiliye Vekaleti'ne bağlı olarak kurulmuştur. Bunu takiben kentin Nazım İmar Planı yarışması açılmıştır. İmar planında yarışmacılara verilen yeşil alanlara yönelik planı yönlendiren talepler: Bugünkü Gençlik Parkı olarak kullanılan alanın ya kent ölçeğinde yeşil alan ya da ticaret ve iş merkezi olarak düşünülmesi, Yenişehir ve Cebeci arasında ilerde gelişme alanı olarak kullanılmak üzere tampon bölge niteliğinde yeşil alan oluşturulması, bahçe ve yeşil alanların dağılımına önem verilmesi, A.O.Ç.'nin belli bir bölümünün Hayvanat Bahçesi ve genel park olarak ayrılmasıdır.²

1925 yılındaki büyük kamulaştırma, yeni kentsel gelişmenin yönünü ve yayılma alanlarını belirlemiş, bunun dışında bir yönlendirme olmamıştır. Yapılaşma genelde rastgele ve birbirinden bağımsız geliştiğinden (kamu yapılarının farklı semtlerde tek tek

¹ A.M. Ayten, Kent Kimliği ve Belirleyicilerinin Ankara Kentindeki Durumunun tarihsel Gelişmişlik Süreci İçinde Değerlendirilmesi, Ankara Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, TOOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 1997, s.17-18

² F.Dilek ve S.Açıköz, Ankara Kentsel Değişim Sürecinde Yeşil alan olgusunun Bugünkü Durumu, Ankara Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TOBB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 1997, s.127-130.

yükselmesi gibi), Ankaralılarca toplu olarak algılanamamaktadır.³ Ancak bilinen referans noktalarına göre (Yenişehir'de, Eski Ankara'da, İstasyon'da, Ulus'ta ya da Bulvar üzerinde olduğu gibi) görsel bir anlatım söz konusu olmaktadır. Bunlar kentsel bir imge olmaya yeterli olmayıp, yapılarda kullanılan süsleme ve malzemedeki çeşitlilikle karmaşa meydana gelmektedir, Karaosmanoğlu'na göre; bu duruma konutlarda da rastlanmakta ve kule, sütun, kemer ve geniş saçakları ile adeta bir şatoyu andırmaktadır.⁴

1928 yılında yapılan uluslararası yarışmayı Berlin kentinin imar planı yarışmasını da kazanan H.Jansen kazandı. Türkiye, daha sonra ülke içinde başkent kuran Brezilya örneğinden çok farklı davranıyor, mütevazı ve kendi ekonomik koşullarına uygun bir proje seçiyordu.⁵ Bu kararda o dönemdeki dünya ekonomik krizi dolayısıyla Türkiye'nin de ekonomik bunalım içinde bulunmasının etkileri önemli bir yer tutar.⁶

Bu örgütlenme biçiminin ve politik desteğin bugün için Ankara dahil hiçbir kentimizin imar planının arkasında bulunmadığı, başarısının rejimin başarısıyla özdeşleştirildiği politik gündeme giren bir konu; uluslararası bir yarışma ile seçilen bir planı; yeni kentleşmenin spekülasyonun aktif hale geldiği eski kentten kopmasını sağlayacak bir ön karar; yeni gelişecek alanların istimlak edilerek uygulama örgütüne verilmesi; devletin genel yöntemleri dışında aktif olarak hareket etme olanaklarına sahip, oldukça bağımsız bir imar müdürlüğü; Ankara'nın imarında aktif bir rol oynayacak bir banka. Çünkü Ankara'nın imarı Türkiye'deki diğer kentlere örnek teşkil edecek ve imar mevzuatını da şekillendirecektir.

Planda kentsel estetik, ekonomi ve sağlık, kentsel arazi kullanımı ve ulaşımı, kentin büyümesi için yedek alan ve yoğunluklar üzerinde durulmuştur.⁷

Kentin doğal yapısındaki tepeler, vadiler, dere yatakları ve özellikle mikroklimatik özellikleri olan vadiler korunarak halkın dinlenme gereksinimleri için ayrılması planlanmıştır. Planda yeşil alanlar mümkün olduğu kadar yeşil şeritlerle birbirine bağlanarak, kentin bütününde organik bir sistem yaratılmaya çalışılmıştır.

³ Aktüre ve Altaban, a.g.e., s.145-168

⁴ Tankut, a.g.e., s.35-56, 212-218

⁵ Tekeli, a.g.e., s.63

⁶ Tekeli ve Ortaylı, a.g.e., s.43

⁷ Hürriyet Yayıncılık, Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Hürriyet Yayıncılık; Cilt :2, İstanbul, 1993, s.311

Ateş'e göre; Jansen, planında açık ve yeşil alanları yorumlarken; planda yeşil kuşak düşüncesi, yeşil alanların konut alanları ile bütünleştiği ve kendi aralarında bir bağlantı oluşturduğu, vadilerin, fiziki eşiklerin, doğal ya da kültürel değeri yüksek alanların (İncesu, Hatip çayı, Çubuk çayı vadileri gibi) ise büyük yeşil alanlar ve parklar olarak değerlendirildiği görülmektedir.⁸

Jansen Planı'nın uygulanması ile çağdaş bir kent görüntüsü elde edilmeye başlanmakla birlikte, hızla artan kentli nüfusu barındıracak yeterli sayıda ve ucuzlukla konut üretecek bir düzen kurulamamıştır. 1935'lerden sonra gelişen konut kooperatifleri de, II. Dünya Savaşı'nın son günlerinde gerçekleştirilen ve üst düzey bürokratlarının kullanımına ayrılan lojmanlar statüsünde olan II.Ulusal Mimarlık Akımı örneklerinden Saraçoğlu Mahallesi bu sorunu çözememiştir. Yine, artan gecekondular karşısında Jansen, plan raporunda her konutun ön ve arka bahçelerinin bulunması gerektiğini belirtmiştir.⁹

Jansen'in galip geldiği bu yarışmada, Ankara'daki tarihi yapıların yoğunlaştığı Ulus ve çevresine dair de değişik birtakım öneriler getirilmiştir. Prof.Brix, "Kale ve Bedesten'in mümkün olduğu kadar her yerden görülmesini" önermiş; Hermann Jansen ise, "Kale'nin merkez teşkil etmesi ve kent tacı olmasının" ve zamanla yerleşim alanı olmaktan çıkarılarak müze haline getirilmesi gerektiğine değinmiş, eski kente fazla el sürülmemesini istemiştir, Üstüncök'e göre; Jansen'in bu önerisi, büyük bir ihmale konu olmuş ve "eski şehre el sürmemek" önerisi, "eski şehre, restore etme ve koruma amaçlarıyla dahi el sürülmemesi", kısacası "sırt çevrilmesi" ne neden olmuştur.¹⁰

Yanlış uygulama ve yaklaşımlardan dolayı Jansen projesi tam anlamıyla gerçekleşmemiş bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Jansen, gerek Bentderesi için gerekse Ankara'daki tepeler için birtakım öneriler getirmiş, bu önerilerde kesintisiz yeşil ve açık alanlar hem estetik, hem de işlevsel açıdan kullanılmıştır. Böylece hem hoş bir ortam yaratılmış - rant artışı sağlanmış - hem de gecekondulaşma önlenmiş olmaktadır. Fakat planın yönetim tarafından 300.000'e ulaşacağı varsayılarak hazırlanması istenilmiş bu temel ilkelerinin çoğu mekana yansıtılmıştır. Planla birlikte artan arazi değerleri karşısında plan dışına çıkma eğilimleri oluşmuştur. Türkiye'de ilk kez kentin dışında gelişme imkanı bulan Bahçelievler Yapı Kooperatifi ile plan dışı

⁸ Ateş, a.g.tz.; Dilek ve Açıköz, a.g.e., s.127-130

⁹ Ayten, a.g.e., s.17-18

¹⁰ O.Üstüncök, A Study of Environmental Conservation on the Citadel of Ankara, METU, Ankara, 54-55.pp.

gelişmeler başlamıştır. Plan, 1937'de yeniden gözden geçirilerek kent planına kuzey-güney gelişme ekseninin yanısıra bir doğu-batı gelişim eksenini eklenmiştir. Uygulamada süregelen çalışmalar ile yasa ve yönetmelik eksiklikleri, teknik olanaksızlıklar ile parasal sıkıntılardan dolayı planın uygulanmasında zorluklarla karşılaşmış olup, Jansen'in işine son verilmiştir.¹¹

Ankara'nın ana gelişim aksı doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde olup, doğu-batı aksı diğerine göre açık-yeşil alan olarak daha yoğundur. Kuzey-güney aksında geniş açık-yeşil alanlara rastlanmamaktadır. Fakat Seğmenler ve Botanik Parkları bu aksa canlılık getirmektedir.

1938'de Atatürk ölmüş ve 1939'da II. Dünya Savaşı başlamıştır. Almanya'da nasyonal sosyalistlerin, İtalya'da faşistlerin hareketlenmeleri, insanların milliyetçilik duygularını kabartmış ve anıtsal yapılara ihtiyacını arttırmıştır. Türk sivil mimarcılığına yönelmeler başlamıştır.

Mimari üslubun dışardan ithal edilemeyeceğini, her ülkenin mimarisinin yerli olması gerekliliğini savunan Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat, Ankara Fen Fakültesi'ni tasarlarken, kitle anlayışı açısından 30'ların anıtsal karakterli, ezici ölçekli devlet yapılarından daha farklı bir çözüme gitmemiştir. Bedri Uçar'ın 1941'de tamamladığı DDY Genel Müdürlüğü (bugünkü Ulaştırma Bakanlığı) ezici ölçeği ve imajıyla devlet gücünü simgelemektedir. Bu yıllarda yapılan konutlar, akımdan etkilenmiş, geleneksel Türk evlerinin özelliklerine benzer ahşap yada ahşap görüntüsündeki evler yapılmıştır. Buna en güzel örnek olarak Bonatz tarafından yapılan Saraçoğlu mahallesi verilebilir. Yine Bonatz tarafından 1948'de Opera'ya dönüştürülen, Şevki Balmumcu'nun 1934 tarihli Sergi Evi Binası'nın yenilenmesinde de Osmanlı tarihinden esinlenmiş kolon başlıkları kullanılmıştır. Bonatz'ın diğer önemli eserleri arasında Esenboğa, Milli Kütüphane, Ankara Emniyet Sarayı bulunmaktadır.¹²

Bütün bu modern yapılaşmanın yanında Ankara'nın kenar mahallelerine gelip yerleşen gecekonduları unutmamak gerekir. Şenyapılı, Ankara'daki gecekonduların kuruluşunu şöyle anlatır: Göçün ilk evreleri kentin çeşitli yerlerine dağılmış birkaç derme çatma yapının kondurulmasına sahne oldu. Daha sonra bunlar çoğaldı. 1937-1950 arasında Ankara'da sayıları 20 binden 100 bine çıktı.¹³ Ankara ne onları istihdam

¹¹ Ankara Büyükşehir Belediyesi, Bir Zamanlar Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 1993

¹² Sözen, a.g.e.

¹³ T.Şenyapılı, Gecekondu, Çevre İşçileri Mekanı, Ankara ODTÜ, 1981, s.170

edecek yaygın küçük işyerlerine ne de yeterli sanayi birikimine sahipti. Bu nedenle göçmenler iş merkezine uzak, heyelan ve sel tehdidi altındaki dik yamaçları ve topografik eşik niteliğinde alanlara yerleşiyorlardı. Kentin bu yeni dinamikleri, kent yöneticilerini rahatsız etmekte gecikmedi. İçişleri Bakanı, 1930'ların sonlarında "Ankara'nın manzarası çirkin, yolları fena yerlerini ebediyen bırakmak fikrinde değiliz." diyerek kentin gecekondulardan temizleneceğini vaat ediyordu. Sonraki yıllarda "gecekondu sorunu" üzerine bir dizi ekonomik ve siyasal gündemin ortaya çıktığı görüldü.

Gecekondu alanlarının yilankavi patika yolları modern Ankara'nın düz eksenleriyle utanç verici bir karşıtlık oluşturuyordu. Ankara'daki ilk gecekondu yerleşmelerinden biri olan Altındağ üzerine yazılmış 1949 tarihli bir gazete röportajı dizisinde Adviye Fenik yörenin yollarını "birbirine dolaşmış, iç içe geçmiş bir yün yumağı"na benzetiyor, yol bulmayı "hani çocuk gazetelerinde bulmacalar vardır, onun gibi, karışık çizgiler arasından kaleminizi yürüteceksiniz, yürüteceksiniz de öteden çıkacaksınız" diye betimliyordu.

1940'ların sonlarında Ankara'da gecekondu kurmanın yaygın yöntemlerinden biri şöyleydi: Sekiz ahşap direk ikişer ikişer tahta parçaları ve çitalarla birleştirilip üstleri çamurla sıvanıyor, iki tanesinde kapı ve pencere yeri bırakılarak dört duvar panosu elde ediliyordu. Gece bu duvarların uçları yere çakılıp üzerleri tenekelerle kapatılıyor, sonra hazır bulunan kapı ve pencereler yerine takılıyordu. Yıkma ekibi haber alıp geldiğinde tüm yapının çökmesi için duvarlardan birinin itilmesi yetiyordu. Ama haliyle yapıyı aynen yeniden dikmek de çok kolaydı. Bu tür gecekondulardan bazıları on kereden fazla yıkılıp yeniden dikilmişlerdi.¹⁴

Eski derme çatma gecekonduların yerinde eğreti apartman kompleksleri yükseliyor ve kent hizmetlerinden hemen tamamen yoksun, adeta yeni bir şehir gibi mahalleler geliyor. Son yıllarda varoşlar ile üst-orta sınıfların oturduğu yeni siteler, kent merkezindeki yeni ticaret merkezleri, alışveriş merkezleri, beş yıldızlı oteller ve finans merkezleri arasındaki uçurum genişliyor.¹⁵

¹⁴ G.B. Nalbantoğlu, "Sessiz Direnişler ya da Kırsal Türkiye ile Mimari Yüzleşmeler", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.163

¹⁵ M.Özbek, "Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği", Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.185

3.2 1950 Sonrası Ankara ve Uygulanan İmar Çalışmaları

1950'ler, Ankara için de oldukça önemlidir. Çünkü, Jansen'nin 50 yıllık büyüme hedefine 20 yılda ulaşılmıştı ve Ankara bu plan sınırlarının dışına taşıyordu. Yeni bir plan yapılması zorunluluğu gündeme gelince, Ankara planı ikinci kez uluslararası yarışmaya çıkarıldı. Yarışmayı iki Türk plancısı, Raşit Uybadin ve Nihat Yücel kazandı.

Hedef 30 yıllık bir süre için 750 bin nüfusluk ve kent büyümesini belediye sınırları içinde tutmaktı. Ancak, gelişmeler Yücel-Uybadin Planı'nın uygulanmasını Jansen Planı'nın yok edilmiş süreci haline getirmiştir. Aşırı nüfus artışı ve plan uygulama araçlarındaki yetersizliklere bağlı olarak, kentin sağlıklı gelişimi bu planla da denetlenememiştir.¹⁶

1950'lerde hızlanan kentleşme dolayısıyla arsa spekülasyonu, Ankara'da da arsa fiyatlarında yüksek değer artışları meydana getirmiştir. Yeni arsa fiyatlarıyla tek parsel üzerine bahçeli ev yaptırma gücü ortadan kalkınca, orta sınıftan insanların kendi ödeme güçlerine göre seçecekleri mekanlara alt yapı götürmek belediyeler için sorun olmaya başladı. Bu sorunları azaltmak amacıyla, 1955'lerde Türk Medeni hukukuna "kat mülkiyeti" kavramı girdi. Kat mülkiyeti kurumu ve orta sınıfa mülk konut edindirme kredilerinin kullanılması için, yap-satçı olarak bilinen küçük girişimciler doğdu.

Jansen'nin bahçeli evlerinin yerini yüksek yoğunluklu binalar almaya başladı. Menderes'in siyasal strateji olarak başlattığı imar hareketlerinden Ankara'da payını aldı ve kentin ana yolları genişletme çalışmalarına tabi tutuldu. Bu iki yönlü gelişme, Jansen Planı'nın imajını da ortadan kaldırmaya başladı.

Bu dönemde ne imarlı-yüksek yoğunluklu yapılar, ne de gecekondu alt yapı bakımından sağlıklı değildi. Kentin büyüyen ulaşım ve su sorunlarını karşılamak için EGO ve Ankara Su İşleri Müdürlüğü kuruldu.

1950 seçimlerinde gerçekleşen iktidar değişikliğiyle Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve politik yapısında da büyük değişimler yaşanmış, diğer ülkelerde olduğu gibi, savaş sonrasında Amerikan etkisi görülmeye başlanmıştır. Bu dönem, Türkiye'de liberalizmin ve özel teşebbüsün ağırlık kazandığı bir dönemdir. 1950'ye kadar tarımsal ekonomiye dayalı olan ekonomi, artık sanayiye dönmüştür. Artan kent nüfusu ile yeni sorunlar başgöstermiştir. Daha çok Le Corbusier, Walter Gropius, Mies Van der Rohe gibi mimarlardan etkilenen akımda, yapı kütleleri yatay, dikdörtgen biçiminde, teras çatılı

olarak planlanmış, yüzeyler, içerisindeki mekan büyüklükleri hakkında ipuçları vermeyecek bir biçimde yeknesak ve sonsuzmuşçasına yinelenen pencere ya da balkon birimlerinden oluşmuş, girişler asimetrik ve heykelsi yapı birimleri yoğun kullanılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde, Hilton Oteli ve temsil ettiği tasarım, birçok yapıyı etkisi altına almıştır. Orhan Bolak, Orhan Bozkurt ve Gazanfer Beken'in Ulus İş Hanı, iç kollu yatay bir kütle ile buna köşesinden bağlanan çok katlı diğer bir kütleden oluşmuştur. Bu binada, yeknesak cephe düzeninin neden olduğu, birbirinin aynı, tarif edilmesi güç bir mekanlar dizisinin oluşturduğu bunaltıcı bir iş çevresi anlayışı hakimdir. Neriman Birce'nin Yüksek ihtisas Hastanesi, Tuğrul Devres'in İstatistik Genel Müdürlüğü ve Etibank Genel Müdürlüğü binaları bu akımın önemli temsilcilerindedir.¹⁷

1969 yılı başlarında "Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu" oluşumu hazırlanmıştır. 1970-1975 yılları arasında yürütülen kapsamlı Ankara araştırmaları sonucu, kentsel gelişme stratejilerinin, kentsel büyüme kutuplarının ve açılımların belirlendiği bir plan elde edilmiştir. Bu plana ait parçalar etap etap hayata geçirilmiş (Batı Koridoru-Sincan, Fatih, Elvankent, Batıkent, Eryaman, Sincan Organize Sanayi Bölgesi, Eskişehir Yolu Kamu Kuruluşları vb.) ve 1/50.000 ölçekli bütüncül şema 1982 yılında "Ankara 1990 Nazım Planı" adıyla onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu politika, büyük ölçüde kentin bugünkü makroformu biçimlenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Halen yürürlükte bulunan bu plan, günümüzde kentsel gelişme ve dinamikleri yönlendirememektedir.¹⁸ 1997 yılında hazırlanan 2025 Ankara Metropolitan Alan Planlama Çalışması onay aşamasında karşılaşılan problemlerden dolayı halen beklemededir. Yani Ankara günümüz itibarıyla tüm Ankara'yı içine alan bir üst ölçekli plana sahip değildir.¹⁹

27 Mayıs Devrimi'nden sonra burjuva kesiminin arttığı görülmektedir. Eskikent yolu üzerindeki ana arterde, bu yöndeki gelişmelere paralel olarak inşa edilen yapılarda Batı dünyasından alınmış biçimler karmaşık olarak kullanılmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte 70'ler ve 80'lerde gökdelen türü yapılar yapılmaya başlanmıştır.

¹⁶ Tuncer, a.g.m.

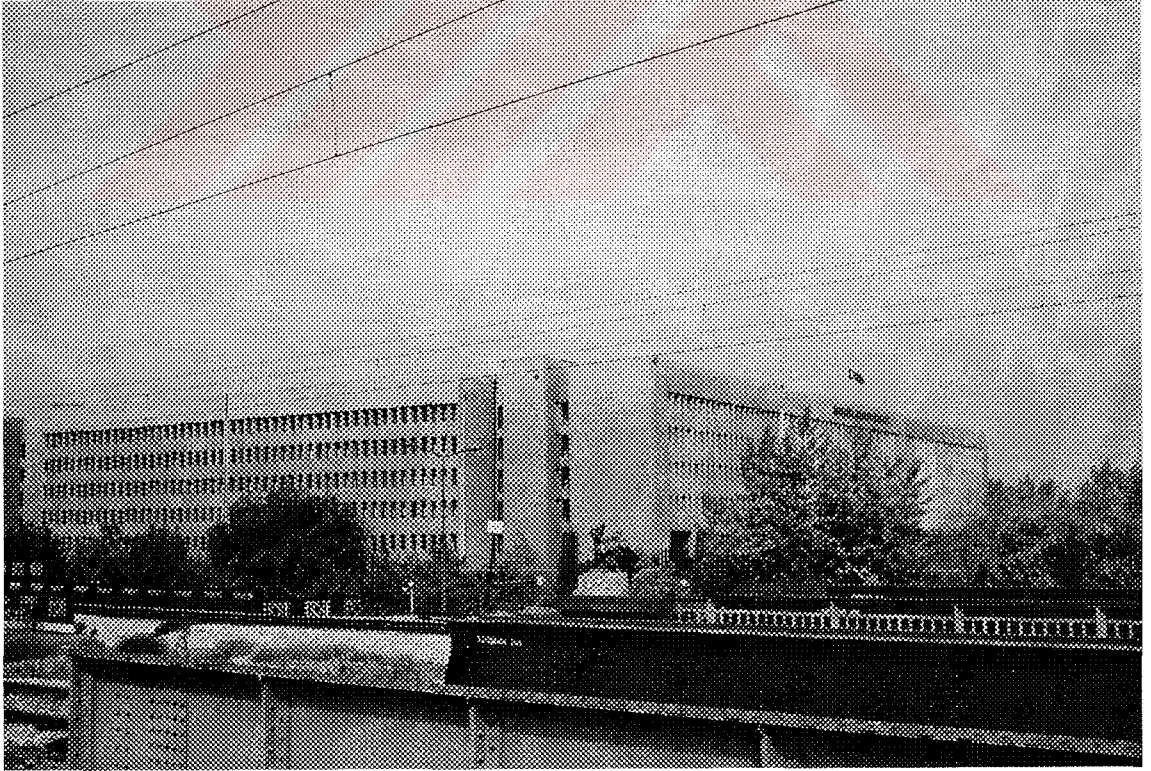
¹⁷ Yavuz, a.g.e., s.96-108

¹⁸ "Başkent Ankara ve Üst Ölçekli Planlama Sorunsalı", http://ankara.spo.org.tr/doc/ust_olcekli_planlama_sorusali.doc

¹⁹ Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara 2025 Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara; Ankara Büyükşehir Belediyesi Arşivi(Yazışmalar, Metropolitan Planlama Şubesi Çalışmaları, Orta Ölçek İmar Planlama Şubesi Çalışmaları, Alt Ölçek İmar Planlama Şubesi Çalışmaları)

Emek İnşaat'ın Kızılay İşhanı; Metin Hepgüler, Doğan Tekeli ve Sami Sisa'nın Stad Oteli; Mark Saguey'in Büyük Ankara Oteli bu dönemin gökdelenlerindendir.

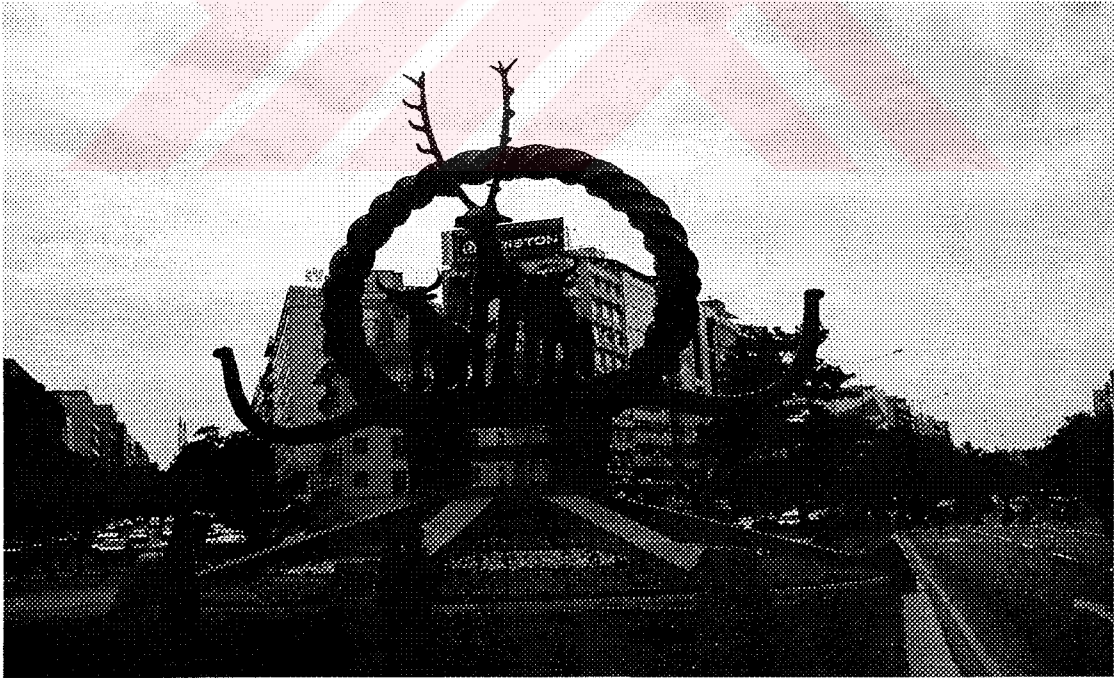
Alçak katlı, aralarında dolaşımı yaygın, kare pavyonların akışkan bir kütesellikle birbirine bağlandığı karmaşık işlevselli yapılar örnek olarak: Hacettepe Üniversitesi, ODTÜ, Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Karayolları Genel Müdürlüğü gösterilebilir. Sedat Hakkı Eldem Hindistan Elçilik Binası ile, Turgut Cansever Türk Tarih Kurumu ile yeniden ulusal mimarlık yaratmaya çalışmışlardır. 80'lerden itibaren artık dağınık kütle çözümlerinin ötesinde, çok karmaşık işlevleri olan yapıların tek ya da bütünlük gösteren bir şekilde planlanmasına çalışılmıştır. Örneğin Sıhhiye'deki yeni Adliye Sarayı, "içinde binlerce kişinin çalıştığı dev bir kutu" görünümü sergilemektedir. (Resim 3.1) Doğan Tekeli'nin Halk Bankası, getirdiği çözümlerle ve görkemiyle önemli bir yapıdır. Batı'dan ithal edilen ayna cam yüzeyleri, çelik ve camla yapılmış tonozlu üst örtüleri ile Emlak Bankası, Atakule ve Sheraton Oteli gibi yapılar, yine Batı'nın etkisini taşıyan yapılardır. Ankara'nın Cumhuriyet Dönemi mimarisi hemen hemen 80'lere kadar diğer kentlere örnek oluşturmuş, daha sonra bu konudaki liderliği İstanbul'a kaptırmıştır.²⁰

Resim 3.1 Ankara Adalet Sarayı

²⁰ Yavuz, a.g.e.

Hükümet darbesinden sonra, 1980'li yıllar, Ankara'nın anıt ve heykel bombardımanına uğradığı ikinci dönem olmuştur. Anıtlarda temel figür gene Atatürk olmuştur, ama bu kez daha "babacan" bir imajla sergilenmektedir.²¹ İki TBMM'nin bahçesine yerleştirilen Atatürk Anıtı'dır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın önüne meşale motifi, Ankara Harp Akademisi'nin giriş kapısına "Atatürk ve Harbiyeli" Rölyefi, bunların dışında, tek başlarına polis ve köylü temsillerini de görmekteyiz. Bazı heykeller ise eski Ankara'yı anlatmaktadır: Ankara keçileri ve seymenler. Kavaklı dere kavşağına, bahar bayramında bir ağacın etrafında dönen balerinlerin anlatıldığı iki dev heykel konulmuştur. Abdi ipekçi Parkı'na, Türk işçisinin çaresizliğini ve içinde bulunduğu kötü durumu anlatan, yerden çıkan bir çift kara el figürü yerleştirilmiştir. Altınpark'a yerleştirilen yarı açık heykel tartışma konusu olmuştur. Hitit Güneşi Heykeli de Ankara'nın ilk yerleşimcilerinin Türk olmadığını hatırlatmaktadır.(Resim 3.2) Bunun dışında parklara beyaz Ankara keçisi figürleri yerleştirilmiştir. Görüldüğü gibi yapılan heykel ve anıtlar, tüm Ankaralıları sembollerle bir araya getirme çabalarından kaynaklanmaktadır. Ankara resmi ambleminin ilan edilmesi de bir başka yaklaşım olmuştur.

Resim 3.2 Hitit Güneşi Heykeli

²¹ A.Erdentuğ ve B.Burçak, "Political Tuning In Ankara, a Capital, as Reflected in its Urban Symbols and Images", International Journal of Urban and Regional Research, vol:22, num:4, Blackwell Publishers Oxford UK., Boston-USA, 1998, s.589-602

3.3 Ankara'nın Bazı Simgesel Yapıtları

Bir kentin kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan birisi olan kent mobilyası, estetik ve işlevsellik açıdan o kentin imajına olumlu bir etkide bulunuyorsa amacına ulaşmış demektir. Cumhuriyet Dönemi'ne ait, kent bazında dağılım açısından çok yetersiz sayıda anıt-heykele rastlanmaktadır. Ya yapılanlar yeterince vurgulanamadığı için, ya da Tandoğan'daki Kütahya Porselen Çaydanlığı'nın -yeri iyi seçilmiş olmasına rağmen- temasının rahatsız edici olmasından dolayı böyle bir kanı uyandırmaktadır. Bazı yapıtlar:

3.3.1 Ulus Cumhuriyet Anıtı

Ulus Meydanı'nda bulunan Atatürk Heykeli, 24 Kasım 1927'de açılmıştır. Avusturyalı heykeltıraş Krippel tarafından yapılmıştır.²²(Şekil 3.3)

Bu anıt, Kurtuluş Savaşı kahramanlarına, Türk ulusunun bir armağanı olarak 1927 yılında dikilmiştir. Anıtın altlığı Ankara taşındandır. Ön yüzü bir kalenin burçlarını andırır. Bu yüzde stilize edilmiş iki kurt başı Ergenekon'u hatırlatıyor. Önden bakılınca sağda hücumda kalkmış bir Türk askerinin bir eliyle arkadaşlarını savaşa çağırdığı görülür. Soldaki Mehmetçik ufukları gözetmektedir.

Arkada, yokuşa doğru olan kısımda, omzunda mermi taşıyan bir genç kadın, Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadınının gösterdiği kahramanlığının bir örneğidir. Anıtın gövdesi beyaz mermerdendir. Gövdenin sağ yüzünde altta Atatürk, Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nde komutanlara emir yazdırmaktadır. Üstte Atatürk'ün emrini yerine getirmek için canlarını esirgemeyen Mehmetçiklerin düşmanı denize döküşleri tasvir edilmiştir. Bu iki kabartma diğer yüzdeki kabartmalarla birlikte Kurtuluş Savaşı'nın muhtelif sahnelerini canlandırıyor. Üstteki alınlıkta eski harflerle "ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri-Dumlupınar 1922" yazılıdır. Mermiyi taşıyan kadın figürünün bulunduğu yüzde, devrilmiş büyük bir çınar ağacı Osmanlı İmparatorluğu'nu, onun gövdesinden yeni fışkırmış genç bir fidan yeni Türk devletini temsil ediyor. Sümerbank'a bakan yüzde, altta Türk köylülerinin, kadın erkek kağnılarla savaş alanına cephaneye taşıdıkları görülür. Üstteki çerçeve içinde, Türk bayrağını selamlayan düşman askerleri geçit töreni yapmaktadır. Bunun üstündeki alınlığa Atatürk'ün en ümitsiz zamanda söylediği şu sözler kazılmıştır. "Düşman ordusunu behemahal Anayurdumuzun harimi ismetinde boğarak naili halas ve istiklal olacağız. -6 Ağustos

1921.” Öndeki alınlıkta ise: “Artık sinei millete bir ferdi mücahit olarak çalışacağım” sözleri yazılıdır. Atatürk bu sözleri bütün rütbelerini söküp attığı vakit söylemişti. En üstte Atatürk bir at üzerindedir.²³

Bu anıt, Atatürk’ü Türk kadını, Türk askerini ve Osmanlı Devleti’nin batışını, Yeni Türk devletinin parlak bir zafer temeli üzerine kuruluşunu canlandırıyor. Büyük törenler, bu anıtın önünde yapılır. Milli günlerde bu abide çelenklerle süslenir. Anıt bu konu için dikilen eserlerin en güzellerinden biridir.²⁴

Anıt, idealize edilmiş imgelerin bir söylem oluşturmak üzere bir araya getirildiği, şimdinin perspektifinde geçmişin seçici olarak hatırlandığı fiziksel bir yapıdır. Geleneğin icadının çok önemli bir yapıtaşı olan anıt, izleyiciyle kurduğu görsel ilişki dolayısıyla bellek üzerinde doğrudan ve güçlü bir etkisi olmasının yanısıra etrafında tanımlı eylem alanı yaratarak kamusal bir mekan tanımlar.²⁵

Cumhuriyetin ilk anıtı, ulus bilincinin ve bağımsızlığının temellerini en yakın geçmiş olan savaşa ve hemen ardındaki zafere koymuştur. İşte yeni rejimin toplumsal belleği de gücünü ve devamlılığını hep bu dönüm noktasına dayandıracaktır. Bu koşullarda tasarlanacak anıtın yeri de savaşın merkezi olan Hakimiyet-i Milliye Meydanı’dır.²⁶

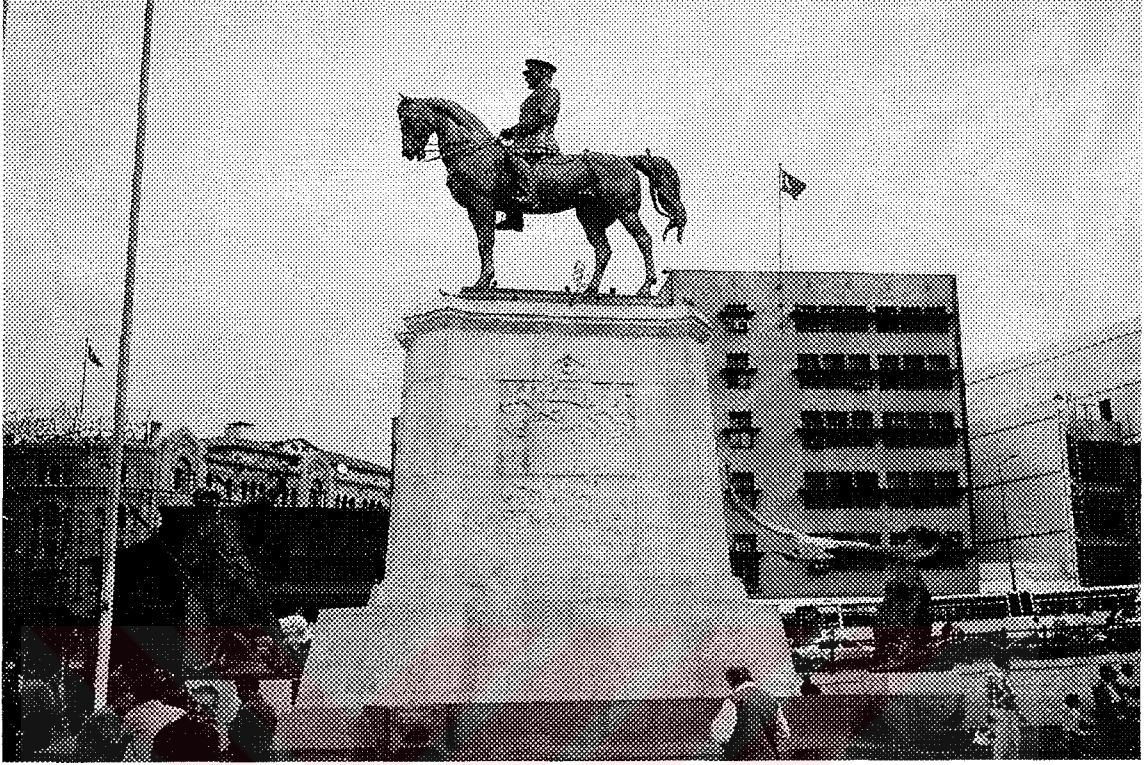
²² Anadolu Yayıncılık, a.g.e.

²³ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

²⁴ Ş. Erdoğdu, Ankaram, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.283

²⁵ Yalın, a.g.m., s.197

²⁶ Yalın, a.g.m.

Resim 3.3 Ulus Cumhuriyet Anıtı*

3.3.2 Zafer Anıtı

Atatürk Bulvarı üzerinde, Atatürk'ün ayakta ve kılıcına dayanan askeri üniformalı tunçtan bir heykeldir.²⁷ Pietra Canoniea tarafından yapılmış, 4 Kasım 1927'de açılmıştır.²⁸

3.3.3 Etnografya Atatürk Anıtı

4 Kasım 1927'de açılan anıt, Radyoevi arkasında ve Etnografya Müzesi önündedir. Bu bronz heykelde Atatürk, asker üniforması ve peleriniyle canlandırılmaktadır. Bu anıt da Pietro Canonica tarafından yapılmıştır.²⁹

En güzel anıt, İtalyan heykeltçi Canonica tarafından 1927'de neoklasik (yeni klasik) stilde yapılmıştır. Atatürk asker üniformasıyla bir at üzerindedir. At şaha kalkmamış olmakla beraber, süratle yürür görünüyor. Atatürk'ün omuzlarından aşağıya

* Çalışmada kullanılan fotoğraflar dijital kamerayla çekilmiştir.

²⁷ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

²⁸ Ankara Valiliği, a.g.e., s.113

²⁹ Anadolu Yayıncılık, a.g.e.

kayan pelerin, güzel kıvrımlarla arkaya açılmıştır.³⁰ Atatürk'ün genç ve kahraman yüzü, kendine güvenmenin verdiği gururla sert ve muhteşemdir. Bu yarı tanrılaştırılmış komutan bir nutkunda söylediği gibi milli hedefimizi bütün vuzuh ve katiyetle Avrupa'ya yönelttiğimizi anlatmak için Batıya doğru ilerlemektedir. Onun hayatı boyunca sağlamaya çalıştığı amaç bu idi. Büyük zafer içinde Türk gücünü (batıya doğru) Akdeniz'e ulaştırmak gerekmişti.

Sağda ve solda iki pano heykelin kırmızı mermer gövdesini süslemektedir. Soldakinde, bakımsız Ankara harap, fakat yeni bir güneşle aydınlanmaktadır. Bu görünüş Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nın heyecanlı günlerini canlandırıyor. Sağdaki tabloda devrilmiş toprak, yıkılmış arabalar, bir muharebe meydanının acıklı manzarasını canlandırmıştır.

Beyaz mermerden işlenmiş altlıkla iki madalyon öndeki yüzde yer almaktadır. Bunlardan biri, esir düşman komutanın muzaffer Gazi'ye kılıç teslim edişini gösteriyor. Soldaki madalyonda, Başkomutan Mustafa Kemal'e zafer buketleri sunulmaktadır. Arkada küçük iki bronz tablo daha var. Bunlardan biri Mustafa Kemal'in nutkunu dinlemeyenleri, diğeri yurdu terk ederek kaçan sultanları gösteriyor. Bu anıt Atatürk'ün geçici kabri olan Etnoğrafya Müzesi'nin bahçesindedir. Şimdi bayram gecelerinde iki meşale, tunç Atatürk'le "Eşsiz kahraman" ölünün Anıt kabrine ışıklarını dökmektedir.³¹

3.3.4 Güven Anıtı

Kızılay'da Güven Parkı'nda bulunan anıt, 1935'te yapılmıştır. C. Holzmeister tarafından projesi yapılan yapıt Emniyet Anıtı olarak da bilinmektedir. Ankara taşından yapılmıştır. Bakanlıklar'a ve Kızılay yönüne bakan iki cepheden oluşmaktadır.³² (Şekil 3.4)

³⁰ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

³¹ Erdoğan, a.g.e., s.284

³² A.Uslu ve Diğerleri, Geçmişten Günümüze Kızılay Meydanı, Çevre Planlama ve Tasarımına Bütüncül Yaklaşım. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara, 1996, s.330

Resim 3.4 Güven Anıtı

Ana gövde T şeklindedir ve Ankara'nın sert kırmızı taşındandır. Ön tarafta bronz iki figür bulunmaktadır; biri, ihtiyar bir adamı, diğeri bir genci canlandırıyor. İhtiyar adamın sarkık adaleleri, yorgun yüzü, hayatının son yıllarını yaşadığını göstermektedir. İlk güvenin sembolü olan sopa elinden düşmek üzere, ihtiyar sol eliyle T'ye dayanmış. Sert adaleli çıplak genç, eline yeni aldığı sopa ile nesilden nesle süregelen korunmayı temsil ediyor.

Alt kısımda, Atatürk'ün şu sözleri tunç harfle yazılmıştır. "Türk , Öğün, Çalış, Güven". Bu yazının sağında bir grup var. Burada Türk polisinin halka yardımı kabartmalarla anlatılmış, bir cinayet sahnesi ve suçluyu adalete teslim için götürülen Türk polislerini gösteriyor. Arkada üstte, Atatürk, ulusun yaralarını saran bir kahraman olarak yüksek kabartma ile kırmızı taştan kabartılmış. Sağında ve solunda dört çıplak insan var. Bunlardan sağdakiler de birliği temsil ediyorlar.³³

Sağda ve solda yine iki grup var. Sağdakiler yapıcı ve yaratıcı insan dehasını anlatıyor. Demirciler, mühendisler, sanatçılar ve mütefekkirler görünüyor. Soldaki grup

bir Anadolu köyünü ve çiftçilerini gösteriyor. Bu anıt, 1935'de Türk ulusunun polis ve jandarmasına bir armağan olarak dikilmiştir. Bu eser Türkiye'de dikilen modern anıtların en büyüğü ve anlam itibariyle en güzellerinden biridir.³⁴

3.3.5 Mimar Sinan Heykeli

Türkiye Emlak Kredi Bankası tarafından 1956'da yaptırılmıştır. A.Ü.Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi önünde bulunmaktadır. Yüksekliği 4.3m. olup, Mimar Sinan'ı canlandırmaktadır.³⁵ Beyaz mermerden yapılmış Mimar Sinan heykeli bir Türk heykeltıraşlarının bir eseridir.³⁶

3.3.6 Anıtkabir

Ankara'nın en önemli eserlerinden olan Anıtkabir'de, dizi kolonların çevrelediği bir tören alanı ve buraya yaklaşan tören yolu bulunmaktadır. Kent kimliğini hem silüet, hem de imgesel olarak etkileyen önemli bir yapıdır.³⁷

Anıttepe'de bulunan anıt, 2 Mart 1942'de Atatürk'ün anıtsal son dinlenme yeri için açılan bir yarışmada 49 proje arasından seçilen Emin Onat ve Orhan Arda'nın projesidir. 15.000 m²lik alanı kaplayan inşaat 9 yıl sürmüştür.³⁸

Anıtkabir, Ankara'nın güneyinde, Ankara Kalesi'nden sonra ikinci yüksek tepesidir. Atatürk'ün naşı 15 yıl Etnoğrafya Müzesi'nde, yurdun dört bir köşesinden gelen toprakla örtülü olarak bekledi, nihayet 10 Kasım 1953'de büyük bir törenle Anıtkabir'deki ebedi istirahatgahına nakledildi.(Şekil 3.5)

³³ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

³⁴ Erdoğan, a.g.e., s.285

³⁵ Anadolu Yayıncılık, a.g.e.

³⁶ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

³⁷ Yavuz, a.g.e., s.96-108

³⁸ Anadolu Yayıncılık, a.g.e.

Resim 3.5 Anıtkabir

Mimarından ustasına kadar bir Türk eseridir. Anıt taş ve beyaz mermerden yapılmıştır. Abidenin temeli 9 Ekim 1944'de atılmıştır. Anıtın projesi Ord. Prof. Dr. Emin ONAT ile Doç. Dr. Orhan ARDA tarafından hazırlanmıştır. Şeref salonundaki büyük lahdin mermeri yekpare olup ağırlığı 42 ton, uzunluğu 4.20, genişliği 1.60 metredir. Şeref salonunun boyu 60, genişliği 32 metre ve yüksekliği de 20 metredir.³⁹

Taşlar Çankırı vilayetinden getirilmiştir. Şeref holünün yan duvarları Bilecik mermerindedir. Büyük lahdin mermeri Osmaniye'den getirilmiştir. Mermer Ankara'da Türk sanatkarları ve işçileri tarafından işlenmiştir.

3.3.7 Diğer Bazı Yapılar

Martin Elsaesser tarafından planlanmış olan Ulus'taki Sümerbank binası, girişe göre simetrik olarak planlanan ve 1938'de tamamlanan banka, bugün de içbükey giriş cephesi, dairesel planlı giriş saçağı, iki katlı bir ön bloğun gerisinde yükselen yay planlı ofis kitleleri ile İstasyon Caddesi'nden Ulus Meydanı'na girişte ilk olarak dikkati çeken ve meydana bakan en görkemli yapıdır.(Resim 3.6) Ernst Egli'nin tasarladığı çeşitli okul

yapılarından İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Konservatuar aralarında en dikkati çekenlerdendir. Bruno Taut'un gerçekleştirdiği Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi bu dönemin önemli yapıları arasında yer almaktadır.⁴⁰ Holmeister'in Çankaya'daki Gazi ya da Cumhurbaşkanlığı Köşkü(1930-31), TBMM, İçişleri Bakanlığı(1932-34), Yargıtay(1933-1935), Bayındırlık Bakanlığı(1933-34) devlet otoritesini simgeleyen yapılardandır.⁴¹

Resim 3.6 Sümerbank Binası

3.4 Ankara'nın Önemli Yeşil Alanları

Ankara özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde önemli yeşil alanlara sahip olmuştur. Bunların içinde en önemlisi şüphesiz Atatürk Orman Çiftliğidir.

³⁹ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

⁴⁰ Yavuz, a.g.e., s.96-108

⁴¹ Kuruyazıcı, a.g.m.

3.4.1 Atatürk Orman Çiftliği

Tarım (bağlar, meyve bahçeleri, sebze bahçeleri, tavuk çiftliği ve mandıra), sanayi (biracılık, soda, dondurma) ve ticaret yapmak amacıyla örnek bir devlet girişimi olarak kurulan Atatürk Orman Çiftliği, aynı zamanda halka açık bir dinlenme, piknik ve eğlence yeri olarak da düşünülmüştü. Bira fabrikası (1933-1934), fabrika işçilerinin kaldığı konutlar, hamam (1936-1938) ve Atatürk'ün kaldığı Marmara Köşkü (1930) Ernst Egli tarafından tasarlanmıştır.⁴²

Atatürk, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, ülke tarımına örnek olacak nitelikte bir çiftlik kurma çalışmalarını başlatmıştır. Yer seçiminde ise, o zamanlar bataklık, çorak ve fakir bir alan olan şimdiki alanın seçilmesine karar vermiştir. Böylece 5 Mayıs 1925 tarihinde 20 bin dönümlük alanda çalışılmaya başlanmış ve daha sonra, kısa bir süre içinde Balgat, Etimesgut, Çakırlar, Macun, Güvercinlik, Tahar, Yağmurbaba arazileri de çiftlik sınırlarına dahil edilmiş ve 102 bin dönüme ulaşmıştır.

A.O.Ç. Ankara kentinin batısında ve doğu-batı doğrultusunda 4200 ha.lık alanda yer almaktadır. Bu arazi, kuzey-batı, güney-doğu yönünde uzanan ve 13 bin ha. gibi bir açık alanlar sisteminin parçasıdır. Bu sistem: Üniversiteler, Milli Savunma Bakanlığı, Şeker Fabrikası ve A.O.Ç'nin mülküdür. Aynı zamanda, Belediye Olimpik Oyunlar Alanı, Atatürk Kültür Merkezi, Abdi İpekçi Parkı, Kurtuluş Parkı ve 50. Yıl Parkı'nı da içine alarak doğu-batı yönünde bir aks oluşturmaktadır.⁴³

A.O.Ç. de, yerleşim dokusuna girmiş ve kent gelişim yönü üzerinde bulunmasından dolayı kent gelişimini büyük ölçüde kanalizasyon eden bir yeşil kama özelliği gösteren bu aksın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca kentin batıya doğru gelişimini kontrol altında tutan tek açık alandır.⁴⁴

Çiftlikte bir de Marmara ve Karadeniz Havuzları bulunmaktadır. Marmara, kuruluşunun ilk yıllarında, tarım alanlarını sulamak için yapılmış, Karadeniz de sonradan eklenmiştir. Daha sonra bu havuzlardan rekreatif amaçlı olarak da yararlanılmıştır.

⁴² Bozdoğan, a.g.e., s. 93

⁴³ O.Armançil, AOÇ Arazisinin Gelecekteki Kent Makroformu İçindeki Yeri ve Kullanımı, Ankara kentinde Yeşil Alan Arzı ve Kullanıma Özellikleri Semineri, Ankara, 1975

⁴⁴ Ankara Valiliği, a.g.e., s.307-309

3.4.2 Atatürk Kültür Merkezi:

Ankara'da Cumhuriyet ve Atatürk düşüncesiyle birleşen bir merkez oluşturma düşüncesi 1953'lerde başlamış, yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Toplam alanı 148 ha. olan A.K.M., Ulus-Kızılay arasında ve Atatürk Bulvarı'na cephelidir. Bu yüzden gerek konum, gerekse bağlayıcı özelliği dolayısıyla kent makroformu içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. A.K.M. alanı farklı fonksiyon ve faaliyetlerin bulunduğu 5 bölgeye ayrılmaktadır.

3.4.3 Hipodrom

Dinlenme ve rekreasyona yönelik kullanımların düşünüldüğü 65 ha.lık alanda bugün sadece sergi ve fuar alanlarının bulunduğu yapı ve çevresinde oldukça bakımsız ve düzensiz bir açık alan bulunmaktadır. Ankara'da yapılan resmi bayramlara ev sahipliği yapmaktadır.

3.4.4 Spor Alanları

27 ha.lık bir alanda 19 Mayıs Spor Tesisleri, Kore Şehitleri Anıtı ve Paraşüt Kulesi'ni de içine alan bir "Temsil Parkı" kurulmuştur.

3.4.5 Gençlik Parkı

1930'larda Ankara'da eğitim kurumlarının yanında yine cumhuriyet modernliğinin kentsel ve mimari ikonları haline gelen bir dizi park, spor tesisi ve halka açık rekreasyon yerleri de inşa edildi. 19 Mayıs Spor Stadyumu ismiyle müsemma Gençlik Parkı, Atatürk Orman Çiftliği ve şehrin dışındaki Çubuk Barajı'nın piknik alanları, 1930'ları özellikle iyi temsil eden kamu alanlarıdır. Bunlar, spor yapma ya da doğaya açılma imkanı sunmanın ötesinde önemli bir ritüel işlev taşıyorlardı. Örneğin İtalyan mimar Paolo Vietti Violi'nin tasarladığı Stadyum (1934-36), başta erkek ve kız öğrencilerin şortlarıyla geçit resmi yapıp atletizm ve jimnastik egzersizleri yaptıkları 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı olmak üzere birçok milli bayramın kutlandığı sahneydi.⁴⁵

Gençlik Parkı (1936-1937), İstasyon Caddesi üzerinde stadyumun karşısında, kıraç Ankara'da çok hissedilen yeşillik ve su ihtiyacını karşılayan, yapay bir gölü olan büyük bir kent parkı olarak tasarlanmıştı. Jansen'in 1934 tarihli planında da yer ayrılmış

⁴⁵ Bozdoğan, a.g.e., s. 91

olan park, sonraları Nafia Vekaleti için çalışan peyzaj mimarı ve planlamacısı Theo Leveau tarafından değiştirildi. Çoğu 1930'ların sonlarında inşa edildi. İlk plana bir lunapark da eklendikten sonra parkın tamamı 1943'ün 19 Mayıs bayramında açıldı. Zeynep Uludağ'ın deyimiyle halkı sosyalleştirerek modern yurttaşlar haline getiren bir okul hizmeti gören park, Ankaralı ailelerin hafta sonu gezintilerine ayrılmış bir sahneydi, aileler burada çay bahçelerinde oturabiliyor, parkta dolaşabiliyor ya da sandalla havuzda tur atabiliyorlardı.⁴⁶ Gençlik Parkı, bugün de, cumhuriyetin mekan uygulamalarının en popüler miraslarından biridir.

Yaklaşık 27 ha.lık bir alanda; Gençlik Parkı alanı ile Opera Binası ve çevresi bulunmaktadır. Gençlik Parkı, Ankara'nın Başkentlik unvanını almasıyla başlayan gelişim sürecinde kentin böylesine büyük bir yeşil alana kavuştuğu ilk kentsel park olma özelliğini taşımaktadır. İnsanların gezip dinlendiği ağaçlık bir mekan yaratmak amaçlanmıştır.

Gençlik Parkı'nın diğer yapılış amacını açıklarken: "...şehrin fevkalade manzarasını park ve ağaçlıklarla daha ziyade güzelleştirmek idi. Gençlik Parkı ileride istasyondan gelenlere ilk büyük tesiri yaparak şehrin "Hoş Geldin" selamını verecektir. Kalenin civar banka, hotel ve saire binalarının çevirdikleri muhteşem çerçeve onun önünde de kademli tarasalarla büyük bir havuz göze çarpar, altı kademeli bir şelale bu tarasaları keserek muhtelif renkte çiçek yatakları ile parkın gözbebeği olacaktıdır."⁴⁷

Park 1943 yılında açılmıştır. 1950'li yılların sonlarına doğru Gençlik Parkı büfeler, lokantalar, içkili, sazlı eğlence yerleriyle yoğun olarak kullanılmıştır. Parkın fuar niteliğinde olan Ankara Sergisi'nin daha cazip kılınması için 1959'da onanan projede; 16 lokanta, 20 büfe, Yeni Tiyatro ve Çamlık Senar Gazinosu kaldırılmıştır. Fakat daha sonra bunların yerine yenileri yapılmıştır.

Günümüzde Gençlik Parkı'nda işlevsel amaçlı kullanımlar; lunapark, nikah salonu, dinlenme alanları ve kahvelerdir. Bunlardan lunapark; ucuz eğlence yeri olmasından dolayı halkın ilgisini çekmekte, fakat gittikçe alana yayılmakta ve gürültü kirliliği yaratmaktadır. Küçük bir alana sıkışmış olan nikah salonu ise yoğun fakat işlevini zorlukla yerine getiren bir alandır.(Şekil 3.7)

⁴⁶ Bahar, a.g.e., s.109

⁴⁷ H.Jansen, Ankara İmar Planı, Alaaddin Kural Basımevi, İstanbul, 1937, s.32-33

Eskiden Ankara'nın en popüler mekanlarından olan Gençlik Parkı, artık kentin burjuvazisinin yer değiştirmesinden ve farklı rekreasyon merkezlerine yönelmelerinden dolayı kullanıcı açısından da bir değişime uğramıştır. Buna benzer birtakım nedenlerden dolayı çehresi değişen parktaki diğer kullanımlar da yozlaşmış, çirkin bir görüntü sergilemekte ve zaten bakımsız olan alanın daha da kötü görünmesine neden olmaktadır.

Resim 3.7 Gençlik Parkı

3.4.6 Abdi İpekçi Parkı

4.3 ha.lık bir alanda, toplu taşıma araçlarının kesişme noktasında yer alan park, yayaların yoğun olduğu bir bölgede bulunmaktadır. Bu yüzden büyük ölçüde tahribata uğramaktadır.

3.4.7 Kurtuluş Parkı:

Bu park, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze gelebilmeyi başarabilmiş birkaç parktan birisidir. Yaklaşık 11 ha.lık bir alanda kurulu olan parkta, 1987'de güvenlik amaçlı bir revizyondan geçirilerek birçok ağaç kesilmiş, yerine tahta bariyerler yapılmıştır. Yine aynı amaçla 1990'da bu bariyerler yıkılıp, yerine aydınlatma

elemanları konmuştur. Merkeze yakınlığı nedeniyle üst gelir grubunun, yerleşimlerin içinde olmasından dolayı orta gelir grubunun, spor etkinliklerinden dolayı alt gelir grubunun kullandığı bir parktır. Ayrıca Abdi İpekçi Parkı'yla pazarın bir uzantısı durumundadır.

3.4.8 50. Yıl Parkı:

20 ha.lık bir alana sahip olan parkın yer aldığı tepe, Jansen'in raporunda; ince suyun içinden geçtiği Cebeci Mahallesi'nden itibaren tepelerin yükselmeye başladığını ve bu kesimden kentin en güzel manzaralarının görülebildiğini belirtmektedir. Park'ın bulunduğu Topraklık sırtları, Ankara'nın en önemli nirengi noktalarından birisidir. Kullanım yoğunluğunun düşük olduğu, çevresinde gecekondu bulunan park, terk edilmiş bir görüntü sergilemektedir.

3.5 Ankara'da Kimlik Oluşumu İçin Yaratılan Mekanlar Ve Cumhuriyet Kamusallığının Dönüşümü

3.5.1 Yenişehir ve Kızılay Meydanı

1925 yılının Mart ayında, Ankara kentsel yerleşim alanının güneyinde, büyük çaplı kamulaştırma yapılarak, Yenişehir'in inşası için ilk adım atılmıştır. Cumhuriyetin kurucu kadroları -Ankara'nın başkent seçilmesinde türlü faktörler etken olsa da- yepyeni bir şehir kurmaya girişmişlerdir. Başkentini odağı olarak Yenişehir genç ulusun iradesini ve ideallerini temsil edecek ve aynı zamanda hem yeni idare şeklinin hem de yeni bir yaşam biçiminin mekanı olacaktır.

Kamusal ağın bir parçası olan Yenişehir burjuva kimliğinin ve yaşam tarzının inşa edileceği zemindir. Yeni olduğunu hep eski olanı olumsuzlayarak tanımlayacak olan modern burjuva kimlik hem kendine sürekli olarak tutarlı ve kapalı bir alan var etmek yönünde girişimlerde bulunacak hem de kendi meşruiyetini sağlayabilmek için ötekine görünür olmaya çalışacaktır.

Böylesi tutarlı bir alan olarak tasarlanan Yenişehir'de, imgelenen modern hayat tarzını üretecek ve yerleştirecek olan kullanıcı grubu aslen İstanbul'dan gelen, batılı yaşam tarzını benimsemiş, hatta çoğu Avrupa'da eğitim görmüş genç kuşak Osmanlı aileleridir. Bu grup hem ulusal burjuvazinin ilk nüvesini oluşturacak, hem de modern yaşam tarzının taşıyıcı öznesi olacaktır. Fakat, tam bu noktada Cumhuriyet kamusallığının gerilimli iki noktası önem kazanır: Kamusal alanın başat aktörü olan

toplumsal grubun devlet erki ile olan ilişkisi ve bu grubun toplumsal ölçekte etkin entelektüel yetkinliğidir.⁴⁸

Yenişehir, tek parti döneminde, kravat takmayanların dolaşmasına izin verilmediği, demiryolunun ötesindeki izole edilmiş çevre olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Yenişehir kendi içinde yepyeni bir yaşam biçimi üretmektedir. Kısa zamanda Yenişehir'in ilk döneminin sosyo-kültürel sembolü haline dönüşecek olan kulübe köşkler, yeni, farklı ve pahalı mobilyaları ve dekorasyonlarıyla böyle bir yaşam tarzına yol verecek özel tipte bir sosyalleşmeye sahne olacaktır.⁵⁰

Yenişehir villalarında düzenlenen çaylar, partiler ve balolar, yabancı elçilik görevlileri ve yüksek düzey bürokratların katılımıyla yeni bir kamusal alanın üretilmesine sahne olmaktadır. Yine buna uygun olarak, bugün Kızılay Meydanı olarak bildiğimiz yere Şehremini Ahmet Bey tarafından yerleştirilen havuzun etrafı kısa zamanda Yenişehir'in ilk rekreasyon alanına dönüşür. Havuz başı, iyi giyimli burjuva bireylerin Riyaset-i Cumhur Mızıkası'nın çaldığı klasik batı müziği eşliğinde gezip dinlendiği bir alan olacaktır.⁵¹

Atatürk Bulvarı, Ankara kentinin mekansal omurgası kentin kuzey-güney aksını oluşturacak, eski ve yeni kent merkezlerini birbirine bağlayacak ve Orduevi, Halkevi, Sergievi gibi düğümleri eklemleyecektir. Kuşkusuz bu ağın bir başka önemli noktası da yine özgün bir dönüşüm süreci geçirmekte olan eski kent merkezidir. Burada, bir yandan inşa edilecek Zafer Anıtı etrafında yeni bir meydan tariflenirken, bir yandan da karşı karşıya yerleşmiş bulunan II.Meclis binası ve Ankara Palas arasında uzanan Cumhuriyet Bulvarı'nın kendisi tam bir "görünüm mekanı"na dönüşür. Cadde, yalnız resmi geçit törenlerine mekan olmakla kalmayıp, farklı kostüm ve ritüelleriyle gerek Meclis'e gerekse Ankara Palas'a girip çıkan yeni burjuvaların da sergilendiği bir sahneye dönüşür. Yenişehir'de üretilen sosyal yaşantı ve modern kimlik burada "öteki"nin gözüne görünür olarak kendini olumlamakta ve meşru kılmaktadır. Bu yaşam tarzı da Hakimiyet-i Milliye sayfalarında sunulmaktadır.

⁴⁸ B.Batuman, "Mekan,Kimlik Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı", Ankara'nın Kamusal Yüzleri, der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.46

⁴⁹ E.M. Balcıoğlu, Ancyra'dan Ankara'ya: 3000 Senelik Bir Destan, Kimlik, Sınırsallık, Zaman İçinde, der.Z.Aktüre, S.Doğan, S.Köse, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992, s.78

⁵⁰ H.Ü. Nalbantoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Orta Sınıf", Tarih İçinde Ankara, der.E.Yavuz ve Ü.N. Uğurel, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s.298-299

⁵¹ Batuman, a.g.e., s.37

1935 yılı itibariyle bütün bakanlık binaları tamamlanıp Yenişehir'e taşınmasına karşılık yeni Meclis binasının hizmete girmesi anlamlı bir tarihe kadar gecikecektir. "Yürütme" Yenişehir'e taşınsa da "Yasama" bir süre daha, halen kamusal görünüm mekanı olan Ulus'ta kalacaktır.

1930 yılında hemen üzerinde bitirilen Kızılay İdare Binası ve önündeki bahçe nedeniyle Kızılay Meydanı olarak adlandırılmaya başlanan meydanın, 1925 Lörcher Planı'ndaki adı Cumhuriyettir. Meydanın ikinci adı Kurtuluş Meydanı'dır. Lörcher Planı'nın öngördüğü daha düşük yoğunluklu ve az katlı yerleşim, yollar ve ardışık yeşil alanlar kurgulamaktaydı. Jansen Planı'nda ise daha yüksek yoğunluk tasarlanmıştır.

1930'ların Kızılay'ı, hükümet yapılarının faaliyete geçtiği, Bulvar üzerindeki villaların yerlerini 3-4 katlı apartmanlara bıraktığı ve Kızılay Parkı etrafında canlı bir atmosferin geliştiği bir ortamdır. Radyo ve sinemanın da katılımıyla kamusal hayat gelişmeye başlamış, öncelikle Ulus'ta olmak üzere ilk sinemalar ve kitapçevleri hizmete açılmıştır. Yenişehir'de açılan ilk sinema bugünkü Soysal Pasajı'nın yerinde 1938-39 yıllarında hizmete giren Ulus Sineması olacak; onu 1944 yılında Sıhhiye'de açılan Ankara Sineması ve 1949 yılında Orduevi'nin karşısında açılan Büyük Sinema takip edecektir. Bu arada kültürel gelişmenin aracı olması beklenen Halkevi, hem kurumsal hem de mekansal olarak, ilgi çekici bir odak oluşturur. Yerli halk ile Yenişehir burjuvasının karşılaşacağı ve etkileşeceği yer olarak Halkevi, coğrafi olarak da bu gerilimi yansıtır şekilde eski ve yeni şehirler arasında, ortada bir noktaya yerleşmiştir. Buna koşut olarak Cumhuriyet Bayramı kutlamaları kapsamında, üç ayrı mekanda birden balolar düzenlenmektedir: Ankara Palas'ta düzenlenen baloya milletvekilleri, yüksek düzey bürokratlar ve diplomatik görevliler katılırken, yerel halk Cumhuriyetin kuruluşunu Halkevi'nde kutlamakta, bir üçüncü balo ise yüksek düzey kurumların katılımıyla Sıhhiye'deki Orduevi'nde düzenlenmektedir.⁵²

1930'ların sonları 1940'ların başında Kızılay düzenli, temiz ve yeşili bol bir mekandır. Yenişehir sakinleri akşamüzeri iş çıkış saatlerinde bulvar boyunca yürüyüş yapmakta, kafelerde veya Kızılay Parkı'nda oturup dinlenmektedir. Ulus-devletin sembolik odağı ve Yenişehir burjuvasının sosyal mekanı dışında gecekondu sakinlerinin kente katılmalarının ve belli bir yaşam standardının uzaktan bakılan ve arzulanan simgesi olmuştur.

⁵² H.O. Bekata, Mustafa Kemal'in Ankara'ya Gelişi, Başkent Söyleşileri İçinde, Kent-Koop Yayınları, Ankara, 1989, s.154

Çok partili dönemle birlikte hem Ankara ve Kızılay'ın sembolik anlamları, hem de Cumhuriyet kamusallığının içeriği ciddi bir dönüşüm geçirir. 1952 yılında alınan bir kararla kentin iş merkezi olarak kabul edilen Kızılay'da, zemin ve bodrum katları pasaj olarak düzenlenecek bitişik nizam apartmanların inşasına izin verilecektir. Bölgedeki tüketici profili hizmet sektörünü hızla yoğunlaştıracak, apartmanların üst katlarında modaevleri, fotoğrafçılar, kuaförler açılmaya başlayacaktır. Reklam, sigorta ve emlak şirketleri, yerli ve yabancı seyahat acentaları ve özellikle banka şubeleri Kızılay'a yerleşirken lüks oteller ve lokantalar da sayıca artmaktadır.⁵³

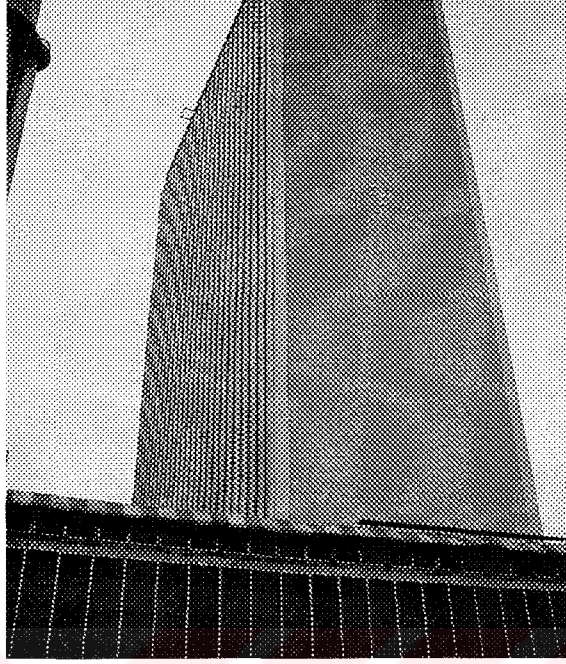
Bulvar üzerinde yoğunlaşan ticari faaliyet ciddi bir istihdam olanağı yaratırken, diğer yandan kent ekonomisi kırdan kente yönelen göç dalgalarına cevap veremediğinden yeni bir enformel sektör ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir enformel sektör küçük ölçekli hizmetler ve emek yoğun istihdam alanlarından kısa zamanda kentin bütününe yayılacaktır.

Meydan da farklı sosyal grupların kentsel-toplumsal teması sonucu siyasal bir yüzleşme gerçekleşir ve her grup kendi kurgusal mekanlarını üretir. Bu karşılaşmanın siyasal bir çatışmaya dönüşmesi içinse bir tek kıvılcım gerekmektedir.

Demokrat Parti tarafından projelendirilen dini unsuru karşılayacak olan Kocatepe Camii –Cumhuriyet döneminde Ankara'da inşa edilen en büyük yapılardan biridir.⁵⁴- ve sermayenin gücünü ifade etmek ve modernite fikrini teknolojik gelişmeyle çakıştırmak için tasarlanan, Türkiye'nin ilk gökdeleni Emek İşhanı'dır.(Şekil 3.8)

⁵³ Akçura, a.g.e., s.123

⁵⁴ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

Resim 3.8 Emek İşhanı

Yenişehir'in fiziksel kurgusu Atatürk Bulvarı'nın eski kent merkezinden Çankaya'ya doğru çizdiği aksa göre şekillenmiştir. Güvenlik Anıtı ise, bu aks üzerinde, inşa edildiği dönemde, Sıhhiye'den itibaren algılanan hakim bir konumdadır. Buna karşılık Kocatepe Camii, Sıhhiye'den başlayıp Mithatpaşa Caddesi boyunca yükselen yeni bir aksın sonundaki tepeye yerleşerek, Bulvar'a alternatif bir bakış açısı oluşturur. Öte yandan Bulvar aksı üzerine yerleştirilen ve giydirme cephesiyle aynı doğrultuya yönelen gökdelen, anıtı bastırarak yeni bir sembol olarak öne çıkar. Sıhhiye'den Çankaya'ya doğru bakıldığında, yapı adaları arasında iki aks ve bunlar üzerinde hakim iki yapı olarak cami ve gökdelen yer alacaktır.⁵⁵ Bu gökdelenin ilk üç katındaki alışveriş merkezleriyle tüketim etkinliğini bünyesinde toplayarak yoğunlaşmaktadır.

1960 yılı itibariyle, Ankara'da bulunan fakülte ve yüksek okulların tamamı Yenişehir içinde veya çevresinde bulunmaktadır. Öğrenci yerleşiminin yoğun olduğu Kızılay, Sıhhiye ve cebeci arasında kalan alandır. Kızılay bu dönemden sonra artık bütün protesto ve eylemlerin sahnesidir. 27 Mayıs müdahalesini takip eden dönemde ise aynı zamanda kutlamaların da mekanı olmuştur. Kamusal alanın sosyal ve kültürel merkezi konumuna gelmiş olan Kızılay, artık siyasal görünüm mekanı olma niteliğini de

⁵⁵ Batuman, a.g.e., s.58

Ulus'tan devralır. Mekan yalnız pratiklerin değil, kimliklerin, sloganların ve temsil biçimlerinin de üretildiği bir araca dönüşmektedir.

Kızılay 1960'larda çok farklı anlamların yüklendiği bir mekandır. Burjuva gündelik yaşantısı için lüks tüketim hizmetlerinin mekanı, büyük sermaye için kentin iş merkezi, yükselmeye başlayan işçi eylemleri için politik bir arena, özellikle gecekondu bölgelerinde yaşayanlar için ise kente dahil olmak için temas edilmesi gereken bir statü göstergesidir. Bu dönemde demografik yapısı artık ciddi oranda altüst olmuş bulunan Kızılay bölgesi, halen yüksek gelir grupları için konut alanı olduğu halde, Kızılay'da çalışmakta olan alt gelir gruplarına dahil nüfus, toplam çalışan kentli nüfusun %11'ine ulaşmıştır.⁵⁶

Kalabalıklaşan ve heterojenleşen kent merkezinde, şehir adabının kaybolması, kamu hizmetlerinin yetersizleşmesi, trafik karmaşası, artan suç oranı, fuhuş vs. gibi her türlü olumsuzlukların maliyeti gecekondu'lara yüklenmektedir. Bundan sonra kapalı mekanları talep edilmeye başlanılmıştır. Emek işhanı'nın terasındaki Set Kafeterya örneğinde olduğu gibi burjuva birey kamusal mekanla arasına mesafe koymakta, sıradan kullanıcıya yukarıdan bakmaktadır.

1975-79 yılları arasında gerçekleşen şiddet eylemlerinin % 40'ı belirli hedefler (işyerleri, bankalar, örgüt merkezleri vb.) yerine caddeler, otobüs durakları gibi kamusal mekanlarda cereyan eder. Kızılay Meydanı'nda süren kamusal yaşantının hem sosyal hem kültürel boyutları, böylesi etkinliklerin mekanlarının ortadan kaldırılması yoluyla tahrip edilir. Bulvar boyunca uzanan işyerleri, rant baskısıyla kafe, pastane, lokanta gibi dış mekanı kullanan faaliyetlerden uzaklaşmaktadır. Öte yandan 1940 yılı itibarıyla 30m. genişliğinde olan araç yolu 1980'e gelindiğinde her iki tarafındaki kaldırımları ve ortasında yer alan yeşil refüjü yiyerek 50m. genişliğe ulaşacaktır. Atatürk Bulvarı'nın iki tarafında bugün yayaların yürüdüğü alan gerçekte apartmanların arsa sınırları içerisinde kalan çekme mesafeleridir. Sosyal mekan olarak Meydan'ı tahrip edecek en önemli operasyon ise, tanımlanmamış etkinliklerin rahatça olgunlaştığı mekanlar olarak, yeşil alanların yok edilmesidir. 1975 yılında yapılan bir çalışmaya göre Meydan'da yer alan Kızılay Parkı ve Güvenpark, Gençlik ve Çankaya parklarının ardından kentin en çok kullanılan üçüncü yeşil alanını oluşturmaktadır. Buna karşılık, Güvenpark'ın önemli bir kısmı otobüs duraklarına terk edilerek, dinlenme mekanı olan

⁵⁶ Akçura, a.g.e., s.86

alan kent merkezinin giriş kapısına dönüşür. Öte yandan, Cumhuriyet kamusalığının sahnesi olarak tasarlanan Kızılay Parkı gittikçe küçülerek önce bir çiçek tarhına dönüşür, ardından 1979 yılında tarihi binası ile birlikte yıkılarak otopark olarak kullanılmaya başlanır. Meydan'da ve Bulvar üzerinde yer alan tüm etkinlikler yerlerini araç ve yaya trafiğine terk ederek Meydan'ın çevresindeki kuytu merkezliklere çekilirler. Parçalanmış gündelik yaşantı artık çeşitli etkinliklerle özelleşmiş Sakarya, Yüksel, İzmir alt-mekanlarında, daha kontrollü ölçülerde sürmektedir.

12 Eylül sabahı tankların işgal ettiği Kızılay Meydanı artık politik bir arena ve sosyal hayatın odağı olmaktan çıkmış kontrol altında tutulan bir trafik kavşağına dönüşecek, tarihsel anlamları biriktiren Güvenpark ise ihmalin kurbanı olarak geceleri güvensiz bir mekan ve gündüzleri ise güvenlik güçlerinin konumlandığı bir alan haline gelecektir.(Resim 3.9) Kızılay için kurgulanan bu yeni kimlik, üç büyük proje ile uygulamaya konulur: Güven park yenileme projesi, Kızılay Rant Tesisleri binası ve Kızılay Metro İstasyonu projesi.

Resim 3.9 Kızılay Meydanı

Kızılay binası 2002 yılı itibariyle tamamlandığı halde hala kullanıma açılmış değildir. Kızılay yöneticilerinin ısrarla Emek İşhanı'nı geçecek bir gökdelen talepleri gerçekleşmese de mekana uyumsuz iri yapılı 14 katlı bina yapılmıştır. Uyumsuz ölçeğiyle meydana hakim olan yapı, özellikle kavşağı karşılayan saydam yüzeyiyle ilginç bir söylem kurgular.

Jansen Planı'nda tarihsel aksın sonuna yerleşen Kızılay Parkı'nın yerinde şimdi, kavşakta süren trafik kargaşasının sürekli görüntüsünü yeniden üreten dev ölçekli bir ayna ekran yer almaktadır.

Resim 3.10 Kızılay Binası

Meydan kent ölçeğinde planlanan metro hattının başlangıcı ve Söğütözü-Cebeci hafif raylı sistemiyle kesiştiği istasyon biçiminde düzenlenmiştir. Kızılay Meydanı'nın altı en kontrollü ulaşım ve alışveriş merkezine dönüşmüştür. Metro inşaatı Güvenpark'ı tam bir inşaat alanına çevirmiş ve parkın artık alan niteliğini doruk noktaya taşımıştır. Sivil inisiyatifin yıkımdan kurtardığı Güvenpark, bu kez sorumsuzca yerleştirilen metro girişleri ve havalandırma bacaları ile bozuma uğratılmış, ciddi miktarda ağaç yerinden söküldüğü halde yeniden yerleştirilememiştir.

Tüm bu projeler sonucunda Kızılay trafik kavşağı ve ulaşımın geçtiği yer olmuştur. Kamusal duyarlılık sadece Güvenpark örneğinde etkin olabilmiş, diğerlerine engel olamamıştır. Kızılay Meydanı artık bir kavşak olarak algılanır olmuştur. Hem sosyal etkinliklerin dışlandığı, hem de kontrolün had safhaya ulaştığı Meydan'da, artık kentsel akışın yoğun olduğu bir yerdir. Meydan artık bir dinlenme mekanı olmaktan çıkmıştır.

Kızılay Meydanı'nda çeşitli gerekçelerle plastik toplar dağıtılmaktadır, Güvenpark'ta popüler sanatçıların vereceği konserler düzenlenmekte, hatta yaz günleri parkın içine hoparlörler yerleştirilip, Anıt'ın önü insanların göbek attığı bir piste çevrilmiştir. Ayrıca favori maçlarda gece Kızılay Meydanı'nda yolun her iki yakasına kurulan dev ekranlarla maçlar izletilerek Ankara'nın çeşitli semtlerinden insanlar meydana boy göstermektedir. 1997 yılından buyana Güvenpark'ta iftar çadırları kurularak görünme mekanı olmaktadır.

Kentin önemli kamusal yüzü olan Kızılay Meydanı, toplumsal hareketliliklerin ve ona başat egemen yaptırımların bir oyun alanıdır. Ve belki de bu oyun, Cumhuriyetin ilk onlu yıllarında, Güvenlik Anıtı türü kentsel nesnelere kendisini belli etmektedir.⁵⁷

Cumhuriyetin kamusal alanı başlangıç aşamasında baskıcı ve dışlayıcı bir karaktere sahip olsa da, çoğulcu bir toplumsal düzeyin ve alt sosyal grupların taleplerini ifade etmelerinin yegane ortamı olmuştur. Bu çoğulculuğun bir başka ifadesi, bu alanı farklı grupların toplumsal düzeyde etkin olabilmek adına verdikleri hegemonya mücadelesinin zemini olarak tanımlamaktır.

3.5.2 Yüksel Caddesi ve Çevresi

Yüksel Caddesi, kenti yeniden biçimlendiren sosyal aktörleri ve kültürlerini barındırır. Yüksel Caddesi, türlü mücadele biçimlerine fırsat veren bir platform olarak algılanmalıdır.(Şekil 3.11)

Kentsel mekanda özellikli bir yere sahip olan yaya bölgeleri, Ankara Kızılay'da kent merkezinin etrafına dağılmış olarak bulunmaktadır. İlk anlamda, yürüyenlerin mekanı olarak da tanımlanabilecek olan yaya bölgeleri, fiziksel olarak Ziya Gökalp ve Atatürk Bulvarı ile ayrılan Kızılay'ı çevreleyerek, dört ayrı bölgede türlü gereksinimlere

⁵⁷ Sargın, a.g.e., s.37

yanıt verecek biçimde kentsel mekanı yeniden üretir. Yüksel Caddesi ise bu dört alandan, barındırdığı etkinliklerle ayrılarak, farklı bir mekan oluşturmuştur.⁵⁸

Tarihsel olarak yine kendine özgü bir dönüşüme uğramış olan şimdiki Yüksel bölgesi, Lörcher ve Jansen planlarında yeşil alan olarak tasarlanmış, fiziksel olarak kentin topografik konumuna uygun ve sosyal anlamda yeni bir kentin yapılanmasında nefes almayı sağlayacak bir biçimde oluşturulmuştur. Dinlence-eğlence etkinliklerine zemin oluşturma amacı ile kent merkezini rahatlatıcı bir alan olarak tasarlanmıştır. Aslında bu bölge, Ankara Kalesi'nden başlayarak Yüksel Caddesi'nin şimdiki uzantısını da dahil edip, Güvenpark, Maltepe ve Anıttepe aksında uzanan yeşil bir bandın parçası olarak düşünülmüş ve bu yaklaşımla tasarlanması öngörülmüştür. Ancak gerek kırdan kente göç, gerekse spekülatif yaklaşımlar, kentin bu alanında olması istenen/planlanan biçimlerini engellemiştir.

Resim 3.11 Yüksel Caddesi

⁵⁸ T.Akış, "Gündelik Hayat ve Kentsel Mekan: Yüksel Yaya Bölgesi'nde Yürümek", Ankara'nın Kamusal Yüzleri, der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002 a.g.e., s.85

Kimi kısımları projeye göre hazırlanan Yüksel Caddesi, 5 Haziran 1989 Dünya Çevre Günü'nde Ankara'nın çeşitli belediye başkanları huzurunda açılmıştır ve açılışından bu yana türlü etkinliklere tanıklık etmiştir.

Bu yayalaştırma kararı kentlilerce olumlu karşılanmış ve kent merkezinin bu biçimde dönüştürülmesi kimi etkinlikleri bu bölgeye çekmiştir. Kumrular Sokak ve çevresinin devlet binalarıyla, İzmir Caddesi ve çevresinin ticaretle, Sakarya Caddesi ve çevresinin gastronomik etkinliklerle biçimlenmesine rağmen, Yüksel Caddesi ve çevresi entelektüel etkinliklerin odağıymışçasına gelişmeye başlamıştır.

Yüksel Caddesi, "Yüksel Caddesi Canlandırması", "Sürekli Aydınlık için Bir Dakika Karanlık" eylemleri, "Cumartesi Anneleri", türlü siyasi hareketlerin basın açıklamaları ve imza kampanyaları ile politik bir karaktere bürünürken, aynı zamanda sokak tiyatrolarıyla, olmazsa olmaz kitapçıları ve kültür merkezleri ile toplumsal etkinliklere zemin oluşturan kentsel bir bölge olmuştur. Sürekli olarak tezgahlarında korsan kitapların ve CD'lerin kaçak olarak satıldığı, belirli gün ve haftalarda denetimin ortadan kalkarak her türlü satışa olanak tanındığı bir alandır

Zabitanın kaçan sokak satıcıları ve boyacılar, basın açıklaması sırasında eylemin kalabalığını artıranlar, sokak tiyatrosu etkinliklerinin izleyicisi, karşıdan karşıya geçmek için üstgeçitleri değil caddelerin tehlikeli zeminini kullananlar, yani kabaca sıradan etkinlikleriyle kentin türlü noktalarında yaptıkları seçimlerle kentin yapısını anlık değiştirenler, gündelik hayatta kaçınılmaz olarak yer tutarlar. Bu arada yürüyüşçüleri de unutmamak gerekir.

Karanfil Sokak'taki merdivenler, tezgah örtüleri üstündeki mallarıyla satış yapmaya çalışan sokak satıcıları olmadan düşünülemez. İnsan Hakları Anıtı ise politik anlamıyla ayrı bir renk katmaktadır. Meşrutiyet Caddesi'ndeki yaya trafiği, siyasi erkin kentsel mekan üzerindeki yansımasıdır ve yürüyüşçülerin rotasını etkileyerek varılmaya çalışır.⁵⁹

Yüksel Caddesi, insanların kendilerini rahat hissettikleri bir bölge olarak var olur. Sosyal aktörlerin alanı terk etmesi sonucu Yüksel Caddesi, toplanmayan çöp yığınları ve sokak çocuklarıyla bambaşka bir yüzünü ortaya koyar.

⁵⁹ Akış, a.g.e., s.89

Yüksel Caddesi'nde yaya trafiği iş saatlerine paralel olarak yoğunlaşmaktadır. 6:30'da ilk Metro veya Ankaray tramvayının servisiyle alan yoğunlaşmaya başlar. Öğle saatlerinde gastronomik yönelişlere kucak açmasıyla yoğunluk farklı bir nitelik kazanır. Dolmuş ve otobüs duraklarına yakın olmasıyla bu bölge oldukça önemli bir geçiş mekanına dönüşür. Günlük döngü içinde yayaların hızı nitelik değiştirmektedir. Hafta sonları, daha gezgin ritminde ilerleyen yürüyüşçülerin ağırlık kazandığı bölge, hafta içleri işine yetişmeye çalışan, evine koşuşturanların mekanı olmaya başlar. Genç yürüyüşçülerin okulları ve dersaneleri buradadır ve bu nüfusun hafta içi ritmi de, eğitsel etkinliklerin belirlediği zamanlar çerçevesinde oluşur. Eğitsel etkinlikler hafta sonu da sürdüğünden, Yüksel Caddesi'ni oluşturan yürüyüşçü nüfusun çoğu gençtir denebilir. Yüksel Caddesi'nde gençlik bir alt kültür olarak ortaya çıkmaktadır.

Yüksel Caddesi'ndeki bu kalabalık, birçok eylem ürettiği gibi kültürel ve sanatsal etkinlikleri de ortaya koyar. Genç bir nüfusu da barındırdığından, bu enerji daha çok farklı etkinliklerde ortaya konulur.

İmza toplanması için açılan standlar, gençlik buluşması için kayıtların yapıldığı masalar, konser biletleri için müziklerle desteklenen satış noktaları Yüksel Caddesi'deki heterojen yapının zenginliğini destekler. Genç kitlenin dışında farklı sosyal aktörlerin de belirsiz etkinliklerine mekan olur. Rastgele, daha önceden tariflenmemiş, doğaçlama, o anlık eylemleri bünyesinde barındırır.

Yürüyüş, Karanfil Sokak ve Meşrutiyet Caddesi köşesinden başlar. Meşrutiyet Caddesi'nde devam eder ve Konur Sokak'ta sürer. Türlü duraklamalardan sonra Yüksel Caddesi'nde devam eden yürüyüş dükkanlarda da sürer. Karanfil Sokak'tan geçen yürüyüş rotası Emek İşhanı'nda tamamlanır.

Dükkanların girişleri, avluları, kapıları ve kafeler, müzik ve kitapevleri bu yama içersinde insanlar için bir çekim merkezi oluşturan kentsel ölçekte cepler gibi davranırlar. Yüksel Caddesi'de dolaşırken biri sizle anket yapmaya kalkabilir ve sorularına yanıt vermenizi isteyebilir.

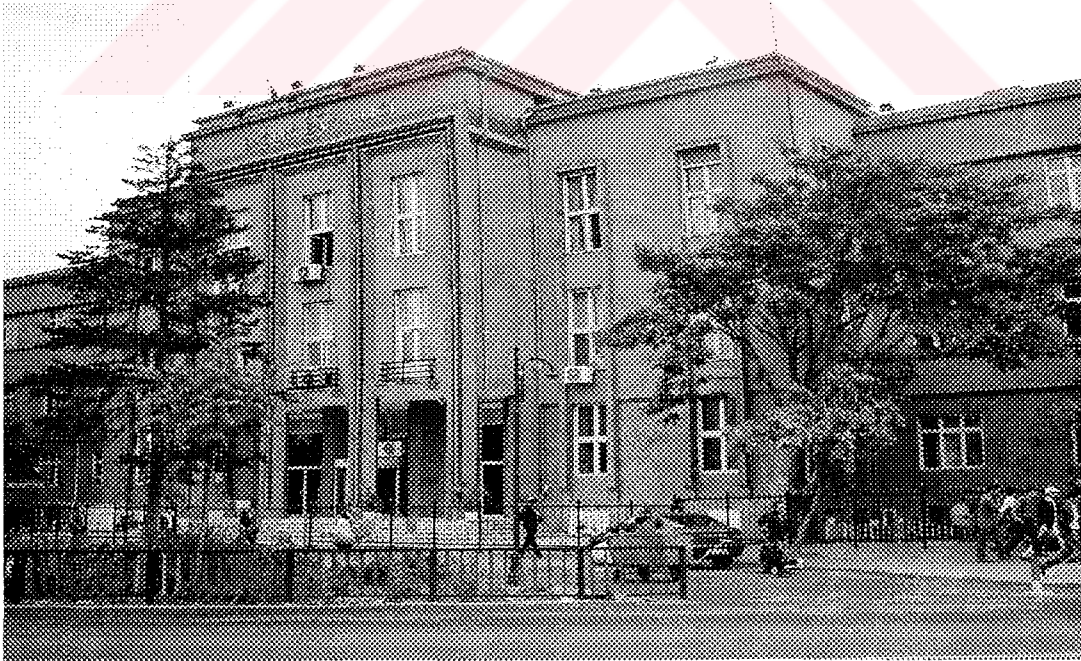
Mülkiyeliler Lokali'nin engelleyen taş kapısı türlü sosyal aktörlerin filtrelenmesi görevini üstleniyor. Bu filtre cihazı, soysal oluşumlarla onların mekana yansmasıyla ilgili önemli açılımlar ortaya koyuyor.

Gökdelenin zemininde randevu saatinden önce gelenlerin oluşturduğu kalabalık vardır. 21 katlı yapının gölgesindeki bu yer, Ankara'nın önemli buluşma noktalarından biridir. Yeni Karamürsel Mağazası'nın önü de bir başka buluşma yeridir.

3.5.3 Sıhhiye ve Çevresi

1920'li yılların henüz başlarında, bugün "Sıhhiye" olarak isimlendirdiğimiz bölge çukur bir ova bölümü ile hafif eğimli yamaçlardan oluşmakta ve andezit kaldırımların kapladığı biçimsiz yüzeyler de, kısmen tarla ve otlak olarak kullanılmaktaydı. Aynı yıllarda, İncesu Deresi'nin içinde kalan bugünkü Yenışehir ise bataklıklarla kaplıydı ve Çankaya bağlarına değin boş bir alan olarak uzanmaktaydı.

Sıhhiye, ismini "Ankara'mızın en asri binası" olarak 1926 yılında konstrüksiyonuna başlanan "Hudud ve Sevaili Sıhhiye Umum Müdüriyeti" yapısının kısaltılmış adından almıştır. Ankara'nın en erken modern kamu binalarından birisi olan yapı, sonrasında Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı binası olarak hizmet verecektir.(Resim 3.12) Ardından biraz daha doğuya gidildiğinde, Hıfzısıhha Enstitüsü'nün Kimyahane, Bakteriyoloji, Serum, Okul ve Lojman bölümlerinden oluşan hizmet binaları görülecek, bunları da Numune Hastanesi'nin planlaması izleyecektir.⁶⁰

Resim 3.12 Sağlık Bakanlığı

⁶⁰ Kılınç, a.g.m., s.129-130

Sihhiye Meydanı'nın 1924 Lörcher Planı'ndaki adı Çankaya İstasyonu Meydanı'dır.⁶¹(Resim 3.13) Sekizgen bir geometriye sahip olan meydan, Eski Şehir'in organik ve kendiliğinden dokusuna karşılık, düzenli bir dokunun kurulacağı Yenişehir bölgesinde, farklı yolların birleştiği, sonra yeniden yönlendirildiği bir nokta olarak düşünülmüş ve çok başarılıdır. Bugün Sağlık Bakanlığı, Astsubay Orduevi (eski Yüksel Palas Otel), Orduevi ve batı yönünde, aralarında eski Ankara Sineması'nın da bulunduğu bloklar, sekizgenin uzun kenarlarını hala tanımlamaktadır. Sekizgen meydan, sonradan Atatürk Bulvarı olarak adlandırılacak, ana ulaşım yolunun ortasından geçirilmiş olması nedeniyle uzatılmıştır. Sihhiye Meydanı, aslında Eski kent ile yeni kent arasındaki geçişin kurulduğu meydandır.

Bir alt-kent merkezine dönüşen Sihhiye ve çevresinde, mimari yapı ve program tiplerinin üstlendiği kamusal gücü kentin tarihiyle birlikte tartışmaktadır. Bir sağlık yerleşkesi, Sağlık Bakanlığı ve Hıfzısıhha Enstitüsü, eski ve yeni kent arasında yer tutmakta, sağlıklı modern kent ve sağlıklı toplum arasında süregelen modernist birlikteliği, Ankara kentine ısrarla yansıtmaktadır. Burada kamusal olarak tanımlanan şey, yerleşkenin mekansal hacminin ötesindedir ve erken Cumhuriyet politikalarınca tasarlanan bir üst-bağlamı, modernite projesinin kamusal yüzünü dışa vurmaktadır.⁶²

Resim 3.13 Sihhiye Meydanı

⁶¹ Cengizkan, a.g.m., s.231

⁶² Sargin, a.g.e., s.38

Hem öncü sağlık kurumlarının yoğunlukla ve belirli bir plan çerçevesinde yerleştiği kentsel bir bölge, hem de sağlıklı birey, sağlıklı toplum ve sağlıklı kent yaratma çabasının en önemli duraklardan birisi Sıhhiye'dir.

Sıhhiye, Ulus'tan başlayan toplumsal yeniden doğuşun Kızılay'a ve Bakanlıklara ve Meclis'e uzanan çizgide, Cumhuriyet Ankara'sının kentsel ve kültürel inşasının bir tür arabirimidir.

Sıhhiye'ye adını veren Sağlık Bakanlığı binası, kapsamlı bir kentsel, toplumsal ve düşünsel sağlıklandırma projesinin sadece bir ayağını, bina ve mimarlık olarak da tekil bir örneğini oluşturur. Ankara'nın önemli kamusal alanlarından ve yeşil alanlarından olan Abdî İpekçi Parkı'nın hemen yanında konumlanan bu yapı, kolektif bir büyümenin ilk somut göstergelerinden biridir.

Modern kentlilere seslenmek düşüncesiyle ve kent ölçeğinde planlanan kamusal mekanlardan, ilk kamu yapısı Hıfzısıhha Enstitüsü'dür. Yine kentsel ölçekte üretilmiş bir ideolojik söylemin en açık temsilcisi ve belki de Sıhhiye üzerinden yürütülebilecek bir Türk modernleşmesi tartışmasının en yalın örneğidir.

Hıfzısıhha Enstitüsü'nün ilk yapısında, giriş kapısının üzerinde mitolojik yarı çıplak figürü kabartması yerleştirilmiştir.(Şekil 3.14) Mahrem diye bilinen şey, ilk kez kamuya ait bir alanda, çevresi kapatılmadan, üstüne üstlük bir kamu yapısının üzerinde ve düpedüz bir sanat nesnesi olarak sergilenmektir. Hijyen heykel topyekün sağlıklaşma projesinin önemli bir parçası olmanın yanında, o Cumhuriyetin yeni lokomotif çekerini, yani Türk kadını simgeleyen kentsel bir işarettir. Aynı zamanda kentsel ölçekte "görölmek" ya da "sergilenmek" amacı ön plandadır.

Resim 3.14 Hıfzısıhha Enstitüsü

Modern bir mimari duyarlığın ürünü olan ve üstlendiği ilerici, öncü sosyal-toplumsal rol nedeniyle, Sıhhiye projesinin kentsel-kamusal düzenlemedeki en iyi alanın, tek başına binalaşmış hali olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu sağlayansa görsel imgeler ve mimari biçimlerdir. Kısacası Türk sağlık sisteminin temellerinden birisi olan Hıfzısıhha Enstitüsü'nün, sağlıklı kent-sağlıklı toplum söyleminin de en etkin üreticilerinden birisi olduğunu görüyoruz. Bu, kente ve kurulacak kentle birlikte yeniden biçimlenmesi öngörülen kültürel, toplumsal sosyal yaşama dair bir beklentiyi ve öngörüü içeriyor.

Kamusal mekan olan diğer bir yapı ise, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasıdır.(Resim 3.15) Bu sıradışı eğitim yapısı 1937-39 yılları arasında tamamlanmıştır. Binasının cephe kaplamasında "Osmanlı almaşık duvar örgüsünü" kullanılmıştır. Ankara taşıyla kaplanan modern cephenin kavisli bir alınlıkla bittiği yerde, bir yazı kabartma yer alıyor: "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." Bu, Cumhuriyet yönetiminin ideolojisini oluşturan en doğrudan sloganlardan bir tanesidir.

Ve bu yapıyı, yakın çevresiyle birlikte önemli bir kamusal mekan haline getiren de, binanın dışarıyla kurduğu başarılı ve geçişken ilişki ve bu yazının kendisidir.

Resim 3.15 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Başkent hızla büyümekte, sosyal projeler bina olarak karşılıklarını bulmakta ve Cumhuriyet, geçmişle fiziksel ve psikolojik bağlarından büyük oranda kurtulduğuna emin, yeni bir toplum tanımlaması yapmaya girişmektedir. “Batıya rağmen batılılaşmak” diye özetlenen ruh hali içerisinde, uygarlık tarihinde özgün bir yeri olan, kendi dili ve tarihiyle övünen bir ulus hayali, belki de en çok bu binada dile gelmektedir.

Kızılay’a doğru devam eden Atatürk Bulvarı’na, Mithatpaşa ve Necatibey caddeleri birleşir ve bulvar biraz daha ilerisinde, yolunu üstte kesen Celal Bayar Bulvarı ve tren yolu köprüsünün altından Ulus’a doğru devam eder. Bu üç ana arterin kesişimi bir kentsel alan olan Sıhhiye’nin merkez bölgesini oluşturmaktadır. Kısacası Sıhhiye’nin, kentin önemli dolaşım akslarının birleştiği bir noktada olması, onun bu “geçiş” özelliğini doğrulayan bir veridir. Bu durumda, Ulus’la Kızılay arasındaki bağıntıyı kentsel olarak kuran çizgiyi de Atatürk Bulvarı oluşturmaktadır.

Sihhiye'den Ulus'a giderken uzanan kamu binaları, yoğunlukla sağlık, eğitim, kültür ve güvenlik yapılarından oluşmaktadır: Hıfzısıhha Enstitüsü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Orduevi yapısı, sonrasında Opera binasına dönüştürülen Sergi Evi Binası, Ankara Radyosu, Türk Hava Kurumu, Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, İbn-i Sina Hastanesi, Sosyal Sigortalar Kurumu, Eti Holding Yönetim Kurulu Binası ve Adliye Sarayı gibi.

Ulus, ulusal mücadelenin kazanılıp Cumhuriyetin kurulduğu yer, Kızılay da, Cumhuriyet ideolojisinin kurumsallaştığı, bağımsız bir devlet haline geldiği kentsel mekanları meydana getirir. Sihhiye, işte o kurumsallaşmanın Cumhuriyetin kotarmaya giriştiği işlerin ve toplumsal-sosyal projelerin uygulanma ve ilerleme süreçlerinin kentsel-kamusal mekanlar olarak yansıması ve mimari anlamda resmedilmesidir.

Türkiye'nin başkentinde dokunmaya çalışılan "yeni yaşam ritmi"nin öncü bir girişimi Sihhiye, sağlıklı, demokratik halk katılımını öngören, modern kamusal mekanlar yaratma, büyük toplumsal projelerin kentsel-kamusal mekanlar olarak ifade edilmesi düşüncesinin bir ön eskizi olmuştur.

Son dönemlerde Sihhiye bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, insanların, durakladığı, soluklandığı, iletişim kurduğu ve sosyalleştiği kentsel-kamusal alanların sistemli olarak azaldığı, bunun da ötesinde, iyi kötü topluca birikmeye yarayacak tüm parkların olabildiğince küçük parçalar halinde yeniden organize edilerek salt birer geçiş mekanı haline getirildiği bir dönemin resmini çiziyor. Kent, artık büyük oranda araçlar için düzenlenen bir otoyollar karmaşasıyla delik deşik edilmiş, yaya hareketinin de bu yolların yanından, üzerinden ya da altından geçerek, en kısa biçimde, örneğin alışveriş mekanlarına doğru akması sağlanmıştır. Trafiği rahatlatmak bahanesiyle, araçların hızını arttırmanın yanında, kent yaşamının giderek kimliksizleşmesine, kentin kendi belleğine ve tarihine de hızla yabancılaşmasına yol açmıştır.⁶³

3.5.4 Zafer Meydanı

Lörcher Planı'nda "tiyatro ve sinemanın..., iki taraflı olarak toplandı" alanı oluşturmaktadır. Meydana adını veren caddenin ortasındaki Zafer Anıtı, İtalyan heykeltıraş Canonica tarafından 1927 yılında yapılmıştır. 1924 yılı ile birlikte gelişen Yenişehir bölgesinde, parkın batı parçasının kenarında tek katlı bir çarşı bulunuyordu,

ki içinde dönemin ünlü Hale Lokantası vardı, bu yapı daha sonra Holzmeister tarafından Orduevi yapılırken yıkıldı. Aynı parkın batı ucundaki yarım bodrum üzerine üç katlı Şur'a-yi Devlet yapısı, 1970'li yıllarda çok katlı Danıştay yapısı olarak yenilenmiştir. Doğu yönünde ise, yapım bilgilerine ulaşılamayan, ancak parkın sokak ucuna 1952 yılında Emin Onat tarafından tasarlanarak inşa edildiği bilinen iki katlı gazino yapısı, daha sonra uzun yıllar Türk Hava Yolları Terminali olarak kullanılmış, önündeki parkın altına Zafer Çarşısı inşa edilmiş ve özgün yapı korunamamaya 1980 sonrası büyük bir çarşı haline dönüştürülmüştür. Zafer çarşısı daha çok kitapçıların bulunduğu bir mekan halini almıştır.

3.5.5 Ulus Meydanı

Ulus Meydanı özelinde bellek, gerçekte sivil kamusal bir kimlik kurgulandırabilmenin anıtsal bir ifadesidir ve egemen olanın, Ankara kentinde örgütlediği hegemonik ilişkiyi anlatmaktadır.

Ulus Meydanı, başlangıçta geçen yüzyılın meşruiyetini erkten alan feodal kamusal kimliği yansıtmaktayken, Kurtuluş Savaşı'yla birlikte uygunlaştırılır. Cumhuriyet'in ilanıyla toplumsal belleğin yeniden üretildiği, kat edilen geleneklerin, oluşan söylemlerin ve sivil katılımın yoğunlaştığı modern anlamda bir kamusal alan olarak okunmaya aday olur.⁶⁴

Bildiğimiz Ulus Meydanı, Cumhuriyetin ilanına kadar Taşhan Meydanı olarak anılıyordu. Taşhan Meydanı, 19. yüzyılın ikinci yarısında, şehrin batı sınırında ortaya çıkmıştı.

Ulus Meydanı ve çevresinde yer alan II. Meclis (1924), Divan-ı Muhasebat (1925), Ankara Palas (1924-27), Türkiye İş Bankası (1929) böyle bir milli imgelemin devamı sonucunda üretilmiş yapılarıdır.

Ulus Meydanı'nda, Cumhuriyet Halk Fırkası için ayrı bir bina ve de tam karşısında resmi konukları ağırlama amacıyla kullanılacak modern bir otel projesi söz konusuydu. Fakat daha sonra I. Meclis'in yetersiz kalması nedeniyle, parti binasının millet meclisi olarak kullanılmasına karar verildi, I. Meclis ise parti merkezi oldu. II. Meclis 1925 yılında açılırken, Ankara Palas ise 1927 yılında bitirilebildi.(Şekil 3.16)

⁶³ Kılınç, a.g.m., s.155

⁶⁴ Yalın, a.g.e., s.169

Bitince işletilmesi Vakıflar Genel Müdürlüğüne verildi.⁶⁵ Son olarak da 1929 yılında Taşhan Otelinin karşı köşesine İş Bankası inşa edildi.

Resim 3.16 Ankara Palas

Cumhuriyetin ilk on yılında farklı ulusal kimlikleri barındıran eşzamanlı olarak iki farklı mimari dil gözlemlenmektedir. Söz konusu gerilimi en iyi yansıtan örneklerden biri ise 1928-30 yılları arasında, Ulus Meydanı'nda daha yeni yapılmış olan Divan-ı Muhasebat'ın büyütülerek ve cephesi yenilenerek modern bir Sayıştay binası haline getirilmesiydi. Her ne kadar modern mimarlık anlayışı anonim gözükse de aslında ulus-devletin kendini Batıya kabul ettirme çabasıyla geliştirdiği ulusal kimlik arayışını tam olarak karşılıyordu. Çünkü ulus için oluşturulan mekan, en az çağdaş batı ulus-devletleri kadar medeni bulunduğu mesajını vermek ve böyle kabul görmek için onun araçlarını kendine uygunlaştıracaktı, mimarlık da bir araçtı.

Elit bir kitlenin kullanımıyla sınırlı olan Ankara Palas, dış görünüşü olduğu kadar kullanımıyla da farklı bir yaşantı kurgulama misyonunu üstlenmişti. Gündelik hayatta, resmi ideolojinin mekandaki uzantısı olan bu mimarlık anlayışı, pratik edilecek tüm

⁶⁵ Bahar, a.g.e., s.88

toplumsal olaylara ve gündelik yaşama fonda yer alan yüzler olarak katkıda bulunacaktı.

Ulus Meydanı civarı, 1930'lardan itibaren şehrin ticari merkezi olarak gelişmeye başlamış, yeni açılan sinemalar ve çeşitli konser aktiviteleriyle de şehrin kültürel merkezi haline gelmişti. Fakat daha önemlisi, meydana esas canlılığını veren burada sıkça yer alan toplantılar, törenler ve kutlamalardı. Alandaki bu geleneğin temelleri savaş yılları sırasında atılmıştı.

Meclisin İstasyon Bulvarı'na bakan cephesindeki küçük meydan, törenlere ev sahipliği yapan, çeşitli toplantı ve konuşmalarda da halkın gidip izleyebildiği yerd. Ayrıca binanın istasyona doğru bakan geniş cephesinin fonunu oluşturduğu meclis bahçesi kültürel yaşamda bir misyon yükleniyordu. II.Meclis binasının toplumsal pratikleri örgütlemek açısından özel bir yeri vardır.(Şekil 3.17)

Bu alanın toplantılar için kullanılmasının yanısıra, halk burada önemli şahsiyetlerin giriş çıkışlarını gözleyerek, Ankara Palas'a gelen yabancı diplomatların karşılamalarına katılarak siyasi hayatı da yakından takip etme şansını buluyordu. Hipodrom yapılanaya kadar bu alan bütün yıldönümü ve anma törenlerinin, bayram kutlamalarının düzenlendiği merkezdi. Özel günlerde bulvarın iki yanına ve meclisin önüne tribünler kuruluyor ve törenler buralardan izleniyordu.⁶⁶ Örneğin, her sene Cumhuriyet Bayramı için bir sürü yabancı konukla birlikte basın mensupları ve davetliler geliyor, çeşitli gösteriler, geçitler oluyordu. Önemli olaylardan biri de her sene kentin önemli yerlerine ve meydanlara geçici anıtlar kurulmasıydı.

Bu törenler arasında onuncu yıl kutlamaları, Ulus Meydanı ve Cumhuriyet Caddesi odak olmak üzere bütün Ankara'da örgütlenmişti ve 1919'da Atatürk'ün karşılanma töreninden sonraki en büyük organizasyondur. Bir başka örnek ise yine Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin 13. yıl kutlamalarıydı ve esas törenin bir kopyası olarak düzenlenmişti.⁶⁷

İlk yıllarda infaz törenleri de bu meydanda yapılmaktaydı. 1926 yılında istiklal mahkemelerinin kararınca burada Tarikat-ı Salahiye, İskilipli Atıf Hoca, İngiliz casusları Mustafa Sagir ve Kasap Osman asılmıştı. Dolayısıyla meydanda halkın özdeşleşmesi gereken kimliğin temsili biçimlerinin yanısıra, karşı olarak gelişeceği

⁶⁶ Sağdıç, a.g.e.

⁶⁷ N.H.Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997

kimliklerin de tanımını bulmak mümkün oluyordu. Böylece Ulus Meydanı ve İstasyon Bulvarı sosyal bilincin doruk noktasına ulaştığı eylemleri barındırıyordu. Çeşitli toplantılar ve kutlamalarla bu bilinç kendini yeniden üretirken, anma törenleriyle de ulus-devletin kendine yazdığı tarihteki dönüm noktalarını tekrarlama yoluyla toplumsal belleğin yeniden üretilmesi ve aktarımını sağlıyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kentteki yeşil alanların modernleşme projesinde önemli bir yeri vardı. Çünkü bu alanlar sadece boş vakitlerde dinlenme ve gezme amacıyla kullanılacak yerlerden çok, modern yaşamın imgelerinin üretileceği mekanlardı.⁶⁸ Şehirdeki parklar ve bahçelerin kent içindeki oranı hem kent yaşamının uluslararası standartlarda olduğunu gösterecek, hem de nefes alınacak sosyal mekanlar olarak ortaya çıkıyordu.

II. Meclis binasının büyük ve halka açık bir bahçesi vardı. Burada bir sahne kurulur ve Cumhurbaşkanlığı Orkestrası açık hava konserleri verirdi. Yukarıda, Ankara Palas'ın hemen üst kısmında ise Millet Bahçesi vardı. Meclis Bahçesi bu resmi konserler dolayısıyla daha kurgusal eylemleri barındırırken, Millet Bahçesi'nin daha gündelik rutinlerle varolduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Millet Bahçesi'nde küçük bir çay bahçesi ve restoran vardı. Park farklı platformlardan meydana gelmişti ve özel günlerde burada küçük bir orkestranın çaldığı, gençlerin dans ettiği, yaşlıların ise saz eşliğinde Türk müziği dinlediği söyleniyordu.⁶⁹

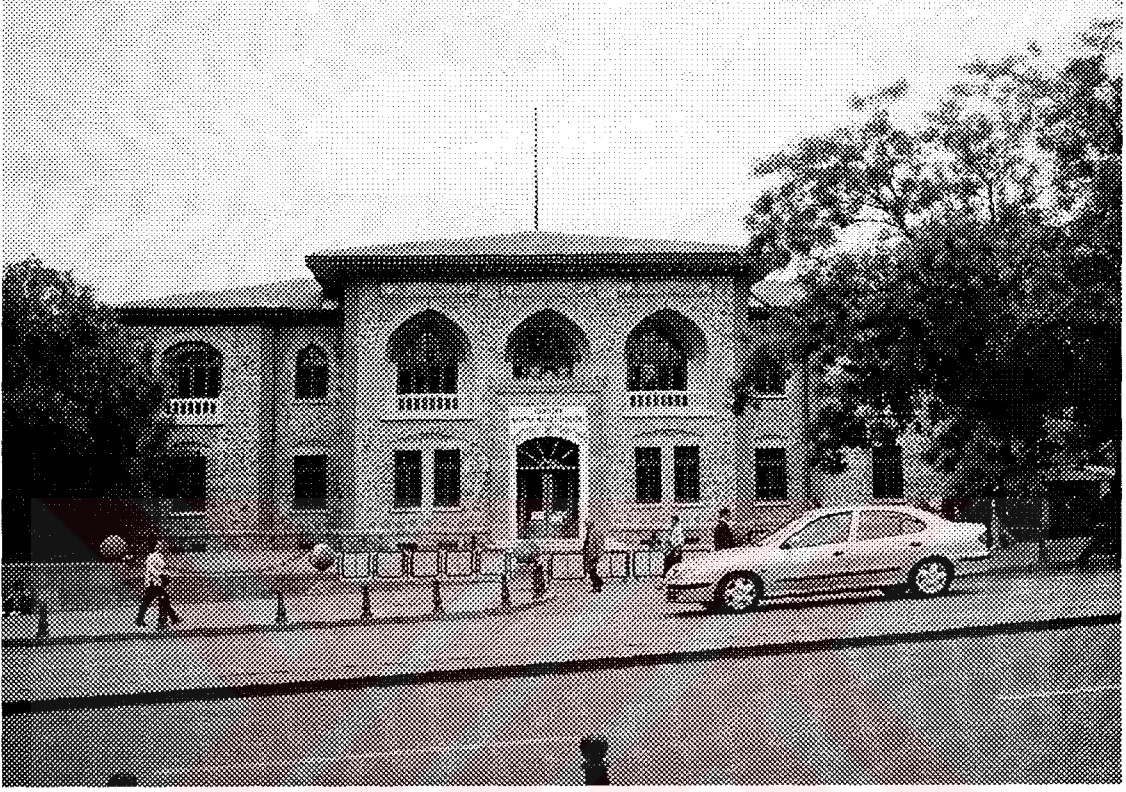
1930'lardan sonra Ulus Meydanı'nın kaderi değişmeye başlamıştır. 1935 yılında Taşhan'ın yıkılmış ve 1938'de yerine Sümerbank binası inşa edilmiştir. Daha sonraki kararlar ise meydanın eski dinamizmini ve kent içindeki önemini yitirmesiyle sonuçlanacak, böylece mekandaki sivil kamusal bellek potansiyelinin üstü örtülmüş olacaktır.

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi'yle özdeşleşmiş olan Ankara Palas gibi binalar prestijlerini kaybetmiş ve kentin de kontrolsüz hızlı gelişmesi sonucu Ulus civarında dejenerasyon başlamıştır. Yine de bu tarihe kadar Karpiç ve Ankara Palas sosyal yaşamda önemli yer tutmaya devam ederler. 1953'te Karpiç'in ölümünden sonra restoran kapanır. Ankara Palas ise 1967'ye

⁶⁸ G. Akyürek, "Atatürk Orman Çiftliği: Kent ve Kır İçin Bir Uzlaşma Modeli", Dosya: Ekobaşkalaşım, ed. G.A.Sargın. Mimarlık, 02/00, s. 19-22

⁶⁹ D.Tanrikulu, "Ankara'da Eğlence Yaşamı", Dosya: Ankara 1928-1938, Mimarlık, 1985/2-3, s. 22-27

kadar otel olarak kullanıldıkları sonra birçok kere el değiştirir ve 1982'den sonra Devlet Konukevi olarak restore edilerek bugünkü haline gelir.⁷⁰

Resim 3.17 II.Meclis Binası

1950'lere yaklaştığımızda ise şehre kazandırılan yeni yeşil alanlar, özellikle de Gençlik Parkı, Ulus Meydanı'na olan ilgiyi azaltmıştır. Artık anma törenlerinin meclis binasının aşağı kısmında bir stadyum inşa edilmesinden sonra burada yapılmaya başlanmış olmasındır. Böylece Ulus Meydanı'na canlılığını, sosyal ve ekonomik hayattaki kritik yerini veren, dolayısıyla da toplumsal belleğin kurgulanmasında önemli mekansal pratikler buradan çekilmiş olurlar.

Bu meydan, bugünkü Atatürk Bulvarı'nın doğu bölgesinden gelen Tuna Caddesi ve Selanik Caddesi'ni, batı bölgesindeki İzmir Caddesi'nin kırıldığı noktaya bağlayan, dikdörtgen bir biçimlenmeye sahip, Zafer Meydanı ve iki yanındaki yeşil alanlar gibi, caddeyle birlikte yaşayan bir açık alandır. Ancak bu kez, döşenmiş meydanın bulvara bitişik parçalarının hemen arkasında, köşegenel yerleştirilmiş yeşil alanlar bulunmaktadır. Lörcher Planı'nda Tuna Caddesi ile İzmir Caddesi'nin bulvarla kesiştiği

⁷⁰ B.Evren, 20'li Yılların Bozkır Kasabası Ankara, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998

merkezi yerde, Tuna Caddesi tarafında cami, İzmir Caddesi tarafında hamam öngörölmüştü. Her ikisi de yeşil alan içinde çözülmüştür. Hamam ve cami gibi öğelerin, Lörcher'in daha yakından tanıdığı payitaht İstanbul'unun önemli kentsel öğelerinden olması, kentsel mekanda tarihsel belleğe bağıllık olarak da okunabilir.

Resim 3.18 Ulus Meydanı

Şu durumda gerek Kızılay Meydanı gerekse de Ulus Meydanı'nın(Resim 3.18.) 1950'lerden sonra trafik kavşağına dönüşerek depolitize edilme ve son zamanlarda da popülerleştirme sürecinin Cumhuriyet yönetiminin kentsel mekanda özlemini duyduğu demokratik sivil kamusalığa bir saldırı olarak nitelendirebiliriz.

3.5.6 Lozan Meydanı

Adını Lozan Anlaşması'ndan almaktadır. Lozan Meydanı'nın, bugünkü Sakarya Caddesi ile Mithatpaşa Caddesi'nin kesişme noktasında ve Kolej tarafına doğru, elipsoid olarak uzandığı, bunun güneydoğu köşesinde 2001 yılında Kültür Bakanlığı tarafından restore edilen Mustafa Necati Evi'nin yer aldığı söylenmelidir. 1924 yılında tasarlandığı düşünülmekte, dolayısıyla bu yönüyle de 1925 Lörcher Planı'na bağlanmaktadır. Bugün, 14 Şubat 1930 tarihinde Hermann Jansen'in kazandırdığı

dikdörtgenel biçimiyle hala yerinde durmaktadır, ancak Mithatpaşa Caddesi üzerinden geçen yaya geçidi dolayısıyla bir kentsel boşluk olarak değerlendirilmesi pek mümkün değildir. Lörcher Planı'nda Atatürk Bulvarı ile birleştirilmemiş olan Sakarya Caddesi, Jansen Planı'nda bir yeşil bant haline dönüştürülerek bulvara açılmaktadır. 1970'lerde yayalaştırılan bu bölgede, Mithatpaşa Meydanı olarak ayrılan, yer, belediyenin bir dizi yasal olmayan girişimine sahne olmuştur. Yıllarca küçük ölçekte bir çarşı olarak kullanılan, yeşil alan kullanımından dönüştürülen bu eksene hakim nokta, bugün bir yaya üst geçidi ve dükkan yapısı tarafından bloke edilmiş durumdadır. Sakarya Caddesi ise orta gelir grubunun eğlendiği merkez halini almıştır.

3.5.7 Tandoğan Meydanı

Çiftlik Yolu'nda, Demirtepe ve Maltepe'deki konutlarla "Endüstri" arasından geçen Necati Bey Caddesi'nin ucunda yer almaktadır. Ancak Jansen planında görülmeyen meydanın, İller Yapı Kooperatifi (Mebusevleri) planlanırken net olarak ortaya konduğu görülmektedir. Mebusevleri yerleşim planının müellifi Bayındırlık Bakanlığı'ndan mühendis Nureddin Evin'dir; ancak mahallenin kuruluşunda, o dönemde bakanlık müşaviri olarak görev yapmakta olan Hamburglu Gustav Oelsner'in büyük katkısı vardır. Planın ilginç yanı, içinden dikdörtgen meydanı köşegenel olarak bölen bir yol geçirilmesi, böylece meydanın fiziksel mekan tanımının kolay anlaşılabilmesidir. Bu kolay anlaşılabilme, bugün kuzey uzun kenarında dokuzar katlı astsubay orduevi ve öğrenci yurtları yapıları, güney uzun kenarında Mebusevleri mahalle planının parçası olarak satılan arsalarda konut blokları bulunan, kısa kenarlarından batıdakinde ise Makine Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü, yer alan meydanın, mekansal açıdan ortadan kaldırılmasını da hazırlamış gibidir. (Şekil.3.19)

Ankaray istasyon girişlerinin ortadan kaldırılıştaki fiziksel olarak katkısı olmuştur; ancak yok edilmenin ideolojik nedeni, meydanın 1970'li yıllarda Kurtuluş Meydanı ile birlikte, toplumsal muhalefetin görkemli mitinglerine sahne olmuş olmasıdır. Tandoğan Meydanı'nın biçimlenişinin oldukça geç yıllara ait olması, ama buna karşın, yine de dikdörtgen geometrisi, bize aynı kent plancılığı ekolünün parçası olduğunu düşündürmektedir.⁷¹

⁷¹ A.Cengizkan, Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı, Ankara'nın Kamusal Yüzleri, der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002 s.234-235

Resim 3.19 Tandoğan Meydanı

3.5.8 Parlamento Meydanı

Yeni Meclis'in önünde düşünülen bu elipsoit meydan, meclis yarışması sırasında İçişleri Bakanlığı ile ara bölge oluşturulması ve buradan sonraki yıllarda Eskişehir-Ankara bağlantı yolunun geçirilmesi nedeniyle hiç gerçekleştirilmemiştir. Öte yandan, Yönetim Mahallesi'nin içindeki anlamsal kurgu, bakanlık yapılarının parlamento yapısından kopması nedeniyle de büyük bir yitime uğramıştır.

3.6 Eğlence Hayatındaki Değişmeler ve Yeni Ulusal Kimlikler

Başkent Ankara'nın planlanması modern Türkiye'nin kuruluş sürecinin düğüm noktalarından birini oluşturur. Ankara'nın ilginç yanlarından biri, Türk modernleşmecilerinin kır ve kent arasında gördükleri kültürel çelişkileri aşmaya çalışırken elde ettikleri başarıların ve önceden kestiremedikleri başarısızlıkların odak noktası olmasından kaynaklanıyor. Küçük bir Anadolu kasabasından başkent Ankara'nın yaratılması destanında, eski ile yeni arasındaki gerilim önemli bir yer tutmaktadır.

Türk modernleşmesi sürecinde, “alafranga”, yani Avrupa tarzı olan her şey uygun ve değerli kabul edilip “medeni” olarak değerlendirildi, “alaturka” yani Türk tarzı olan olumsuz bir çağrışım kazanarak ve bir bakıma aşağı görülüp “gayri medeni” olarak değerlendirildi. Kravat takmak, yemeği çatalla yemek, tıraş olmak, tiyatroya gitmek, el sıkışmak, dans etmek, dışarıda şapka giymek ve yazıyı soldan sağa doğru yazmak ilerici ve uygar bir kişiyi belirleyen davranışlardan bazılarıdır.

Burada amaç, modern bir alışkanlık belleği ve bedensel bellek üretme yolunda, uygun mekanlar yaratarak elit sınıfın bedensel pratiklerini yeniden kurgulamaktır. Sözü edilen sınıf modernliğin beraberinde getireceği alışkanlık ve davranış biçimlerinin ilk taşıyıcısı olacak, dolayısıyla toplumun geri kalanına örnek olmak üzere hem bu pratikleri içselleştirecek, hem de kendi bedenleri üzerinden modernliğin bir imgesini sunacaktı.

Yeni rejim, kendini Osmanlı kimliğinden sıyırmak ve kendi ideallerinin taşıyıcısı olacak bir milli burjuvazi yaratmak çabasıydı.⁷² Ekonomik ve sosyal rollerinin yanısıra, bu sınıf aynı zamanda modern ve medeni olmak yolunda uygunlaştırılması gereken eylem biçimlerini sergileyerek sosyal değişimi ivmelendirmekle yükümlüydü. Adam'ın dikkat çektiği üzere savaşı izleyen dönemde Batı medeniyetinin ulaştığı ve toplumun çoğunluğunun yaşam tarzında etkisi olan belirli bir refah seviyesi elde edilmişti. Modernleşme ise bu yaşam standartlarının doğrudan adapte edilmesi olarak algılanıyor ve belirli süreçlerin sonucu gelişmiş olan moda, giyim, mimarlık, müzik, grafik ve endüstriyel tasarım kültürlerini modernliğin imgeleri olarak popülerleştiriyordu.⁷³ Yakup Kadri de Ankara romanında bu durumu sorgular: Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondenlik iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu.⁷⁴

Modernleşme projesinin en önemli amaçlarından biri gerekli giyim ve davranış biçimlerini yerleştirmenin yanısıra kadın ve erkeği sosyal yaşamda bir araya getirmektir. Dolayısıyla Cumhuriyet burjuvazisinin en önemli görevlerinden biri medeniyetin

⁷² M.Adam, Ankara'da Kentsel Yaşam, Dosya, Ankara 1928-1938, Mimarlık, 1985/2-3, s.27-30

⁷³ Adam, a.g.e.

göstergesi olan kadın-erkek eşitliğini sosyal yaşamda üretecek şekilde hem kendilerini hem de toplumun geri kalanını eğitmekti.

Bu sosyal ilişkilerin ve yaşam imgelerinin uygulanmasını sağlayacak olan mekanlar ise şehirde açılan Avrupai restoran ve otellerdi. Taşhan işte böyle bir görev yüklenmişti. Cumhuriyetten sonra bina korunmuştu; üst kat göreceli olarak modern bir otele çevrilmiş, alt katlarda da dükkanlar hizmet vermeye devam ediyordu. Taşhan Palas, 1928'de Ankara Palas açılana kadar Ankara'nın en modern ve lüks oteli olarak biliniyordu. Karaoglan'a bakan dükkanlardan birinde Karpiç Restoran'ın açılmasıyla beraber Taşhan da sosyal yaşamda yerleştirilecek ilişkilerin bir egzersiz yeri olarak modernleşme projesinde yer aldı. Böyle bir restoranın açılması emri Atatürk tarafından verilmişti ve belediye meclisi üyeleri de önemli toplantı, parti, yemeklerin verileceği ve yabancı konukların ağırlanacağı asri bir restoranı işletecek kabiliyeti olan birini aramaya başladılar. İstanbul'da da aynı işi yapan, Karpiç isimindeki Rus mültecinin Ankara'ya getirilmesine karar verildi. Böylece Taşhan'ın avlusunu da kullanacak şekilde açılan Karpiç Restoran şehrin yaşamına girmiş oldu.⁷⁵

Karpiç açıldıktan bir süre sonra Millet Bahçesi'nin üst kısmındaki tek katlı belediye dükkanlar sitesi yapısına taşındı. 1950'lere kadar burası zamanın baskın politik karakterleriyle özdeşleşmişti, hatta devlet restoranı olarak anılıyordu. Aynı zamanda içerde düzenli olarak bir orkestra çalıyordu ve danslı yemekler düzenleniyordu.⁷⁶

Ankara'da yabancı konukları ve önemli kişilikleri ağırlamak için lüks ve modern bir otelin yokluğu çekiliyordu. Yine Atatürk'ün emriyle çok amaçlı bir kullanım için, 100 oda, misafir, yemek ve balo salonlarıyla dönemin en modern ve konforlu oteli Ankara Palas inşa edildi. Bunun yanısıra otelin üstlendiği sosyal misyon ona modernleşme projesindeki yerini kazandırıyor. Burada düzenlenecek olan düzenli balolar ve konserler yeni oluşturulacak sosyal ilişkiler örüntüsünde de çok önemli bir yer tutuyorlardı.⁷⁷

Ankara'nın resmi öyküsü, eski kentle yenisini ayıran bulvarların aynı zamanda aralarındaki akışı sağlayan bağlantılar olduğu gerçeğini çoğu zaman gözardı ediyor.

⁷⁴ Y.K.Karaosmanoğlu, Ankara, İletişim Yayınları, 1991, İstanbul, s. 116

⁷⁵ Yalın, a.g.e., s.189

⁷⁶ Evren, a.g.e.

⁷⁷ Bahar, a.g.e., s.88

Oysa eski ve yeni Ankara sakinlerinin bu kentsel mekanları nasıl anlamlandırdığına ilişkin ilginç örnekler var. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ünlü romanı Ankara'nın sık alıntılanan bir bölümünde kentin eski ve yeni sakinleri bir yılbaşı gecesi İstasyon Caddesi üzerindeki Ankara Palas Oteli'nin önünde buluştuklarını yazmaktadır.⁷⁸

İstasyon Caddesi, kent halkının farklı katmanlarını bir araya getirmesi açısından modern kültürün bazı önemli yapısal çelişkilerini su yüzüne çıkarıyor: Bir yandan, anonim kalabalıkları barındırarak yeni tür bireyselliklere, yoğun kendini keşfetme biçimlerine olanak vermeleri açısından daha önce benzeri görülmemiş türden bir özgürlüğü tattırıyorlar, diğer yandan da rahatsız edici toplumsal ve kültürel farkları öne çıkararak aşılması olanaksız iletişim uçurumlarını gözler önüne seriyorlardı. Berman'a göre, modern kent sokağına hayat veren çelişkiler sokaktaki adamın iç dünyasında yankılanmaktadır.

Kişi özgürlüğünün ulus özgürlüğüyle bir tutulduğu ve modern kültürün tepeden inme dayatıldığı karmaşık Türkiye koşullarında, Yakup Kadri'nin Ankara'sı görünürdeki sosyal/kültürel farklılıkları aşmak için milliyetçi bir sentez bulmaya çalışıyor. Ankara Palas Oteli'nin anıtsal kapısından içeri girince balo salonunu dolduran elitlerin dışarıdaki izleyicileri kadar karmaşık bir kültürel mekanı paylaştıklarını da eklemek gerekir. Paris'ten en son haberleri aktaran yerel gazetelerin moda sayfalarını izleyerek edindikleri zarif kıyafetleriyle modern görgü kitaplarından öğrenilmiş davranış kurallarını uygulayan ayrıcalıklı Ankara sakinleri açısından, balo salonundaki dans karmaşık duygularla prova edilen bir gösterinin parçasıydı. Cumhuriyetin yıldönümünü kutlamak için düzenlenen toplantılardan birinde, Mustafa Kemal dans etmek istemeyen kadınları piste "Arkadaşlar, dünyada subay üniforması giymiş bir Türk erkeğinin dans önerisini geri çevirebilecek bir kadının bulunabileceğini düşünemiyorum. Şimdi emrediyorum: Hemen salona dağılın! İleri! Marş! Dans edin!" komutuyla çağırıyordu. çağırının içeriğiyle askeri, milliyetçi ve kadınlar açısından ayrımcı tonu arasındaki umulmaz bağını, Cumhuriyetin kurucularının düşlediği monolitik bir modern kültür yapısıyla var olan toplumun karmaşık kültürel yapısı arasındaki çelişkileri yansıtıyor.

Her Cumartesi akşamı burada Türk Basın Birliği, Kızılay, Halkevleri, Galatasaraylılar ve tıp fakültesinin baloları oluyor, en önemli organizasyonlardan biri olan Cumhuriyet Baloları düzenleniyordu.⁷⁹ Cuma günleri de yemek sırasında ya da

⁷⁸ Nalbantoğlu, a.g.e., s.156

⁷⁹ Evren, a.g.e.

ayrı olarak klasik müzik konserleri oluyor, 1930'lardan sonra ise yabancı artistlerin gösterileri programlanıyordu.⁸⁰ Bu organizasyonların amacı toplumu, medeniyetin gereklerini öğretmenin yanısıra kadın ve erkeğin birlikte nasıl hareket edeceklerini pratik hale dönüştürme endişesi taşıyordu. İlk başta bu yeni sosyal yaşam çekingenlik yaratsa da toplum için önemli bir dönüşüm projesiydi.⁸¹

Toplumun geri kalanına örnek olmaya aday elit sınıfın adapte olmaya çalıştığı kimliğin kendi içlerinde de çelişki yarattığını ortaya koymaktadır. Ulus Meydanı'nda Taşhan Palas, Karpiç ve Ankara Palas bu kitlenin hem sürekli bir medeniyet provası yaptığı, hem de sürekli birbirlerini ve kendilerini gözetleyerek eğittiği, görgü ve davranışlarına farklı bir kültürün öğelerini adapte etmeye çalıştığı mekanlardı.⁸²

Modern yaşam imgelerinin taşıyıcısı olan Cumhuriyet burjuvazisi, bir kültür ve kimlik çelişkisi yaşıyordu; Batı tarzı sosyal ilişkilerin, giyim tarzı ve eğlence biçimlerinin toplumun geri kalanı tarafından izlenip öğrenilebilmesi için birer model haline dönüşerek, bu yeni değerlerin sergilendiği bir temsili biçim haline dönüşüyordu.

Ancak bireylerin bedensel pratikleriyle ve bir sosyal değişim sonucu Batı kültürüne ait davranışlar yerleşecektir. Bedensel pratiklerse, daha önce de söylediğimiz gibi toplumsal belleğin çok önemli bir iletişim biçimidir. Bunların alışkanlık haline dönüştürülmesi, Batıyla özdeş bir medeni kimlik yaratılmasında bireyden başlayıp toplumsal düzeye ulaşarak Cumhuriyetin kendini uluslararası tanımlayan ulusal kimlik/belleğinin oluşmasında yapıtaşlarından biri olacaktır.

Bu yeni kimliklerin, küçük bir kentsel ve okumuş nüfusa, oysa geniş bir kırsal hinterlanda sahip, uluslararası ticaret ve kültür merkezleriyle değişen derecelerde eklemlenmiş bir toplumda, hem cinsiyet hem de toplumsal sınıf özelliklerini yeniden ürettiği, şimdiye kadar anlatılanlardan anlaşılması olmalıdır. Çağlar Keyder tek parti rejiminin (1923-1945), devlet güdümlü kalkınma politikalarını destekleyen ve 1930'lardaki Büyük Bunalım'ın yarattığı iklimde devletçilik ve içe dönük sanayileşme çizgisinde karar kılan kentli ve taşralı elitlerle eşrafın ittifakına dayandığını belirtmektedir. Ancak, eğitim ve sağlık hizmetlerini yaygınlaştırma ve altyapıyı geliştirme çabalarına karşın, bu popülist seçkin tabaka kırsal kitleleri modernleştiremedi. Kırsal alanlar iktisat ve sosyoloji literatüründe belgelenmiş olan

⁸⁰ H. Bilgen, Ankara'da Günlük Yaşam, Dosya: Ankara 1928-1938, Mimarlık, 1985/2-3, s. 17-21

⁸¹ Yalın, a.g.m., s.190

⁸² Göle, a.g.e.

büyük çaplı dönüşümü ancak II. Dünya Savaşı'ndan ve çok partili demokrasiye geçişten sonra yaşadı. Kırsal kesimden kentlere göç süreci kent dokusunu tamamen değiştirdi. Yeni toplumsal hareketlilik ve elit tabakaya giriş yolları, eski dar ve görece homojen devlet elitinde çeşitlilik ve farklılıklar yaratarak kültürel egemenliklerini sarstı.⁸³

Günümüzde toplumsal kimlik oluşumunu belirleyen koşullar yalnız statü, din ve kırsal ya da kentsel kökenle ilgili yerel özellikleri değil, kültürün küreselleşmesinden kaynaklanan etkilerin gittikçe karmaşıklaşan ağını da kapsamaktadır. Toplu tüketim ve medya imajları artık kendi bağımsız rollerini oynamaktadırlar. Belirli akran grubu etkinlikleri ve ideolojik eğilimler de eklenince, bu tavırlar siyasal sağ ya da solda yer alan alt-kültürlerin işareti haline de gelebilir.

Ancak, yeni gelişen alt-kültürlere ilişkin ayrıntılı araştırmaların yokluğu, çağdaş dönüşümlerin niteliği ve kapsamıyla uğraşmayı güçleştiriyor. Popüler bir müzik tarzı olarak "arabesk" başta olmak üzere popüler kültüre ilişkin az sayıdaki mevcut araştırma değerli ipuçları sağlıyor. Burada önemli bir nokta, en çok tutulan arabesk şarkıcıların, değişen kent ortamında kabadayının modern bir türüne itibar kazandıran, sadakatin, diğergamlığın ve ahlaki dürüstlüğüün erdemlerini vurgularken alttan alta sürekli bir ihanetin hayal kırıklığının acısını anlatan bir erkeklik üslubunu temsil etmesidir.

Çağdaş erkekliklerin temsil edildiği alanların futbol stadından camiye, kahvehaneden diskoya, okuldan sokak köşesine, spor kulübünden çarşıya kadar uzanan aşırı bir çeşitlilik göstermesi ayrıntılı etnografyaları zorunlu kılıyor. Sınıf ve beğeni farklılıklarının tüketim eşyaları ve markalar kanalıyla aktarılması, alt sınıftan gencin giydiği kot pantolonla üst sınıftan bir gencin giydiği pahalı kotu birbirinden ayırmaya olanak veriyor. Kimlik işaretleri bedende de sergileniyor: Belli bir bıyık biçimi sol eğilimi gösterirken, belli bir sakal biçimi İslamcı kesime yakınlığın ifadesi oluyor. (Bu açıdan 1980'deki askeri darbeden sonra yöneticilerin, üniversite öğretim üyeleri dahil bütün devlet memurlarının bıyık ve sakallarını kesmeleri talimatını vermesi ilginçtir.) Erkek travestilerle transseksüellerin uğrak yerlerinin ve homoseksüellerin toplandığı bazı yerlerin daha fazla göz önünde olması nedeniyle, farklı cinsellik ifadeleri bile daha açık hale gelmiştir. Şu an için, kentte marjinal tüm gruplar aynı modern mekanı işgal etmektedir.

⁸³ Arat, a.g.e., s.110

3.7 Bugünkü Ankara

Günümüzde, en eski tarihsel geçmişe sahip Ulus, zaman içinde yenileme, yol açma, genişletme ve yeni yapım etkinlikleri ile önemli ölçüde değişime uğramış, konut alanları ise farklı özellikler taşıyan bölgeler olarak günümüze ulaşmıştır. Buradaki ticari merkez içinde, eski odak noktası olan Kale Kapısı ve çevresindeki Bedesten ve varlığı bilinen otuzüç handan bazıları, değişmiş olmakla beraber, bugün de varlıklarını sürdürmektedir. Eski ticaret bölgesi de bazı özelliklerini koruyarak, ancak sürekli değişim içinde günümüze gelmiştir. Örneğin Çıkrıkçılar Yokuşu, Saraçlar Sokağı gibi geleneksel sokaklar bugün de önemlerini korumaktadır. Alan içindeki anıtlar, mescitler, örneğin Ahi Elvan Camisi, Celal Kattani Mescidi veya özelliklerini korumuş bazı konut yapıları, eski sokak dokusunun bölümleri alanın tarihi gelişmesinin farklı aşamalarını yansıtmaktadır.⁸⁴

Kaleiçi, Ankara'nın en eski ve sürekli konut alanlarından. Günümüzde de konumu ve surlarla çevrilmiş olması nedeniyle konut işlevini korumaktadır. Zaman içinde mevcut yapılarda değişiklikler yapılmış, boş alanlara ve avlulara yeni konutlar eklenmiştir. Dolayısıyla mevcut yapıların önemli bir bölümü parsellerinde bulunan daha eski yapıların avlularında yer almaktadır ve geleneksel yapılardan daha farklı mimari özellikler taşımaktadır.⁸⁵

Genç Ankara'nın günümüzdeki büyük ölçülü açık ve yeşil alanlarını incelendiğinde, birçoğunun (Gençlik Parkı, Hipodrom, 19 Mayıs Spor Sitesi, Golf Sahası, Güven Parkı, Ankara Kalesi Parkı, Çubuk 1 Rekreasyon Alanı,... vb gibi) Jansen Planı'na ait açık ve yeşil alan kullanımlarından olduğu görülecektir. Tüm bu yapılaşma hareketlerinin sonucunda, söz konusu yeşil alanların kişi başına düşen m² ölçülerinin sıfırlı rakamlarda olduğu göze çarpacaktır.⁸⁶

Günümüzde, Ankara'da bulunan tarihi yapıların büyük bir bölümü, Cumhuriyet Dönemi'ne ait olan yapılardan oluşmuştur. Bu yapılarda Cumhuriyetin erken dönem eserlerine rastlamak pek mümkün olmasa da, sürekli yenilenen bir yapılaşmanın geçici görüntüleri, kentin günümüzde şekillenmiş olan özelliklerinden birini oluşturmaktadır.

⁸⁴ N.Akçura, Eski Ankara'da Osmanlı Dönemi Konut Dokusu ile ilgili Bazı görüşler. Ankara Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları:1. Baskı. Ankara, 1992

⁸⁵ N.Akçura, a.g.e.

⁸⁶ Y.Öztañ, Altınpark'ın Öyküsü, Ankara Söyleşileri, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 1994, s.67

Eski Ankara, güneyde ve doğuda Cumhuriyetin ilk yirmi yılında yapılmış yapıların da yer aldığı bir doku ile sınırlanmakta: kuzeydoğuda ise gecekondular alanları ile çevrelenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmış olan apartmanlar Hisar Park'ın batısında ve Anafartalar Caddesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Doku içinde de Cumhuriyetin ilanından sonra ve 1930'lu yıllarda yapılmış konut ve apartmanların serpilmiş olduğu görülmektedir.⁸⁷

1980'lerin ortalarından itibaren Ulus ve çevresinde varolan ticaret alanı daha çok düşük gelirli gruplara hitap etmekteydi. Kızılay'da ise daha modern bir gelişim gözlenmekteydi. 1985'ten sonra, arazi spekülasyonu, yeni ticaret ve iş merkezi arayışları sonucunda yüksek gelir grupları Kızılay'a ve kentin güneyine doğru yerleşmeye başlamışlardır. Yüksek prestij sağlayan uluslararası binalar (Hilton ve Sheraton gibi) Çankaya-Gaziosman Paşa'ya doğru kayarken, buralarda yoğunlaşmaya başlayan yaya ve araç trafiği, sorun yaratmaya başlamıştır. Yaya bölgesi olarak ayrılan alanlar ise şu anda yetersiz otopark sorunu nedeniyle işlevlerini sürdürmemektedir (Yüksel, Karanfil ve Konur gibi). Bunun gibi, Sheraton'ın yanında bulunan Karum Alışveriş Merkezi de yaya mekanı açısından yetersizdir.⁸⁸ Batı usulü oyun salonları, alış-veriş merkezleri ve lokantalarına bu bölgede sıklıkla rastlanır.⁸⁹

Yapılaşmanın böylesine yoğun olduğu Çankaya'yı Altınpark'a bağlayan Atatürk Bulvarı ile onun devamı olan Çankırı Caddesi ve İrfan Baştuğ Caddesi bir aks olarak kabul edildiğinde, bu aksın batısında kalan kısmın, doğuda kalan kısma oranla açık ve yeşil alanlar yönünden çok daha avantajlı bir durumda olduğu görülmektedir. Nitekim sırasıyla, Ziraat Fakültesi park ve bahçeleri ile deneme alanları; Hipodrom-19 Mayıs Spor Sitesi ve Gençlik Parkı, A.O.Ç. park bahçeleri ile üretim ve ağaçlama alanları, Anıtkabir Parkı, Güvenpark, T.B.M.M. Park ve Bahçeleri, Kara Harp Okulu'nun yerleşim alanı, kentin bu kesiminde yoğunluğu hafifleten, denge sağlayan ve çevre halkının yeşil alan gereksinimini bir dereceye kadar gideren açık ve yeşil alanlardır. Söz konusu aksın doğusunda ise Abdi İpekçi Parkı, Kurtuluş Parkı, Aktepe Parkı'ndan başka dikkati çeken bir yeşil alan yoktur. Yine kentin batı yönünde, A.O.Ç. ile Eskişehir Yolu boyunca sıralanan birçok kamu kuruluşlarına (MTA, ODTÜ, ATO, HALKBANK, TEKEL,... vb gibi) ait büyük yerleşme alanları bu kesimde yer almaktadır.⁹⁰ Yeni çok katlı kamu

⁸⁷ N.Akçura, a.g.e.

⁸⁸ A.D. Özdemir, Historical Evolution of Shopping Areas. Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara,1991, S.264

⁸⁹ Erdentuğ ve Burçak, a.g.m.

⁹⁰ Öztan, a.g.e., s.70

kurum ve kuruluşları ve büyük alış veriş merkezlerinin de (Armada gibi.) bu bölgeye kurulduğuna tanık olmaktadır. Yeni inşaatına başlanan Sincan metrosu da, Eskişehir yoluna olan ilgiyi artıracığa benzemektedir.

Ankara'nın ulaşım ağının başlıca belirleyicileri, kuzey-güney ve doğu-batı akslarıdır. Kuzey-güney yönündeki tek güçlü ulaşım aksı, Atatürk Bulvarı'dır. Ulus ve Kızılay merkezleri de bu yolda birbirine bağlanmaktadır. Doğu-batı yönündeki Cebeci'den batıya uzanan yol Dikimevi'inde ikiye ayrılmakta, birisi Atatürk Bulvarı'nı kesmekte, diğeri ise Bahçelievler'e ulaşmaktadır. Kuzeydeki aks ise Kale'nin güneyinden geçerek İstanbul Yolu ve Yenimahalle'ye ulaşmaktadır. Kuzey-güney aksında eğitim, kültür ve resmi amaçlı arazi kullanımları, bu aksın kuzeyinde kalan kısmında ise hastane, üniversite, depolama gibi kullanımlar yer almaktadır. Alım gücü yüksek gelir gruplarının kentın güneyinde (Kavaklıdere, Ayrancı, GOP, Çankaya) yoğunlaşmasıyla birlikte, Kızılay bu kesimin talebine dönük yeni bir ticaret merkezi olarak gelişim göstermiştir.⁹¹

DSİ, MTA, Karayolları gibi devlet daireleri, askeri kuruluşlar ve üniversiteler, kentın güneybatısındaki Eskikent Yolu üzerinde yapılanmışlardır. Konya-Samsun yolu üzerinde ise devlet daireleri, depolama, sanayi ve eğitim kuruluşları yer almaktadır. Kenti doğu-batı yönünde kesen ulaşım aksına koşut bir ekstansif arazi kuşağı mevcuttur. Bu kuşak doğuda sağlık kuruluşları, yeşil alanlar ve eğitim merkezleriyle başlamaktadır. Atatürk Bulvarı'nın batısında kalan bölümünde ise demiryolu tesisleri depolama gibi işlevleri yüklenmektedir. Ulus, daha çok bölge ölçeğinde hizmet veren toptan ticaret birimlerini kapsamaktadır. Yeni başkent olduğu dönemlerde de kentın tüm kamu ve özel yönetim binaları Ulus'ta bulunmaktaydı. Banka Genel Müdürlükleri, Maliye Bakanlığı, PTT Merkezi, Vilayet gibi kurumların bulunması, buraya mali ve kamu idare merkezi olma özelliği kazandırmıştır. Fakat özel iş merkezlerinin burada olmaması ve bazı kamu kuruluşlarının Kızılay'a kaymasından dolayı sonradan bu özelliğini yitirmiştir. Ulus Meydanı'nı Samanpazarı'na bağlayan Anafartalar Caddesi ve Samanpazarı'ndan Kale'ye çıkan yollar, cadde üzerinde bazı binaların üst katları, perakende ticaret ve hizmetlerin yoğunlaştığı alanlardır. Adliye çevresinde ise büroların yoğunlaştığı görülmektedir.⁹²

⁹¹ Anadolu Yayıncılık, a.g.e.

⁹² Anadolu Yayıncılık, a.g.e.

Osmay'a göre; "1990'lardan başlayarak, sermayenin küresel ölçekte artan hareketliliği ve bunu destekleyen bilişim teknolojisinin gelişmesi doğrultusunda kent bölge ilişkileri değişmeye, ulusal ölçekten bağımsız hareket eden ekonomik süreçler ve kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük kentlerde dünya ölçeğinde geçerli uzmanlık hizmetlerinin arttığı, ticaret ve eğlence-dinlenme mekanlarının, iletişim ve ulaşım ağlarının yaratıldığı gözlemlenmiştir. Toplumsal tabakalaşmada "en üsttekiler" yeniden tanımlanırken, toplam kentsel işgücü içinde hizmetler sektörüne giren işler çeşitlenmiş ve yeni toplumsal kategoriler doğmuştur. Sanayileşme sonucunda kaybolması beklenen küçük üretim faaliyetleri ise yeni ilişki ağları içinde veya esnek üretim biçimleriyle kentlerde konumlarını korumuşlardır. Kentsel politik süreçlerin de bir anlamda özerklik kazanmasıyla, kent merkezleri yoğun bir yıkıp yeniden yapma ve yeni mekan yaratma faaliyetlerine sahne olmuşlardır."⁹³

Şu anda kentteki yapılar, sıkışık fakat estetik olmayan bir görünüme sahiptirler. Bu sıkışık ve doludizgin gelişimi ise ne fiziki koşullar, ne de yapılan planlamalar ve yasal kısıtlamalar engelleyememektedir.

Alan kullanımında değişimin ne denli hızlı olduğu, eskiden bağımsız oluşu ve halen planlamanın etkisini taşıması, kentteki çıkmaz sokakların yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Faroqhi'ye göre: Ankara'da çıkmaz sokak olgusunun görece olarak daha az olduğudur. Çıkmaz sokaklar genellikle yapı adaları içinde kalmış olan veya yeni yapılan yapılara erişilmesini sağlamakta idi. Ancak Ankara'da evlerin çoğunluğunun ana yollardan erişilecek şekilde konumlandığı görülmektedir.⁹⁴

Ankara'da son dönemlerde ise en çok göze çarpan artan trafik yoğunluğunu rahatlatmak için modernleşme ve sermayenin sergilendiği geniş alt ve üst yolların yapılmasıdır.

Alan ölçüsü yönünden yeterlilik göstermeyen Ankara yeşil alanlarının dağılımına bakıldığında, homojen ve yüksek yoğunlukta bir nüfus dağılımı bulunmaktadır. Ancak bu alanda nüfusu ve birbirine çok yakın yapıların oluşturduğu yoğunluğu hafifletecek bir açık alan sistemi yoktur. Mevcut açık ve yeşil alanların ise, dağınık ve birbirleriyle bağlantısız oldukları görülmektedir.⁹⁵

⁹³ S.Osmay, 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.154

⁹⁴ S.Faroqhi, Men of Modest Substance, House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri, Cambridge University Press, 1987, 39 pp.

⁹⁵ Öztan, a.g.e., s.73

Sosyal mekanların dağılımına gelince, Ankara'da Sakarya Caddesi'ni merkez olarak alırsak, gelir durumuna bağılı olarak Tunalı Hilmi Caddesi-Çankaya-Gaziosmanpaşa'ya doğru yükselmektedir. Hatta Gaziosmanpaşa'nın belirli alanları ise toplumun marjinal kesimlerine hitap etmektedir.

Kızılay Meydanı'ndan Demirtepe-Maltepe istikametine gidildiği zaman, daha çok düğün salonları ve esnaf kesimine(mobilyacılar vb.) hitap eden dinlenme ve eğlenme mekanlarının ağırlıklı olduğunu görmekteyiz.

Kızılay Meydanı'ndan Cebeci tarafına ilerlediğimiz zaman daha çok askerlik çağına gelen gençlerin yoğunlaştığı merkezler bulunmaktadır.

Üniversite öğrencileri ise Sakarya Caddesi, Yüksel caddesi, Meşrutiyet caddesi civarı ve Bahçelievler semtlerinde yoğunlaşmaktadırlar.

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun yerleşik düzene geçmesiyle başlayan kent olgusu, yaşamsal birtakım ihtiyaçların giderilmesine yönelik sistemli bir çabanın yanısıra, kentlilik kültürünün oluşumunu da beraberinde getirmiştir. Uzun bir süreç gerektiren kent ve kentlilik kavramının tam anlamıyla oturması ise ancak yaşadığımız çevreye saygıyla mümkün olabilecektir. Bu da kentin ve kentliliğin belirlenmesinde ve ortaya çıkarılabilmesinde etkili olacaktır.

Cumhuriyet öncesi Osmanlı şehri bir-iki istisna dışında genelde bir kasaba düzeyinde ve gerek kentsel mekan organizasyonu gerekse kentsel çevre standartları bakımından orta çağ görünümünde kaldığı görülmektedir. 20. yüzyılın başında, ikinci Meşrutiyet'in Anadolu'daki etkisini izleyerek inceleme yapan "Tanin" gazetesi yazarı Ahmet Şerif'e göre: Eski ve ihtiyar bir şehir olan Ankara'da, ada gibi yüksek bir tepeyi çepe çevre örten evler düzensiz, birbirinin üstüne binmiş ve haraptır, sokaklar dar ve pis, evler kışın soğuk, yazın tozlu ve sağlıksızdır. Cumhuriyetin hemen ertesinde durum çok daha iyi değildir. Trenden inince iki taraflı bir bataktan, ağaçsız bir mezarlıktan, kerpiç ve hımış esnaf barakalarından geçerek bir türlü bitmeyen bir yangın yerine sapılmaktadır, yol denilecek birşey yoktur. Yerli halkın başlıca ulaşım aracı eşektir. Bunun ötesinde, Ankara susuzdur, ağaçsızdır, kuru ve yabandır.

Yukarıda tarif edilen Anadolu'nun bozkır kasabasından Başkent Ankara'yı yaratmak çokta kolay olmamıştır. Buna birçok engel bulunmaktadır;

- Ülke halen savaş ortamından tam olarak çıkabilmiş değildir.
- Ulusal ölçekte bir takım sorunlar bulunmaktadır.(geri kalmışlık, ekonomik yetersizlik, sermayenin yersiz kullanımı...vb)
- Sosyal yapı
- Uluslararası politik ve ticari ilişkiler
- Cumhuriyet Dönemi öncesi Ankara'nın bir kentten çok köy ya da kasaba niteliğinde bir yerleşim olması.
- Başkent seçilmenin getirdiği hızlı yapılaşma ve göç artışı
- Ankara'yı yapılandıracak teknik eleman eksikliği
- Altyapı eksikliği

- Her şeyden önemlisi Ankaralının buna hazır olmaması.

Ankara'nın başkent seçilmesi kararı bir çok amacı beraberinde getirmiştir. Ankara yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş görünümlü, tüm altyapı ihtiyaçları giderilmiş, imparatorluk Başkenti İstanbul'la yarışacak, çağdaş yaşam tarzını benimseyen insanların yaşayacağı bir kent olarak tasarlanmıştır. Çünkü Ankara'nın yaşayacağı değişim süreci, Türkiye Devleti'nin kuruluş sürecini simgeleyecektir. Kent planlaması açısından ve toplumsal değişim açısından Ankara'dan beklentiler iki yönlü olmuştur.

Ankara'ya kent planlaması açısından bakıldığı zaman karşımıza daha çok Jansen Planı'nın uygulamaları çıkmaktadır. Jansen Planı, doğru değerlendirildiğinde iyi bir sonuç verebilecek olmasına rağmen birçok dış etmenin etkisiyle, karşımıza tam anlamıyla gerçekleştirilememiş bir proje olarak çıkmaktadır.

Jansen, imar planında 50 yıl için 300.000 nüfus öngörmektedir ve planını 150.000 kişi için hazırlamıştır. Bu hedefler 20 yıl gibi kısa bir sürede aşılmıştır. Plancı Ankara için düşük yoğunlukta ve orta ölçekte bir kent büyüklüğü düşlemekte, yöneticiler ise daha yüksek yoğunluk ve daha büyük bir kent özlemektedir. Kısa zamanda Ankara'nın nüfusu hızla artmış ve spekülasyon rant oluşumuna karşı hiçbir önlem alınmamış olduğundan yükselen arazi fiyatlarının baskısı ile yapılaşma imar sınırlarının dışına taşmıştır. Bu sonuçta Jansen Planı'nın esneklikten yoksun ve büyümeye kapalı bir plan olmasının payı da vardır. Plan içinde hala boş alanlar varken, Ankara, imar sınırları dışında, plansız olarak büyümeye başlamıştır.

Cumhuriyeti izleyen yıllarda, nüfusun hızla artması üzerine, mevcut konutlar gelen nüfusu barındırmak üzere değiştirilmeye başlanmış, örneğin zemin katlar odalara dönüştürülmüş, avlulara ek binalar yapılmaya başlanmıştır.

Ankara'nın devlet mahallesi binaları için beş kat diğer yerler içinse üç ve dört kat sınırlandırması getirilmiştir. Bu nedenle Cumhuriyetin yeni başkentinin devlet mahallesi anıtsaldan çok insancıl bir ölçekte kalmıştır. Konut alanlarına gelince; az katlı ve düşük yoğunluklu bahçeli ev düzeni (Siedlung) ağır basmaktadır. Çevre standartlarında belirgin bir yükselme öngörülmüştür ama zamanla işlevsellikten çok ütopya olarak kalmıştır.

Bunun dışında Ankara planları uygulanırken bir takım gerek teknik, gerek yasal, gerekse toplumsal baskılardan kaynaklanan sebeplerden dolayı plandan sapmalar olmuştur. En büyük baskı ise hızlı yapılaşma, nüfus ve göç artışıdır.

Cumhuriyet döneminde önemli caddeler boyunca yer alan yeni yapılarda konfor, akansu, elektrik, havagazi, çiçekli bahçe ve modern mimari anlamına gelmektedir. Aynı dönemde, iç mahallelerde ise konfor, yakın çeşmeden su, her sallantıda tozu dökülmeyen bir tavan, yağmurun içeri yağmayacağı, rüzgarın içeri esmeyeceği, açığı, deliği olmayan bir ev anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi eski kentte yeniliğe karşı direniş ve yeni kentte yeniliği acele kopya hevesi ile çift standart oluşmuştur.

1931-1934 yılları bir bakıma Ankara imarının en coşkulu yıllarıdır. Yeni mahallelerle çevre standartları yükselmiş, yeşil merakı uyanmış, kısmen yollar tamamlanmış: düzenli bir kent görüntüsü belirmeye başlamıştır. Yabancıların övgü dolu yazıları da bu yıllara rastlamaktadır.

Ancak yeni şehrin bu çağdaş çevre nitelikleri eski kente ulaşamayacak ve 1934'den itibaren belirginleşen erken kentleşmenin getirdiği yaygın gecekondulaşmanın düşük çevre koşullarının sıkıntısı, tüm kentin üzerine çökecektir.

1940'lı yıllara gelindiğinde yeşil alanların önemli oranda arttığını görmekteyiz. 1943 yılında ise Gençlik Parkı açılması, Kızılay Güven Park'ın ağaçlandırılması, Kurtuluş Parkı'na yeni tesislerin eklenmesi, Zafer Meydanı'nın düzenlenmesi, 19 Mayıs Stadyumu ve Hipodrom Alanı'nın oluşturulması, Anıtkabir'in ağaçlandırılması da bu dönemde yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminin Yenişehir'de sağlamış olduğu çağdaş yaşam koşulları, o semtte oturan küçük grubu, gerçekten kentliliğe özendirmiştir. Şöyle ki bu semtte oturanlarda şehir güzelliği endişesi uyanmış, sokaklar, bahçeler, parklar halkın bir cins gönüllü denetimine girmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, Yenişehir nüfusun küçük bir parçasını barındırmaktadır.

Çeşitli sebeplerden dolayı Ankara'nın en planlı gelişmesine tanık olan 1932-1939 döneminde pek çok yasa dışı, kuraldışı, imar sınırı dışı ve yapı ruhsatı dışı yapılaşma olmuştur. Bu tür yapılaşmayı imar sınırları dışında ve içinde diye ikiye ayrılırsa, birincisine giren örnekler ruhsatlı ve ruhsatsız olmak ikincisine giren örneklerse, sahipli arsa üzerinde ruhsatsız, sahipli arsa üzerinde ruhsata, plan koşullarına ve yönetmeliklere uymayan yapılaşma ve nihayet başkalarına ait arsa

üzerinde ruhsatsız inşaat olarak dökümlenebilir. İmar sınırları dışındaki yapılaşmanın ağır basan yönü, denetsiz biçimde, imar durumu ve plan koşulları belirsizken, rastgele gerçekleşmiş olmasıdır. İmar sınırları içindeki izinsiz yapılaşmanın ağır basan yönü ise, plan ilkelerini saptırması ve düşük çevre standartları yaratmasıdır.

Türkiye’de kentleşmenin hızlandığı 1950’lere gelindiğinde ise Ankara’da Yücel-Uybadin Planı devreye girmiştir. Bu plan ise 30 yıl için 750.000 nüfus öngörmüştür. Bu hedefte 10 yılda aşılmıştır. Ayrıca bu plan adeta Jansen Planı’nın yok edilmesi için kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan aşırı göç nedeniyle kentin yapılaşması küçük sermaye ve ucuz emeği üreten gecekonduculara bırakıldığı görülmektedir. Uygulanan popülist politikalar sebebiyle yapsatçı sınıfı da bu dönemde daha çok ortaya çıkmıştır.

Çok yüksek oranda göç alan Ankara’da, bu göçü emebilecek büyüklükte örgütlü istihdam alanları geliştirilememiştir. Bu da, kente gelenlerin yarı işli yarı işsiz marjinal kesimleri oluşturmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece mekan organizasyonunda önemli bir ikili yapı oluşmuştur, diğer kentlerimizde olduğu gibi. Bu ikilem yalnızca konut alanında değil, tüm kentsel yapıda kendini gösteren özellikler taşımaktadır. Kentin zengin kesimlerine ve gecekondu kesimine hizmet eden kent merkezindeki ikili yapı. Arsa piyasasındaki ikili yapı, imarlı ve imarsız arsa olarak kendini göstermiştir. Kamu ulaşımı ve dolmuşçuluk da ulaşımdaki bir ayrı ikilem olarak değerlendirilmiştir.

Yücel-Uybadin Planı’nın sınırına gelindiğinde, kent planlamasını sürekli bir planlama bürosuna verilmesinin daha doğru olacağı fikrinin ortaya çıkmış olduğunu görmekteyiz. Ve Ankara Nazım Plan Bürosu kurulmasıyla, Ankara belediyesi-Ankara İmar Müdürlüğü-Ankara Nazım Plan Bürosu çok başlı bir sistem doğmuştur. Çok başlılık planların daha fazla ihlal edilmesine neden olmuştur.

Ankara’yı, “Türkiye’de kentsel yaşam biçiminin modernleştiği ilk kent” olarak nitelemek ne kadar doğruysa, bu değişimin salt “biçimsel” düzlemde kalmadığını belirtmek de bir o kadar gereklidir. Çünkü, Uğur Tanyeli’nin ifadesiyle, asıl modernleşme, geleneksel kentsel yaşam ritminin yerine başka bir yaşam ritminin geçişiyle gerçekleşir. Ankara’nın başına gelen de, “kentsel yaşam ritmindeki” hızlı değişimden başkası değildir.

Yeni bir mimarlığın habercisi olan kamu binaları ve modern meslek yasalarının düzenlediği imar faaliyetleriyle yerleştirmeye çalışmak, herhalde hiç de yabana atılır bir

deneyim olmasa gerektir. Bu nedenle, modern Türk kentlisinin doğum yeri olan başkent, modernleşme serüveninin de en geniş laboratuvarıdır. Ankara, geleneksel mahalle strüktürünün, denetim ve dayanışmasının dışına çıkan ilk Türk vatandaşlarının mekanı olmuştur.

Bugün itibariyle Ankara her ne kadar Cumhuriyet yöneticilerinin hayalindeki Ankara olmasa da kentleşme, modernleşme adına Cumhuriyet öncesi dönemle kıyaslanmayacak derecede bir gelişme göstermiştir. Çoğu zaman hızlı kentleşmenin temposuna yetişilememiş olduğundan dolayı birçok eksiklikleriyle modern bir kent görünümündedir.

Türkiye'nin geçirdiği tüm değişimler, bir şekilde başkente, ama özellikle de Cumhuriyet projeleri olarak öne çıkan kentsel alanlara yansımış ya da bilinçli olarak yansıtılmıştır.

Sonuç olarak, Ankara ülkesel mekan organizasyonunu etkilemiştir. Ankara kararı Osmanlı İmparatorluğu döneminde yarı sömürge ilişkilerinin doğurduğu, tek egemen kent dağılımına sahip bir yerleşme yapısından, bütünleşmiş, dengeli bir yerleşim yapısına geçişi amaçlamıştır. Genellikle Ankara'nın bu amacı gerçekleştirdiği söylenebilir. Tabi bunun dışında politika ve kararların etkisi gözardı edilemez.

Ankara kararı ülke mekanında nüfus dağılımını da etkilemiştir. Nüfus dağılımının median noktası zaman içinde yer değiştirerek, Ankara'ya gelmiş ve bu noktada sabit kalmıştır. Ülkenin nüfus dağılımı Ankara'yı bu özellikte bir nokta haline getirecek şekilde uyum sağlamıştır.

Ankara yakın çevresine modernleşmeyi ve teknolojiyi yayan kutup olması hedeflenmişti. Ankara'nın modernleşmeyi yayma etkisi, ancak Ankara'nın ekonomik egemenliğinin etkisi dışında kalabilecek kadar uzaklıktaki bölgesel merkezlerde olmuştur.

Yaklaşık olarak % 70'i gecekonduarda yaşayan Ankara, Cumhuriyet yöneticilerinin ulaşmayı istedikleri kentsel yaşamı yansıtmamaktadır. Bu yönde bir başarısızlık açıktır. Ama tüm sorunlarına karşın Ankara rejim açısından birinci öncelikli bir kent iken 1945-1950'lerde Cumhuriyet yöneticilerinin isteklerini kısmen gerçekleştirmiştir. Daha sonra önceliğini kaybetmesine rağmen Ankara'nın gelişme dinamiğinde bir yavaşlama olmaması, ilk aşamada belirli bir geriye dönülmezlik eşliğinin aşılmış olması ile açıklanabilir.

Ankara'nın bu tür bir geriye dönülmezlik eşiğini aşmış olması, Ankara üstünde çok yönlü gayretlerin bir arada yığılmasından doğmuştur. Ankara yalnız planlanmamış, aynı zamanda önemli bir sosyal ve kültürel faaliyetlerle donatılmış, alt yapısı vb. ihtiyaçları bir bütün olarak karşılanmıştır. İşte bu çok yönlü bütünlük Ankara'yı suni bir başkent olmaktan kurtarmakta, kendine özgü bir gelişme dinamiği sağlamakta en önemli etmen olmuştur.

Ankara'yı planlama çalışmaları açısından değerlendirmekte yarar vardır. Ankara'ya Cumhuriyetin ilk yıllarında verilen önem ilginç bir gelişme çizgisi oluşturmuştur. İster kullanılan planlama yöntemleri, ister kullanılan yasal yetkiler isterse de verilen ve uygulanan kararlar olsun, yalnız Ankara örneğinde kalmamış kısa aralıklarla tüm Türkiye'de uygulamaya konmuştur. Bir anlamda Ankara Türk şehircileri ve Belediyeleri için izlenen bir pratik mektep olmuştur.

Jansen Planı'nın bazı değişikliklerle de olsa 1945 hatta 1950'li yıllara kadar Ankara'nın gelişmesini yönlendirdiği söylenebilir. Geniş yeşil alanlara sahip, düşük yoğunluklu, ama caddelerinde özenle yapılmış kurumsal binaların sıralandığı, temiz, çağdaş görünümlü bir kent ortaya çıkmıştır. Ama bu kent öngörülen plana tam uymamaktadır. Gecekonduların işgali dolayısıyla öngörülen üniversite mahallesi kurulamamıştır. Amele mahallesi uygulamaya geçmemiştir. Yine gecekonduların işgali dolayısıyla kent etrafındaki bazı tepelerdeki yeşil alanlar gerçekleştirilememiş, Bent Deresi'nde oluşturulması düşünülen dinlenme alanı kurulamamıştır. Ama her şeye rağmen Türkiye'de diğer kentlerin çağdaş şehir örneği olarak aldığı bir yapı doğmuştur.

Ankara'nın imarı Türkiye'deki diğer kentlerin imarına bir örnek teşkil etmiş ve Ankara deneyinden elde edilen sonuçlar, Türkiye'deki imar mevzuatının biçimlenmesinde en önemli etken olmuştur.

Ankara, zamanla değişen yaşam tarzlarına, karşı yaşam tarzlarını uyarmasına rağmen, toplumun bir kesimi için Cumhuriyet yöneticilerinin Ankara'yı kurarken hayal ettikleri Batılı yaşam tarzını benimsenmiştir diyebiliriz.

Ancak Ankara modern planlamacıların umduğu görüntüye hiçbir zaman tam kavuşamamıştır. Kentin görkemli yeni binaları ve planlı caddeleri bir Hollywood dekorunu andırmasına rağmen; ilk bakışta bir derinlik ve eksiksiz bir şehir havası taşıyor, ama daha yakından bakıldığında arkasında pek az şey bulunan sahte bir cephe olduğu anlaşılacaktır. Yeni bulvarların ötesindeki yürünmesi zor dar sokaklarda

yaşayanlar modernleşme projesinin tamamen dışında kalmıştır. Bu kesim azımsanmayacak kadar büyük bir kitledir.

Bugün itibariyle Ankara Cumhuriyetin simgeleri olan anıt ve modern yapılarıyla, yeşil alanlarıyla ve yeni kimlikler yaratmak için kurulan mekanlarıyla ve kurguladığı yaşam tarzıyla 1920'li yıllarla kıyaslanmayacak bir gelişme gösterdiği açıktır.

Kent kuramları penceresinden baktığımız zaman, çalışmamızın konusu olan Ankara'nın sosyal mekansal gelişimi, diğer kent kuramlarıyla bir takım ortak noktalar yakalamakla birlikte, Sjöberg'in Geçiş Dönemi Kenti ile daha çok ortak özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

ÖNERİLER

Bir kentin gelişimi, insanların kültürel değişiminde de etkili olur. Ruhsal açıdan doyum sağlar. Bu konuda eskiden daha duyarlı olan insanlar, artık bu konuda yeterli çabayı sarf etmemektedirler. Daha önceleri binalarda ve diğer yapılarda yapılan süslemeler, artık yapılmamaktadır. Günümüzde kurulan kentlerde işlevsellik, maliyet ve hız ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden kent estetiği açısından tarihi, kültürel yapıların ve çevrenin korunması gerekmektedir.

Ankara'daki kentsel gelişmelerin şekillendirilmesinde, değerlendirilmesinde ve tarihsel dokunun korunmasına yönelik Jansen'in çizdiği projelerden günümüze dek birçok çalışmalar yapılmaya çalışılmış, fakat bunlardan tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır.

Türkiye'de çeşitli planlama hataları yapılmıştır;

- Planlama disiplininin yetersizliği,

- Yasal-Yönetmelikler: Bir kent planlanırken, doğal ve çevresel faktörler göze alınsa da, yasalar tarafından desteklenmediği sürece, plandışı gelişmelere maruz kalacaktır. Ankara'daki topoğrafik eşikler bile hiçbir zaman Dikmen Vadisi gibi alanlara yerleşilmesini önleyememiştir. Çünkü adeta bir gelenek halini alan "imar affı" beklentisi, özellikle hava sirkülasyonu açısından önem taşıyan ve topoğrafik özellikleri bakımından çanak şeklinde olan Ankara için daha ayrı bir öneme sahip vadi tabanları ve yamaçların bile gecekondularla dolmasına neden olmuştur. Keçiören ve Dikmen gibi yeşil semtlerin yap-sat düzenine kaptırıldığı ve kentteki akarsuların ıslah edilebilecekken üstlerinin kapatılarak gözden uzak tutulmaya çalışılması açık ve yeşil alan konusundaki yanlışlıkların başında gelmektedir.

Bu sorunların çözümünü için kısa, orta, uzun vadeli çözüm, daha kısa dönemlerde çözüm aramamaya ve hareketsizlik anlamına gelmemekle birlikte genelde sergilenen tutum olmaktadır. Her sorunun çözümü sürecinde değişiklik zaman kesitlerinde yapılması gereken işler, alınması gereken önlemler vardır. Öte yandan kentsel sorunların bir önem sıralaması söz konusudur. Kentsel sorunlarla teker teker, birbirinin ardı sıra değil, kümeler halinde ve eş zamanlı olarak uğraşılması gerekmektedir.

Böyle bütüncül yaklaşımda, sorunları engellemek için yapılacak olan herhangi bir kentsel planlamada nüfus artışı, endüstrileşme,...vb. gelişmelerle ilgili olarak mümkün olduğu kadar gerçekçi tahminlerle öneriye gidilmesi, plancının özgün ve uygulanabilir projeler üretmesi gereklidir. Bu şekilde bir yaklaşım, çözümün çok daha kökten ve geniş çaplı olması gerektiğini düşündürmektedir. Fakat bazı kent planlamacılar, eski kentin yıpranmasını önlemek veya korumak amaçlı olarak, bu eski kentin üzerine kurulacak olan çok daha yoğun yeni kent için farklı bir alan önermektedirler. Arseven'e göre; boş bir alana kurulan kentlere Henri Prost'un Merakeş'te eski Fas kenti yanında kurduğu yeni Fas kenti bu konuda örnek oluşturacak değerdedir. Henri Prost, kale içindeki eski Arap kentini tamamıyla kendi haline bırakarak yanı başında (300m. mesafede) büsbütün yeni bir kent kurmuştur. Kent, Fas'ın ilerdeki ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde yapılmıştır. Bir vadinin gölgelik kenarına yapılmış olan ve eski garın bulunduğu yeri meydan yapılarak bir cadde ile eski kente bağlanmıştır.¹

Eski kenti yeni kurulacak olan kentten ayırmak, mantıklı bir çözüm olarak görülebilir. Yine de eski kentin ölü bir kent haline gelmemesi için hem yeni kentle bağlantısının koparılmaması, hem de yeni çekici özellikler geliştirilmesi gerekmektedir. Ankara'da bu tür bir uygulama, Ulus ve Kızılay için uygulandığında, kentsel dinamizmi sağlamış olacaktır. Başta Ulus olmak üzere tarihi dokunun en yoğun olduğu alanlar, yaylaştırma ile optimum kullanıma açılmalıdır. Çünkü genellikle buralarda bulunan sokaklar dar ve informal bir yapıya sahiptir. Örneğin Samanpazarı'ndaki sokaklar, trafiğin yoğun olmasından kaynaklanan bir sıkışıklık yaşamakta, fiziksel etkilere maruz kalmaktadır(Kirlilik, tahrip...vb) Ayrıca yayaların rahat gezememesi, dolayısıyla dikkatlerini ne tarihi dokuya ne de ticari amaçlı dükkanlara verememesi; araçların yarattığı sıkışıklık, mevcut yolun alana uyum sağlamaması gibi birçok neden artık böyle

¹ C.E. Artseven, Şehircilik(Urbanizm), Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.4-294

bir çalışmanın yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu alanlarda, hem estetik, hem de işlevsel bazı düzenlemelerin yapılması gerekliliği açıkça görülmektedir.

Kısacası, bu alanların ilgi odağı haline getirilmesi için turistik ve ticari bazı yatırımlar yapılmalıdır. Böylelikle bu alanların kaybedilmesi önlenmiş olacak, yeni kullanımlarla hem kent kimliği bir çerçeveye oturtulabilecek, hem de Ankara artık çağımızın sınırlarını yakalayan güçlü bir kent olarak kendini finanse edebilecektir.

Bu durumun sağlanabilmesi için, öncelikle Jansen zamanından beri korunmaya çalışılmış olan Ulus ve çevresi, kendi başına ele alınıp değerlendirilmelidir. Yani burası açık bir müze haline getirilip, asıl merkez olan Kızılay'a bağlı bir kültür merkezi işlevini yüklenmelidir. Kızılay ise, Modern çağın özelliklerini yansıtan, çevresindeki tüm ticari faaliyetlerin daha fazla yayılmasını önleyici tedbirler alınarak, gökdelenli çağdaş bir merkez haline dönüştürülüp, kentteki diğer kullanıcıların beğenilerine de hitap edebilecek çekici bir alan haline dönüştürülebilir. Böylece kentin daha fazla yayılması önlenerek geriye kalan alanların açık ve yeşil alan olarak değerlendirilmesine de fırsat tanınmış olacaktır. Bu yeşil alanların ise yok olmaması için kamunun elinde olması, özelleştirilmemesi gerekmektedir. Ayrıca Kızılay'daki trafiğin bir kısmı kenar yollara aktararak Kızılay bir trafik kavşağı veya geçit alanı olmaktan kurtarılmalıdır. Türkiye'de istatistiklere göre kapısında en fazla özel otosu olan Ankara kentlisi için Kızılay'da ciddi bir sorun olan park yeri, Kızılay Meydanı'nın altındaki Metro Çarşısı'nın kapalı parka dönüştürülmesi yoluyla çözümlenip, kente katılımı olumlu etkilemesi sağlanabilir.

Yenileştirme çalışmalarının tam anlamıyla başarılı olması teknolojinin gelişimine, bunu uygulayabilecek yetişmiş elemanların varlığına ve uygulama için yeterli finansmanın sağlanabilmesine bağlıdır.

Yeni kentin tarihsel dokusu, kentin modern fonksiyonlarının istilasından uzak tutulmadıkça, gereği gibi korunması mümkün olmaz. Eski Ankara, normal eskime yanında, Ulus'un yüklendiği bir kısım yeni kent fonksiyonlarının sızması ve sarkması sonucunda tarihsel kimliğinden çok şey yitirmiştir.

Ulus'taki eski yapıların, özellikle eski Ankara Evleri ve bazı Cumhuriyet Dönemi'ne ait değerli yapılar, hem konut hem de pansiyon, çeşitli atölyeler...vb. alternatiflerle değerlendirilerek bakımlarının yapılmasıyla beraber bu yapıların sahiplerinin de organizasyona etkin olarak katılımlarını teşvik edici çareler bulunmalıdır. Tüm bu faaliyetlerin gerçekleşebilmesi için ise, toplum bilinçlendirilmeli, yeterli finans

sağlayabilmek için halkın ve aydınların etkin katılımı sağlanmalıdır. Konserler, kermesler, seminerler düzenlenip toplumsal hareketlenme sağlanmalıdır.

Tarihsel doku elemanlardan kentsel arkeolojik alanlar, arkeolojik parklar haline getirilip, taşıt, yürüyüş, bisiklet, yaya yürüyüşü alanlarıyla bağlantılı hale getirilip, aralarında süreklilik sağlanmalıdır. Bunlar diğer tarihsel doku elemanlarıyla yeşil yollarla birbirine bağlanmalıdır. Örneğin yolların, kavşakların olduğu yerlerde bulunan tarihi eserler, refüjlerde kavşak oluşturmak için, anıt,...vb. özellikler kazandırılarak yeşil yol içerisinde kullanılabilirler. Buralarda kullanılacak elemanların içerisinde tarihsel değeri yüksek olanlar müzeye kaldırılıp taklitlerinin kullanılması daha yerinde olacaktır.

Kent kimliğinin oluşumunu sağlayan tarihi simgeler mümkünse, üstü kapalı bir ortam yaratılıp, alandaki malzemelerin dış etkilerden korunması sağlanmalıdır. Yine burada bulunan eserlerle aslına uygun bir düzenleme yapıp, insanların bu mekanları algılaması sağlanmalıdır. Ayrıca alanın tarihi önemi konusunda kullanıcıları bilgilendirecek bir rehber ve gözetmenin bulunması da sağlanmalıdır. Kent içerisinde, bu alanların birbiriyle bütünlüğünü sağlamak da önemlidir. Yer yer sütunlar ve yeşil elemanlar kullanılması, oklar ya da levhalarla alanın tanıtılması gereklidir.

Samanpazarı, Atpazarı, Çıkrıkçılar Yokuşu gibi eski ticaret merkezleri ise tamamen yayalaştırılıp buralardan araçların uzak tutulması gerekmektedir. Çıkrıkçılar yokuşu ile Anafartalar Caddesi'nin kesiştiği yerde, mağazaların arka bahçesinde sıkışmış bulunan St Clemens Kilisesi, yer ve anlam itibariyle kent imgesi olabilecek niteliktedir. Bunun nedeni, şu anda halihazırda elimizde bir kilise kalıntısının bulunması değil, bu yapının kalıntılarının tarihsel açıdan değer taşımasından kaynaklanmaktadır. Çevresindeki binaların kaldırılıp, özellikle Anafartalar Caddesi yönünde oluşacak cephesiyle, burada yapılacak olan düzenleme sonucunda ufak bir meydancık olarak kullanılması ve kilisenin dikkat çekici, estetik ve en önemlisi korumaya yönelik olarak kullanılması gerekmektedir. Bunun için de yurtdışında görülen bazı örneklerde olduğu gibi cam fanus, ya da daha sonra yapılacak olan çevre analizlerinden sonra ahşap, canlı malzemedен oluşturulabilecek bir sergileme olayına gidilebilir. Değerlendirilebilecek diğer bir alternatif ise, korumada bu kadar katı olmadan, yapının başka bir amaçla kullanımını sağlamaktır. Bu da cafe, restoran,...vb. şekillerde olabilir.

Ayrıca çok yoğun bir gelişme içinde olan Eskişehir Yolu'nun şimdiden geleceğin bakanlıkları olarak tasarlanması, ona göre planlama yapılması ve uygulanması,

Kızılay'a sıkışmış olan devlet kurumlarının kullanımını kolaylaştıracak ve Kızılay'ın yükünü de hafifletecektir.

Kentsel ilk intibanın uyandırıldığı, Konya yolu girişi ve havaalanı girişinde Pursaklar, Pamuklar, Hasköy vb. ağırlıklı olarak gecekondulaşmanın olduğu semtlerin yeniden modern görünüm sağlayacak bir şekilde tasarlanması, özellikle kente ilk gelen yerli ve yabancı insanların aklında daha düzenli bir Ankara kenti imajı oluşturması açısından olumlu bir etki yaratacaktır.

Ama bunlardan daha önemlisi ve en başta yapılması gereken ise, Ankara'nın hala sahip olmadığı, tüm Ankara'yı içine alan bir üst ölçek planının hazırlanmasıdır. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan, 2025 Metropolen Alan Üst Ölçek Planlama Çalışması onay aşamasında çıkan gecikme dolayısıyla 1997 yılından bu yana herhangi bir gelişme gösterememiştir. Ama bu planda tüm Ankara'yı içine alacak şekilde tasarlanan bir çalışma değildir. Gelişmiş ülkelerin büyük kentlerini incelediğimiz zaman, büyük kent planlama çalışmalarının 100 yılı aşkın süreleri kapsadığını görmekteyiz. Ankara için zaman ve mekan açısından daha kapsamlı bir üst planlama çalışmasının acil olarak yapılması, Ankara'nın kentsel gelişmesindeki hedeflerin belirlenmesini netleştirecektir. Buda sunulacak önerilerin daha kesin ve anlamlı olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Adam M., Ankara'da Kentsel Yaşam, Dosya, Ankara 1928-1938, **Mimarlık**, 1985/2-3, s.27-30
- Akçura N., Eski Ankara'da Osmanlı Dönemi Konut Dokusu ile ilgili Bazı görüşler. **Ankara Konuşmaları**, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları:1. Baskı. Ankara, 1992
- Akçura T., **Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, No:16, Ankara, 1971
- Akgün N., **Burası Ankara**, Ankara Kulübü Derneği Yayınları, no:3, Ankara, 1996
- Akış T., Gündelik Hayat ve Kentsel Mekan: Yüksel Yaya Bölgesi'nde Yürümek, **Ankara'nın Kamusal Yüzleri**, der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Aktüre S., "16.Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", **Tarih İçinde Ankara**, Ankara, 1984
- Aktüre S., "17. ve 18. Yüzyıllarda Ankara", **Ankara Ankara**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994
- Aktüre S.ve Altaban O., **Türkiye'de İmar Planlaması**, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, der.T.Gök, Ankara, 1980, s.135-168
- Akyürek G., "Atatürk Orman Çiftliği: Kent ve Kır İçin Bir Uzlaşma Modeli", Dosya: Ekobaşkalaşım, ed. G.A.Sargın. **Mimarlık**, 02/00, s. 19-22
- Altaban Ö., **Kent Planlamada Yeni Gündem: Çevre ve Katılım**, TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Belediyeler planlama Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara, 1991, s. 4-5
- Anadolu Yayıncılık, **Yurt Ansiklopedisi**, Anadolu Yayıncılık A.Ş. cilt.1, İstanbul, 1981
- Anderson B., **Hayali Cemaatler**, çev:Savaşır- İskender, Metis Yayınları. 1993

Ankara Büyükşehir Belediyesi Arşivi(Yazışmalar, Metropolitan Planlama Şubesi Çalışmaları, Orta Ölçek İmar Planlama Şubesi Çalışmaları, Alt Ölçek İmar Planlama Şubesi Çalışmaları)

Ankara Büyükşehir Belediyesi, **Ankara 2025 Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Plan Raporu**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara;

Ankara Valiliği, **Ankara**, Ankara Valiliği Yayınları

Ankara Valiliği, **Cumhuriyetin 50. Yılında Ankara**, 1973 İl Yıllığı, Ankara, 1973

Arar İ., **Atatürk'ün İzmir Konuşmaları**

Arat Y., "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed. S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

Armangil O., AOÇ Arazisinin Gelecekteki Kent Makroformu İçindeki Yeri ve Kullanımı, **Ankara kentinde Yeşil Alan Arzı ve Kullanıma Özellikleri Semineri**, Ankara, 1975

Artseven C.E., **Şehircilik(Urbanizm)**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s.4-294

Aslanoğlu İ., **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 2001

Aslanoğlu R., "Kent Sosyolojisinde Yöntem Soruları", **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Asa Kitabevi, Bursa 1998, s.55-74

Atatürk, **Söylev** (Öztürkçeleştirilmiş baskı), Ankara, 1966

Ateş T., **Ankara Kenti Yeşil Alan Sisteminin Planlanmasında Mogan Gölü-Akköptü Arasındaki Göl-Akarsu Çevresine İlişkin Potansiyel Ağırlığın Saptanması ve Değerlendirmesi Üzerine Bir Araştırma**, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1985

Ayten A.M., Kent Kimliği ve Belirleyicilerinin Ankara Kentindeki Durumunun tarihsel Gelişmişlik Süreci İçinde Değerlendirilmesi, **Ankara Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, TOOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 1997,s.17-18

Ayten A.M., **Kent Kimliği ve Belirleyicilerinin Ankara Kentindeki Durumunun tarihsel Gelişmişlik Süreci İçinde Değerlendirilmesi**, Ankara Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, TOOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 1997

Bağlum K., **Beşbin Yılda Nereden Nereye Ankara**, Ankara, 1992

Bahar B.L., **Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2003

Balcıoğlu E.M., **Ancyra'dan Ankara'ya: 3000 Senelik Bir Destan, Kimlik, Sınırsallık, Zaman İçinde**, der.Z.Aktüre, S.Doğan, S.Köse, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1992

Batuman B., "Mekan,Kimlik Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı", **Ankara'nın Kamusal Yüzleri**, der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Batur A., 1925-1950 Dönemin'deTürkiye Mimarlığı, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.72-84

Bauman Z., **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, çev.Abdullah Yılmaz,İstanbul:Mart Matbaacılık.1999

Bekata H.O., **Mustafa Kemal'in Ankara'ya Gelişi**, Başkent Söyleşileri İçinde, Kent-Koop Yayınları, Ankara, 1989

Berman M., **Katı Olan Her Şey Buharlaştır**, çev:Ü.Altuğ-B.Peker,İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.28

Bilgen H., Ankara'da Günlük Yaşam, Dosya: Ankara 1928-1938, **Mimarlık**, 1985/2-3, s. 17-21

Bilsel A.A., Bilsel S.G., Türkoğlu K. ve diğerleri, **Kent Planlamada Değişen Öncelikler ve Kentsel Tasarım**, 2. Kentsel tasarım ve uygulamalar Sempozyumu post-urbanizm ve kentsel tasarım ve uygulamalar, Ekol Reklam ve Tanıtım, İstanbul, 1993

Bookchin M., **Kentsiz Kentleşme**, (Çev. Burak Özyalçın), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1999

Bozdoğan S., "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bakış", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Tarih Vakfı Yayınları, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, İstanbul, 1999

Buluç S., "İlk çağda Ankara", **Ankara Ankara**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Bumin K., **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1990

Cansever T., Şehir, **Cogito**, sayı:8, 1996

Castells M., **Kent, Sınıf, İktidar**, çev.A.Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997

Cebesoy A.F., **Milli Müdafaa Hatıraları**, İstanbul, 1953

Cengizkan A., Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı, **Ankara'nın Kamusal Yüzleri**, der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Cohen A.P., **Topluluğun Simgesel Kuruluşu**, çev:M.Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 1999

Connerton P., **Toplumlar Nasıl Anımsar?**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999

Çiğdem A., "Weber ve Habermas'ta Rasyonalite ve Modernite Düşüncesi", **Bir İmkan Olarak Modernite**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997

Demirkan T., "Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları; Kentler", **Cogito**, 3.Baskı, Sayı:8, 1996

Dilek F.ve Açıkoz S., Ankara Kentsel Değişim Sürecinde Yeşil alan olgusunun Bugünkü Durumu, **Ankara Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, TOBB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 1997

Dilek F.ve Açıköz S., Ankara Kentsel Değişim Sürecinde Yeşil alan olgusunun Bugünkü Durumu, Ankara Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TOBB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 1997, s.127-130

Eraydın A., “Sermaye Birikim Sürecinde Kentler”, **Defter Dergisi**, S: 5, Ankara, 1988, s. 146-147

Erdentuğ A.ve Burçak B., “Political Tuning İn Ankara, a Capital, as Reflected in its Urban Symbols and Images”, **International Journal of Urban and Regional Research**, vol:22, num:4, Blackwell Publishers Oxford UK., Boston-USA, 1998, s.589-602

Erdoğdu Ş., **Ankaram**, T.C. Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999

Erenoğlu G., **Kentsel Kimlikte Sürekliliğin Rolü ve Akaret Evleri Teşvikiye Bölgesi Örnek Alanında Tarihi Modern Yapı İncelemesi**, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1998

Ertürk H., **Çevre Bilimlerine Giriş**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, no:10, Bursa, 1996,

Ertürk H., **Kent Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1997

Evren B., **20'li Yılların Bozkır Kasabası Ankara**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998

Faroğhi S., **Men of Modest Substance, House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri**, Cambridge University Press, 1987

Geray C., “Belediyelerin Hızlı Kentleşmeye Yenik Düştüğü Dönem (1945-1960)”, **Türk Belediyeciliğinde Altmış yıl**, Ankara, 1990, s. 217-218

Gideon S., “Sanayi Öncesi Kenti”, **20. Yüzyıl Kenti**, çev: B Duru ve A. Aklan, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.37-54

Göle N., **Modern Mahrem**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994

Görmez K., **Kent ve Siyaset**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1997

Gülekli N.C., “Ankara”, **Tarih-Arkeoloji**, Doğuş Matbaası, Ankara, 1948

Harvey D., **Postmodernliğin Durumu**, çev: S.Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1999

Hasol D., **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, Yem Yayınları, İstanbul, 1995

Hatt P.K.ve Diğerleri, **20.Yüzyıl Kenti**, Der ve Çev: Bülent DURU ve Ayten ALKAN, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002

Heper M., "Türkiye'de Gecekondu Politikası", **AİD**, C:12., S:4.,Ankara, 1979, s. 60

Hürriyet Yayıncılık, **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Hürriyet Yayıncılık; Cilt :2, İstanbul, 1993, s.311

İmar ve İskan Bakanlığı, **50 Yılda İmar ve Yerleşme(1923-1973)**, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara

İsbir E.G., **Şehirleşme ve Meseleleri**, Gazi Büro Yayınları, Ankara,1991

Jansen H., "Ankara İmar Planı Raporu", **Belediyeler Dergisi**, yıl 1, sayı:2, s.23-40

Jansen H., **Ankara İmar Planı**, Alaaddin Kırıl Basımevi, İstanbul, 1937

Kandiyoti D., "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

Kaplan A., **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 1999

Karabekir K., **İstiklal Harbimiz**, 2. Baskı, İstanbul, 1969

Karaosmanoğlu Y.K., **Ankara**, İletişim Yayınları, 1991, İstanbul

Kartal K., "Kentleşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti", **AİD**, C:16., S:4., Ankara, 1983, s.101

Kartal K., **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**, Ankara, 1983

Keleş R., **Kentleşme Politikası**, 2.basım, İmge Kitabevi, Ankara,1993

Kent'e ve Kıra Bakmak, **Şehir**, sayı 6, Ağustos 1987

Kılıçbay M.A., "Sof Şehri Ankara", **Ankara Ankara**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994

Kılınç K., "Öncü Halk Sağlığı Projelerinin Kamusal Mekanı Olarak Sıhhiye", **Ankara'nın Kamusal Yüzleri**, der. G.A.Sargın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Kıray M., "Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe", **Toplum Bilim Yazıları**, Ankara, 1982

Kinross L., Atatürk, **Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, İstanbul, 1966

Koksal A., "Türkiye Mimarlığında Modernleşme ve Ulusalçılık, **Arredamento Mimarlık**, Temmuz-Ağustos 2002, s.89-91

Kuruyazıcı H., "Türkiye'de Alman Mimarlar", **Arkitekt**, Eylül 2002, 2002/4

Laçiner Ö., "Ketlerin Dönüşümü ve Yeni Kentlilik Bilinci", **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, ed:F.Yıldırım, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2002, s.65-75

Lynch K., **The İmage of The City**, The M.İ.T. Pres, Massachusetts, 1965

Meiss P.V., **Elements of Architecture From Form to place**, Von Nortstrend Reinhold, London, 1990

Merriam-Webster, Webster's **Ninth New Collegiate Dictionary**, Merriam-Webster Inc., Springfield, Ma, 1983

Nalbantoğlu G.B., "Sessiz Direnişler ya da Kırsal Türkiye ile Mimari Yüzleşmeler", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed.Bozdoğan ve Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

Nalbantoğlu H.Ü., "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Orta Sınıf", **Tarih İçinde Ankara**, der.E.Yavuz ve Ü.N. Uğurel, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s.298-299

Nicolai B., "Brunao Taut'un Akademi Reformu ve Türkiye için Yeni Bir Mimariye Uzanan Yolu", **Atatürk İçin Düşünmek**, Milli Reasurans A.Ş., İstanbul, 1998, s.18

Okutan A., **Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı**, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995

Osmay S., 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü. **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998

Örer G., **İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi**, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1997

Özbek M., "Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999

Özdemir A.D., **Historical Evolution of Shopping Areas**. Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara,1991

Özek Ç., **Türkiye'de Şehirleşmenin Ana Nitelikleri, Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu**, İ. Ü. Hukuk Fak. Ceza Hukuku ve Kriminoloji Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1983, s. 34

Öztan Y., Altınpark'ın öyküsü, **Ankara Söyleşileri**, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 1994

Pile S., **The Body and City:Psychoanalysis, Space and Subjectivity**, Newyork, Routledge, 1996

Robins K., **İmaj**, çev. N. Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları,1999

Rossi A., **The Architecture of the City**, The M.İ.T. Pres, Massachusetts, 1994

Sağdıç O., **Bir Zamanlar Ankara**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 1993

Sarioğlu M., **Ankara Bir Modernleşme Öyküsü(1919-1945)**, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Kültür Dizisi:290

Sennett R., **Kamusal İnsanın Çöküşü**, çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,1996

Sözen M., **Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:246, Ankara, 1984

Suher H., Ocakçı M., Karabay H., "1996 İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi", **Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu**, İstanbul, Nisan 1996

Şenyapılı T., **Gecekondu, Çevre İşçileri Mekanı**, Ankara ODTÜ, 1981

Şimşir B.N., **Ankara Ankara...Bir Başkent'in Doğuşu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1988

Tankut G., **Bir Başkent'in İmarı**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993

Tankut G.ve Diğerleri, **Ankara Nereye?**, panel , Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları: 3., Ankara, 1997, s.11-61

Tanrıkulu D., "Ankara'da Eğlence Yaşamı", Dosya: Ankara 1928-1938, **Mimarlık**, 1985/2-3, s. 22-27

Tapan M., **Kentleşme ve Kentlileşme Üzerine**, Yapı, 181, 1996

Tekeli İ., "Bir kentin Kimliği Üzerine Düşünceler, Kent Planlaması", **Kent Planlaması Konuşmaları**, TMMOB imarlar Odası Yayınları, Ankara, 1991

Tekeli İ., "Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Kent Planlaması", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed.S.Bozdoğan ve R.Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998

Tekeli İ., "Cumhuriyetin Altmış Yıllık Belediyecilik Deneyinin Değerlendirilmesi Üzerine", **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl**, Ankara, 1990, s. 47

Tekeli İ., "Modernizm ve Postmodernizm Kavramları Üzerine", **Gösteri Dergisi**, Mayıs, 1992

Tekeli İ., "Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve Kent Planlaması", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Tekeli İ.ve Gülöksüz Y., Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi, **Cumhuriyeti Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**

Tekeli İ.ve İlkin S., **Bahçeli Evlerin Öyküsü**, Kent-Koop, Ankara, 1984

Tekeli İ.ve Ortaylı İ., **Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1978

Tuncer M., “Ankara’da Çevrenin Korunmasına Yönelik Politikalar”, **Tarih İçinde Ankara II Semineri**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, der. Y.Yavuz, Ankara, Aralık 2001

Turan Ö., “1930’lardaki “Şehircilik Tartışmaları” Cumhuriyetin Kamusal Alanını Oluşturması”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Eylül 2000

Uluğ N.H., **Hemşehrimiz Atatürk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997

Uslu A.ve Diğerleri, **Geçmişten Günümüze Kızılay Meydanı, Çevre Planlama ve Tasarımına Bütüncül Yaklaşım**. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara, 1996

Üstüncök O., **A Study of Environmental Conservation on the Citadel of Ankara**, METU, Ankara

Velidedeoğlu H.V., **İlk Meclis, Milli Mücadele’de Anadolu**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990

Weber M., **Şehir**, çev:Musa Ceylan, İstanbul: Bakış yayınları, 2000

Yalın İ., “Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası”, **Ankara’nın Kamusal Yüzleri**, der.G.A.Sargın, İletişim Yayınları, 2002

Yansen P., “Türkiye’de Planlaşma İşinin Islahı”, **Belediyeler Dergisi**, yıl 1, sayı :12, s.24-34

Yavuz A., "19.yüzyıl Ankara’sında Kale-içi", **Tarih İçinde Ankara**, Ankara, 1984 s.155-156

Yavuz Y., Ankara’da Cumhuriyet Dönemi Mimarisi, **Ankara Konuşmaları**, Ankara, 1992, s.96-108

Yeşilkaya N.G., **Halkevleri:İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul

Yılmaz A., **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, 1996, s.25

Yörükcan A., **Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri**, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Sosyal Araştırma Dairesi, 9. Sosyal İncelemeler, 3 s.46-48

Ankara ve Sanayi, <http://www.aso.org.tr/ankara-ve-sanayi>

Aslanoğlu R., "Bursa Kent Planlama Tarihi", <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/10/02rana1.htm>

Başkent Ankara ve Üst Ölçekli Planlama Sorunsalı, http://ankara.spo.org.tr/doc/ust_olcekli_planlama_sorusali.doc

Çeçen A., "Atatürk ve Halkevleri", <http://www.aydinlanma1923.org/sayi/21/21-03.html>

Dünya nüfusu altı milyar, <http://www.milliyet.com.tr/1999/10/11/dunya/dun03.html>

Gürlük S., "Sürdürülebilir Kentleşme Olgusu ve Cumalıkızık Örneği", <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/11-serkan/serkan.html>

<http://www.die.gov.tr/konular/nufusSayimi.htm>

Marshall G., "Modernizm", çev: O. Akınhay-D.Kömürcü, <http://www.felsefeekibi.com>

Ozbek R., "Modernizm/Postmodernizm ve Kuantum Estetiği", <http://www.kentli.org/makale/modernizm.htm>

Sessiz tehlike: Nüfus Artışı, <http://www.evrensel.net/03/02/12/toplum.html#2>